

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Ε. ΠΕΤΡΟΥΝΙΑ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Δ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Nejm

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1973

200

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

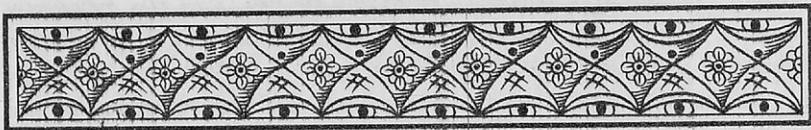
Wojciech

Korwin

17077

ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

EKPAIDEUTIKΗ ΕΤΟΙΜΑΣΤΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ἐκκλησία καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Ἰστορία.

Τὸ σύνολον τῶν ἀνθρώπων, οἱ δῆμοι πιστεύουν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὃς Λυτρωτὴν τοῦ Κόσμου καὶ ἀναγνωρίζουν Αὐτὸν ὃς ἴδρυτὴν τῆς θρησκείας των, δημοάζεται Ἐκκλησία¹.

Ἐκκλησιαστικὴ Ἰστορία (ἐπομένως) εἶναι ἡ συστηματικὴ ἔκθεσις πάντων διαφέρονται εἰς τὴν ἴδρυσιν, τὴν ἐξάπλωσιν, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ζωὴν ἐν γένει τῆς Ἐκκλησίας μας ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως της μέχρι σήμερον.

Μᾶς διδάσκει δῆλος πῶς ἴδρυθη ἡ πρώτη Ἐκκλησία, πῶς διεδόθη ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ εἰς δόλον τὸν κόσμον, ποίας δυσκολίας συνήντησεν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν της, ποίᾳ ἡ λατρεία καὶ τὰ ἡθη τῶν Χριστιανῶν, ποῖοι οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ πῶς ἔκαστος ἔζησε καὶ ἔδρασε, πῶς ἐχωρίσθησαν οἱ Χριστιανοὶ εἰς Ὀρθοδόξους, Δυτικοὺς καὶ Διαιμαρτυρομένους κ.λ.π.

2. Αξία καὶ χρησιμότης τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας.

Εἶναι φανερὸν δτὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἰστορία εἶναι τμῆμα τῆς ὅλης Ἰστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ μάλιστα τῆς Ἰστορίας τοῦ πολιτισμοῦ.

1. Τὴν λέξιν ἐκκλησία ἔχοντας ποιούν οἱ πρόγονοι ἡμῶν "Ελληνες, διὰ νὰ δηλώσουν τὴν συγκέντρωσιν τῶν πολιτῶν (τοῦ δήμου) πρὸς ψήφισιν τῶν Νόμων ἡ λῆψιν ἄλλων ἀποφάσεων.

Ἐκκλησία λέγεται σήμερον καὶ ὁ Ναὸς (ἐκ τοῦ ρ. ναίω = κατοικῶ, ὃς κατοικια τοῦ Θεοῦ), ἐν τῷ δημόῳ συνερχόμεθα, ἵνα λατρεύσωμεν τὸν Θεόν.

"Η λέξις τέλος ἐκκλησία χρησιμοποιεῖται καὶ διὰ νὰ δηλώσωμεν τὸ σύνολον τῶν χριστιανῶν μιᾶς χώρας ἡ καὶ πόλεως· λέγομεν λ.χ. Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας κ.λ.π.

‘Ο Χριστιανισμός είχε τεραστίαν ἐπίδρασιν εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων ἔκαμε τὰ ἥθη εὐγενέστερα καὶ ἡμερώτερα, ἔδωσε νέαν ζωὴν εἰς τὰς τέχνας, τὰ γράμματα καὶ τὸν πολιτισμὸν ἐν γένει. ‘Ο μελετῶν λοιπὸν τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἰστορίαν δύναται νὰ ἐννοήσῃ πληρέστερον καὶ τὴν Ἰστορίαν τῆς Ἀνθρωπότητος.

Διὰ τὸν χριστιανὸν εἶναι πολὺ χρήσιμος ἡ μελέτη καὶ ἡ γνῶσις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας. Διὰ ταύτης σταθεροποιεῖ καὶ ἐνισχύει τὴν πίστιν του πρὸς τὸν Θεὸν καὶ καθιστᾶξι θερμοτέραν τὴν πρὸς Αὐτὸν λατρείαν. Δύναται ἐπίσης νὰ ἐννοήσῃ καλύτερα τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν της. Γίνεται τέλος χρησιμώτερος καὶ ὠφελιμώτερος πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους.

3. Πηγαὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας.

Αἱ πηγαὶ ἀπὸ τὰς ὄποιας ἀντλεῖ τὸ περιεχόμενόν της ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἰστορία, εἶναι αἱ ἔξης:

- 1) Ἡ Καινὴ Διατήκη,
- 2) Αἱ ἀποφάσεις (Κανόνες, Τόμοι, “Οροι ἢ Σύμβολα) τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῶν Ἀρχηγῶν τῆς Ἐκκλησίας,
- 3) Τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων καὶ Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἐν γένει συγγραφέων,
- 4) Οἱ νόμοι καὶ τὰ Διατάγματα τῶν Κρατῶν, ἐφ' ὅσον σχετίζονται πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ
- 5) Τὰ σωζόμενα διάφορα «μνημεῖα», δηλαδὴ ναοί, εἰκόνες, ιερὰ σκεύη, τάφοι, ἐπιγραφαί, νομίσματα κ.λ.π. Αἱ τελευταῖαι αὕται λέγονται κωφαὶ ἢ βωβαὶ πηγαί.

4. Διαιρεσις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας.

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἰστορία διαιρεῖται εἰς τέσσαρας περιόδους:

Α' **Περίοδος:** 'Απὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (313 μ.Χ.).

Β' **Περίοδος:** 'Απὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Σχίσματος μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας (313 - 867 μ.Χ.).

Γ' **Περίοδος:** 'Απὸ τοῦ Σχίσματος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (867 - 1453).

Δ' **Περίοδος:** 'Απὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι σήμερον (1453 - 1964).

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

✓ Η ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΖΩΗ
ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

1. 'Ο Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἴδρυτής τῆς Ἐκκλησίας.

Π ρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπεκράτει εἰς ὅλον σχεδὸν τὸν κόσμον ἡ εἰδωλολατρικὴ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων. Οἱ εἰδωλολάτραι ἐφαντάσθησαν τοὺς θεούς των ὄμοιούς μὲ τοὺς ἀνθρώπους, εἶχον δὲ ἀποδώσει εἰς αὐτοὺς ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ἐλαττώματα καὶ πάθη (ἀνθρωπομορφισμός). Τοιαῦται ἀντιλήψεις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ δύνηγήσουν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ὀρθὴν πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν πίστιν καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν πραγματικῶν ἡθικῶν καὶ ἡθικοῦ βίου.

Εἶναι ἀληθὲς δτὶ μερικοὶ "Ἐλληνες φιλόσοφοι (Σωκράτης, Πλάτων, Στωϊκοὶ κ.ἄ.) ἡδυνήθησαν νὰ φάσσουν εἰς καθαρωτέρας θρησκευτικάς καὶ ἡθικάς ἀντιλήψεις, μολονότι ἔζων ἐν μέσῳ τοῦ εἰδωλολατρικοῦ κόσμου. Αἱ θεωρίαι των ὅμως δὲν περιεῖχον πλήρεις θρησκευτικάς καὶ ἡθικάς ἀληθείας. Μερικοὶ φιλόσοφοι συνετέλεσαν ἵσως εἰς τὸ νὰ κλονίσουν ἐκ θεμελίων τὴν εἰδωλολατρικὴν καὶ πολυθεϊκὴν θρησκείαν καὶ νὰ κάμουν τὸν πολὺν κόσμον ἀδιάφορον πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν θρησκείαν καὶ σχεδὸν ἀθρησκον. 'Ο Σωκράτης καὶ ἄλλοι μεταγενέστεροι φιλόσοφοι διετύπωσαν τὴν γνώμην δτὶ μόνον διὰ θείας ἐπεμβάσεως θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διδαχθῇ ὁ κόσμος τὴν ἀλήθειαν περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων.

“Υπῆρχε βέβαια καὶ ὁ μικρὸς Ἰουδαϊκὸς λαός, ὁ ὅποῖς ἐλάττευεν ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων τὸν ἔνα καὶ ἀληθινὸν Θεόν. Εἰς τὸν λαὸν τοῦτον εἶχε δοθῆ, δπως γνωρίζομεν, ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, ὁ δποῖος περιεῖχε θαυμασίας ἥθικὰς ἀρχὰς καὶ ἐντολάς. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἦτο ἀτελῆς καὶ ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα προετοιμάσῃ τὸν κόσμον εἰς τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τῆς ἀληθινῆς θρησκείας.

“Οταν λοιπὸν ἤλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἔστειλεν ὁ Θεὸς τὸν μονογενῆ Γίλόν Του, ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. Ἐγεννήθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὴν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρώμης Ὁκταβιανοῦ Αύγουστου (30 π.Χ. - 14 μ.Χ.) ἐκ Πνεύματος Ἅγιου καὶ τῆς Παρθένου Μαρίας. Τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ περιγράφουν λεπτομερῶς οἱ Εὐαγγελισταὶ Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς.

“Ο Ἰησοῦς Χριστὸς ἥρχισε κατὰ τὸ τριακοστὸν ἔτος τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς βίου του νὰ διδάσκῃ καὶ νὰ ἀποκαλύπτῃ τὸν ἑαυτόν του ὡς Γίλὸν τοῦ Θεοῦ ἐνανθρωπήσαντα χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου. Ἡ διδασκαλία Του ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν θρησκείαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ αἰώνιος καὶ παντοδύναμος καὶ πανάγαθος Θεὸς εἶναι Δημιουργὸς τῶν πάντων καὶ Πατὴρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔχι μόνον τῶν Ἰουδαίων ἐπομένως ὅλοι οἱ ἀνθρώποι ὡς τέκνα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀδελφοί καὶ πρέπει νὰ συνδέωνται μεταξὺ των δι’ ἀδελφικῆς ἀγάπης. Ἅγαπη λοιπὸν πρὸς τὸν Θεόν Πατέρα καὶ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ἐπεκτεινομένη καὶ εἰς τοὺς ἔχθρούς μας ἀκόμη, εἶναι τὸ κύριον περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας Του.

Μετὰ θαυμασμοῦ δικόσμος ἔτρεχε νὰ ἀκούσῃ τὴν νέαν διδαχὴν καὶ ἔβλεπε τὰ θαύματα, διὰ τῶν ὅποιων ὁ Χριστὸς ἀπεδείκνυε τὴν θείαν δύναμίν Του.

Τὸν θαυμασμὸν ἐπίσης τοῦ κόσμου προεκάλει καὶ ὁ βίος τοῦ Χριστοῦ, ὁ δποῖος ἦτο τελείως σύμφωνος πρὸς τὴν διδασκαλίαν Του, διότι οὐδέποτε ἡμάρτησεν, ἦτο πλήρης ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον καὶ «δόλος οὐχ ἐνρέθη ἐν τῷ στόματι Αὐτοῦ». Ἐπὶ τρία ἔτη συνεχῶς ἐδίδασκεν εὐεργετῶν τοὺς ἀνθρώπους καὶ τέλος προσέφερεν ἑαυτὸν θυσίαν διὰ τὴν σωτηρίαν των.

Καλέσας τοιουτοτρόπως δικόν θεόν διὰ τοῦ βίου καὶ τῆς διδα-

σκαλίας Του πάντας τούς ἀνθρώπους εἰς θρησκευτικὴν καὶ ἡθικὴν ἀναγέννησιν, ἐθεμελίωσε τὴν Ἐκκλησίαν Του.

✓ εντι

2. Ἡ ἐπιφοίτησις τοῦ Ἀγίου Πνεύματος εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ ἡ ἴδρυσις τῆς πρώτης Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Μετὰ τὴν Ἀνάστασίν Του ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς παρέμεινεν ἐπὶ 40 ἡμέρας εἰς τὴν γῆν ἐμφανιζόμενος συχνὰ εἰς τοὺς μαθητάς Του καὶ διδάσκων αὐτούς τὴν περὶ Ἀγάπης διδασκαλίαν Του. Τὴν 40ὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὅποιαν εὐρίσκετο μετὰ τῶν μαθητῶν Του εἰς τὸ δρός τῶν Ἐλαιῶν, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανούς, ἀφοῦ ἐπανέλαβε τὴν ὑπόσχεσίν Του περὶ ἀποστολῆς τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ἵνα φωτίσῃ αὐτούς.

Οἱ ἔνδεκα μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος ἐπέστρεψαν μετὰ τὴν Ἀνάληψιν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἤλθον εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν τῇ ὅποιᾳ ἥσαν συγκεντρωμένοι καὶ ἄλλοι ὀπαδοὶ τοῦ Ἰησοῦ. Ἐκεῖ ἐξέλεξαν ὡς δωδέκατον Ἀπόστολον τὸν Ματθίαν ἀντὶ τοῦ προδώσαντος τὸν Χριστὸν Ἰούδα.

Δέκα ἡμέρας μετὰ ταῦτα, ἡτοι τὴν 50ὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς Ἀναστάσεως, εἶχον συγκεντρωθῆνει εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν πάντες οἱ Ἀπόστολοι. Ἐωράζετο ἡ μεγάλη Ἰουδαικὴ ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς καὶ εἶχον συρρεύσει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα πόλλοι Ἰουδαῖοι χάριν τῆς ἑορτῆς. "Ἐγινε τότε τὸ θαῦμα τῆς ἐπιφοίτησεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, τὸ ὅποιον περιγράφεται ὡραιότατα εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (Πρ. Β', 1 - 14, 22 κ. ἐ.).

«Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἥσαν ἀπαντεῖς ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό. Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἥχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον, οὗ ἥσαν καθήμενοι. Καὶ ὥφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, ἐκάθισέ τε ἐφ' ἓντας τον αὐτῶν καὶ ἐπ λήγει σ θησ αν ἀπαντεῖς Πνεύματος Ἀγίου καὶ ἥρξαντο λαλεῖν ἐτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδοντο αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. Ἡσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι ἀνδρες εὐλαβεῖς ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν ὥπον οὐρανόν ...».

Ἄκουσθείσης τῆς «βιαίας πνοῆς», πλῆθος μέγα συνεκεντρώθη πρὸ τῆς οἰκίας, διὰ νὰ πληροφορηθῆ τὶ συνέβαινε. Τότε οἱ Ἀπόστολοι, τῶν ὅποιων ὁ νοῦς εἶχε φωτισθῆ ὑπὸ Πνεύματος Ἀγίου καὶ ἡ καρδία

Ἡ ἐπιφοίτησις τοῦ Ἀγίου Πνεύματος.

εἶχε πληρωθῆ ἀφοβίας ἔξηλθον καὶ ἥρχισαν διδάσκοντες τὸν ἀληθινὸν Θεόν καὶ ὑμνολογοῦντες. Αὐτὸν εἰς ὅλας τὰς γλώσσας καὶ διαλέκτους. Τοῦτο ἐκίνησε τὴν ἀπορίαν καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου. «Ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ διηπόρουν ἄλλος πρὸς ἄλλον λέγοντες: τί ἀν θέλοι τοῦτο εἴναι; » Ετεροι δὲ χλευάζοντες ἔλεγον ὅτι γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσίν». Οἱ Πέτρος τότε «σταθεὶς σὸν τοῖς ἔνδεκα» ὁμίλησε πρὸς τὸ πλήθος μετὰ μεγάλου θάρρους καὶ πειστικότητος: «Μὴ ἀπορεῖτε δι’ ὅσα βλέπετε

καὶ ἀκούετε», τοὺς εἶπε. «Δὲν εἴμεθα μεθυσμένοι, διότι ἄλλως τε εἰναι πολὺ πρωτ. Τὸ "Αγιον Πνεῦμα μᾶς ἐφώτισε καὶ μᾶς ἔδωσε τὴν δύναμιν νὰ κηρύξωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Ὁ Χριστὸς, τὸν ὅποιον σεῖς ἐσταυρώσατε, ἀνεστήθη μετὰ τρεῖς ἡμέρας καὶ ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανούς. Αὐτὸς μᾶς ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἔλθῃ εἰς ἡμᾶς τὸ "Αγιον Πνεῦμα, τοῦ ὁποίου βλέπετε τώρα τὴν θαυμαστὴν ἐνέργειαν. Μὴ ἀπορεῖτε λοιπόν, ἀλλὰ πιστεύσατε εἰς τὸν Χριστὸν τὸν Θεὸν καὶ βαπτισθῆτε εἰς τὸ ὄνομα Του, διὰ νὰ σωθῆτε».

Οἱ λόγοι τοῦ Πέτρου ἐπροξένησαν μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαόν. Τρεῖς χιλιάδες Ἰουδαῖοι ἐβαπτίσθησαν τὴν ἡμέραν ἑκείνην καὶ ἔγιναν Χριστιανοί. Τοιουτοτρόπως ἰδρύθη ἡ πρώτη Χριστιανικὴ Ἑκκλησία. Ἡ ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς ἑορτάζεται μέχρι σήμερον ὡς ἡ γενέθλιος ἡμέρα τῆς Ἑκκλησίας μας.

Μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς πρώτης Ἑκκλησίας οἱ Ἀπόστολοι ἐξηκολούθουν κηρύγτοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ θαυματουργοῦντες ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, καθ' ἑκάστην δὲ ηὕξανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν Χριστιανῶν.

3. Οἱ Ἀπόστολοι ἀπειλοῦνται καὶ φυλακίζονται.

(Πρ. Ἀπ. Β', Γ' 1 - 11, Δ' 1 - 21, Ε' 12 - 42)

Μίαν ἡμέραν οἱ Ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Ἰωάννης μετέβαινον εἰς τὸν Ναόν, ἵνα προσευχθῶσιν. Εἰς τὴν πύλην τοῦ Ναοῦ συνήντησαν ἔνα χωλόν, ὃ ὅποιος τοὺς ἐζήτησεν ἐλεημοσύνην. Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος ἐπικαλεσθεὶς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ τὸν ἐθεράπευσεν, ὃ δὲ πρώην χωλὸς εἰσῆλθε περιπατῶν μαζὶ μὲ τοὺς δύο Ἀποστόλους εἰς τὸν Ναὸν χαίρων καὶ δοξολογῶν τὸν Κύριον. Πλήθος κόσμου συνεκεντρώθη περὶ τοὺς Ἀποστόλους καὶ ἤκουε τὴν διδασκαλίαν των. Ὁ ἀρχιγγῆς τῆς φρουρᾶς τοῦ Ναοῦ παρακινηθεὶς καὶ ἀπὸ ἱερεῖς καὶ Σαδδουκαίους συνέλαβε τοὺς δύο Ἀποστόλους, τοὺς ἐφυλάκισε καὶ τοὺς ἔφερε τὴν ἄλλην ἡμέραν ἐνώπιον τῶν Ἀρχόντων (τοῦ Συνεδρίου). Οἱ ἀρχοντες τῶν Ἰουδαίων ἡρώτησεν αὐτοὺς πῶς ἐθεράπευσαν τὸν χωλόν. Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος ἀπήντησε μετὰ θάρρους ὅτι τὸ θαῦμα ἔγινεν «ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου», τὸν ὅποιον ἐκεῖνοι μὲν ἐσταύρωσαν, ὃ δὲ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν.

Τὸ Συνέδριον δὲν ἐτόλμησε νὰ καταδικάσῃ τοὺς δύο Ἀποστόλους, διότι ἐφοβεῖτο τὸν λαόν, ὃ ὅποιος εἶδε τὸ θαῦμα καὶ ἐδόξαζε τὸν ἀλη-

θινὸν Θεόν. "Αφησαν λοιπὸν ἐλεύθερους τοὺς δύο Ἀποστόλους, ἀφοῦ τοὺς ἡπείλησαν ὅτι θὰ τιμωρηθοῦν αὐτηρότατα, ἢν συνεχίσουν νὰ κηρύξτουν τὴν πίστιν πρὸς τὸν Χριστόν.

Οἱ Ἀπόστολοι δόμως μετὰ μεγαλυτέρου ζῆλου ἔξηκολούθουν νὰ διδάσκουν καὶ νὰ κάμνουν θαύματα. Πλήθη ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν προσήρχοντο καθ' ἡμέραν εἰς τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν πίστιν καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν Χριστιανῶν ηὔξανε καταπληκτικῶς. Οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων ἀνησύχησαν καὶ συνέλαβον τοὺς Ἀποστόλους, ἵνα δικασθοῦν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Συνεδρίου. "Οταν τὴν ἄλλην ἡμέραν οἱ στρατιῶται μετέβησαν εἰς τὴν φυλακήν, ὅπου εἶχον φυλακισθῆ ὁ Ἀπόστολος, ἵνα τοὺς παραλάβουν καὶ τοὺς ὀδηγήσουν εἰς τὸ Συνέδριον, δὲν εὗρον αὐτοὺς ἔκει, ἢν καὶ αἱ θύραι τοῦ δεσμωτηρίου ἤσαν καλῶς κεκλεισμέναι καὶ οἱ φρουροὶ εἰς τὰς θέσεις των. Κατὰ τὴν νύκτα ἀγγελος Κυρίου ἤνοιξε τὰς πύλας τῆς φυλακῆς καὶ ἥλευθέρωσε τοὺς Ἀποστόλους, οἱ ὅποιοι εἶχον μεταβῆ εἰς τὸΝ Ναὸν καὶ ἐδίδασκον τὸν συγκεντρωθέντα λαόν. Οἱ φύλακες τοῦ Ναοῦ συνέλαβον τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς ὠδηγήσαν ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου.

Τὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου ἡρώτησαν τοὺς Ἀποστόλους διατὰ ἐπιμένουν νὰ διδάσκουν μὲν κίνδυνον τῆς ζωῆς των. "Ο Πέτρος ἀπήντησεν ὅτι διδάσκουν, διέτι «πρέπει νὰ πειθαρχῶμεν εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὅχι εἰς τοὺς ἀνθρώπους», καὶ ὅτι θὰ ἔξακολουθήσουν κηρύττοντες τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Ἀκούσαντες ταῦτα οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων ἔξεμάνησαν καὶ ἐσκέφθησαν σοβαρῶς νὰ καταδικάσουν τοὺς Ἀποστόλους εἰς θάνατον. Τοὺς μετέπεισεν δόμως ὁ Φαρισαῖος νομοδιδάσκαλος Γαμαλιὴλ μὲ τοὺς ἔξῆς λόγους: «ἀπόστητε (ἀπομακρυνθῆτε) ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων καὶ ἔσατε αὐτοὺς· ὅτι (διότι), ἐὰν ἢ ἔξ ἀνθρώπων ἡ βουλὴ αὕτη ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται. εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστιν, οὐδὲν ασθεῖ καταλῦσαι αὐτό, μήποτε καὶ θεομάχοι εἰρρεθῆτε». (Πρ. Ε' 37). Ἀπέλυσαν λοιπὸν τοὺς Ἀποστόλους, ἀφοῦ πρῶτον τοὺς ἔδειραν καὶ τοὺς ἔδωσαν τὴν ἐντολὴν νὰ παύσουν διδάσκοντες περὶ τοῦ Ἰησοῦ.

'Αλλὰ οἱ Ἀπόστολοι «ἐπορεύονται χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ Συνεδρίου, ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος Αὐτοῦ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἰερῷ καὶ κατ' οἴκον οὐκ ἐπαύοντο διδάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι Ἰησοῦν τὸν Χριστόν».

4. Ἡ ζωὴ τῶν πρώτων Χριστιανῶν. Ἀγάπαι.

(Πρ. Ἀπ. Δ' 32 - 35, Β' 42 - 47, Ε' 1 - 11)

Οἱ Χριστιανοί, οἱ ὅποιοι ἀπετέλεσαν τὴν πρώτην Ἐκκλησίαν, ἐκανόνισαν τὴν ζωὴν των σύμφωνα μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Συνηθροίζοντο καθ' ἑκάστην εἰς ὡρισμένας οἰκίας καὶ ἔκει προσηύχοντο, ἐδοξολόγουν τὸν Θεόν, ἤκουον τὴν διδαχὴν τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐτέλουν τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, συντρώγοντες μετὰ ταῦτα εἰς κοινὴν τράπεζαν. Αἱ οἰκίαι αὗται ὡνομάσθησαν Εὐκτήριοι Οἴκοι, Ἐκκλησίαι ἢ Κυριακά.

Τὸ κυριατέρον γνώρισμα τῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν ἦτο ἡ ἀγνότης τῆς ζωῆς των ἐν γένει καὶ ἰδιαιτέρως ἡ ἀγάπη των πρὸς τὸν πλησίον. Ἐδείχνυν τόσην πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, ὡστε ἐφαίνοντο ὡς νὰ εἶχον μίαν ψυχὴν καὶ μίαν καρδίαν. Ὅσοι ἐκ τῶν Χριστιανῶν εἶχον οἰκίας ἡ κτήματα τὰ ἐπώλουν καὶ ἔδιδον τὰ χρήματα εἰς τοὺς Ἀποστόλους, οὗτοι δὲ κατέβαλλον ἐκ τοῦ κοινοῦ τούτου Ταμείου τὴν δαπάνην διὰ τὴν διατροφὴν καὶ τῶν πτωχῶν χριστιανῶν. "Ολοὶ οἱ χριστιανοὶ παρεκάθηντο εἰς κοινὰς τράπεζας καὶ ἔτρωγον τὸ αὐτὸ φαγητὸν ὡς μέλη μιᾶς οἰκογενείας, ἔχωρίζοντο δὲ δι' ἀδελφικοῦ ἀσπασμοῦ ("Αγάπαι").

Οὐδεμία διαφορὰ ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν χριστιανῶν. Οἱ κύριοι ἔτρωγον εἰς τὴν αὐτὴν τράπεζαν μετὰ τῶν ἀλλοτε δούλων καὶ αἱ γυναικεῖς ἐπέκτησαν τὴν ἀρμόζουσαν αὐταῖς θέσιν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν.

Ἄξιοθαύμαστος ἦτο ἡ προθυμία τῶν χριστιανῶν πρὸς τὰς ἀγαθοεργίας. Οἱ πτωχοί, αἱ χῆραι καὶ τὰ ὄρφανά εὑρισκον ἀνακούφισιν καὶ παρηγορίαν χάρις εἰς τὴν χριστιανικὴν φιλανθρωπίαν. Καὶ αὐτοὶ οἱ εἰδωλολάτραι εὑρισκον περίθαλψιν πλησίον τῶν χριστιανῶν. Διὰ τοῦτο θαυμάζοντες τοὺς χριστιανοὺς ἔλεγον: «Ἴδετε πῶς ἀγαποῦν ἀλλήλους καὶ πῶς εἶναι ἔτοιμοι ὑπὲρ ἀλλήλων νὰ ἀποθνήσκουν!»! Ο κόσμος δὲν εἶχεν ἔδει ἔως τότε τόσον ἥθικὸν καὶ φιλάνθρωπον βίον.

Τὸ καλὸν παράδειγμα πρὸς ἀγαθοεργίαν τὸ ἔδωσεν ἔνας λευτῆς Κύπριος, δόνματι Βαρνάβας. Αὐτὸς ἐπώλησε τὸν ἀγρόν του, χωρὶς νὰ τὸν ἔξαναγκάσῃ κανεῖς, καὶ δλα τὰ χρήματα ποὺ εἰσέπραξε τὰ ἔδωσεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους, ἵνα τὰ διαθέσουν εἰς τοὺς πτωχούς.

Δυστυχῶς δμως συνέβη καὶ ἐν θλιβερὸν γεγονός. "Ἐνας χριστιανός, δόνματι Ἀνανίας, ἐπώλησε τὸ κτῆμά του καὶ παρέδωσεν εἰς τοὺς Ἀπο-

στόλους ἐν μέρος τῶν χρημάτων, ἐν γνώσει καὶ τῆς γυναικός του, λέγων
ὅτι αὐτὰ μόνον εἰσέπραξεν ἀπὸ τὴν πώλησιν τοῦ αιτήματός του. Ἐνῷ
λοιπὸν ἐπερίμενεν ἔπαινον διὰ τὴν πρᾶξέν του αὐτήν, δὲ Ἀπόστολος Πέ-
τρος τοῦ εἶπεν: « Ἀνανία, διατί ἐπλήρωσεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου,
ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἀγιον καὶ νοσφίσασθαι ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ
χωρίου; » εἰς τὴν ἔξουσίαν σου δὲν ἦτο νὰ δώσῃς δσα ἥθελες χρήμα-
τα; « Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώπους, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ». Ὁ Ἀνανίας, μόλις ἤκου-
σεν αὐτά, τόσον ἐταράχθη, ὡστε ἐπεσε νεκρός.

Μετὰ τρεῖς ὥρας προσῆλθε καὶ ἡ σύζυγός του Σαπφείρα καὶ, ἐπειδὴ
καὶ αὐτὴ — μὴ γνωρίζουσα τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της — ἐψεύσθη,
ἐπεσε καὶ αὐτὴ νεκρά. Τὸ περιστατικὸν αὐτὸν ἔκαμε μεγάλην ἐντύπω-
σιν εἰς τοὺς Χριστιανούς.

5. Ἡ ἐκλογὴ τῶν ἐπτὰ διακόνων. Ὁ Πρωτομάρτυς διάκονος Στέφανος καὶ ὁ διάκονος Φίλιππος.

(Πρ. Ἀπ. ΣΤ' 1 - 7 καὶ ΣΤ' 8 - 15, Ζ' 54 - 60 καὶ Η' 5 - 8)

Οἱ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν γέγονεν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Διὰ τοῦ-
το αἱ ἀνάγκαι τῆς χριστιανικῆς κοινότητος ἐγίνοντο περισσότεραι, ἡ
δὲ ἐπιβλέψις εἰς τὰς Ἀγάπας καθίστατο ἐπίπονον καὶ πολύπλοκον ἔρ-
γον. Ἡρχισαν μάλιστα νὰ παραπονοῦνται οἱ ἐξ Ἰουδαίων Ἑλληνιστῶν¹
χριστιανοὶ διὰ παρημελοῦντο εἰς τὰς Ἀγάπας αἱ χῆραι καὶ τὰ δρφανὰ
αὐτῶν. Τὸ ἔργον τῆς ἐπιβλέψεως εἰς τὰς Ἀγάπας εἶχον ἀναλάβει κατ'
ἀρχὰς οἱ Ἰδιοὶ οἱ Ἀπόστολοι. Διὰ νὰ μὴ ἀπασχολοῦνται δύμως οἱ Ἀπόστο-
λοι καὶ ἵνα δυνηθῶσιν οὕτω νὰ ἀφοσιωθῶσιν ἀπερίσπαστοι εἰς τὸ κύριον
ἔργον των, τὸ ὅποῖον ἦτο τὸ κήρυγμα, ἀπεφασίσθη νὰ ἐκλεγῶσι μετα-
ξὺ τῶν πιστῶν ἄνδρες ἄξιοι καὶ ίκανοι, οἱ ὅποιοι νὰ ἐπιβλέπουν εἰς τὰς
Ἀγάπας.

Οἱ πιστοὶ ἐξέλεξαν ἐπτὰ χριστιανοὺς πλήρεις πίστεως. Οἱ Ἀπόστο-
λοι ἔθεσαν τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν ἐπτὰ τούτων καὶ
προσευχήθεντες μετέδωσαν εἰς αὐτοὺς τὴν θείαν χάριν διὰ τὴν διακο-
νίαν (ὑπηρεσίαν) τοῦ ἔργου, τὸ ὅποῖον ἀνετίθετο εἰς αὐτούς. Ἡ ἔκτα-

1. Ἐλληνισταὶ Ἰουδαῖοι ἐλέγοντο οἱ γνωρίζοντες καὶ διμιλοῦντες τὴν Ἑλληνικὴν
γλῶσσαν. Οἱ ἐξ αὐτῶν χριστιανοὶ ἔγιναν φορεῖς τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἰς τὴν
πρώτην Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων καὶ εἶναι οἱ πρῶτοι συνδέσαντες τὸν Ἑλληνι-
σμὸν μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

σις τῶν χειρῶν ἐλέγετο ἐλληνιστὶ **χειροτονία** (χεῖρα τείνω) καὶ διὰ τοῦτο ἐπεκράτησεν ἔκτοτε ἡ λέξις αὐτῆς πρὸς δήλωσιν τῆς ἀναδείξεως εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα. Οἱ ἐπτὰ χειροτονηθέντες ὠνομάσθησαν **διάκονοι** καὶ ἥσαν οἱ ἔξης: Στέφανος, Φιλιππος, Πρόχορος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενᾶς καὶ Νικόλαος.

Μεταξὺ τῶν ἐπτὰ διακόνων ὁ Στέφανος διεκρίνετο διὰ τὴν σοφίαν του, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀρετὴν του. Οὗτος δχι μόνον προσείλκυσε πολλοὺς εἰς τὴν νέαν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ, ἐπειδὴ ἦτο πλήρης πίστεως καὶ Πνεύματος Ἀγίου, ἔκαμψε καὶ θαύματα πολλά. Συνεζήτει μὲ πολλοὺς ἐκ τῶν ἐπισήμων Ἰουδαίων καὶ ἀπεστόμωνεν αὐτοὺς διὰ τῶν ἀκλονήτων ἐπιχειρημάτων του. Μερικοὶ ἔξι αὐτῶν ἐμίσησαν διὰ τοῦτο τὸν Στέφανον καὶ κατήγγειλαν αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου, μὲ τὴν

‘Ο λιθοβολισμὸς τοῦ Πρωτομάρτυρος Στεφάνου.

κατηγορίαν ὅτι ἡκουσαν δῆθεν αὐτὸν βλασφημοῦντα τὸν Ναὸν καὶ τὸν Μωϋσέα.

Συνελήφθη λοιπὸν ὁ Στέφανος καὶ ὥδηγήθη πρὸ τοῦ Συνεδρίου, ἵνα ἀπολογηθῇ. Ἐκεῖ μετὰ θάρρους κατηγόρησε τοὺς Ἰουδαίους λέγων ὅτι πάντοτε ἐφάνησαν ἀδικοὶ καὶ σκληροὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ. «Τίνα ἔκ τῶν προφητῶν δὲν κατεδίωξαν οἱ πατέρες σας;» τοὺς εἶπε. «Αὐτοὶ ἐθανάτωσαν τοὺς προφήτας, οἵτινες προεῖπον τὴν ἔλευσιν τούτου τοῦ Δικαίου, οὗτινος προδόται καὶ φονεῖς ἐγίνατε σεῖς οἱ Ἰδιοι». (Πρ. Ζ', 52 - 53). Οἱ λόγοι τοῦ Στέφανου ἔξωργισαν περισσότερον τοὺς Ἰουδαίους, οἱ δόποι τὸν παρέδωσαν εἰς τὸν ὄχλον, ἵνα τὸν φονεύσῃ διὰ λιθοβολισμοῦ.

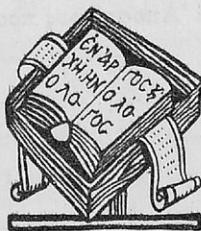
Οἱ ὄχλοις ἔσυρεν αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως καὶ ἤρχισε μὲ μανίαν νὰ τὸν λιθοβολῇ. Οἱ Στέφανος ἔχων ὃς παράδειγμα τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ηὔχετο εἰς τὸν Θεὸν νὰ συγχωρήσῃ τοὺς φονεῖς του λέγων: «Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην». Οὕτοι ἦσαν οἱ τελευταῖοι λόγοι του.

Οἱ Στέφανος εἶναι ὁ πρῶτος χριστιανὸς ὁ μαρτυρήσας ὑπὲρ τῆς πίστεως. Ή Εὐχαριστία μας ἔօρτάζει τὴν μνήμην του τὴν 27ην Δεκεμβρίου.

Ο διάκονος Φίλιππος. Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Στέφανου οἱ Ἰουδαῖοι ἤρχισαν νὰ καταδιώκουν ὅλους τοὺς χριστιανούς. Κατεδιώχθη τότε μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ὁ διάκονος Φίλιππος, ὁ δόποις ἡναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Σαμάρειαν. Ἐκεῖ ὁ Φίλιππος ἔκαμε πολλοὺς ὀπαδούς. «Οταν οἱ χριστιανοὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπληροφορήθησαν ὅτι ἡ Σαμάρεια ἐδέχθη τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀπέστειλαν ἔκει τοὺς Ἀποστόλους Πέτρον καὶ Ἰωάννην, οἱ δόποιοι ἐπιθέτοντες τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς βεβαπτισμένους μετέδιδον εἰς αὐτὸν τὸ Πνεῦμα τὸ «Ἄγιον». Οταν εἶδε τοῦτο ὁ Σίμων ὁ μάγος, ὁ δόποιος εἶχε πιστεύσει καὶ εἶχε βαπτισθῆ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἐπλησίασε τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς προσέφερε χρήματα, ἵνα δώσωσι καὶ εἰς αὐτὸν τὴν ἔξουσίαν, ὡστε νὰ λαμβάνῃ Πνεῦμα «Ἄγιον» ἐκεῖνος εἰς τὸν δόποιον θά ἐπέθετε καὶ αὐτὸς τὰς χεῖράς του. Τότε δὲ Ἀπόστολος Πέτρος εἶπεν εἰς αὐτόν: «τὸ ἀργύριόν σου σὸν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι»¹.

1. Ἀπὸ τότε ὅσοι λαμβάνουν ἱερατικούς βαθμούς πληρώνοντες χρήματα λέγονται σιμωνιακοὶ καὶ ἡ πρᾶξις σιμωνία.

‘Ο Φίλιππος ἀπὸ τὴν Σαμάρειαν ἐπορεύθη εἰς Γάζαν. Καθ’ ὅδὸν συνήντησε ἔνα Αἰθίοπα ἄρχοντα, τῆς αὐλῆς τῆς βασιλέσσης τῆς Αἰθιοπίας, εἰς τὸν ὅποιον ἐδίδαξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Οὗτος δχι μόνον ἐπιστευσεν, ἀλλὰ καὶ ἐβαπτίσθη. Ἐκεῖθεν δὲ Φίλιππος μετέβη εἰς διαφόρους ἀλλας χώρας καὶ πόλεις. Παντοῦ δὲ Φίλιππος ἐδίδαξε μὲν θερμὴν πίστιν τὸ Εὐαγγέλιον τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ. Τὴν μνήμην του ἑορτάζομεν οἱ χριστιανοὶ τὴν 11ην Ὀκτωβρίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

Ο λιθοβολισμὸς τοῦ Στεφάνου καὶ οἱ διωγμοὶ ἐκίνησαν ἀκόμη περισσότερον τὸν ζῆλον τῶν χριστιανῶν, οἱ δποῖοι διεσπάρησαν εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Συρίαν διδάσκοντες τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἐπὶ κεφαλῆς πάντων ἦσαν βέβαια οἱ Ἀπόστολοι. Οὗτοι, ἀφοῦ διηγείτησαν τὰ πράγματα τῆς Ἑκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἀνεχώρησαν βραδύτερον εἰς διαφόρους χώρας τοῦ κόσμου κηρύζοντες τὸ Εὐαγγέλιον. Εἰς τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους προσετέθη κατὰ θείαν κλῆσιν καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.

6. Ἡ κλῆσις τοῦ Παύλου εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

(Πρ. Ἀπ. Η' 1 - 3 καὶ Θ' 1 - 31 καὶ ΙΒ' 25 καὶ ΙΓ' 2)

Πρὶν γίνη χριστιανὸς ὁ Παῦλος, ὡνουμάζετο Σαούλ. Ἔγεννήθη εἰς τὴν Ταρσὸν τῆς Κιλικίας καὶ ἐκεῖ ἐσπούδασεν ἔκμαθῶν κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἰουδαίων καὶ μίαν τέχνην, τὴν τέχνην τοῦ σκηνοποιοῦ.

‘Ο πατήρ του ἦτο ἐκ τῶν Ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων, εὔπορος καὶ φανατικὸς Φαρισαῖος, εἶχε δὲ ἀποκτήσει τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου, τὸ δποῖον διετήρησε φυσικὰ καὶ ὁ υἱός του.

‘Ο Σαούλ, ἀφοῦ ἐδιδάχθη καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα εἰς τὴν Ταρσόν, μετέβη πρὸς συμπλήρωσιν τῶν Ἰουδαϊκῶν σπουδῶν του εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐκεῖ, πλησίον τοῦ νομοδιδασκάλου Γαμαλιήλ, ἀπέκτησε τελείαν Φαρισαϊκὴν μόρφωσιν καὶ ἦτο πλήρης πίστεως καὶ ζήλου πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν. Διὰ τοῦτο κατεδίωκε μετὰ φανατισμοῦ τοὺς χριστιανοὺς καὶ τὸν χριστιανισμόν. Νεανίας ἀκόμη ἔλαβε μέρος εἰς τὸν λιθοβολισμὸν τοῦ Πρωτομάρτυρος Στεφάνου φυλάττων τὰ ἴματα τῶν λιθοβολούντων. “Οταν δὲ βραδύτερον ἐγνώσθη εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὅτι

δ χριστιανισμὸς ἔχει εὑρυτάτην διάδοσιν καὶ εἰς τὴν μεγάλην πόλιν Δαμασκὸν, δ Σαούλ ἐξελέγη ὡς δ πλέον κατάλληλος, ἵνα μεταβῇ ἐκεῖ πρὸς καταδίωξιν τῶν ὀπαδῶν τῆς νέας θρησκείας. "Ἐλαβε λοιπὸν συστατικὰς ἐπιστολὰς παρὰ τῶν ἀρχιερέων πρὸς τοὺς ἔκει Ἰουδαίους καὶ ἀνεχώρησε μετὰ τῶν συνοδῶν του διὰ τὴν Δαμασκὸν.

Καθ' ὅδὸν καὶ ἐνῷ ἐπλησίαζε πρὸς τὴν Δαμασκὸν, δ Σαούλ ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ γνωστοῦ θαυμαστοῦ ὁράματος καὶ τῆς θείας φωνῆς εἰς τὴν πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν πίστιν. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν Δαμασκὸν καὶ πειθαρχῶν εἰς τὴν θείαν κλησιν ἐδιδάχθη τὸ Εὐαγγέλιον ὑπὸ τοῦ εὐσεβοῦς Ἀνανίου, ἐβαπτίσθη καὶ ἐνεπλήσθη τόσον θερμῆς πίστεως καὶ ζήλου, ὡστε ἤρχισεν ἀμέσως νὰ διδάσκῃ εἰς τὰς Συναγωγὰς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν.

Οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Δαμασκοῦ ἐξεμάνησαν ἐναντίον τοῦ Σαούλ καὶ ἐσκέφθησαν νὰ τὸν θανατώσουν. Πληροφορηθέντες ὅμως τοῦτο οἱ Χριστιανοί, τὸν ἔσωσαν φυγαδεύσαντες αὐτὸν εἰς Ἀραβίαν, ὅπου παρέμεινε

Σαούλ! Σαούλ! Τί μὲ διώκεις;

τρία ἔτη. Μετὰ ταῦτα μετέβη εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐκεῖ δὲ Σαούλ συνέδεθη μετὰ τῶν Ἀποστόλων διὰ τοῦ ἐκ Κύπρου Βαρνάβα, δὲ ὁποῖος ἦτο ἐκ τῶν ἐπισήμων χριστιανῶν, καὶ ἤρχισε νὰ κηρύττῃ. Οἱ Ἰουδαῖοι τῶν Ἱεροσολύμων ἡγανάκτησαν καὶ αὐτὸι ἐναντίον του καὶ ἀπεφάσισαν νὰ τὸν ἔξοντάσουν. Ἐσώθη καὶ πάλιν δὲ Παῦλος ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν καὶ κατέψυγεν εἰς τὴν πατρίδα του Ταρσόν, ἔνθα εἰργάσθη δραστηρίας διὰ τὴν διδασκαλίαν του Χριστιανισμοῦ.

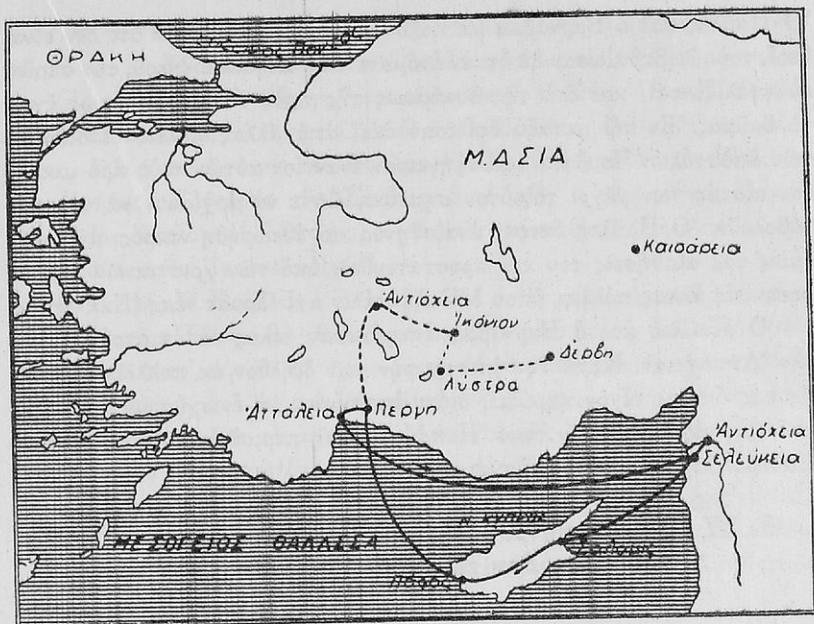
Βραδύτερον μετέβη μετὰ τοῦ Βαρνάβα εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, διὰ νὰ κηρύξῃ. Εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τὸ Πνεῦμα τὸ "Ἄγιον εἶπεν εἰς τοὺς πιστούς, καθ' ἣν ὥραν ἡσαν συνηγμένοι: «Ἄφορίσατε δή μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Παῦλον εἰς τὸ ἔργον, δὲ προσκένηλημαι αὐτοὺς». Δηλαδὴ ἐφανέρωσε τὴν μεγάλην ἀποστολήν, τὴν ὅποιαν ἀνελάμβανον δὲ Βαρνάβας καὶ δὲ Παῦλος. Ἐκεῖ τὸ πρῶτον οἱ πιστοὶ τῆς νέας θρησκείας ὀνομάσθησαν χριστιανοί. Ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν μετέβησαν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἵνα διανείμουν βοηθήματα εἰς τοὺς πτωχοὺς χριστιανούς. Παραλαβόντες καὶ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Βαρνάβα Μάρκον, τὸν γράφαντα βραδύτερον τὸ γνωστὸν Εὐαγγέλιον του, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν. Ἐκτοτε δὲ πόλις αὕτη ἔγινε σπουδαῖον χριστιανικὸν κέντρον. Ἐκεῖθεν ἤρχισεν δὲ Παῦλος τὰς ἀποστολικάς του περιοδείας, ἵνα διαδώσῃ τὸν χριστιανισμὸν καὶ «εἰς τὰ "Ἐθνη», δηλ. τοὺς εἰδωλολάτρας. Διὰ τοῦτο ὀνομάζεται Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν.

7. Ἡ πρώτη ἀποστολικὴ περιοδεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

(Πρ. Ἀπ. ΙΙ' 4 - 15, ΙΔ' 1 - 7)

Ο Παῦλος ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ μετὰ τοῦ Βαρνάβα καὶ Μάρκου εἰς τὴν Κύπρον διὰ τὸ κήρυγμα τῆς νέας Πίστεως. Ἀπὸ τὸ ἐπίνειον τῆς Ἀντιόχειας Σελεύκειαν ἔπλευσαν πρὸς τὴν Κύπρον καὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν πόλιν Σαλαμίνα. Ἐκεῖθεν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν διετρέξαν ὅλην τὴν νῆσον μέχρι τῆς δυτικῆς αὐτῆς παραλίας, ὅπου δὲ πόλις Πάφος. Ἐκεῖ διέμενεν δὲ Ρωμαῖος Διοικητής, ὃ ὁποῖος ὀνομάζετο Σέργιος Παῦλος. Οὗτος ἦτο ἄνθρωπος μεγάλης μορφώσεως καὶ ἐπεθύμει νὰ μάθῃ τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὅποιαν δὲν εὑρισκεν εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν. Ο Παῦλος διὰ τῆς διδασκαλίας του ἔπεισεν αὐτὸν νὰ ἀσπασθῇ τὸν χριστιανισμόν.

Εἰς τὴν Κύπρον δὲ Ἀπόστολος Παῦλος ἰδρυσε δύο Ἐκκλησίας, μίαν

Πρώτη πορεία του 'Αποστόλου Παύλου.

εἰς Σαλαμῖνα καὶ ἄλλην εἰς Πάφον. Ἐπὸ δὲ ἐκεῖ ἔπλευσε μετὰ τῶν συνοδῶν του εἰς τὴν πόλιν τῆς Μικρασιατικῆς Παμφυλίας Πέργην, ὅποθεν ἀπειχωρίσθη αὐτῶν ὁ Μᾶρκος ἐπιστρέψας εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἐκ Πέργης ἐπροχώρησε μὲ τὸν Βαρνάβαν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐφθασαν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας, ὅπου ἐδίδαξαν καὶ ἔκαμαν πολλοὺς χριστιανούς ἰδρύσαντες νέαν Ἑκκλησίαν. Οἱ Ιουδαῖοι ὅμως κατεδίωξαν αὐτοὺς καὶ ἤναγκασθησαν οὕτω νὰ φύγωσι καὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ Ἰκνιον, ὅπου πάλιν ἐκήρυξαν καὶ προσεύκυσαν πλῆθος νέων πιστῶν. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ἡ βραδύτερον ὑποστάσας χάριν τῆς Πίστεως μαρτυρικὸν θάνατον Ἀγία Θέκλα. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Ἰκονίου ἤναγκασθησαν νὰ φύγουν ἐξ αἰτίας νέου ἐναντίον των διωγμοῦ τῶν Ιουδαίων· ἐπέρασαν ἀπὸ διαφόρους πόλεις τῆς Λυκαονίας καὶ ἐφθασαν εἰς τὴν πόλιν Λύστρα.

Εἰς τὴν πόλιν ταύτην δὲ Παῦλος ἐθεράπευσεν ἐνα χωλὸν ἐκ γενετῆς. Οἱ κάτοικοι τούς ἐξέλαβον τότε ώς θεούς καὶ τούς ἡτοίμασαν θυσίας.

‘Ο Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας μὲ πολὺν κόπον τοὺς ἔπεισαν ὅτι δὲν εἶναι θεοί, τοὺς διεβεβαίωσαν δὲ ὅτι ἐν ὄντος τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, τὸν διοῖον εὐαγγελίζονται, καὶ διὰ τῆς δυνάμεως τῆς πρὸς Αὐτὸν Πίστεως ἔγινε τὸ θαῦμα. ‘Ἐν τῷ μεταξύ ἔφθασαν ἐκεῖ ἀπὸ ἄλλας πόλεις οἱ διῶκται τῶν ἀποστόλων Ἰουδαῖοι καὶ ἔξήγειραν ἐναντίον αὐτῶν τοὺς πρὸς μικροῦ θαυμαστάς των μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε νὰ ἀρχίσουν νὰ τοὺς λιθοβολοῦν. ‘Ο Παῦλος ἔπεισεν ἀναίσθητος καὶ ἐθεωρήθη νεκρός, ἀνέλαβεν δμῶς τὰς αἰσθήσεις του καὶ προστατεύεις ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἀνεχώρησεν εἰς ἄλλας πόλεις, ὅπου ἐδίδαξε πάλιν καὶ ἔδρυσε νέας Ἐκκλησίας.

‘Ο Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας ἀπεφάσισαν τέλος νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν. Κατὰ τὴν ἐπιστροφήν των δῆμον ἐκ πολλῶν πόλεων, εἰς τὰς δυτίας εἶχον κηρύξει, διότι ἐπεθύμουν νὰ ἐνισχύσουν τοὺς χριστιανούς εἰς τὴν πίστιν των. ‘Η πρώτη αὕτη περιοδεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου διήρκεσε δύο καὶ πλέον ἔτη.

8. *Ἡ συμμετοχὴ τοῦ Παύλου εἰς τὴν Ἀποστολικὴν Σύνοδον τῶν Ἱεροσολύμων.*

(Πρ. Ἀπ. ΙΕ' 1 - 35)

‘Αποτέλεσμα τῆς πρώτης ἀποστολικῆς περιοδείας ἦτο νὰ γίνουν χριστιανοί πολλοί Ἐθνικοί, διότι ὁ Παῦλος ἀνέπτυξεν ἔξαιρετηκὴν δραστηριότητα καὶ ἐφήρμοσεν ἐπιτυχῆ μέθοδον. Διέθετεν, δπως γνωρίζομεν, πλήρη Ἐλληνικὴν μόρφωσιν καὶ εἶχε τελείαν γνῶσιν τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου. Ἐπλησίας πρῶτον τοὺς Ἐλληνιστὰς Ἰουδαίους καὶ διὰ τούτων, ἀφοῦ ἐγίνοντο χριστιανοί, ἤρχετο εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν Ἐθνικῶν (εἰδωλολατρῶν), οἱ δύοις δώμιλουν ὅλοι τὴν Ἐλληνικὴν γλῶσσαν. Τὰ ἐπιχειρήματά του ἤσαν ἀκλόνητα, ἡ δὲ πειστικότης του ἀποτελεσματική. Πλεῖστοι λοιπὸν Ἐθνικοὶ εἶχον γίνει χριστιανοί.

Μερικοὶ δμῶς ἔξ Ἰουδαίων χριστιανοί, δυσαρεστηθέντες διὰ τοῦτο, ἤρχισαν νὰ διακηρύσσουν ὅτι, διὰ νὰ εἶναι τις γνήσιος χριστιανός, ἔπρεπε νὰ φυλάξῃ τὰς διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου (περιομήν κ.λ.π.). Εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πολλοὶ ἔξ Ἰουδαίων χριστιανοὶ ἀπέφευγον νὰ συναναστρέψωνται τοὺς ἔξ Ἐθνῶν καὶ τοιουτορόπως ἐδημιουργήθη σοβαρὰ ἔρις μεταξύ τῶν χριστιανῶν.

Οἱ Ἀπόστολοι ἀντελήθησαν διὰ ἡ ἔρις αὕτη ἐβλαπτε τὸν χριστιανισμὸν καὶ διὰ ἔπρεπε νὰ σταματήσῃ. Πρὸς τοῦτο ἀπεφασίσθη νὰ συνέλ-

θουν εις τὰ Ἰεροσόλυμα πάντες οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα καὶ νὰ δώσουν λύσιν διὰ κοινῆς ἀποφάσεως εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο.

Εἰς τὴν Σύνοδον ταύτην, γενομένην κατὰ τὸ ἔτος 48 μ.Χ. ἔλαβον μέρος, ἐλθόντες ἐξ Ἀντιοχείας, καὶ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Τίτος, ἄλλος συνεργάτης τοῦ Παύλου, ἀναδειχθεὶς βραδύτερον Ἐπίσκοπος Κρήτης. Πρόεδρος τῆς Συνόδου ἀνεδέχθη ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος¹, τὸν δποῖον οἱ Ἀπόστολοι εἶχον χειροτονήσει Ἐπίσκοπον τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἰεροσολύμων.

‘Ο Πέτρος, ὁ Παῦλος, ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Ἰάκωβος ὑπεστήριξαν ὅτι, ἀφοῦ δλα τὰ «Ἐθνη» θὰ γίνουν μίαν ἡμέραν χριστιανοί, δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ζητῇται παρ’ αὐτῶν ἡ τήρησις τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου, παρὰ μόνον τοῦ Εὐαγγελίου, δηλ. τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ. Τὴν γνώμην ταύτην ἀπεδέχθησαν δλα τὰ μέλη τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου. Ἡ ἀπόφασις ἐγράφη καὶ ἐγνωστοποιήθη καὶ εἰς δλας τὰς ἄλλας ἐκκλησίας. Τοιουτο-τρόπως ἐσταμάτησε τότε ἡ ἐξ αἰτίας τοῦ ζητήματος αὐτοῦ ἔρις μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, διότι δλοι παρεδέχθησαν τὴν ἀπόφασιν τῆς Συνόδου.

‘Ο Παῦλος καὶ οἱ συνεργάται του ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν.

9. Δευτέρα περιοδεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (49-53 μ.Χ.). Διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς Εὐρώπην. Αἱ πρῶται Ἐκκλησίαι ἐν Ἑλλάδι.

α) “Ιδρυσις Ἐκκλησιῶν εἰς Φιλίππους, Θεσ/νίκην καὶ Βέροιαν.

(Πρ. ‘Απ. ΙΣΤ’ 9 - 40 καὶ ΙΖ’ 1 - 15)

‘Εκ τῆς Ἀντιοχείας ἥρχισεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ τὴν δευτέραν περιοδείαν του, ἡ ὁποία εἶχε λαμπρότατα ἀποτελέσματα. Διὰ τῆς Κιλικίας, Λυκαονίας, Φρυγίας καὶ Γαλατίας ἔφθασεν εἰς τὴν Τρωάδα. Ἐκεῖ ὁ Παῦλος μίαν νύκτα εἶδεν ἐν ὅραμα. Εἶδε νὰ παρουσιάζεται ἔμπροσθέν του ἔνας ἀνήρ Μακεδών, ὁ ὄποιος τοῦ εἶπε: «Διαβὰς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν». Ο Παῦλος καὶ οἱ συνεργάται του ἐνόησαν ὅτι τοῦτο ἦτο

1. Λέγεται ἀδελφόθεος, διότι ἦτο υἱὸς τοῦ Ἰωάννη ἐκ τῆς συζύγου, τὴν δποῖαν εἶχεν οὗτος, πρὶν μνηστευθῆ τὴν Θεοτόκον Μαρίαν. Ἀδελφόθεοι ἦσαν ἐπίσης καὶ διούδας, ὁ Σίμων καὶ ὁ Ἰωσῆς.

Δευτέρα πορεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

διαταγὴ τοῦ Θεοῦ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐκεῖθεν ἐπλευσεν εἰς Σαμοθράκην καὶ Καβάλαν. Εἶχε τώρα νέους συνεργάτας καὶ βοηθούς, τὸν ἐξ Ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων πλήρη θερμῆς πίστεως Σίλαν, τὸν Τιμόθεον, ὁ ὅποιος εἶχεν "Ἐλληνα πατέρα, καὶ τὸν Λουκᾶν τὸν μετέπειτα Εὐαγγελιστήν. "Ολοι μαζὶ ἐπορεύθησαν ἐκ Καβάλας εἰς τὴν μεγάλην τότε Μακεδονικὴν πόλιν Φιλίππους, ὅπου πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ κήρυγμα τῆς νέας πίστεως. Μεταξὺ τούτων ἥτο καὶ μία πλουσία γυνὴ ὀνομαζομένη Λυδία, ἡ ὅποια καὶ ἐφίλοιξένησε τοὺς ἀποστόλους εἰς τὸν οἰκόν της καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς των. Εἰς τοὺς Φιλίππους ὁ Παῦλος ἐθεράπευσε μίαν παιδίσκην, ἡ ὅποια κατείχετο ἀπὸ πονηρὸν πνεῦμα (πνεῦμα Πύθωνος). Τότε αὐτοὶ οἱ ὅποιοι ἐξεμεταλλεύοντο τὴν κόρην καὶ ἐκέρδιζον χρήματα κατηγόρησαν τὸν Παῦλον καὶ τοὺς συντρόφους του ὅτι προσπαθοῦν νὰ ἐπιβάλουν ἥθη, τὰ ὅποια δὲν ἥρμοζον εἰς τοὺς Ρωμαίους. Οἱ στρατηγοὶ ἀκούσαντες αὕτα διέταξαν τοὺς ραβδούχους νὰ μαστιγώσουν τοὺς ἀποστόλους καὶ νὰ τοὺς κλείσουν εἰς τὴν φυλακήν. "Οταν ὅμως ὁ Παῦλος ἐδήλωσεν ὅτι εἶναι Ρωμαῖοι πολῖται, οἱ

στρατηγοὶ δχι μόνον τοὺς ἀπεφυλάκισαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐζήτησαν συγγνώμην (διότι ἔθεωρεῖτο ἀτιμωτικὸν νὰ μαστιγώνωνται Ρωμαῖοι πολῖται). 'Η ίδρυσις τῆς πρώτης ἐν Εύρωπῃ Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας τῶν Φιλίππων ἔγινε τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους 49 - 50 μ.Χ.

'Ἐκ τῶν Φιλίππων ὁ Παῦλος καὶ οἱ συνεργάται του μετέβησαν εἰς Θεσσαλονίκην, τὴν ὄνομαστὴν πρωτεύουσαν τῆς Βορείου Ἑλλάδος. 'Ιουδαῖοι καὶ Ἐθνικοὶ πιστεύσαντες εἰς Χριστὸν ἀπετέλεσαν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὅποια ἀπέβη μία τῶν μεγαλυτέρων τῆς Ἑλλάδος. Κατηγορηθέντες ὑπὸ τῶν μὴ πιστευσάντων Ἰουδαίων ὡς ἐπαναστάται κατὰ τῆς Ρωμαϊκῆς ἑξουσίας ἡναγκάσθησαν νὰ φύγουν εἰς Βέροιαν, διπού ίδρυσαν νέαν Ἐκκλησίαν. 'Αλλὰ καὶ ἐκ Βεροίας ἡναγκάσθη νὰ φύγῃ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὁ Παῦλος, ὁδηγηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν τῆς Βεροίας εἰς παράλιον μέρος ἐπεβιβάσθη πλοίου καὶ ἐπλευσεν εἰς Πειραιᾶ.

β) Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς Ἀθήνας.

(Πρ. Ἀπ. ΙΖ' 16 - 34)

"Οταν ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Παῦλος περιήρχετο κατ' ἀρχὰς τὴν πόλιν ἐπισκεπτόμενος τοὺς ναοὺς καὶ παρατηρῶν μετὰ προσοχῆς τὸ πλῆθος τῶν ἀγαλμάτων καὶ τῶν ιερῶν. "Ἡρχισεν ἔπειτα νὰ συζητῇ μετὰ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Ἀγορὰν καὶ νὰ κηρύντη τὴν νέαν Πίστιν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκάλεσαν τὸν Ἀπόστολον νὰ διμιλήσῃ εἰς αὐτὸὺς ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου. 'Ο Παῦλος ἐδέχθη εὐχαρίστως τὴν πρόσκλησιν καὶ ἐξεφώνησεν ἐνώπιον μεγάλης συγκεντρώσεως θαυμάσιον καὶ θεόπνευστον λόγον.

«Ἐπισκεπτόμενος τὰ ιερά σας, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοὺς εἰπεν, εὔρον καὶ βωμόν, ἀφιερωμένον «ἀγνώστῳ θεῷ». Αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν Θεόν, τὸν ὅποιον σεῖς ἀγνοοῦμεντες λατρεύετε, Αὐτὸν ἐγὼ σᾶς κηρύττω». «Ο Θεός δὲ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐδανοῦ καὶ γῆς Κύριος ὑπάρχων οὐκ ἐν χειροποίητοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται προσδεόμενός τινος, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα ἐποίησε τε ἐξ ἑνὸς αἷματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, δοίσας προτεταγμένους καρδοὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ δραγε φηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εῦροιεν, καίτοι γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἐκάστου ήμδην ὑπάρχοντα· ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν,

Ο Απόστολος Παύλος διμιλεῖ εἰς τὸν "Αρειον Πάγον τῶν Ἀθηνῶν.

ώς καὶ τινες τῶν καθ' άμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι: «Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν»... Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδῶν δὲ Θεός τὰ νῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν, διότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾧ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ φῷ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν».

Πολλοὶ ἐκ τῶν Ἀθηναίων δὲν ἔδωσαν σημασίαν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Παύλου, ἄλλοι τὸν ἔχλευσαν, ὀλίγοι δὲ ἐνόησαν καὶ ἐπίστευσαν. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ μία γυνή, δινομαζομένη Δάμαρις, καὶ εἰς ἐπίσημος Ἀθηναῖος, δὲ Αρεοπαγίτης Διονύσιος. Οὗτος ἔγινε κατόπιν δὲ πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς ἰδρυθείσης τότε εἰς τὰς Ἀθήνας Ἐκκλησίας. Ο Διονύσιος ἀπέθανε μαρτυρικὸν θάνατον περὶ τὸ 95 μ.Χ. Η Ἐκκλησία μας ἔσταζε τὴν μνήμην του τὴν 3ην Οκτωβρίου, εἶναι δὲ ὁ πολιούχος ἄγιος τῶν Ἀθηνῶν.

γ) Ἡ ἰδρυσις τῆς ἐν Κορίνθῳ Ἐκκλησίας.

(Πρ. Ἀπ. ΙΗ' 1 - 12)

Ἐξ Ἀθηνῶν μετέβη ὁ Παῦλος εἰς τὴν Κόρινθον, ἡ ὅποια ἦτο σπουδαῖον ἐμπορικὸν κέντρον. Ἐγνώρισεν ἔκεī τὸν Ἰουδαῖον σκηνοποιὸν Ἀκύλαν καὶ ἔκαμεν αὐτὸν χριστιανὸν ὅπως καὶ τὴν σύζυγόν του Πρίσκιλλαν. Ἀναμένων τοὺς συνεργάτας του Σίλαν καὶ Τιμόθεον, διέμενεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἀκύλα ἐργαζόμενος καὶ αὐτὸς τὴν γνωστήν του τέχνην τοῦ σκηνοποιοῦ, διὰ νά κερδίζῃ τὰ πρὸς συντήρησίν του ἀναγκαῖα.

Οταν ἔφθασαν ἐκ Θεσσαλονίκης ὁ Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος, ἤρχισεν ὁ Παῦλος νὰ κηρύξῃ την πρῶτον εἰς τὴν Συναγωγήν, ἔπειτα δὲ καὶ μεταξὺ τῶν ἑθνικῶν (Ἐλλήνων). Ο ἀρχισυνάγωγος Κρίσπος ἔγινε χριστιανός, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι Ἰουδαῖοι καὶ Ἐλληνες Κορίνθιοι, ἡ δὲ ἰδρυθῆσα Ἐκκλησία ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐκρατύνετο. Ἐν Κορίνθῳ παρέμεινεν ὁ Παῦλος ἐπὶ ἐν καὶ ἡμίσυ ἔτος. Ἐκεī ὁ Παῦλος ἐκινδύνευσεν ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ ἐσώθη χάρις εἰς τὸν ἀνθύπατον Γαλίωνα.

Πρὸς τοὺς Κορινθίους χριστιανοὺς ἔστειλε βραδύτερον ὁ Ἀπόστολος δύο ἐπίστολὰς ἐρμηνεύων τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ δίδων πολυτίμους συμβουλὰς καὶ ὁδηγίας.

δ) Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς Ἔφεσον.

(Πρ. Ἀπ. ΙΗ' 13 - 14)

Ἀπὸ τὴν Κόρινθον ὁ Παῦλος συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀκύλα καὶ τῆς Πρισκίλλης, οἱ ὅποιοι ἀνεδείχθησαν πολύτιμοι συνεργάται του, ἔπλευσεν εἰς Ἔφεσον τῆς Μ. Ἀσίας. Καταλιπὼν ἔκεī τοὺς συνεργάτας του ἀνέβη εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα: «ἀναβὰς καὶ ἀσπασάμενος τὴν ἐκκλησίαν». Ἐκεῖθεν ἀνεχώρησε διὰ τὴν Ἀντιόχειαν, ὅπου εὗρε τὴν Ἐκκλησίαν πλήρη ζωῆς. Εὔχαριστημένος καὶ ἴκανοποιημένος ὁ Ἀπόστολος διέτρεξεν ἄλλην μίαν φορὰν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ διὰ τῆς Φρυγίας καὶ Γαλατίας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἔφεσον, ὅπου ἐπεδόθη μετὰ μεγάλης δραστηριότητος εἰς τὸ ἔργον του (53 μ.Χ.). «Οχι μόνον Ἐφέσιοι ἐφωτίζοντο καὶ προσήρχοντο εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκ τῶν περιξ πόλεων καὶ χωρίων ἐγίνοντο χριστιανοὶ καὶ μαθηταὶ τοῦ Παύλου καὶ διέδιδον εἰς τὰς πόλεις τῶν τὴν νέαν θρησκείαν. Βοηθούς καὶ συνεργάτας εἶχε τὸν

Ακύλαν καὶ τὴν Πρίσκιλλαν· οὗτοι ἀνέπτυξαν μέγαν ζῆλον, ὑπέστησαν δὲ βραδύτερον μαρτυρικὸν θάνατον.

Τρία ἔτη παρέμεινεν ὁ Παῦλος εἰς τὴν Ἐφέσον¹, ἡ δὲ ἵδρυθεῖσα ἐκεῖ Ἔκκλησίᾳ ἐκρατύνετο καὶ ἐνεδυναμοῦτο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀναδειχθεῖσα βραδύτερον ὀνομαστὸν κέντρον τῆς Χριστιανοσύνης.

10. Τρίτη περιοδεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Διωγμὸς καὶ φυλάκισις αὐτοῦ (57 - 62 μ.Χ.).

(Πρ. Ἀπ. Κ' 1 - 16 καὶ ΚΑ' 17 - 40)

Ἐκ τῆς Ἐφέσου ὁ Παῦλος ἐπεχειρησε τὴν τρίτην περιοδείαν του εἰς τὰς χώρας, τὰς ὄποιας καὶ προηγουμένως εἶχεν ἐπισκεφθῆ, διότι εἶχον δημιουργηθῆ διάφορα μικροζητήματα μεταξὺ τῶν χριστιανῶν. Προσωπικαὶ γνῶμαι προεκάλουν ἀταξίαν καὶ διαιρέσεις. Παρεξηγήσεις μεταξὺ τῶν ἐξ Ἰουδαίων καὶ τῶν ἐξ Ἑθνῶν χριστιανῶν ἐτάρασσον τὴν ζωὴν τῶν Ἔκκλησιῶν.

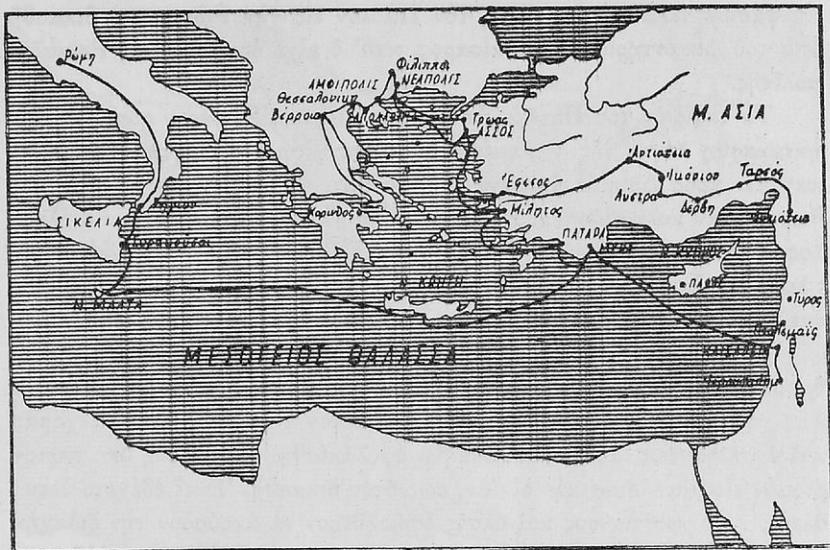
Ο Παῦλος ἦλθε πρῶτον εἰς τὴν Σμύρνην καὶ κατόπιν εἰς τὴν Τρωάδα. Ἐκεῖθεν ἐπλευσεν εἰς Μακεδονίαν καὶ μετέβη εἰς τοὺς Φιλίππους, εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Βέροιαν. Μετέβη ἐπίσης καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, τὰς ὄποιας πρώτην φορὰν ἐπεσκέπτετο. Κατέβη κατόπιν εἰς Κόρινθον καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Μακεδονίαν, ὅποθεν ἐπλευσεν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν σκοπεύων νὰ μεταβῇ εἰς Ἱεροσόλυμα.

Πανταχοῦ ἐγίνετο δεκτὸς ὑπὸ τῶν χριστιανῶν μετὰ ἐκδηλώσεων ἀγάπης καὶ θαυμασμοῦ. Ἐδίδασκε παντοῦ τὴν ἀληθινὴν πίστιν καὶ ἀπεμάκρυνε τῶν Ἔκκλησιῶν τοὺς ψευδοχριστιανούς, ἐθέρμανε δὲ καὶ ἐνίσχυε τὸ φρόνημα τῶν πιστῶν.

Διερχόμενος ἐκ Μιλήτου ἔστειλε καὶ ἐκάλεσε τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἔκκλησίας τῆς Ἐφέσου, τοὺς ὄποιους συνεβούλευσε πῶς νὰ κυβερνοῦν τὴν Ἔκκλησίαν καὶ νὰ προφυλάττουν τοὺς πιστούς ἀπὸ τοὺς ψευδοδιδασκάλους.

Ἐκ τῆς Μιλήτου ὁ Παῦλος ἐπλευσε πρὸς τὴν Παλαιστίνην καὶ παραμείνας διήγον εἰς Καισάρειαν μετέβη κατόπιν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου

1. Τὴν διαμονὴν τοῦ Ἀποστόλου ἐν Ἐφέσῳ ἐντάσσουσιν Ἔκκλησιαστικὸν τινες Ιστορικοὶ εἰς τὴν τρίτην περιοδείαν του.

Τρίτη πορεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

τὸν ὑπεδέχθησαν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ μετὰ μεγάλης χαρᾶς. Διηγήθη εἰς αὐτοὺς τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα τῆς διδαχῆς του εἰς τὰ "Ἐθνη καὶ ὅλοι μαζὶ ἐδοξολόγησαν τὸν Θεόν.

Τὴν ἀλλην ἡμέραν μετέβη εἰς τὸν Ναόν, ἵνα προσευχηθῇ. Οἱ ἔχθροὶ του Ἰουδαῖοι ἔξήγειραν τὸν ὄχλον ἐναντίον του λέγοντες ὅτι εἰσάγει "Ἐλληνας εἰς τὸν Ναὸν καὶ βεβηλώνει αὐτόν. Ὁ Παῦλος συνελήφθη καὶ παρ' ὀλίγον νὰ θανατωθῇ. Ὁ Ρωμαῖος φρούραρχος τῆς πόλεως μετὰ δυσκολίας τὸν ἀπέσπασεν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ὄχλου, διέταξεν δύμας νὰ δεθῇ διὰ διπλῶν ἀλύσεων, διότι ἐνόμισεν ὅτι πρόκειται περὶ ἐπικινδύνου κακούργου. Πρὸ τῆς ἐπιμοῆς τοῦ ὄχλου ὁ φρούραρχος διέταξεν ἀκόμη καὶ νὰ μαστιγωθῇ. Ὁ Παῦλος τότε ἐπεκαλέσθη τὴν ἰδιότητά του ὡς Ρωμαίου πολίτου, ὁ φρούραρχος ἐφοβήθη καὶ τὸν ἀπέστειλεν ὑπὸ συνοδείων εἰς τὴν Καισάρειαν, ὅπου διέμενεν ὁ Ρωμαῖος Διοικητὴς Παλαιστίνης Φῆλιξ. Οὗτος συζητήσας ἐπανειλημμένως μετὰ τοῦ Παύλου ἀντελήφθη ὅτι εἶναι ἀθῷος, ἀλλὰ δὲν τὸν ἀπηλευθέρωσεν ἐλπίζων νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ πολλὰ λύτρα. Εἰς τὴν φυλακὴν παρέμεινεν ὁ Ἀπόστολος ἐπὶ δύο ἔτη, ἔως ὅτου ἀντικατεστάθη ὁ Φῆλιξ. Ὁ νέος Διοικητὴς Φῆστος

ἀπεφάσισε τελικῶς νὰ στείλῃ τὸν Παῦλον εἰς τὴν Ρώμην, νὰ δικασθῇ ὑπὸ τοῦ Δικαστηρίου τοῦ Καίσαρος, καθ' ὃ εἶχε δικαιώματα ὡς Ρωμαῖος πολίτης.

Τὸ ταξίδιον τοῦ Παύλου ἦτο περιπετειῶδες. Τὸ φέρον αὐτὸν πλοῖον ἡγαγάσθη λόγῳ τῆς τρικυμίας νὰ προσεγγίσῃ εἰς Κρήτην καὶ πλέον κατόπιν πρὸς Δυσμάς ἐναυάγησεν πρὸ τῆς νήσου Μάλτας. Οἱ ναυαγοὶ διεσώθησαν κολυμβῶντες. Εἰς Μάλταν παρέμεινεν ἐπὶ τρίμηνον ὁ Παῦλος, ἐκήρυξε καὶ ἔδρυσεν Ἐκκλησίαν. Ἐκ Μάλτας ἐπλευσε δι' ἄλλου πλοίου εἰς Συρακούσας τῆς Σικελίας, διεπεραιώθη ἐπειτα εἰς Ρήγιον καὶ ἐκεῖθεν πεζῇ ἔφθασεν εἰς Ρώμην.

Ὑπῆρχον τότε καὶ ἐν Ρώμῃ ἀρκετοὶ χριστιανοὶ διδαχθέντες τὴν νέαν θρησκείαν ἀπὸ χριστιανοὺς ἐμπόρους, διότι οὐδεὶς Ἀπόστολος εἶχεν ἔως τότε μεταβῆ ἐκεῖ. Ὑπεδέχθησαν λοιπὸν τὸν Παῦλον μετὰ χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσσεως, ἀφοῦ ἀλλως τε δὲν ἐψυλακίσθη, ἀλλὰ ἐτέθη ὑπὸ περιορισμὸν εἰς μίαν ἰδιωτικὴν οἰκίαν, ἥως ὅτου δικασθῇ. Ἐκεῖ ἐδέχετο ἐλευθέρως τοὺς χριστιανοὺς καὶ ὅλους ὅσοι ἥθελον νὰ ἀκούσουν τὴν διδαχὴν του. Βοηθοὶ καὶ συνεργάται του ἦσαν ὁ Λουκᾶς, ὁ Τιμόθεος, ὁ Μᾶρκος, ὁ Τυχικὸς καὶ ὁ Ἀρίσταρχος.

Μετὰ διετῆ περιορισμὸν ἔγινεν ἐπὶ τέλους ἡ δίκη του πρὸ τοῦ δικαστηρίου τοῦ Καίσαρος, ἥθωράθη καὶ ἀφέθη ἐλεύθερος (62 μ.Χ.).

11. Τετάρτη περιοδεία καὶ τελευτὴ τοῦ Παύλου.

(Πρ. Ἀπ. ΚΒ' 22 - 30)

Ο Ἀπόστολος Παῦλος ἦτο πλέον μεγάλης ἡλικίας καὶ εἶχε καταβληθῆ ἀπὸ τοὺς διαρκεῖς ἀγῶνας, τὰς περιπετείας καὶ τοὺς διωγμούς. Τὸ πνεῦμά του ὅμως ἦτο πάντοτε ἀκμαῖον καὶ ὁ ζῆλός του πρὸς διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου ζωηρὸς καὶ ἀκαταπόνητος.

Ἀποκήσας τὴν ἐλευθερίαν του, ἐπιχειρεῖ τετάρτην περιοδείαν, τὴν τελευταίαν. Ἐκ Ρώμης ἐπλευσεν εἰς τὴν Κρήτην πρῶτον καὶ ἐχειροτόνησεν ἐκεῖ ἐπίσκοπον τὸν ἄλλοτε συνεργάτην του Τίτον. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Μ. Ἄσιαν καὶ ἐπεσκέφθη πολλὰς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν Ἐφεσον ἐχειροτόνησεν ἐπίσκοπον ἔτερον βοηθόν του, τὸν Τιμόθεον. Ἐπεσκέφθη κατόπιν τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπέρασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἤλθε πάλιν εἰς τὴν Ρώμην.

Εἶχεν ἥδη ἀρχίσει ἐκεῖ ὁ ἄγριος διωγμὸς τῶν χριστιανῶν, ὁ διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Νέρωνος. Ο αἵμοχαρής καὶ παράφρων ἥγε-

Τετάρτη Πορεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

μῶν οὗτος εἶχε διατάξει νὰ συλλαμβάνωνται οἱ χριστιανοὶ καὶ νὰ θανατώνωνται ἀκριτοὶ καὶ μὲ κάθε τρόπον. Ἐν μέσῳ τῆς φοβερᾶς αὐτῆς διὰ τοὺς χριστιανοὺς δοκιμασίας ἔφθασεν ὁ Ἀπόστολος εἰς τὴν Ρώμην. Συνελήφθη ἀμέσως, ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακὰς καὶ διετάχθη ἡ θανάτωσίς του κατὰ τὸ ἔτος 64 μ.Χ. (κατ' ἄλλους τὸ 67 μ.Χ.).

‘Ο Παῦλος μεταφερόμενος εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου του ἥτο πλήρης γαλήνης. Ἅσθάνετο ἴκανοποίησιν καὶ χαράν, διότι ἐξεπλήρωσε τὸ καθήκον του καὶ ἐτελείωσε τὸ ἔργον του μὲ θυσίαν τῆς ζωῆς του. ‘Η Ἔκκλησίᾳ μας ἔօρταζει τὴν μνήμην του, ὅμοι μὲ τὴν μνήμην τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, τὴν 29ην Ἰουνίου.

12. Τὸ ἀποστολικὸν ἔργον τοῦ Παύλου.

‘Ο Ἀπόστολος Παῦλος ἥτο τὸ ἐκλεκτὸν ὄργανον τοῦ Θεοῦ διὰ τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου, ἔργον, εἰς τὸ δόπον ἐπὶ 30 ὅλα ἔτη ἀφωσιώθη ψυχῇ καὶ σώματι.

Τὸ προφορικόν του κήρυγμα συνεπλήρωσε διὰ πολλῶν ἐπιστολῶν ἐξ ὀντος 14, τὰς ὁποίας ἀπέστειλεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς διαφόρων Ἐκκλησιῶν. Αὕται περιέχονται, ὥπως γνωρίζομεν, εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκην.

Εἰς τὰ κηρύγματα καὶ τὰς Ἐπιστολάς του διδάσκει ὅτι ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ σταυρικοῦ του θανάτου ἔκαμε πάλιν τὸν ἄνθρωπον φίλον τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος σώζεται διὰ τῆς πρὸς Αὐτὸν Πίστεως. Ἡ πίστις δύναται αὐτῇ πρέπει νὰ εἶναι ἐνεργός, νὰ ἔκδηλοῦται δηλ. διὰ πράξεων ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον. Διδάσκει ἀκόμη ὅτι ὁ Χριστὸς καλεῖ πρὸς σωτηρίαν όλον τὸν κόσμον, Ἰουδαίους καὶ Ἐθνικούς, ἐλευθέρους καὶ δούλους, ἀνδρας καὶ γυναῖκας.

Αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ Ἀποστόλου Παύλου πρὸς τὸν χριστιανισμὸν εἶναι πολὺ μεγάλαι. Ἡγωνίσθη, ἐταλαιπωρήθη, ἐδιώχθη, ἐφυλακίσθη ἐκακοποήθη, ἐκινδύνευσε πολλάκις μέχρι τοῦ θανάτου του, ἀλλὰ τὰ πάντα ὑπέμενε, διότι ἡ θερμὴ ἀγάπη του πρὸς τὸν Χριστὸν ἐφώτιζε καὶ ἐνίσχυε τὴν μεγάλην ψυχήν του.

«Ο Ιδιος ὁ Ἀπόστολος εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους Β' Ἐπιστολὴν του (11, 23 κ.ε.) γράφει:

«Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις. Ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαφον, τρὶς ἐρωαβδίσθη, ἀπαξ ἐλιθάσθη, τρὶς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίκη· δούστορίας πολλάκις, κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις ληστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἔθνων κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημᾷ, κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαέλφοις· ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ, ἐν νηστείαις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι...».

13. Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος.

(Πρ. Ἀπ. Θ' 36 - 43, Ι' 1 - 48 κ.ά.)

Σημαντικὸν ἐπίσης ἦτο τὸ ἀποστολικὸν ἔργον τοῦ Πέτρου, τὸν διοῖον ἡ Ἐκκλησία μας ὡνόμασε Κορυφαῖον, ώς καὶ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον.

«Ο Πέτρος καὶ ὁ ἀδελφός του Ἀνδρέας ἤσαν τέκνα τοῦ Ἰωνᾶ καὶ κατήγοντο ἀπὸ τὴν Βηθσαΐδα τῆς Γαλιλαίας. Πρὶν γίνη μαθητὴς τοῦ Σωτῆρος, ὁ Πέτρος ὡνομάζετο Σίμων.

« Σὺ εἰ δὲ νίδιος Ἰωανᾶ, εἶπεν εἰς αὐτὸν ὁ Κύριος, ὅταν τὸν ἐκάλεσεν ὡς μαθητήν του, σὺ κληθήσει Κηφᾶς (δέ ἐρμηνεύεται Πέτρος) » (Ιωάν. 1, 43).

Μὲ ἀκάματον ζῆλον καὶ δραστηριότητα εἰργάσθη ὁ Πέτρος διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου. Κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν πρῶτος ἐδίδαξε τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτὸς ὡμίλει ἔξι δνόματος καὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦτο ὁ «Αγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὄνομάζει αὐτὸν «στόμα τῶν Ἀποστόλων».

Ἐκήρυξεν ὁ Πέτρος πρῶτον εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ κατόπιν εἰς ὅλην τὴν Παλαιστίνην, ἔκαμε δὲ καὶ πολλὰ θαύματα.

Μεταξὺ τῶν θαυμάτων του εἶναι καὶ ἡ ἀνάστασις τῆς Ταβιθᾶ εἰς τὴν πόλιν Ἰόπην. Ἡ χριστιανικὴ κόρη Ταβιθᾶ ἦτο πολὺ εὐσεβής καὶ φιλάνθρωπος. Ἐρραπεν ἐνδύματα καὶ τὰ ἔδιδεν εἰς πτωχούς καὶ εἰς ὄρφανά. Ἡ σθένησεν δύμας καὶ ἀπέθανεν. «Ολοι ὅσους εὐηγρέτησεν ἐθρήνουν γύρω απὸ τὴν κλίνην της. Ο Πέτρος μετέβη εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Ταβιθᾶ καὶ πολὺ συνεκινήθη ἀπὸ τοὺς θρήνους. Ἐγονάτισε καὶ προσηυχήθη, ἔπειτα δὲ ἐσηκώθη καὶ πλήρης θείας δυνάμεως ἐφώναξε:

— Ταβιθά, ἐγέρθητι!

Ἀμέσως τὸ θαῦμα ἔγινεν. Ἡ Ταβιθᾶ ἐσηκώθη γεμάτη ζωήν. «Ολοι ἐδέξασαν τὸν Θεόν.

Εἰς τὴν Καισάρειαν ὁ Πέτρος προσείλκυσεν εἰς τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν πίστιν τὸν Ρωμαῖον Διοικητὴν Κορηνήλιον, ὃστις ἦτο εἰς ἐκ τῶν πρώτων ἐπισήμων Ἐθνικῶν, ποὺ ἡσπάσθη τὸν Χριστιανισμόν. Ἔλαβε τότε ἀφορμὴν νὰ διδάξῃ ὁ Πέτρος ὅτι ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ μετὰ χαρᾶς δέχεται εἰς τοὺς κόλπους της ὅχι μόνον Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ Ἐθνικούς, διότι ὁ Χριστὸς ἤλθεν εἰς τὸν κόσμον, διὰ νὰ σώσῃ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Ἐδίδαξεν ἔπειτα τὴν νέαν πίστιν εἰς πολλὰς ἄλλας χώρας, εἰς τὸν Πόντον, τὴν Γαλατίαν, τὴν Βιθυνίαν, τὴν Καππαδοκίαν κ.ἄ. Ἡλθε πιθανώτατα καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀναφέρεται δὲ ὅτι μετέβη καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον μετὰ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου. Ο Πέτρος ἔγραψε καὶ δύο ἐπιστολὰς πρὸς δύο τοὺς χριστιανούς, αἱ ὅποιαι λέγονται Κ α θ ο λ ι κ αὶ καὶ περιέχονται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην.

Κατὰ τὸ ἔτος 64 μ.Χ. (κατ' ἄλλους τὸ 67) μετέβη εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου ὑπέστη, ὅπως καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, μαρτυρικὸν θάνατον ἐπὶ Νέρωνος.

14. Οι ἄλλοι Ἀπόστολοι.

‘Ανδρεας δ « Πρωτόκλητος ».

‘Ο Ἀπόστολος Ἀνδρέας ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, ὁνομάσθη δὲ πρωτόκλητος, διότι πρῶτος ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ ἤκολούθησεν οὐτὸν ὡς μαθητῆς Του.

Κατὰ τὰς ἀρχαίας παραδόσεις ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Γαλατίαν καὶ Βιθυνίαν, εἰς τὴν μακρινὴν Σκυθίαν καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔνθα ἐχειροτόνησε τὸν πρῶτον ἐπίσκοπον τῆς ἐκκλησίας. Ἐκ τοῦ Βυζαντίου διὰ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας μετέβη εἰς τὰς Πάτρας. Ἐκεῖ ἔμεινεν ὅριστικῶς διδάσκων καὶ κάμνων θαύματα καὶ θεραπείας. ‘Ο Ρωμαῖος Διοικητὴς κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν Ἀπόστολον, ἐπειδὴ μεταξὺ τῶν πιστευσάντων εἰς τὴν νέαν θρησκείαν ἦτο καὶ ἡ σύζυγός του Μαξιμίλλα. Ἐσταυρώθη ἐπὶ χιαστοῦ σταυροῦ.

Τὸ ιερὸν λείψανον τοῦ Ἀποστόλου μετεφέρθη εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ ἔτος 356 καὶ ἐναπετέθη εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἅγιων Ἀποστόλων. ‘Η Ἐκκλησία μας ἐορτάζει τὴν μνήμην του τὴν 30ην Νοεμβρίου, αἱ δὲ Πάτραι τιμῶσιν αὐτὸν ὡς πολιούχον ἄγιον.

‘Ιάκωβος καὶ Ἰωάννης δ Εὐαγγελιστῆς.

Οἱ δύο οὗτοι Ἀπόστολοι ἦσαν ἀδελφοί, τέκνα δὲ τοῦ Ζεβεδαίου καὶ τῆς εὐσεβοῦς Σαλώμης, συγγενοῦς, κατὰ τὴν παράδοσιν, τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου. ‘Η Σαλώμη, ὥπως γνωρίζομεν, ἡκολούθει πάντοτε τὸν Σωτῆρα καὶ παρευρέθη εἰς τὴν σταύρωσίν Του.

‘Ο Ἀπόστολος Ἰάκωβος ἐδίδαξεν εἰς τὰ Ιεροσόλυμα καὶ ἐδειξεν ἀκλόνητον σταθερότητα κατὰ τοὺς πρώτους ἐκεῖ διωγμούς τῶν χριστιανῶν. Ἀπέθανε μαρτυρικὸν θάνατον τὸ 44 μ.Χ. κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Ἡρώδου τοῦ Ἀγρίππα διαταχθέντα διωγμόν. ‘Η Ἐκκλησία μας ἐορτάζει τὴν μνήμην του τὴν 30ην Ἀπριλίου.

‘Ο Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ἦτο δ μᾶλλον ἡγαπημένος μαθητὴς τοῦ Κυρίου. Εἰς τοῦτον ἀνέθεσεν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ τοῦ μαρτυρίου Του δ Κύριος τὴν προστασίαν τῆς Παναγίας μητρός Του.

‘Εδίδαξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Σαμάρειαν καὶ τὰ Ιεροσόλυμα. Κατὰ παλαιοτάτας παραδόσεις ἥλθεν εἰς τὴν Ἔφεσον, ἔνθα ἔμεινε μέχρι τέλους τοῦ βίου του καὶ ἔκαμεν αὐτὴν κέντρον τῆς ἀποστολικῆς του δρά-

‘Ο Εὐαγγελιστής Ἰωάννης.

σεως. Ὁλίγον χρόνον ἔμεινε καὶ εἰς τὴν νῆσον Πάτμον «διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰησοῦ» (Ἄποκ. 1, 9). Εἶναι καὶ οὗτος εἰς ἐκ τῶν στύλων τῆς Ἐκκλησίας, ὁ κατ’ ἔξοχὴν Ἀπόστολος τῆς Ἀγάπης. “Ἐγραψε τὸ τέταρτον Εὐαγγέλιον, εἰς τὸ ὅποῖον τονίζει ὅτι

δό Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι υἱὸς (Λόγος) τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο δύναμέται καὶ Θεόλογος. "Εγράψεν ἐπίσης καὶ τρεῖς καθολικὰς ἐπιστολὰς, διὰ τῶν ὅποιων συμβουλεύει τοὺς χριστιανούς νὰ ἀγαποῦν τὸν πλησίον. "Εγράψε τέλος κατὰ τὴν ἐν Πάτμῳ διαμονήν του ἐν προφητικὸν βιβλίον, τὴν 'Απόκριτον ψιλον. 'Ἐν αὐτῇ προφητεύει τὸν μέλλοντα θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του μετέβαινεν εἰς τὰς θρησκευτικὰς συναθροίσεις καὶ τελετὰς ὑποβασταζόμενος ὑπὸ τῶν μαθητῶν του. 'Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἦδύνατο νὰ κάμῃ μακρὰς ὁμιλίας, περιωρίζετο εἰς τὰς λέξεις: «τεκνία, ἀγαπᾶτε ἀλλήλους».

'Ο Απόστολος καὶ Εὐαγγελιστής Ἰωάννης ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 90 ἔτῶν περὶ τὸ 101 μ.Χ. 'Η Εκκλησία μας ἐορτάζει τὴν μνήμην του τὴν 8ην Μαΐου.

Οἱ λοιποὶ Ἀπόστολοι.

Καὶ οἱ ἄλλοι Ἀπόστολοι ἔξεπλήρωσαν μετὰ ζήλου καὶ δραστηριότητος τὸ ἀποστολικόν των ἔργων κηρύξαντες εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὑποστάντες ὅλοι μαρτυρικὸν θάνατον. Κατὰ τὰς ἀρχαίας παραδόσεις μέχρις Ἰνδῶν ἔφθασεν δὲ Ἀπόστολος Θωμᾶς καὶ μέχρις Αἴθιοπίας δὲ Ἀπόστολος καὶ Εὐαγγελιστής Ματθαῖος. 'Ο Φίλιππος ἐμαρτύρησεν εἰς Φρυγίαν τῆς Μ. 'Ασίας, δὲ Ναθαναὴλ εἰς τὴν Ἀρμενίαν, δὲ Ἰάκωβος δὲ τοῦ Ἀλφαίου εἰς Αἴγυπτον, δὲ Θαδδαῖος ἢ Λεβιθαῖος εἰς Περσίαν, δὲ Σίμων δὲ Ζηλωτῆς εἰς Βρεταννίαν καὶ δὲ Ματθίας εἰς Αἴθιοπίαν.

'Η μνήμη των τιμᾶται ὑπὸ τῆς Ἑκκλησίας μας εἰς χωριστὰς δι' ἓνα ἔκαστον ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ ὅλων μαζὶ τὴν 30ην Ιουνίου.

15. Οἱ ἀδελφόθεοι Ἰάκωβος καὶ Ἰούδας καὶ οἱ Εὐαγγελισταὶ Μᾶρκος καὶ Λουκᾶς.

Πλὴν τῶν δώδεκα Ἀποστόλων καὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἀποστολικὸν ἔργον ἔξεπλήρωσαν καὶ οἱ βοηθοὶ καὶ συνεργάται τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος. Μεταξὺ τούτων ἔξέχουσαν θέσιν κατέχουν οἱ δύο ἀδελφόθεοι Ἰάκωβος καὶ Ἰούδας καὶ οἱ Εὐαγγελισταὶ Μᾶρκος καὶ Λουκᾶς.

'Ο Ἰάκωβος, τὸν δόποῖον ἡ Ἑκκλησία μας ὡνόμασεν Ἀπόστολον, ἐγένετο, ὅπως εἴδομεν, πρῶτος ἐπίσκοπος Ἱεροσόλυμαν. 'Ητο πολὺ εὐσεβῆς καὶ δικαιος, ἀνεδείχθη εἰς ἐκ τῶν στύλων τῆς πρώτης Ἑκκλησίας καὶ ἀπέθανε διὰ λιθοβολισμοῦ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα (62 μ.Χ.).

"Εγράψε μίαν Καθολικὴν πρὸς τοὺς χριστιανούς ἐπιστολήν, διὰ τῆς

όποιας διδάσκει ότι ο χριστιανὸς διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων πρέπει νὰ ἀποδεικνύῃ τὴν πίστιν του. "Ἐγραψεν ἐπίσης καὶ μίαν «Λειτουργίαν», ἡ ὅποια εἶναι πολὺ ἔκτενὴς καὶ διὰ τοῦτο τελεῖται μίαν μόνον φορὰν τὸ ἔτος, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς μνήμης τοῦ Ἀποστόλου, δηλ. τὴν 23ην Ὁκτωβρίου.

Καὶ οἱ ἀδελφόθεος ἐπίσης Ἰούδας ἔγραψε Καθολικὴν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς Ἐπιστολὴν, περιλαμβανομένην καὶ ταύτην εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην συνιστᾶ εἰς τοὺς χριστιανοὺς νὰ προφυλάσσωνται ἀπὸ τοὺς ψευδοδιδασκάλους τῆς Πίστεως.

Ο Εδαγγελιστὴς Μᾶρκος. Κατήγετο ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἔγινε χριστιανὸς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, τοῦ ὅποιου ὑπῆρχε μαθητής. Ἐδίδαξεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἔνθα καὶ ἐμαρτύρησεν. "Ἐγραψε τὸ δεύτερον Εὐαγγέλιον χάριν τῶν ἐξ Ἐθνῶν χριστιανῶν κυρίως. Εἰς τοῦτο παρουσιάζει τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ ἴδρυτην τῆς ἐπὶ τῆς γῆς βασιλείας Του.

Ο Εδαγγελιστὴς Λουκᾶς ἥτο Ἐθνικὸς καὶ ἰατρὸς τὸ ἐπάγγελμα. Ἡτο ἐπίσης κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ ζωγράφος. "Ἐγινε χριστιανὸς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τὸν ὅποῖον συνώδευσεν, ὅπως εἴδομεν, εἰς περιοδείας του καὶ ἐσυντρόφευε κατὰ τὰς ἐν Ρώμῃ ταλαιπωρίας καὶ τὴν φυλάκισίν του.

'Εκήρυξεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν Δαλματίαν, Ἰταλίαν, Γαλλίαν, ἀπέθανε δὲ κατὰ τὴν παράδοσιν μαρτυρικὸν θάνατον εἰς τὴν Βοιωτίαν. "Ἐγραψε τὸ τρίτον Εὐαγγέλιον, ἐν τῷ ὅποιῳ παρουσιάζει τὸν Χριστὸν ὡς Σωτῆρα τοῦ Κόσμου. 'Ο ἔδιος ἔγραψε καὶ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὡς συνέχειαν τοῦ Εὐαγγελίου του' εἰς ταύτας διηγεῖται τὴν δρᾶσιν τῶν Ἀποστόλων καὶ κυρίως τῶν δύο «κορυφαίων» Πέτρου καὶ Παύλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΔΙΑΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

16. Εύνοϊνοὶ δροὶ διὰ τὴν ἔξαπλωσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Διὰ τοῦ αηρύγματος τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν μαθητῶν αὐτῶν τὰς χώρας τοῦ γνωστοῦ τότε κόσμου, ἀπὸ τῶν Ἰνδῶν μέχρι τῶν Βρεταννικῶν νήσων καὶ ἀπὸ τοῦ Σκυθικοῦ Βορρᾶ μέχρι τῆς Αἰθιοπίας. Εἰς τὴν ταχεῖαν ἔξαπλωσιν τῆς νέας θρησκείας συνετέλεσαν, πλὴν τῆς θείας προελεύσεως τῆς καὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἀληθειῶν τῆς, καὶ μερικαὶ εὐνοῦχαὶ προύπυθέσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τοῦ τότε κόσμου, ὡς καὶ ἄλλοι εὐμενεῖς δροὶ δημιουργηθέντες ὑπὸ τῶν ἴδιων τῶν χριστιανῶν.

Τοιαῦται προϋποθέσεις εἶναι:

1) Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ διάδοσίς της εἰς ὅλας τὰς χώρας τοῦ κόσμου. Ἀπὸ τῶν Ἰνδῶν καὶ τῆς Αἴγυπτου μέχρι τῶν ἐσχατῶν τῆς Δύσεως ὡμοίειτο, ὡς γνωστόν, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα λόγῳ τῆς ἔξαπλωσεως τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ προφορικὸν κήρυγμα τῆς νέας θρησκείας, γενόμενον εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, κατενοεῖτο εὐκόλως ὑπὸ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν περισσοτέρων χωρῶν.

Τὰ Εὐαγγέλια, αἱ Ἐπιστολαὶ τῶν Ἀποστόλων, αἱ Πράξεις καὶ τὰ βραδύτερον κυκλοφορήσαντα συγγράμματα τῶν Ἱερῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐγράφησαν ὅλα σχεδὸν εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν. Τοιουτορόπως ὁ Ἐλληνισμὸς προσέφερε μίαν ἀκόμη μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα διευκολύνας τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

2) Ἡ πολιτικὴ ἔνωσις ὅλων σχεδὸν τῶν πεπολιτισμένων τότε Ἐθνῶν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ρωμαίων. Τὰ σύνορα μεταξὺ

τῶν διαφόρων χωρῶν εἰχον καταργηθῆ καὶ ή ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν λαῶν ήτο ἐλευθέρα, ἀσφαλής καὶ εὔκολος. Ἐπομένως οἱ κήρυκες καὶ διδάσκαλοι τῆς νέας θρησκείας ήδύναντο ἐλευθέρως νὰ μεταβαίνωσιν εἰς πᾶσαν χώραν καὶ πόλιν πρὸς διάδοσιν αὐτῆς.

Ἐξ ἄλλου οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες ἐδείκνυον κατ' ἀρχὴν ἀδιαφορίαν εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα καὶ ἐπέτρεπον εἰς τοὺς ὑπηκόους λαοὺς τὴν ἐλευθέραν ἀσκησιν πάσης λατρείας. Οἱ διαταχθέντες βραδύτερον διωγμοὶ τῶν χριστιανῶν ὠφείλοντο εἰς διάφορα ἄλλα αἴτια.

Ἐδνοῦκοι δροὶ δημιουργηθέντες ὑπὲρ αὐτῶν τούτων τῶν **Χριστιανῶν** τοιοῦτοι ἦσαν:

α') ὁ ηθικὸς βίος τῶν χριστιανῶν καὶ ή ἀδελφικὴ μεταξύ των ἀγάπης. Οἱ Ἐθνικοὶ ἔλεγον περὶ τῶν χριστιανῶν ὅτι ἡγαπῶντο πρὸν γνωρισθοῦν.

β') τὸ θάρρος καὶ ή σταθερότης τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν. Ἀγοργύστως ὑπέμενον τὰ μαρτύρια, εἰς τὰ ὅποια χάριν τῆς πίστεως ὑπεβάλλοντο, πρᾶγμα τὸ ὅποιον προεκάλει τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν διωκτῶν καὶ τῶν δημιών των.

γ') ἡ ἐνωρίς γενομένη μετάφρασις τῶν ιερῶν βιβλίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ εἰς διαφόρους ἄλλας γλώσσας (Λατινικήν, Ἀρμενικήν κ.λ.π.), οὕτως ὥστε νὰ γίνωνται καταληπταὶ αἱ χριστιανικαὶ ἀλήθειαι ὑπὸ ὅλων τῶν λαῶν.

17. Τὰ ἐμπόδια εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Κατὰ τὴν ἔξαπλωσίν του ὁ χριστιανισμὸς συνήντησε καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα ἐμπόδια. Τὰ ἐμπόδια ταῦτα προϊῆθον 1) ἀπὸ τοὺς ιερεῖς τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ἐθνικῶν, 2) ἀπὸ τὸν ἀμαθῆ ὄχλον καὶ 3) ἀπὸ τοὺς διαταχθέντας ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων διωγμούς.

Οἱ Ἰουδαῖοι κατεδίωκον τοὺς χριστιανούς, διότι ἐνόμιζον ὅτι διέστρεφον τὴν Μωσαϊκὴν θρησκείαν καὶ ἤρνοῦντο τὰς Ἰουδαϊκὰς ἀντιλήψεις περὶ Μεσσίου, εἰς τὸν ὅποιον ἐστήριζον οἱ Ἰουδαῖοι τὰς ἐλπίδας των περὶ ἔθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

Οἱ ιερεῖς ἔξ ἄλλου τῶν Ἐθνικῶν ἔβλεπον ὅτι, ἐὰν ἐπεκράτει ὁ χριστιανισμός, θὰ ἔχουν τὰς ἀπολαυάς των καὶ τὸν σεβασμὸν τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ὄχλου. Διάφοροι ἐπίσης ἐπαγγελματίαι (ἀγαλματοποιοί, θεράποντες ναῶν κ.λ.π.) ἔβλεπον ὅτι παρεβλάπτοντο τὰ συμφέροντά

των ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς νέας θρησκείας, ἡ ὅποια κατήργει τὰ «εἰδώλα» καὶ τὰς μεγαλοπρεπεῖς τελετάς.

Οἱ φιλόσοφοι τέλος περιφρονήσαντες κατ' ἀρχὰς τὴν νέαν θρησκείαν, ὅταν εἶδον ὅτι διεδίδετο αὕτη ταχέως εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἤρχισαν νὰ τὴν πολεμοῦν.

Πάντες οὗτοι ἔξηρεθιζόν τὸν ἀμαθῆ ὄχλον κατὰ τῶν χριστιανῶν, τοὺς ὅποιους κατηγόρουν:

1) "Οτι ἡσαν ἄθεοι, διότι δὲν εἶχον ἀγάλματα καὶ βωμούς καὶ δὲν ἔκαμψαν θυσίας.

2) "Οτι ἡσαν μισάνθρωποι, διότι ἀπέφευγον τὰς διασκεδάσεις τῶν Ἐθνικῶν καὶ τὰ ἄγρια θεάματα εἰς τὰ ἀμφιθέατρα.

3) "Οτι ἡσαν συνωμόται, ἐπειδὴ ἔκαμψαν νυκτερινὰς συγκεντρώσεις· τοιαύτας ἔκαμψαν πράγματι οἱ χριστιανοί, ὅλλα διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ἐθνικῶν.

4) Παρεξηγοῦντες τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας διέδιδον διτι οἱ χριστιανοί ἔτρωγον σάρκας καὶ ἔπινον αἷμα ἀνθρώπινον.

5) Διάφορα ἀτυχήματα ἡ θεομηνίας (πλημμύρας, λιμούς, σεισμούς κ.λ.π.) ἀπέδιδον ἐνίστε εἰς τὴν δργὴν τῶν εἰδωλολατρικῶν θεῶν ἐναντίον τῶν χριστιανῶν καὶ ἐγίνοντο πιστευτοὶ ὑπὸ τοῦ ἀμαθοῦς ὄχλου.

Αἱ κατηγορίαι αὗται διαδιδόμεναι καὶ ἔξαπλουμεναι ἐδημιούργουν τοιαύτην ἀτμόσφαιραν εἰς βάρος τῶν χριστιανῶν, ὥστε ἐπέτρεψαν εἰς τινας αὐτοκράτορας νὰ ἀποδίδουν εἰς τοὺς χριστιανούς τὴν ὀλίλαν κατάστασιν τοῦ κράτους καὶ τῶν ὑπηκόων λαῶν καὶ νὰ διατάσσουν συστηματικούς καὶ ἀγρίους διωγμούς ἐναντίον των.

Δὲν πρέπει τέλος νὰ παραλειφθῇ καὶ ἐν ἀκόμῃ σπουδαῖον ἐμπόδιον προερχόμενον ἐκ τῶν κόλπων αὐτοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ. Τοῦτο συνίσταται εἰς τὴν ἐμφάνισιν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν διαφόρων ψευδοδιδασκαλιῶν, αἱ ὅποιαι εἶναι γνωσταὶ μὲ τὴν γενικὴν δονομασίαν αἱρέσεις.

18. Οἱ Διωγμοί.

Οἱ ἐναντίον τῶν χριστιανῶν διωγμοὶ δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς δύο κατηγορίας: 1) Εἰς τοὺς διωγμοὺς τοὺς ὄφειλομένους εἰς τὸν φανατισμὸν ἡ καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ καὶ εἰδωλολατρικοῦ ὄχλου, οἱ ὅποιοι ἡσαν συνήθως τοπικοὶ καὶ περιωρισμένοι, καὶ 2) εἰς ἐκείνους,

τοὺς ὁποίους διέταξαν μερικοὶ Ρωμαῖοι Αὐτοκράτορες διὰ διαφόρους ἔκαστος λόγους καὶ οἱ ὁποῖοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον γενικοὶ καὶ συστηματικοὶ.

Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων διωγμῶν οἱ φοβερώτεροι καὶ ἀγριώτεροι ἦσαν οἱ ἔξης:

α') Ο Διωγμὸς τοῦ Νέρωνος (64 μ.Χ.)

Ο αἰμοχρῆς οὗτος αὐτοκράτωρ (54 - 68 μ.Χ.) εἶχε τὴν μωρίαν νὰ πιστεύῃ ὅτι ἥτο πλὴν τῶν ἄλλων καὶ ἔξοχος ποιητής. Ἐδήλωσε λοιπὸν εἰς ἐν συμπόσιον ὅτι, ἀν ἔβλεπε πόλιν πυρπολουμένην, ὡς ἄλλοτε ποτε ἡ Τροία, θὰ ἡδύνατο νὰ συνθέσῃ ποιήματα ἵσης ἀξίας πρὸς τὰ Ὀμηρικά. Οι περὶ αὐτὸν ἔξωλέστατοι κόλακες ἔσπευσαν νὰ πυρπολήσουν μέγα μέρος τῆς Ρώμης, διὰ νὰ τοῦ παράσχουν τὸ θέαμα, ἐκ τοῦ ὅποιου θὰ ἐνεπνέετο. Ἐπειδὴ ὅμως ἐγνώσθη εἰς εὔρυν κύκλον ἡ κακοῦργος αὕτη ἐμπνευσις καὶ πρᾶξις, δ Νέρων, διὰ νὰ ἀποφύγῃ ἔξέγερσιν τοῦ λαοῦ ἐναντίον του, διέδωσεν ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἤναψαν τὴν πυρκαϊάν, διὰ νὰ καταστρέψουν τὰ ἀγάλματα καὶ τοὺς ναοὺς τῶν θεῶν.

Ἡ κατηγορία ἔγινε πιστευτὴ καὶ ἥρχισεν ἀμέσως, διαταχθεὶς ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Νέρωνος, ἄγριος διωγμὸς τῶν χριστιανῶν. Ἀλλους ἕκαιον ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἄλλους ἐσταύρωνον καὶ ἄλλους ἔρριπτον ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις εἰς τὰ θηρία ἢ κατὰ διαφόρους τρόπους βασανίζεταις ἐθανάτων (64 μ.Χ. κ.έ.). Κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦτον ἐμαρτύρησαν ἐν Ρώμῃ καὶ οἱ Ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος.

β') Ο Διωγμὸς τοῦ Δομιτιανοῦ (94 - 96 μ.Χ.)

Ο σκληρὸς καὶ φιλοχρήματος Δομιτιανὸς (81 - 96 μ.Χ.) εὗρεν ἀφορμὴν νὰ διατάξῃ τὸν διωγμὸν τῶν χριστιανῶν ἐκ τοῦ λεγομένου «φόρου τοῦ διδράχμου», τὸν ὅποιον ὑπεχρεοῦντο νὰ πληρώνουν ὅλοι οἱ Ἰουδαῖοι. «Οσοι Ἰουδαῖοι ἐγίνογτο χριστιανοὶ δὲν ὑπεβάλλοντο πλέον εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην, ἀφοῦ ἔπαυον νὰ εἰναι Ἰουδαῖοι. Διὰ νὰ μὴ περιορίζωνται λοιπὸν τὰ ἔσοδα τοῦ Κράτους, διέταξεν δ Ἀδομιτιανὸς γενικὸν διωγμὸν τῶν χριστιανῶν, ἐδήμευε δὲ ὅλην τὴν περιουσίαν τῶν φονευομένων. Κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦτον ἐμαρτύρησαν δὲ πρῶτος ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀπόστολου Παύλου Τιμόθεος εἰς τὴν Ἔφεσον.

γ') Ο Διωγμός τοῦ Τραϊανοῦ.

Ἐπὶ Τραϊανοῦ (98 - 117 μ.Χ.) καθωρίσθη δι' αὐτοκρατορικῶν ὁδηγιῶν¹ πρὸς τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν δι τρόπος τῆς διώξεως τῶν χριστιανῶν. Κατὰ τὰς ὁδηγίας ταύτας οἱ ἐκ τῶν χριστιανῶν καταγγελλόμενοι καὶ ἀρνούμενοι νὰ ὀρκισθοῦν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ νὰ θυσιάσουν εἰς τοὺς θεοὺς κατεδικάζοντο εἰς θάνατον. Ἀν ὅμως ἐδέχοντο νὰ θυσιάσουν καὶ ὀρκισθοῦν, ἀφήνοντο ἐλεύθεροι. Ἐπρεπε πάντας νὰ ὑποβληθῇ ἔγγραφος καὶ ἐνυπόγραφος καταγγελία, διὰ νὰ γίνῃ ἡ διώξις.

'Ἐννοεῖται, ὅτι λόγω τοῦ φανατισμοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ δχλου αἱ διατάξεις αὗται δὲν ἐτηροῦντο πάντοτε καὶ συνήθως ἐξαπελύετο γενικὸς διωγμός. Τοῦτο συνέβη καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Τραϊανοῦ, Ἀδριανοῦ (117 - 138) καὶ Ἀντωνίνου τοῦ Πίου (138 - 161), ἀλλὰ εἰς περιωρισμένην κλίμακα.

δ') Ο Διωγμός τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου (161 - 180).

Ο Μάρκος Αὐρήλιος, ἀν καὶ ὡς ἄνθρωπος ἥτο ἐπιεικῆς καὶ ἀγαθὸς (ἥτο ἔξοχος Στωϊκὸς φιλόσοφος), ἐν τούτοις ἐπέτρεψε σκληρότατον διωγμὸν τῶν χριστιανῶν. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του οἱ χριστιανοὶ ἀνεζητοῦντο πανταχοῦ καὶ ἐβασανίζοντο, διὰ νὰ ἀρνηθοῦν τὴν θρησκείαν των. Τὰ βασανιστήρια, εἰς τὰ ὅποια ὑπεβάλλοντο, ἥσαν ἄγρια καὶ ἀπάνθρωπα: ἔξεσχίζον τὰς σάρκας των διὰ μαστίγων ἢ λίθων. Μεταξὺ τῶν πολλῶν μαρτύρων τοῦ διωγμοῦ τούτου συγκαταλέγεται καὶ ἡ Ἀγία Παρασκευή, ἡ ὁποία ποικιλοτρόπως βασανισθεῖσα ἀπεκεφαλίσθη.

ε') Ο Διωγμός τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου (193 - 212).

Ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἀνενεώθη τὸ 202 μ.Χ. παλαιότερος νόμος, ὁ ὅποιος ἀπηγόρευε τὸν προστηλυτισμόν. Ἡγέρθη τότε μέγας διωγμὸς κατὰ τῶν χριστιανῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας κυρίως, Αἴγυπτον, Β. Ἀφρικὴν καὶ Γαλλίαν (Γαλατίαν).

Κατὰ τοῦτον ἐμαρτύρησαν ὁ πατὴρ τοῦ Ὁριγένους Λεωνίδης εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὁ ἐπίσκοπος Λουγδούνου (σημερινῆς Λυδῶν τῆς Γαλλίας) Εἰρηναῖος καὶ ἡ Ἀγία Περπέτουα εἰς τὴν Καρχηδόνα.

1. Αἱ ὁδηγίαι περιλαμβάνονται εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Τραϊανοῦ πρὸς τὸν φίλον τοῦ ἐπαρχον τῆς Βιθυνίας Πλένιον τὸν Νεώτερον.

στ') 'Ο Διωγμὸς τοῦ Δεκίου (249 - 251).

‘Ητο δ σκληρότατος καὶ ἀγριώτατος. Ο Δέκιος ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ ἔξαλειψῃ τὸν χριστιανισμόν, διότι ἐνδιմίζεν ὅτι οὗτος εἶναι ἡ αἰτία τῆς καταπτώσεως τῆς Ἐθνικῆς θρησκείας καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ρώμης. Εξέδωσε λοιπὸν διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκάλει τοὺς χριστιανούς ἐντὸς ὥρισμένης προθεσμίας νὰ προσέλθουν εἰς τὴν Ἐθνικὴν θρησκείαν καὶ νὰ παραδώσουν τὰ ἱερὰ βιβλία τῶν εἰς τὴν πυράν. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ὑπήκουσαν, ἔξαπέλυσεν ἄγριον διωγμὸν ἐναντίον τῶν.

Κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Δεκίου ὑφίσταντο σκληρὰ βασανιστήρια καὶ ἐθανατώνοντο κυρίως οἱ κληρικοὶ καὶ μάλιστα οἱ Ἐπίσκοποι, διότι οὗτοι ἐνεθάρρυνον τοὺς χριστιανούς καὶ προέτρεπον αὐτοὺς νὰ μένουν πιστοὶ μέχρι θανάτου εἰς τὴν πίστιν τῶν. Πλεῦστοι μάρτυρες πάσης ἡλικίας καὶ τάξεως, νέοι, γέροντες, παρθένοι, ἵερεῖς καὶ ἐπίσκοποι ὑπέστησαν ἀγογγύστως τὸν ὑπὲρ τῆς Πίστεως θάνατον.

Καὶ διαδεχθεὶς τὸν Δέκιον αὐτοκράτωρ Βαλεριανὸς (253 - 260) διέταξε διωγμὸν ἐναντίον τῶν χριστιανῶν.

‘Ο τελευταῖος ἀλλὰ φοβερώτερος δλῶν τῶν διωγμῶν ἦτο:

ζ') 'Ο Διωγμὸς τοῦ Διοκλητιανοῦ (285 - 305).

Οὗτος διετάχθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, δι’ οὓς καὶ δ τοῦ Δεκίου, καὶ διήρκεσεν ἐννέα ἔτη (296 - 305). Μυριάδες πιστῶν ἐμαρτύρησαν κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦτον. Μόνον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἐθανατώθησαν 15 χιλιάδες χριστιανοί, εἰς τὴν Αἴγυπτον δὲ τὰ θύματα τοῦ διωγμοῦ ἀνῆλθον εἰς τὸν καταπληκτικὸν ἀριθμὸν τῶν 140 χιλιάδων.

Οἱ χριστιανοὶ ἐσύροντο κατὰ ἑκατοντάδας εἰς τὰ βασανιστήρια, ἀλλὰ δὲν ἤρνοῦντο τὸν Χριστόν· ἀνεδείχθησαν ἀληθεῖς ἥρωες τῆς Πίστεως.

Ἐπὶ Διοκλητιανοῦ ἐμαρτύρησαν καὶ οἱ ἄγιοι Γεώργιος καὶ Δημήτριος (βλ. κατωτέρω σελ. 45 - 46).

Οἱ ἐπίσημοι καὶ συστηματικοὶ διωγμοὶ ἐσταμάτησαν δριστικῶς δλήγα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἐπὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου.

19. Ἡ σταθερότης τῆς πίστεως καὶ τὸ φάρδος τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὸν διωγμὸν. Οἱ Μάρτυρες.

Κατὰ τοὺς διωγμοὺς οἱ χριστιανοὶ ἐδείκνυον ὑπεράνθρωπον θάρρος, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς σταθερᾶς τῶν πίστεως. Καὶ αὐτοὶ οἱ

διώκταί των Ἐθνικοί δὲν ήδύναντο νὰ κρύψουν τὸν θαυμασμόν των διὸ τοῦτο. Πολὺ συχνὰ στρατιῶται ποὺ τοὺς ἔφρούρουν ἢ δήμιοι ποὺ τοὺς ἐβασάνιζον ἐπίστευον εἰς τὸν Χριστὸν καὶ συνεμπερύρουν.

Οσον ἐπολλαπλασιάζοντο αἱ διώξεις καὶ τὰ μαρτύρια, τόσον ἐξη-
πλοῦτο καὶ ἐστερεοῦτο ὁ χριστιανισμὸς. Διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία μας τιμᾶ
καὶ δοξάζει τοὺς βασανισθέντας καὶ θανατωθέντας κατὰ τοὺς διωγμοὺς
χριστιανούς. Οὗτοι ὀνομάσθησαν μάρτυρες, διότι αἱ προφορικαὶ διηγή-
σεις θ. φί. περιγραφαὶ τῶν παθημάτων αὐτῶν ἐμαρτύρουν περὶ τῆς πί-
στεώς των. Δι’ αὐτὸν δὲ καὶ τὰ βασανιστήρια των ἀπεκλήθησαν μαρτύρια.

Τὴν περιφρόνησιν τῶν μαρτύρων πρὸς τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀδιαφο-
ρίαν καὶ καρτερίαν των εἰς τὰ βασανιστήρια καταδεικνύει τὸ κατωτέρω
ἀπόδπασμα ἐπιστολῆς τοῦ ἐπὶ Τραίανοῦ μαρτυρήσαντος (112) Ἐπισκό-
που Ἀντιοχείας Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην
ἔγραψεν ὁ Ἰγνάτιος ἐντὸς τοῦ πλοίου, διὰ τοῦ δποίου μετεφέρετο εἰς
Ρώμην, ἵνα ωφῆῃ εἰς τὰ θηρια. «Οὐαὶ μοι! τῶν θηρίων τῶν ἐμοὶ ἥ-
τοι μαστεύειν... ἀ καὶ κολακεύω συντόμως με καταφαγεῖν, οὐχ ὕσπερ
τινῶν δειλαινόμενα οὐχ ἥμαρτο². Κἀν αὐτὰ δεῖ ἔκόντα μὴ θειήσῃ, ἐγὼ
προσβιάσομαι³... Πῦρ καὶ σταυρός, θηριῶν τε συστάσεις, ἀνατομαὶ,
διαιρέσεις, σκορπισμοὶ δοτέων, συγκοπὴ μελῶν, ἀλεσμοὶ δλον τοῦ
σώματος... ἐπ’ ἐμὲ ἐρχέσθωσαν, μόνον ἵνα Ἰησοῦν Χριστοῦ ἐπιτύ-
χω⁴. Οὐδέν μοι ὀφελήσει τὰ τεράνα τοῦ ζόσμου, οὐδὲ αἱ βασιλεῖαι
τοῦ αἰῶνος τούτου. Καλόν μοι ἀποθανεῖν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἢ βασι-
λεύειν τῶν περάτων τῆς γῆς» (Ἐπιστ. Ἰγνατ. πρὸς Ρωμ. Κεφ. Ξ.
κ.ξ.).

Μεταξὺ τοῦ πλήθους τῶν μαρτύρων τῆς ἐποχῆς τῶν διωγμῶν συγκα-
ταλεγονται ἡ Ἀγία Παρασκευὴ καὶ ἄλλαι πολλαὶ γυναικεῖς μάρτυρες,
ώς καὶ οἱ Μέγαλοι μάρτυρες Γεώργιος καὶ Αγημήτριος.

Ἡ Ἀγία Παρασκευὴ κατήγετο ἐκ Ρώμης. Ἐλαβε λαμπρὰν χρι-
στιανικὴν μόρφωσιν ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς γονεῖς τῆς, τοὺς δποίους
ὅμως ἔχασεν εἰς ἡλικίαν 20 ἑτῶν. Διένειμε τότε τὴν περιουσίαν τῆς
εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ περιήρχετο τὰς πόλεις διδάσκουσα. Συνελήφθη
καὶ ἐβασανίσθη ἐπὶ Ἀντώνιον, ἐμαρτύρησε δὲ ἐπὶ Μάρκου Αύρηλίου.

1. Εἴθε νὰ καρῷ τὰ θηρια. 2. "Οχι ὅπως συμβαλνει κάποτε ποὺ δειλιάζουν
καὶ δὲν ἐγγίζουν μερικούς. 3. Θὰ τὰ ἔξαναγκάσω. 4. "Ινα συναντήσω εἰς τὴν ἄλλην
ζωὴν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

Τὸ ἔτος τοῦ μαρτυρίου τῆς δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Ἡ Ἐκκλησία μας τιμᾷ τὴν μνήμην τῆς τὴν 26ην Ἰουλίου.

"Αλλαι γυναῖκες μάρτυρες ἦσαν:

1) Ἡ Ἁγία Βαρβάρα, ἡτις θεωρεῖται προστάτις τῶν ἀσθενῶν καὶ διὰ τοῦτο εἰς ὅλα τὰ Νοσοκομεῖα ἔχουν ἀναρτήσει τὴν εἰκόνα της, τιμᾶται δὲ καὶ ὡς προστάτις τοῦ Πυροβολικοῦ τοῦ Στρατοῦ μας. Κατήγετο ἐξ Νικουμηδείας καὶ εἶχε πατέρα τὸν φανατικὸν Ἐθνικὸν Διόσκουρον, δόποιος παρέδωσεν αὐτὴν ὁ Ἰδιος εἰς τὰ βασανιστήρια, ὅταν ὥμολογησεν δτὶ ἡτο χριστιανή. Εορτάζεται ἡ μνήμη τῆς τὴν 4ην Δεκεμβρίου.

2) Ἡ Ἁγία Αικατερίνη. Κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἀλεξανδρειαν καὶ ἐφημίζετο διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τὸν πλοῦτόν της. Εἰς νεαρὰν ἡλικίαν ἔγινε χριστιανὴ καὶ ἀπέθανε μαρτυρικὸν θάνατον κατὰ τὸ ἔτος 305 ή 307. Τὸ ιερὸν λείψανον αὐτῆς εὑρίσκετο εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ὄρους Σινᾶ. Εορτάζεται τὴν 25ην Νοεμβρίου.

3) Ἡ Ἁγία Μαρίνα. Αὕτη ἡτο κόρη ἐθνικοῦ ιερέως. "Εγινε χριστιανὴ καὶ μὲ θάρρος ὥμολογησε τὸν Χριστὸν ἐνώπιον τοῦ εἰδωλολάτρου ἡγεμόνος τῆς χώρας, ὑποστάσα διὰ τοῦτο μαρτυρικὸν θάνατον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Αὐρηλιανοῦ (268 - 270). Τὴν μνήμην τῆς ἔορτάζομεν τὴν 17ην Ἰουλίου.

"Ο Μεγαλομάρτυς καὶ Τροπαιοφόρος Γεώργιος κατήγετο ἐκ Καππαδοκίας, ἡτο ἀξιωματικὸς τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ καὶ διεκρίθη εἰς πολλὰς μάχας. "Οταν διοικητιανὸς ἐκήρυξε τὸν διωγμόν, δ Γεώργιος, δόποιος ἡτο χριστιανὸς καὶ εἶχε πολλούς προσελκύσει εἰς τὸν χριστιανισμόν, ὥμολογησε τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν του καὶ κατηγόρει φανερὰ τὰς διώξεις τῶν χριστιανῶν. Εφυλακίσθη τότε καὶ, ἐπειδὴ παρ' ὅλας τὰς ἀπειλὰς ἡρνήθη νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν ὁμολογίαν του, ἐδέθη ἐπὶ ξύλου καὶ ἐδάρη ἀγρίως. Τέλος κατὰ διαταγὴν τοῦ Διοικητιανοῦ ἐσύρθη δεδεμένος ἐπὶ τροχοῦ καὶ ἀπεκερατίσθη περὶ τὸ ἔτος 303 μ.Χ. Ἡ Ἐκκλησία μας ἔορτάζει τὴν μνήμην του τὴν 23ην Απριλίου. Τροπαιοφόρος ἐπωνυμάσθη, διότι, ἀν καὶ ὑπεβλήθη εἰς πολλὰ βασανιστήρια, πρὶν θανατωθῆ, οὐδὲν ἔπαθε κακὸν κατανικήσας τοὺς πόνους.

"Ολίγον βραδύτερον (τὸ 306) ἐμαρτύρησε καὶ ὁ Μεγαλομάρτυς Δημήτριος. "Ητο καὶ οὗτος ἀξιωματικὸς τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ καὶ κατήγετο ἐξ ἐπισήμου οἰκογενείας τῆς Θεσσαλονίκης. Εφυλακίσθη μαζὶ μὲ πολλούς ἄλλους χριστιανούς ἀρνηθέντας νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πί-

στιν των. Εἰς τὴν φυλακὴν τὸν ἐπεσκέφθη νεανίας τις χριστιανός, ὁ Νέστωρ· οὗτος ἔζήτησε νὰ τὸν ἐνισχύσῃ ὁ "Ἄγιος Δημήτριος διὰ τῆς εὐλογίας του, ἵνα δυνηθῇ νὰ νικήσῃ τὸν διάσημον τότε ἐθνικὸν γιγαντόσωμον παλαιοῖστην Λυσαῖον, ὁ ὅποιος προεκάλει εἰς πάλην τοὺς χριστιανούς καὶ μὲ τὸν ὅποιον ἐπρόκειτο νὰ ἀγωνισθῇ εἰς δημόσιον ἀγῶνα. Ἡ εὐλογία τοῦ 'Ἄγιου Δημητρίου ἐδόθη καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον διετάχθη μετὰ τὴν κατανίκησιν τοῦ Λυσαίου ὑπὸ τοῦ Νέστορος ἡ θανάτωσις καὶ τοῦ 'Ἄγίου καὶ τοῦ Νέστορος.

'Ἐπὶ τῷ τάφῳ τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου ἀνηγέρθη βραδύτερον μεγαλοπρεπῆς ναός. Κατὰ τὴν παράδοσιν ἀνέβλυζε μύρον ἀπὸ τῆς λάρνακος τοῦ τάφου του· διὰ τοῦτο ὁ "Ἄγιος ἐπωνυμάσθη καὶ Μυροβλήτης. Οἱ Θεσσαλονικεῖς πολλάκις ἐπεκαλέσθησαν τὴν προστασίαν του εἰς κινδύνους ἐξ ἐπιθέσεων ἢ πολιορκιῶν καὶ ἔτυχον ἐνισχύσεως καὶ σωτηρίας. Εἶναι ὁ πολιούχος ἄγιος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἑορτάζεται τὴν 26ην Ὁκτωβρίου. Τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς του ἀπηλευθερώθη ἡ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸ ἔτος 1912.

20. Αἱ αἰρέσεις τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων.

Αἱ αἰρέσεις τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων προϊῆλθον ἀπὸ τοὺς χριστιανούς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐν τῇ προσπαθείᾳ των νὰ κατανοήσουν τὰς θεμελιώδεις ἀλήθειας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπλανήθησαν. Αἱ αἰρέσεις εἶναι πολλαῖ, ἀλλὰ δύνανται νὰ διαχριθῶσιν εἰς 'Ιουδαῖούσας καὶ Γνωστικάς.

Αἱ 'Ιουδαῖοι αἱρέσεις συνέχεον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν πρὸς τὸν 'Ιουδαϊσμόν. Καὶ ἀπεδοκιμάσθησαν μὲν διὰ τῆς 'Αποστολικῆς Συνόδου τῶν Ιεροσολύμων αἱ τὸ πρῶτον ἐκδηλωθεῖσαι σχετικαὶ ἀντιλήψεις (σελ. 23), ἀλλὰ βραδύτερον ἀνεφάνησαν καὶ ἄλλαι ἰδέαι καὶ διδασκαλίαι μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, αἱ ὅποιαι ἐνόθευον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Οὕτω οἱ 'Εβιωνῖται, δηλαδὴ πτωχοί, παρεδέχοντο μὲν τὸν Χριστὸν ὡς Μεσσίαν, ἡροῦντο ὅμως τὴν θειότητα Αὐτοῦ. Οἱ Ναζωραῖοι ἐδέχοντο τὸν Χριστὸν ὅχι ὡς Θεόν, ἀλλ' ὡς προφήτην ἐκλεκτὸν τοῦ Θεοῦ καὶ βασιλέα τοῦ 'Ισραήλ.

Μεταξὺ τῶν 'Ιουδαίων τινὲς ἐπίστευον ὅτι ὁ Χριστὸς θὰ ἔλθῃ εἰς τὴν γῆν, θὰ βασιλεύσῃ χίλια ἔτη καὶ ἐπειτα θὰ κρίνῃ τοὺς ἀνθρώπους. Οὕτοι ὠνομάζοντο χίλιασται¹.

1. Οἱ διαδοτοὶ τοῦ χιλιασμοῦ δνομάζονται σήμερον καὶ Σπουδασταὶ τῶν Γρα-

Αἱ Ἰουδαῖοισαὶ αἱρέσεις ἐφάνησαν κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους καὶ ἀπέκτησαν πολλοὺς ὄπαδούς διαταράξασαι τὴν χριστιανικὴν κοινωνίαν.

Ἄλλὰ σοβαρώτεραι καὶ πλέον ἐπικίνδυνοι ἦσαν αἱ λεγόμεναι Γνωστικοὶ αἱρέσεις, αἱ ὅποιαι συνετάραξαν τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὸν δεύτερον καὶ τρίτον αἰῶνα. Ὁπαδοὶ τῶν αἱρέσεων τούτων ἦσαν ἔξι Ἐθνικῶν χριστιανοὶ ἀναμείζαντες τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν μὲν θεωρίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ μὲ ἰδέας παλαιῶν ἀντολικῶν θρησκειῶν.

Οὗτοι ἴσχυρίζοντο ὅτι κατεῖχον καὶ ἐδίδασκον τὴν ἀληθῆ περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, διὰ τοῦτο δὲ ὠνομάσθησαν Γνωστικοί.

Οἱ σπουδαιότεροι τῶν φευδοδιδασκάλων τούτων ἦσαν ὁ Βασιλείδης, ὁ Μοντανός, ὁ Μάνης καὶ ὁ Μαρκίων.

Ο Βασιλείδης ἐδίδαξεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀποκτήσας πολλοὺς ὄπαδούς. Ἐπίστευεν ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι δημιούργημα τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ, ἀλλὰ ἐνὸς κατωτέρου Θεοῦ, τοῦ Δημιουργοῦ. Ο Ὑψίστος Θεὸς εἶναι ἀγαθός, δὲ Δημιουργὸς πηγὴ τοῦ κακοῦ.

Ο Μοντανὸς καὶ οἱ ὄπαδοί του (Μοντανισταὶ) ἐδίδασκον ὅτι αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀλήθειαι δὲν ἦσαν πλήρεις καὶ ὅτι συνεπληρώθησαν ὑπὸ τοῦ Μοντανοῦ, διὰ τοῦ στόματος τοῦ ὄποίου ὅμιλει τὸ "Ἄγιον Πνεῦμα. Οἱ Μοντανισταὶ ἦσαν αὐστηρῶν ἡθῶν καὶ ἐπιστευον εἰς τὴν ταχεῖαν ἔλευσιν τοῦ Κυρίου.

Ο Μάνης κατήγετο ἐκ Περσίας καὶ οἱ ὄπαδοί του ὠνομάσθησαν Μανιχαῖοι. Ἐδίδασκεν ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Παράκλητος, δηλαδὴ τὸ "Άγιον Πνεῦμα, καὶ ἦλθε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ.

Ο Μαρκίων κατήγετο ἐκ Πόντου, ἐδίδαξεν ὅμως καὶ ἐδρασεν ἐν Ρώμῃ. Ἰδρυσεν ἰδίαν ἐκκλησίαν, οἱ δὲ ὄπαδοί του διεκρίνοντο διὰ τὴν αὐστηρότητα τῶν ἡθῶν. Δὲν παρεδέχοντο πάντα τὰ μυστήρια καὶ δὲν

φῶν ἡ Μάρτυρες τοῦ Ἱεχωβᾶ. Οὗτοι θέτουν εἰς κυκλοφορίαν πλῆθος βιβλίων καὶ φυλλαδίων, διὰ τῶν ὁποίων ζητοῦν νὰ προσηλυτίσουν τοὺς δρομοδέξους χριστιανούς εἰς τὴν αἱρετικὴν διδασκαλίαν των. Η αἱρετικαὶ τῶν χιλιαστῶν ὑποστηρίζει ὅτι ἐφθασεν ἡ βασιλεία τοῦ Ἱεχωβᾶ ἐπὶ τῆς Γῆς καὶ ὅτι θὰ ἀναστηθοῦν οἱ Πατριάρχαι τῶν Ἐβραίων, διὰ νὰ κυβερνήσουν ὅλον τὸν κόσμον. Τὸ Κράτος μας δὲν καταδιώκει τοὺς χιλιαστάς, ἀλλὰ καὶ δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ κάμινουν συγκεντρώσεις, προπαγάνδαν καὶ προσηλυτισμόν, διότι εἰς τὸ βάθος τῶν ἰδεῶν των ὑποκρύπτονται καὶ ἀντεθνικοὶ σκοποί. Οἱ χιλιασταὶ ἔχουν ἐσφαλμένας καὶ μάλιστα καὶ συγγενεῖς πρὸς τὰς τοῦ Ἀρείου ἀντιλήψεις περὶ Χριστοῦ.

ἐπίστευον εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν. Ἡ αἵρεσις διετηρήθη μέχρι τοῦ Δ' αἰῶνος.

Πάσας τὰς αἵρεσις κατεπολέμησεν ἐπιτυχῶς ή ἐκκλησία διὰ τῶν Συνδόνων, τῶν Συμβόλων καὶ τοῦ **Κανόνος** τῆς Κ. Διαθήκης.

Αἱ Σύνοδοι, ἐπαρχιακαὶ ή τοπικαί, ἡσαν συγκεντρώσεις τῶν ἐπισκόπων τῶν ἐκκλησιῶν μιᾶς Ἐπαρχίας ή πολλῶν ἐπαρχιῶν μαζί, εἰς τὰς ὁποίας ἐλύοντο τὰ τυχὸν παρουσιαζόμενα ἐκ τῶν ψευδοιδιασκολιῶν ζητήματα καὶ ἐδίδετο ή ὅρθη ἔννοια τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ.

Πρὸς ὑποβοήθησιν τῶν χριστιανῶν καὶ προφύλαξίν των ἀπὸ τοὺς ψευδοιδιασκόλους διετυποῦντο εἰς μικρὰς καὶ διλίγας φράσεις αἱ θεμελιώδεις ἀλήθειαι τῆς γνησίας χριστιανικῆς πίστεως. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν αἱ «ὅδηγίαι» τῆς πίστεως, τὰ ἀλλως λεγόμενα **Σύμβολα**. Ἐκ τούτων προῆλθε τὸ βραδύτερον συνταχθὲν **Σύμβολον τῆς Πίστεως**.

Οἱ αἱρετικοί, διὰ νὰ ὑποστηρίζουν τὰς ἰδέας των, ἐξέδιδον καὶ βιβλία, τῶν ὁποίων τὴν συγγραφὴν ἀπέδιδον ψευδῶς διὰ τῆς ἐπί αὐτῶν ἐπιγραφῆς εἰς διάφορα Ἱερά πρόσωπα. Ἡ Ἐκκλησία κατήγγειλε τὰ βιβλία ταῦτα ὡς νόθα καὶ ψευδεπίγραφα καὶ καθώρισε ποῖα εἶναι τὰ γνήσια βιβλία, ἐξ ὃν ἀποτελεῖται ἡ Καινὴ Διαθήκη καὶ τὰ ὄποια δύνανται ἀκινδύνως νὰ μελετοῦν οἱ χριστιανοί. Οὕτως ἀπετελέσθη ὁ **Κανὼν τῆς Καινῆς Διαθήκης**.

Τὸ ἔργον τῆς καταπολεμήσεως τῶν αἱρέσεων ὡς καὶ τῶν ἐναντίον τῶν χριστιανῶν κατηγοριῶν τῶν λογίων Ἐθνικῶν ἀνέλαβον καὶ χριστιανοὶ ἀνωτέρας μορφώσεως διὰ τῆς ἐκδόσεως συγγραμμάτων, τὰ ὄποια ἐκυλοφόρησαν εὐρύτατα. Οὗτοι εἶναι οἱ **Ἀποστολικοὶ Πατέρες**, οἱ **Ἀπολογηταὶ** καὶ οἱ **Ἐκκλησιαστικοὶ Συγγραφεῖς**.

21. **Ἀποστολικοὶ Πατέρες.**

Οἱ **Ἀποστολικοὶ Πατέρες** ἔζησαν καὶ ἔδρασαν εὐθὺς μετὰ τοὺς **Ἀποστόλους**, ἥτοι κατὰ τὰ τέλη τοῦ πρώτου καὶ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δευτέρου αἰῶνος. Διεκρίνοντο διὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου των καὶ τὴν σταθερότητα τῆς πίστεως. Διὰ συγγραμμάτων ή δι' ἐπιστολῶν ἐδίδασκον τὰς γνησίας χριστιανικὰς ἀληθείας καὶ ἔδιδον συμβουλὰς ή ὁδηγίας εἰς τοὺς χριστιανούς. **Ἐπισημότεροι** αὐτῶν ἦσαν:

1) **Ο Βαρνάβας** ὁ Κύπριος. Περὶ τούτου γνωρίζομεν ὅτι ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἐξ Ιουδαίων χριστιανούς καὶ ὅτι ἔγραψε δι' αὐτοὺς ἐπιστολήν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκθέτει τὴν σχέσιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας πρὸς τὴν

Παλαιάν Διαθήκην καὶ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος ὑπῆρξε προ-
παρασκευὴ τοῦ χριστιανισμοῦ¹.

2) 'Ο Κλήμης, ἐπίσκοπος Ρώμης. Οὗτος ἐδιδάχθη τὸν χριστιανι-
σμὸν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ ὑπῆρξε πιθανώτατα συνεργάτης τοῦ Ἀπο-
στόλου Παύλου. 'Ανεδείχθη τρίτος ἐπίσκοπος Ρώμης (92 - 101), ἔργα-
σθεὶς δραστηρίως διὰ τὴν σταθεροποίησιν τῆς πίστεως καὶ τὴν διάδοσιν
τῶν γνησίων Εὐαγγελιῶν ἀληθειῶν. "Ἐγραψε πολλὰς ἐπιστολὰς, ἐκ
τῶν ὃποιάν σῷζεται μία πρὸς τοὺς Κορινθίους χριστιανούς, οἱ ὅποῖοι
λόγῳ διαφωνῶν εἶχον ἐκδιώξει τοὺς ἵερεῖς τῆς Ἐκκλησίας των. 'Ἐν
τῇ ἐπιστολῇ συμβουλεύει αὐτοὺς νὰ ἔχουν ἀγάπην καὶ ὅμονιαν καὶ πίστιν
σταθεράν, νὰ πειθαρχοῦν εἰς τοὺς λειτουργούς τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ
διάγουν ἀγνὸν καὶ καθαρὸν χριστιανικὸν βίον.

3) 'Ο Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος, ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας. 'Ὑπῆρξε
μαθητὴς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου καὶ ὀνομάσθη Θεοφόρος ὁ ὁ ὄντος
«τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν στέρεον», διότι ὁ ἔλεγεν.

'Ο Ἰγνάτιος ἔγραψεν ἐπτὰ ἐπιστολάς, ἐν ταῖς ὅποιαις καταπολεμεῖ
τὰς Ἰουδαικούσας αἵρεσεις καὶ ἐνισχύει τοὺς πιστούς προτρέπων αὐτούς
εἰς καθαρὸν χριστιανικὸν βίον· ἀντιπαραβάλλει τὰ αἰώνια ἀγαθὰ τῆς
μελλούσης ζωῆς πρὸς τὰ φαινομενικὰ τῆς προσκαίρου ἐπὶ τῆς γῆς ζωῆς.
'Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταῦτας ἴδιαιτέρως τονίζεται ἡ ἐντὸς τοῦ ἐκκλησια-
στικοῦ σώματος σημασία καὶ σπουδαιότης τῶν ἐκκλησιαστικῶν βαθμῶν
καὶ δὴ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἐπισκόπου. 'Εκ τῶν ἐπιστολῶν μανθάνομεν
ἀκόμη ὅτι εἶχον ἥδη διακριθῆ ὁι Κληρικοὶ εἰς τοὺς τρεῖς βαθμούς τῆς
ἱερωσύνης, δηλαδὴ εἰς Ἐπισκόπους, Πρεσβυτέρους καὶ Διακόνους.

'Ο Ἰγνάτιος ὑπέστη, διότι εἴδομεν ἀνωτέρω, μαρτυρικὸν θάνατον
ἐπὶ Τραϊανοῦ περὶ τὸ ἔτος 112 μ.Χ. (κατ' ἄλλους τὸ 107).

4) 'Ο Πολύκαρπος, ἐπίσκοπος Σμύρνης. 'Ὑπῆρξε καὶ οὗτος μαθη-
τὴς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. "Ἐγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς χριστια-
νούς τῶν Φιλίππων (πρὸς Φιλίππησίους), ἐν τῇ ὅποιᾳ ὅμιλει περὶ τοῦ
Θείου ἔργου τοῦ Σωτῆρος καὶ συμβουλεύει τοὺς χριστιανούς νὰ διάγω-
σιν ἀγνὸν βίον προσευχόμενοι ὑπὲρ πάντων καὶ τῶν ἔχθρῶν των ἀκόμη.

Εἰς ἡλικίαν 86 ἐτῶν ἐσύρθη εἰς τὸ μαρτύριον καὶ ἔδειξεν ἀξιοθαύ-
μαστὸν θάρρος καὶ καρτερίαν. Αἱ φλόγες ἐσεβάσθησαν τὸ ἄγιον σῶμά

1. Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Βαρνάβας ἐλιθοβολήθη ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων.

του καὶ ἐφονεύθη δι' ἀποκεφαλισμοῦ τὴν 23ην Φεβρουαρίου τοῦ 156 μ. Χ., ἐπὶ Ἀντωνίνου ἡ κατ' ἄλλους τὸ 166 ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου.

5) **Ἐρμᾶς καὶ Παπίας.** 'Ο 'Ἐρμᾶς ὑπῆρξε μαθητής τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ εἶναι πιθανώτατα ἔκεινος, πρὸς τὸν ὅποῖον στέλλει ἀδελφικὸν ἀσπασμὸν ὁ Ἀπόστολος εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν του. Μὲ τὸ δνομά του σώζεται σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον «Ποιμὴν», ἐν τῷ ὅποιῳ ἄγγελος ὑπὸ μορφὴν ποιμένος ἀποκαλύπτει εἰς τὸν 'Ἐρμᾶν τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας.

'Ο Παπίας ἀνεδείχθη ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγίας καὶ ἔγραψε τὸ σύγγραμμα «Λογίων Κυριακῶν ἔξηγήσεις», τὸ ὅποῖον δυστυχῶς ἀπώλεσθη.

6) Μεταξὺ τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων κατατάσσεται καὶ ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς σπουδαίου ἔργου μὲ τὸν τίτλον «Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων». 'Ἐν τούτῳ ἀναπτύσσεται ἡ διδασκαλία καὶ ἐκτίθενται τὰ τῆς λατρείας, διοικήσεως καὶ εὐταξίας τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας εὐθὺς μετὰ τοὺς Ἀποστολικοὺς χρόνους.

22. Ἀπολογηταί.

Εἰς τὰ συγγράμματά των οἱ Ἀπολογηταὶ ἀπέκρουν τὰς γνωστὰς ἐναντίον τῶν χριστιανῶν κατηγορίας τῶν Ἐθνικῶν λογίων (ἀπελογοῦντο ὑπὲρ τῆς πίστεως, ἐξ οὗ Ἀπολογηταί), καὶ ἐτόνιζον ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἀνωτέρα ὅλων τῶν ὅλων. Ἀπεδείκνυν τὴν θειότητα τοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν προφητεῶν τῆς Π. Διαθήκης καὶ τῶν θαύμάτων τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων. Τὴν θείαν δὲ προέλευσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἀπεδείκνυν ἐκ τῆς ταχείας ἔξαπλώσεώς της, τῆς σταθερότητος τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ἀγνῶν ἥθῶν των. Πολλοὶ Ἀπολογηταὶ ἀπηγθύνοντο καὶ πρὸς τοὺς Αὐτοκράτορας ζητοῦντες παρ' αὐτῶν νὰ φαίνωνται ἀνεκτικοὶ καὶ ἐπιεικεῖς πρὸς τοὺς χριστιανούς, δύοις ἔκαμψον καὶ διὰ τοὺς ὄπαδούς τῶν ὅλων θρησκειῶν.

'Ἐκ τῶν Ἀπολογητῶν σπουδαιότεροι ήσαν:

1) **Ο Κοδρᾶτος καὶ ὁ Ἀριστείδης.** 'Ο πρῶτος ἦτο μαθητής τῶν Ἀποστόλων, ὃ δὲ δεύτερος ἦτο Ἐθνικὸς φιλόσοφος, πρὶν γίνη χριστιανός. Καὶ οἱ δύο ἐνεχείρισαν 'Α πολογίας πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ἀδριανὸν κατὰ τὴν διαμονήν του εἰς Ἀθήνας. Αἱ ἀπολογίαι αὗται ἔκαμψαν τόσην ἐντύπωσιν εἰς αὐτόν, ώστε διέταξε περὶ τῶν χριστιανῶν «μηδένα κτείνειν ἀνευ ἐγκλημάτων καὶ κατηγορίας».

2) Ο Ιουστῖνος, διφιλόσοφος καὶ μάρτυς, δοτις ὑπῆρξεν δὲ πιστὴ μότερος Ἀπολογητὴς. Κατήγετο ἀπὸ τὴν Φλαβίαν τῆς (Νεάπολιν) Παλαιστίνης καὶ ἥτο Ἐθνικὸς μελετῶν καὶ θαυμάζων τοὺς Ἑλληνας κυρίους φιλοσόφους, καὶ μάλιστα τὸν Πλάτωνα. "Οταν δμως ἤκουσε τὴν διδασκαλίαν τῆς νέας θρησκείας καὶ ἐμελέτησεν ἐπισταμένως τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ὀμολόγησε καὶ διεκήρυξεν ὅτι ἐν αὐτῇ εὑρε «τὴν ὑψίστην φιλοσοφίαν» καὶ ἔγινε θερμὸς ζηλωτὴς τῆς Πίστεως.

"Ἐγραψε δύο Ἀπολογίας πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας Ἀντωνῖνον καὶ Μᾶρκον Αὐρήλιον καὶ ἔνα διάλογον πρὸς τινα Ἰουδαῖον Τρύφωνα. Ἐν τούτῳ ἀποδεικνύει τὴν θειότητα τοῦ Χριστοῦ - Μεσσίου διὰ τῶν εἰς Αὐτὸν ἀναφερομένων χωρίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Ο Ιουστῖνος ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον ἐπὶ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου (167)¹.

3) Ἐπιστολὴ πρὸς Διόγνητον. Ο συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς ταύτης πρὸς τὸν ἐθνικὸν Διόγνητον εἶναι ἄγνωστος. Ἡ ἐπιστολὴ ἐκτὸς τῆς μεγάλης ἀξίας τῆς ὡς ἀπολογητικοῦ ἔργου εἶναι καὶ εἰς πολύτιμος μαργαρίτης τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας².

1. Εἰς τὸ κάτωθι ἀπόσπασμα ἐκ τῆς «Ἀπολογίας» τοῦ Ἰουστίνου (Α', 67, 3 - 5) γίνεται περιγραφὴ τῆς πρωινῆς λατρείας τῶν πρώτων Χριστιανῶν κατὰ τὴν Κυριακήν: «Τῇ ἡλίου λεγομένῃ ἡμέρᾳ πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγρούς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ δυνέλευσις γίνεται καὶ τὰ Ἀπομνημονεύματα τῶν Ἀποστόλων (= Εὐαγγέλια) ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγιγνώσκεται μέχρις ἐγχωρεῖ. Εἴτα, παυομένου τοῦ ἀναγιγνώσκοντος, διπορεύεται καὶ πρόκλησιν τὴν νουθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται. "Ἐπειτα δύνιστάμεθα κοινῇ πάντες καὶ εὐχάριτοι πέμπομεν. Καὶ, ὡς προέφημεν, παυσαμένων ἡμῶν τῆς εὐχῆς, ἀρτος προσφέρεται καὶ οἶνος καὶ ὄνδρος καὶ διπορεύεται εὐχάριτος ὁμοίως καὶ εὐχαριστίας, διηγένεμαι αὐτῷ, ἀναπέμπει καὶ διπορεύεται λέγων τὸ Ἀμήν καὶ ἡ διάδοσις καὶ ἡ μετάληψις ἀπὸ τῶν εὐχαριστηθέντων ἐκάστω φίγεται καὶ τοῖς οὐ παροῦσι διὰ τῶν διαικόνων πέμπεται».

2. Παραθέτομεν ἐνταῦθα μικρὸν ἐξ αὐτῆς ἀπόσπασμα: Οἱ Χριστιανοὶ «ἀγαπῶσι πάντας καὶ ὑπὸ πάντων διώκονται. Ἀγνοοῦνται καὶ κατακρίνονται, θανατοῦνται καὶ ζωοποιοῦνται. Πτωχεύουσι καὶ πλουτίζουσι πολλούς: πάντων διστεροῦνται καὶ ἐν πᾶσι περισσεύουσιν. Ἀτιμοῦνται καὶ ἐν ταῖς ἀτιμίαις δοξάζονται: βλασφημοῦνται καὶ δικαιοῦνται. Λοιδοροῦνται καὶ εὐλογοῦσιν: ὑβρίζονται καὶ τιμῶσιν. Ἀγχθοποιοῦντες, ὡς κακοὶ κολαζόνται: κολαζόμενοι χαρούσιν, ὡς ζωοποιοῦμενοι. "Ὕπὸ Ἰουδαίων ὡς ἀλλόφυλοι πολεμοῦνται καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων διώκονται καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἔχθρας εἰπεῖν οἱ μισοῦντες οὐκ ἔχουσιν. Ἄπλως δὲ εἰπεῖν, διπερ ἐστὶν ἐν σώματι ψυχή, τοῦτ' ἔστιν ἐν κόσμῳ χριστιανόν».

Τὰ συγγράμματα τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων καὶ Ἀπολογητῶν ἔχουν μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, διότι δὲ ἡ αὐτῶν ἐστηρίχθη ἡ Πίστις καὶ διεσώθησαν αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις, ἐκαλλιεργήθη δὲ καὶ ἀνεπτύχθη ἡ Ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία καὶ παιδεία ἐν γένει. Διὰ τῶν Ἐλλήνων δὲ Ἀπολογητῶν ἐνισχύεται ὁ σύνδεσμος Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, ὁ δποῖος ἐδραιοῦται διὰ τῶν Ἀλεξανδρινῶν θεολόγων τοῦ Γ' αἰῶνος καὶ λαμβάνει τὴν δριστικὴν μορφήν του διὰ τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας τὸν Δ' αἰῶνα.

23. Ἐκκλησιαστικοὶ Συγγραφεῖς.

Τὸ ἔργον τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων καὶ Ἀπολογητῶν συγέχισαν κατὰ τὸν Β' καὶ Γ' αἰῶνα λόγιοι χριστιανοί, οἱ δποῖοι ἐξεπαιδεύοντο εἰς Σχολὰς ἰδρυθείσας εἰς διάφορα χριστιανικὰ κέντρα τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ φοιτῶντες εἰς τὰς Σχολὰς ταύτας χριστιανοί πλὴν τῆς καθαρῶς χριστιανικῆς μορφώσεως ἐλάμβανον καὶ τὴν λεγομένην «θύραθεν παιδείαν» ἢ «θεωρητικὴν μόρφωσιν» διὰ τῆς μελέτης τῶν ἔργων τῶν φιλοσόφων, τῶν ποιητῶν κ.λ.π. Καθίσταντο οὕτω περισσότερον ἵκανοι νὰ ὑποστηρίζουν τὰ διδάγματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ μὲ ἐπιχειρήματα λαμβανόμενα ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας καὶ λογικῆς. Ἡ τοιαύτη ἐξέτασις καὶ ὑποστήριξις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐδημιούργησε τὴν καλουμένην Θεολογικὴν Ἐπιστήμην ἢ Θεολογίαν. Οἱ διδάξαντες λοιπὸν εἰς τὰς Σχολὰς ταύτας Ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες — θεολόγοι ἔγραψαν πλεῦστα συγγράμματα, διὰ τῶν δποίων ἀνέπτυσσον καὶ ἐστήριζον τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν παρενέβαλον εἰς τὰς συγγραφάς των καὶ ἴδιας των (ἀτομικάς) γνώμας, τὰς δποίας δὲν παρεδέχθη ἡ Ἐκκλησία. Πάντες οἱ ἀνωτέρω ὠνομάσθησαν Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ διακρίνονται κατὰ σχολάς.

α'. Ἡ Μικρασιατικὴ Σχολή.— Εἰρηναῖος.

Ἡ Ἐφεσος ἦτο περίφημον χριστιανικὸν κέντρον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Ἡ Σχολὴ τῆς Ἐφέσου ἔταξεν ὡς σκοπὸν νὰ διατηρήσῃ καθαρὰν καὶ σταθεράν τὴν πίστιν διὰ τῆς καταπολεμήσεως τῶν αἱρέσεων καὶ νὰ φέρῃ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Ίδρυτης ἦτο ὁ ἐκ Σμύρνης Εἰρηναῖος, μαθητὴς τοῦ ἐπισκόπου Σμύρνης Πολυκάρπου. Ἐμελέτησε καλῶς ὁ Εἰρηναῖος καὶ τοὺς "Ἐλληνας

φιλοσόφους καὶ ποιητὰς καὶ ἀπέκτησε μεγάλην μόρφωσιν χριστιανικὴν καὶ φιλοσοφικήν. Βραδύτερον ἔψυχεν εἰς Γαλατίαν, διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς ἐκεῖ χριστιανοὺς καὶ νὰ στερεώσῃ τὰς αἰλονίζομένας ἐκ τῶν διωγμῶν καὶ τῶν αἱρέσεων Ἐκκλησίας τῆς. Ἐκεῖ, ὡς ἐπίσκοπος Λουγδούνου (σημερινῆς Αυστίνης), εἰργάσθη καὶ ἐδίδαξε μὲν ζῆλον καὶ θάρρος ἐπὶ 24 ἔτη, ὑπέστη δὲ μαρτυρικὸν θάνατον κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου τὸ 202 μ.Χ.

‘Ο Ἐπίσκοπος Εἰρηναῖος ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἐκ τῶν ὅποιων σώζεται μόνον τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδονύμου γνώσεως» εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν.

Πλὴν τῆς Ἐφέσου καὶ ἡ Ἀντιόχεια ἀπέβη σπουδαῖον Ἐκκλησιαστικὸν κέντρον μὲν θεολογικὰς τάσεις ὄμοίας πρὸς τὰς τῆς Μικρασιατικῆς σχολῆς.

β'. Ἡ Ἀλεξανδρινὴ Σχολὴ.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦτο, ὡς γνωστόν, ἐπὶ αἰῶνας τὸ μεγαλύτερον πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν κέντρον τῆς Ἀνατολῆς καὶ διετήρει πάντοτε τὴν παλαιὰν αἰγλην τῆς. Ἡ ἴδρυθεῖσα λοιπὸν ἐκεῖ τὸν Β' αἰῶνα Χριστιανικὴ Κατηχητικὴ Σχολὴ ἐφημίσθη ταχύτατα καὶ ἀπέβη τὸ ἀξιολογώτερον κέντρον θεολογικῶν σπουδῶν.

Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι ἐπεδίδοντο εἰς τὴν βαθυτέραν ἔρευναν τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν, διότι ἐφέροντο ὅτι οὕτω θεμελιοῦνται καλῶς καὶ γίνονται ἀκλόνητοι αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις, ἐνῷ ἡ ἄνευ ἔρευνης πίστις αἰλονίζεται καὶ ἔξαφανίζεται. Ἐστηρίζοντο ἀλλωστε εἰς τὸ Εὐαγγελικὸν χωρίον (Ιωάν. 5, 39) «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς».

‘Ιδρυτὴς τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς θεωρεῖται ὁ Ἀθηναῖος Πάνταινος, τὸν δόπον διεδέχθη εἰς τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς περὶ τὰ τέλη τοῦ Β' αἰῶνος ὁ περίφημος θεολόγος Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς. Οὗτος κατήγετο ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἐγεννήθη ἐκ γονέων Ἐθνικῶν. Ἐλαβε πλήρη τὴν Ἑλληνικὴν μόρφωσιν τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ μελετήσας τὸ Εὐαγγέλιον ἐγκατέλειψε τὴν Ἐθνικὴν θρησκείαν καὶ ἔγινε χριστιανός. Ἐπεσκέφθη πολλὰς πόλεις παρακολουθῶν τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰ κηρύγματα σοφῶν χριστιανῶν καὶ ἐγκατεστάθη τελικῶς εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἐφοίτησεν εἰς τὴν Σχολήν, διεκρίθη ταχέως, ἔχειροτονήθη ἱερεὺς καὶ ἔγινε διευθυντὴς αὐτῆς ἀναδειχθεὶς ἀριστος καὶ διαπρεπής θεολόγος. Κατὰ

τὸν διωγμὸν τοῦ Σεβήρου ἔφυγεν ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης, ὅπου πιθανώτατα καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 220 μ.Χ.¹.

Τὰ σωζόμενα ἐκ τῶν συγγραμμάτων του εἶναι «Ἄργος Προτρεπτικὸς πρὸς τοὺς "Ἐλληνας", «Στρωματεῖς», «Παιδαγωγὸς» καὶ «Τις ὁ σωζόμενος πλούσιος». Εἰς τὰ συγγράμματά του ἀποδεικνύει δὲν ἀξίας τὴν ἔθνικὴν θρησκείαν καὶ ἀναπτύσσει τὴν περὶ Ἀγίας Τριάδος χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Τονίζει δὲ τὴν πίστιν εἰς τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας δέον νὰ στηρίξηται ἐπὶ τῆς γνώσεως, τὴν δποίαν παρέχει ἡ διὰ τῆς ἑρεύνης ἐξήγησις καὶ βαθυτέρα κατανόησις αὐτῶν· ἡ ἔρευνα δμως πρέπει νὰ ἔχῃ ὡς βάσιν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν Ἀποστόλων. Η φιλοσοφία δὲν εἶναι παρὰ ἀπλῇ θεραπαινὶς τῆς Θεολογίας.

Παρέχει ἐπίσης ὁ Κλήμης συμβουλὰς καὶ ὀδηγίας διὰ τὴν καλὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς καὶ κανόνας ἡθικοῦ βίου εἰς τοὺς χριστιανούς².

‘Ωριγένης. Ο βίος τοῦ ‘Ωριγένους εἶναι ὑπόδειγμα θερμῆς πίστεως, ἐργατικότητος, θάρρους καὶ καρτερίας.

‘Ανεδείχθη ὁ ἐπισημότερος τῶν Ἀλεξανδρινῶν θεολόγων καὶ μέγιστος συγγραφεὺς ὅλων τῶν ἐποχῶν γράψας κατά τινα μαρτυρίαν περὶ τοὺς ἐξ χιλιάδας τόμους.

‘Εγεννήθη τὸ 185 εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Πατήρ του ἦτο ὁ ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου μαρτυρήσας (202) Λεωνίδης. Ἀπὸ τοῦτον καὶ τοὺς σοφοὺς διδασκάλους τῆς Σχολῆς, εἰς τὴν δποίαν ἐσπούδασε καὶ διεκρίθη διὰ τὴν ἐπιμέλειάν του, ἔλαβε τὴν πρώτην μόρφωσιν, τὴν δποίαν συνεπλήρωσε διὰ συνεχοῦς ἀτομικῆς μελέτης. Εἰς ἡλικίαν 17 ἐτῶν ἀπέμεινε

1. Κατ’ ἄλλους ἀπέθανε τὸ 216.

2. Εἰς τὸ ἔργον του «Τις ὁ σωζόμενος πλούσιος» (παρὰ Migne 9, 617 - 620) γράφει: «Ο πλοῦτος δργανὸν ἐστι. Δύνασαι χρῆσθαι δικαίως αὐτῷ; πρὸς δικαιοσύνην καθηνπηρετεῖ. Ἀδίκως τις αὐτῷ χρῆται; ὑπηρέτης ἀδικίας εὑρίσκεται. Πέφυκε γάρ ὑπηρετεῖν, ἀλλ᾽ οὐκ ἄρχειν.... Όστε μὴ τὰ κτήματα τις ἀφανιζέτω μᾶλλον ἢ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, τὰ μὴ συγχωροῦντα τὴν ἀμείνων χρῆσιν τῶν ὑπαρχόντων... Τὸ οὖν ἀποτάξασθαι... καὶ πωλῆσαι πάντα τὰ ὑπάρχοντα, τοῦτον τὸν τρόπον ἐκδεκτέον ὡς ἐπὶ τῶν ψυχικῶν παθῶν ειρημένον».

Εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ ἀποσπάσματος βλέπομεν δτι ὁ Κλήμης παρομοιάζει τὰ ὑπάρχοντα, τῶν δποίων δὲν γίνεται καὶ ἡ χρῆσις, πρὸς τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, ἐπομένως, κατ’ αὐτόν, τὸ εὐαγγελικὸν «πῶλησον τὰ ὑπάρχοντά σου...» σημαίνει, ἀπόβασε τὰ πάθη σου. Αὗτη εἶναι ἡ λεγομένη ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία τῶν Γραφῶν, εἰς τὴν δποίαν ἐπεδίδοντο οἱ Ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι, καὶ μάλιστα δ “Ωριγένης-

μόνος προστάτης μητρὸς καὶ ἔξι μικροτέρων ἀδελφῶν. Διὰ νὰ συντηρήσῃ τὴν οἰκογένειάν του, ἀντέγραψε νυχθημερὸν ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἐπώλει τὰ χειρόγραφα.

Τοσαύτη ήτο ἡ φήμη τῆς σοφίας τοῦ ἐφήβου ἀκόμη Ὁριγένους, ὃστε ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας τὸν ἑκάλεσε, 18ετῇ μόλις τὴν ἡλικίαν, νὰ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς διαδεχόμενος τὸν ἀναχωρήσαντα ἔξι Ἀλεξανδρείας Κλήμεντα. Ὁ Ὁριγένης διηγόμενος τὴν Σχολὴν ἐπὶ 30 περίπου ἔτη διδάσκων ἐν αὐτῇ διδάσκειν καὶ ζῶν ὡς ἀσκητής. Πλὴν τῆς τελείας χριστιανικῆς κατηχήσεως ἐδιδάσκοντο εἰς τὴν Σχολὴν καὶ τὰ σπουδαιότερα τῆς «Θύραθεν παιδείας»: Γραμματικὴ καὶ Ρητορικὴ, Φιλοσοφία, Φυσικά, Μαθηματικά, Ἡθική, Μουσικὴ κ.ἄ. Ἡ φήμη τοῦ Ὁριγένους διεδόθη εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ παντοῦ εἶχε θαυμαστὰς τῆς σοφίας του. Ἡ μήτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Σεβήρου τὸν ἑκάλεσεν, ἵνα ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας. Ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς Ἀραβίαν καὶ ἐπεσκέψθη τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ρώμην.

Ἐνρισκόμενος εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης, ὅπου καὶ ἔχει-ροτονήθη πρεσβύτερος, ἔμαθεν ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας τὸν ἀπε-μάκρυνε τῆς διεύθυνσεως τῆς Σχολῆς καὶ ἡμαγκάσθη ἐνεκα τούτου νὰ μείνῃ ἔκει. Εἰς Καισάρειαν ἰδρυσεν ὁ Ὁριγένης Θεολογικὴν Σχολὴν, ἐδίδαξεν ἔκει ἐπὶ ἐκοσιν ἀκόμη ἔτη καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 254 μ.Χ. ἐκ τῶν ταλαιπωριῶν, ἀς ὑπέστη κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Δεκίου.

Ο Ὁριγένης διεκρίθη ὡς βαθὺς κριτικὸς καταπολεμήσας τὰς αἱρέ-σεις, ὡς ἐρμηνευτὴς τῶν Γραφῶν, ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν ἀλληγορικὴν αὐτῶν ἐρμηνείαν, καὶ ὡς μέγας φιλόσοφος. Διὰ τὴν σοφίαν του, τὴν ἀρετὴν του καὶ ἐργατικότητά του ὠνομάσθη ἀδαμάντινος καὶ χαλκέντερος. Τὰ ἔργα του ἥσαν ἀπολογητικά, ἐρμηνευτικά, ἡθικά, ὅμιλαι. Ὁλίγα ἔξ αὐτῶν σφύζονται, μερικὰ δὲ εἰς Λατινικὴν μετάφρασιν. Ἰδέαι τινὲς τοῦ Ὁριγένους, καὶ μάλιστα αἱ ἀλληγορικαὶ ἐρμηνεῖαι του, δὲν ἔγιναν δεκταὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, προεκάλεσαν δὲ πολλὰς συζητήσεις καὶ ἀντιγνωματικές.

Μαθηταὶ τοῦ Ὁριγένους ὑπῆρχαν ὁ βοηθὸς καὶ διάδοχός του εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς Ἡρακλῆς, ὁ Διονύσιος ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, ὁ ἀποκληθεὶς Μέγας, ὁ Νεοκαισαρείας ἐπίσκοπος Γρηγόριος ὁ θαυματουργὸς καὶ ἄλλοι.

Ο Νεοκαισαρείας Γρηγόριος ὁ Θαυματουργός. Κατήγετο ἐκ Νεοκαισαρείας τοῦ Πόντου καὶ ἐγεννήθη ἀπὸ γονεῖς εἰδωλολάτρας.

Μεταβαίνων εἰς Βηρυτόν διὰ νὰ σπουδάσῃ ρητορικήν, ἐπέρασεν ἐκ Καισαρέιας τῆς Παλαιοστίνης, διπου ἐγνώρισε τὸν Ὁμηρόν. Τόσον ἔγοητεύθη ἐκ τῆς διδασκαλίας του, ὡστε ἔγινε χριστιανὸς καὶ ἐφοίτησεν ἐπὶ πέντε ἔτη εἰς τὴν Σχολὴν του. Ἐπαγγλήθεν ἔπειτα εἰς τὴν πατρίδα του καὶ διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸν θερμὸν ζῆλόν του εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐχειροτονήθη Ἐπίσκοπος. Διεκρίθη κυρίως εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Ἐθνικῶν. "Οταν ἔγινεν Ἐπίσκοπος, εὗρε (κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας Γρηγορίου Νύστης) δέκα ἑπτά μόνον χριστιανούς εἰς τὴν περιφέρειάν του, ἐνῷ, δταν ἀπέθανεν, εἶχον ἀπομείνει δέκα ἑπτά μόνον Ἐθνικοί.

γ'. Αφρικανικὴ Σχολὴ καὶ Λατīνοī Ἐκκλησιαστικοὶ Συγγραφεῖς.

"Η λεγομένη Ἀφρικανικὴ σχολὴ ιδρύθη περὶ τὰ τέλη τοῦ Β' αἰῶνος εἰς τὴν Καρχηδόνα τῆς Β. Ἀφρικῆς. Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς Ἀλεξανδρίνους, οἱ διοῖοι ἐπεδίωκον τὴν διὰ τῆς ἐρεύνης θεμελίωσιν τῆς πίστεως (Ἐρεύνα καὶ πίστευε), οἱ θεολόγοι τῆς Ἀφρικανικῆς Σχολῆς ἐφρόνουν καὶ ἐδίδασκον τὴν ἄνευ ἐρεύνης πίστιν (Πίστευε καὶ μὴ ἐρεύνα).

Οἱ κυριώτεροι ἐκπρόσωποι τῆς Σχολῆς ταύτης ἦσαν ὁ Τερτυλλιανός, ὁ Κυπριανὸς καὶ ὁ Λακτάνιος.

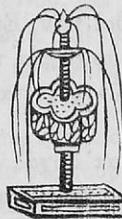
Τερτυλλιανός. Ἐγεννήθη ἐν Καρχηδόνι περὶ τὸ 160 μ.Χ., ἐσπούδασε τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον εἰς τὴν Ρώμην καὶ μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν 30 ἐτῶν ἤσκει τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου. Θαυμάσας τὴν καρτερίαν τῶν χριστιανῶν εἰς τὰ μαρτύρια, ἐδιδάχθη τὸν χριστιανισμὸν καὶ διὰ τὴν θερμὴν πίστιν καὶ τὸν ζῆλόν του ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος. Ὑπῆρξεν ὁ ιδρυτὴς τῆς Ἀφρικανικῆς Σχολῆς. Περιεφρόνει τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἡρευτοῦ εἰς τὴν τυφλὴν πίστιν. Ἐπίστευε καὶ ἐδίδασκεν δτι ὁ χριστιανισμός, ὃς θρησκεία ἐκ θείας ἀποκαλύψεως, δὲν ἔχει ἀνάγκην ἔξετάσεως καὶ ἐρεύνης. Εἴς τοῦτον ἀποδίδεται τὸ «Gredo, quia absurdum est» (πιστεύω, διότι εἶναι παράλογον).

"Ο Τερτυλλιανὸς ἔγραψε πλεῖστα συγγράμματα εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν, τὰ διοῖα ἦσαν ἀπολογητικὰ κυρίως καὶ ἡμικά. Κατέστη οὕτω θεμελιωτὴς τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας καὶ ἐφημίσθη ὡς εἰς τῶν πολυγραφωτέρων Λατίνων Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 240 μ.Χ.

Κυπριανός. Προήρχετο καὶ οὗτος ἀπὸ τοὺς ἔξ Ἐθνικῶν χριστιανούς,

δταν δὲ ἔγινε χριστιανός, διένειμε τὴν περιουσίαν του εἰς τοὺς πτωχούς καὶ ἔζη ὡς ἀσκητής. Παρακλήσει τῶν χριστιανῶν τῆς Καρχηδόνος ἔχειροτονήθη πρεσβύτερος καὶ κατόπιν Ἐπίσκοπος. 'Ο Κυπριανὸς ἀνεδείχθη εἰς ἐκ τῶν σπουδαίων Λατίνων θεολόγων, ἡγωνίσθη δὲ ὑπὲρ τῆς ἐνότητος καὶ τῆς εἰρήνης τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἐπίστευεν ὅτι αἱ ἔριδες κατέστρεφον αὐτήν. Τὸ καλύτερον ἐκ τῶν συγγραμμάτων του εἶναι τὸ « Περὶ ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας ». 'Απέθανε μαρτυρικὸν θάνατον κατὰ τὸ 258μ.Χ.

'Ο Λακτάντιος, τέλος, εἶναι μεταγενέστερος, ἀκμάσας περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰώνος καὶ ζήσας μέχρι τοῦ 330 μ.Χ. 'Ητο διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς, πρὶν γίνη χριστιανός, διετέλεσε δὲ καὶ διδάσκαλος τοῦ υἱοῦ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου Κρίσπου. Διακρίνεται τῶν ἄλλων Λατίνων Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων διὰ τὴν καθαρότητα τῆς γλώσσης, διὰ τὴν ὅποιαν ὀνομάσθη Κικέρων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ ΗΘΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ.

24. Ἡ Διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας.

Kατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας εἶχον κατ' ἀρχὰς οἱ ἕδιοι οἱ Ἀπόστολοι. "Οταν δὲ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν ηὔξησε, προσέλαβον ὡς βοηθοὺς τοὺς διακόνους. Εἰς τὰς ἰδρυομένας νέας Ἐκκλησίας ἔχειροτόνουν ἀντιπροσώπους των, ἵνα τὰς διευθύνουν, οἱ ὅποιοι ὡνομάσθησαν πρεσβύτεροι ή Ἐπίσκοποι.

Μετὰ τὸν θάνατον τῶν Ἀποστόλων ἀνέλαβον τὴν διοίκησιν τῶν Ἐκκλησιῶν οἱ Ἐπίσκοποι, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν διακόνων.

Οἱ Ἐπίσκοποι ἔχειροτόνουν τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ἐκήρυττον καὶ ἐδίδασκον, συνεχώρουν τὰς τυχόν ἀμαρτίας τῶν χριστιανῶν καὶ ἐν γένει ἐκυβέρνων τὴν Ἐκκλησίαν.

Οἱ πρεσβύτεροι ἥσαν βοηθοὶ τῶν Ἐπισκόπων. Ἐκήρυττον καὶ αὐτοὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ἐτέλουν τὰ μυστήρια πλὴν τοῦ μυστηρίου τῆς ιερωσύνης καὶ ἐλυον τὰς μεταξύ τῶν χριστιανῶν διαφορὰς κατόπιν ἀδείας τῶν Ἐπισκόπων.

Οἱ διάκονοι τέλος εἶχον κατ' ἀρχὰς ὡς κύριον ἔργον τὴν συλλογὴν τῶν ἐλεημοσυνῶν καὶ τὴν διανομὴν τούτων εἰς τοὺς πτωχούς, ὡς καὶ τὴν διακονίαν εἰς τὰς κοινὰς τραπέζας. Βραδύτερον δημως ἐβοήθουν τοὺς ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους εἰς τὴν προετοιμασίαν τῆς θείας λατρείας, μετέφερον τὴν θείαν μετάληψιν εἰς τοὺς φυλακισμένους ή ἀσθενεῖς, ἀνεγίγνωσκον τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὰς Ἐκκλησίας καὶ ἐκήρυξσον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ τὴν Ἀποστολικὴν ἐποχὴν ὑπῆρχον καὶ διακόνισσαι ἀσχολούμεναι εἰς παράλληλα πρὸς τοὺς διακόνους ἔργα διὰ τὰς γυναικας, τὰς προσερχομένας εἰς τὸν χριστιανισμόν, καὶ εἰς τὴν περιθαλψιν τῶν ἀσθενῶν.

Οι Ἐπίσκοποι, οἱ Πρεσβύτεροι καὶ οἱ Διάκονοι ἀπετέλεσαν τοιουτορόπως ἰδιαιτέραν τάξιν χριστιανῶν, οἱ δόποῖοι ἀνελάμβανον ὡς ἀποκλειστικὸν προσφισμὸν εἰς τὴν ζωήν των (ὡς κλῆρον) τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἔκκλησίας τῶν πιστῶν. Ὄνομάσθησαν διὰ τοῦτο Ἱερός Κλῆρος ἢ Κληρικοί, ἐνῷ οἱ ἄλλοι χριστιανοὶ ἐλέγοντο Λαϊκοί.

Οἱ Ἐπίσκοποι τῶν πρωτευουσῶν πόλεων μιᾶς περιφερείας, τῶν λεγομένων Μητροπόλεων, ὀνομάσθησαν Μητροπολίται. Ἡσαν ἴσοβαθμιοι πρὸς τοὺς Ἐπισκόπους τῶν μικροτέρων πόλεων, ἀλλὰ εἶχον τὴν προεδρίαν εἰς τὰς ἐπαρχιακὰς συνόδους, ἐπεκύρων τὴν ἔκλογὴν τῶν Ἐπισκόπων τῆς περιφερείας των καὶ ἔχειροτόνουν αὐτούς.

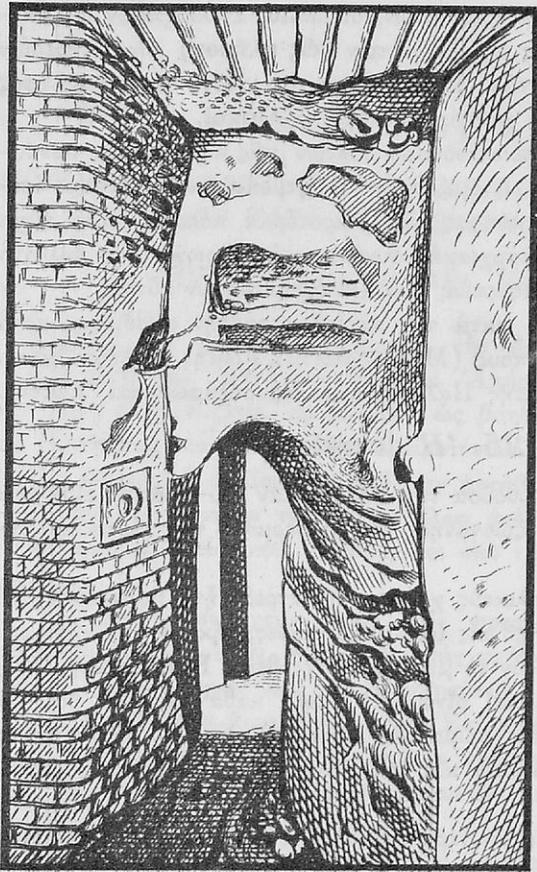
Τιμητικὸν πρωτεῖον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀπεδίδετο κατὰ σειρὰν εἰς τοὺς Ἐπισκόπους (Μητροπολίτας) Ρώμης, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, Ἱεροσολύμων καὶ Ἐφέσου.

25. Ἡ Λατρεία.

Ἡ Ἔκκλησία ἀκολουθοῦσα τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ εἰσήγαγε τὴν κοινὴν λατρείαν, ἵνα ζωογονήσῃ καὶ διαθερμάνῃ τὴν πίστιν καὶ εὐσέβειαν τῶν χριστιανῶν.

Κατὰ τοὺς Ἀποστολικούς χρόνους ἡ λατρεία ἦτο πολὺ ἀπλῆ. Οἱ χριστιανοὶ συνεκεντρώνοντο εἰς ἰδιαιτικὰς οἰκίας, ἥκουν τὸ κήρυγμα, ἔψαλλον ὑμνους καὶ ἐτέλουν τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας· μετελάμβανον δηλαδὴ ἄρτου καὶ οἴνου, τὰ δόποια καθαγιαζόμενα διὰ τῆς εὐλογίας μετεβάλλοντο εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου. Μετὰ ταῦτα παρεκάθηντο εἰς κοινὰ δεῖπνα καὶ τέλος ἀπεχωρίζοντο ἀνταλλάσσοντες ἀδελφικὸν ἀσπασμόν.

Βραδύτερον ἐδόθη μεγαλυτέρα προσοχὴ εἰς τὰς τελετὰς τῆς λατρείας. Καθωρίσθη λεπτομερῶς ἡ Θεία Λειτουργία, ἡ δόποια ἐγίνετο τώρα τὴν πρωίαν καὶ ὅχι τὴν ἑσπέραν καὶ τῆς ὁποίας κύριον μέρος ἦτο πάντοτε ἡ τέλεσις τῆς θείας εὐχαριστίας. Καθωρίσθησαν ἐπίσης αἱ λεπτομέρειαι τῆς τελέσεως καὶ τῶν ἄλλων μυστηρίων, τὰ δόποια ἐτελοῦντο ἥδη ἀπὸ τῆς Ἀποστολικῆς ἐποχῆς: Τὸ βάπτισμα διὰ τριτῆς καταδύσεως εἰς τὸ ὅδωρ καὶ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὄντος τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Γίοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Τὸ χρίσμα διὰ τοῦ Ἀγίου μύρου, ἵνα ἐπισφραγίσῃ τὴν θείαν χάριν τὴν δοθεῖσαν διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἡ ἐξομολόγησις διὰ τὴν ἀφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν τῶν εἰλικρινῶς μετανοούντων, τὸ μυστήριον τοῦ γάμου διὰ τὸν καθαγιασμόν του ὅπε τῆς Ἔκκλησίας,

Είσοδος κατακόμβης

σάν καὶ ἄλλαι ἔορταί, ὡς ἡ Πεντηκοστή, ἡ Ἀνάληψις, τὰ Θεοφάνεια κ.ἄ.

‘Ως τόπους συγκεντρώσεως διὰ τὴν λατρείαν ἐχρησμοποίουν κατ’ ἀρχὰς οἱ Χριστιανοὶ ἰδιωτικὰς οἰκίας, αἱ δόποιαι ὡνομάζοντο Εὐκτήριοι Οἶκοι, Κυριακά, Ἐκκλησίαι, Ναοί.

Κατακόμβαι. Κατὰ τοὺς διωγμούς οἱ χριστιανοὶ κατέφευγον πρὸς τέλεσιν τῆς λατρείας των εἰς ἐρήμους τόπους, εἰς δάση, εἰς νεκρο-

τὸ εὐχέλαιον διὰ τὴν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν ὑγείαν τῶν χριστιανῶν καὶ τὸ μυστήριον τῆς ιερωσύνης, τὸ δόποιον μόνον οἱ Ἐπίσκοποι ἤδυναντο νὰ τελοῦν, ἐνῷ τὰ ἄλλα μυστήρια ἐτελοῦντο καὶ ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων (ἱερέων).

‘Η Θεία Λειτουργία ἐτελεῖτο παλαιότερον καθημερινῶς. Βραδύτερον ὅμως ὠρίσθησαν τακταὶ ἡμέραι συγκεντρώσεως τῶν χριστιανῶν, αἱ δόποιαι ὡνομάσθησαν ἔορταί. Τοιαῦται ἔορταί ἦσαν κατ’ ἀρχὰς αἱ Κυριακαὶ (ἡμέραι δηλαδὴ τιμῆς πρὸς τὸν Κύριον) καὶ τὸ Πάσχα εἰς ἀνάμνησιν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος.

Κατόπιν προσετέθη-

ταφεῖα ἢ εἰς τὰς λεγομένας κατακόμβας. Αἱ κατακόμβαι ἥσαν ὑπόγειοι
κρύπται καὶ κοιμητήρια, ὅπου ἐκρύπτοντα διὰ τὴν λατρείαν καὶ ἔ-
θαπτον τοὺς νεκρούς των οἱ χριστιανοί. Ταύτας ἐπεξέτειναν κατόπιν
καὶ μετέβαλον εἰς πραγματικοὺς λαβυρίνθους μὲ πλῆθος στοῶν καὶ δια-
μερισμάτων. Κατακόμβαι εὑρέθησαν εἰς Ρώμην, Νεάπολιν, Παλέρμον,
Συρακούσας, Κυρηναϊκήν, Μ. Ἀσίαν, Παλαιστίνην, Συρίαν καὶ εἰς τὴν
νῆσον τῶν Κυκλαδῶν Μῆλον.

Ἡ δονομασία κατακόμβαι ἐδόθη εἰς τὰς ὑπογείους ταύτας κρύπτας
ἀπὸ τὴν λατινικήν λέξιν Catacumbae (πληρέστερον Accubitoria ad
Catacumbas), μὲ τὴν ὁποίαν ὀνομάζοντο τὰ εὑρεθέντα εἰς φάραγγας
παρὰ τὴν Ἀππίαν ὄδὸν κοιμητήρια.

Αἱ μεγαλύτεραι κατακόμβαι ἥσαν τῆς Ρώμης. Ὑπῆρχον 60 ἀνεξάρ-
τητοι κατακόμβαι, ἐκάστη τῶν ὁποίων μὲ τὰ συμπλέγματα στοῶν, δια-
δρόμων καὶ νεκρικῶν θαλάμων ἀπετέλει πραγματικήν πόλιν. Αἱ κα-
τακόμβαι τῆς Μήλου ἴδρυθησαν τὸν Γ' αἰώνα δυτικῶς τοῦ σημερινοῦ
χωρίου Τρυπητή, περιλαμβάνοντα 1500 τάφους καὶ δίδουν μίαν ἴδεαν
τῶν κατακομβῶν τῆς Ρώμης.

Ἀπὸ τὰς κατακόμβας διδασκόμεθα πολλὰ περὶ τῆς λατρείας τῶν
πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων.

26. Ἡ πρωτοχριστιανικὴ Τέχνη καὶ τὰ Σύμβολα.

Κατὰ τοὺς δύο πρώτους χριστιανικοὺς αἰώνας δὲν δύναται νὰ γίνῃ
λόγος περὶ χριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, διότι οἱ « Εὐκτήριοι Οἶκοι »
ἥσαν ἀπλαὶ αἴθουσαι ἀνάλογοι πρὸς τὸ πλῆθος τῶν χριστιανῶν. Οἱ διω-
γμοι έξ ἄλλου δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ σκεφθῶσι περὶ ἀνε-
γέρσεως μονίμων καὶ ἴδιου ρυθμοῦ ναῶν. Κατὰ τὸν Γ' αἰώνα ἀνηγέρθησαν
εἰς διαφόρους πόλεις, τῆς Ἀνατολῆς μάλιστα, ἴδιαίτερα κτήρια, ἵνα χρη-
σιμοποιηθῶσιν ὡς λατρείας ναοί.

Ἄλλὰ καὶ τὴν διὰ τῆς γλυπτικῆς παράστασιν μορφῶν ἀπέφευγον
ἐπιμελῶς οἱ χριστιανοὶ διὰ τὸν φόβον τῆς συγχύσεως πρὸς τὴν εἰδω-
λολατρίαν. Τὴν ζωγραφικὴν ὅμως καὶ μάλιστα τὴν διακοσμητικὴν
ἐχρησιμοποίησαν πολὺ ἐνωρίς διὰ θρησκευτικούς καὶ λατρευτικούς λό-
γους καὶ σκοπούς.

Ἡδη ἀπὸ τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς, εἰς τὴν Ἀνατολὴν μάλιστα,
ὅπου ὑπῆρχε ζωηρὰ ἡ παράδοσις τῆς πλουσίας Ἐλληνιστικῆς διακοσμη-
τικῆς (σαρκοφάγοι, μωσαϊκὰ κ.λ.π.), ἤρχισαν οἱ χριστιανοὶ νὰ στολί-

ζουν τοὺς ναοὺς καὶ τοὺς τάφους των μὲ ζωγραφικὰς κυρίως διακοσμήσεις. "Ανθη, πτηνά, γεωμετρικὰ σχήματα κ.λ.π. ἡσαν τὰ πρῶτα πρότυπα τῆς χριστιανικῆς διακοσμητικῆς.

"Ἐπειτα ἔγινεν ἐπιλογὴ τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων διὰ καθαρῶς θρησκευτικούς καὶ λατρευτικούς σκοπούς. Πτηνά, ζῶα, συμπλέγματα γραμμάτων καθιεροῦνται, διὰ νὰ ἐνθυμίζουν εἰς τοὺς χριστιανοὺς θρησκευτικὰς καὶ ἡθικὰς ἀντιλήψεις καὶ ἰδέας ἡ πρόσωπα λατρείας. Τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τῶν παραστάσεων τούτων μόνον οἱ χριστιανοὶ κατενόουν. 'Εδημιουργήθησαν οὕτα τὰ λεγόμενα σύμβολα, μὲ τὰ ὅποια στολίζονται οἱ τόποι λατρείας τῶν χριστιανῶν.

Τοιαῦτα σύμβολα είναι τὸ ἴδιογραμμα «Ιησοῦς Χριστὸς νικᾶ» καὶ ἡ παράστασις ἰχθύος· τὰ γράμματα τῆς λέξεως ἰχθύς ἀποτελοῦσι τὴν περίφημον ἀκροστιχίδα 'Ι(ησοῦς) Χ(ριστὸς) Θ(εοῦ) Υ(ἱος) Σ(ωτήρ).

'Η περιστερὰ συμβολίζει τὴν ἀγνότητα ἡ τὸ "Αγιον Πνεῦμα, κλάδος ἑλαίας τὴν εἰρήνην, κλάδος φοίνικος τὴν νίκην τῆς Ἔκκλησίας, ἐν πλοῖον τὴν Ἐκκλησίαν, ἄγκυρα τὴν σωτηρίαν. 'Ο ἀμνὸς ἡ τὸ πρόβατον είναι προσφιλές σύμβολον τῶν χριστιανῶν, ἡ δὲ εἰκὼν τοῦ καλοῦ ποιμένος φέροντος ἐπὶ τῶν ὅμων του ἀρνίον συμβολίζει τὸν Χριστὸν σώζοντα τὴν ἀνθρωπότητα. Πλεῖστα ἀλλα σύμβολα ἔχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν.

Κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα, ὅταν ἔξελιπε πλέον ὁ φόβος ἐπανόδου εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν, οἱ χριστιανοὶ ἤρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦν ζωγραφικὰς ἀπεικονίσεις ἀγίων μορφῶν, ὡς λ.χ. τοῦ Ἰησοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. 'Εζωγράφιζον ἐπίσης παραστάσεις σκηνῶν τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἡ γεγονότων σχετικῶν μὲ τὴν ζωὴν τῆς Ἔκκλησίας καὶ τοὺς διωγμούς.

27. Τὰ ἡθη τῶν χριστιανῶν κατὰ τὴν Α' περίοδον.

'Η ἀναμόρφωσις τῆς ἀρχαίας κοινωνίας.

Αἱ διδαχθεῖσαι ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐφαρμοσθεῖσαι εἰς τὴν ζωὴν τῶν χριστιανῶν νέαι ἡθικαὶ ἀρχαὶ ἐπέφερον πολὺ μεγάλας μεταβολὰς εἰς τὴν ἔως τότε κοινωνικὴν ζωὴν. 'Ο χριστιανισμὸς ἐπέτυχε σύν τῷ χρόνῳ πλήρη ἀναμόρφωσιν τῆς ἀρχαίας κοινωνίας. Τὰ θεμέλια δὲ τῆς τοιαύτης ἀναμόρφωσεως ἔθεσαν οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ διὰ τῶν ἀγῶνων ἡθῶν καὶ τοῦ αὐστηρῶς ἡθικοῦ βίου των. Οὗτος ἐστηρίχθη, ὡς γνωρίζο-

μεν, ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὰς νέας ἡθικὰς ἰδέας τὰς περιεχομένας κυρίως εἰς τὴν περὶ ἴσστητος καὶ ἀγάπης διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων. Οὕτω:

α) Ἡ βασιλεύσασα εἰς τὰς χριστιανικὰς κοινότητας - Ἐκκλησίας νέα ἐντολὴ «ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν» ἀντικαθιστᾷ τὸν ἀτομικισμὸν καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους σκληρότητα τοῦ ἀρχαίου κόσμου διὰ τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς φιλανθρωπίας. Ἡ συνδρομὴ πρὸς τοὺς πάσχοντας καὶ ἡ ἐλεημοσύνη πρὸς τοὺς πτωχούς γίνεται καθήκον διὰ τοὺς χριστιανούς. «Οταν κάποτε (τὸν Γ' αἰῶνα) συνέβη μέγας λιμὸς εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Καρχηδόνα, ἐνῷ οἱ Ἐθνικοὶ ἐγκατέλειπον καὶ αὐτοὺς τοὺς οἰκείους των, οἱ χριστιανοὶ ἐφρόντιζον δι' ὅλους τοὺς πεινῶντας, χριστιανούς καὶ Ἐθνικούς. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης εἶχεν ἀναλάβει τὴν διατροφὴν 1500 πτωχῶν κατὰ τὸ ἔτος 252, δπως γράφει ὁ ἱστορικὸς τῆς Ἐκκλησίας Εὐσέβιος. Οἱ χριστιανοὶ πρῶτοι ἰδρυσαν καὶ συνετήρουν φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα, νοσοκομεῖα δηλαδή, γηροκομεῖα, ὁρφανοτροφεῖα κ.λ.π.

β) Τὸ χριστιανικὸν κήρυγμα περὶ ἴσστητος τῶν ἀνθρώπων, ὡς τέκνων τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπομένως ἀδελφῶν μεταξύ των, ἐπέφερεν εὐεργετικὴν μεταβολὴν καὶ τεραστίαν πρόοδον εἰς τὴν ζωὴν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας, ὁ ὅποιος τόσον πολὺ ἐπιβαρύνει τὸν ἀρχαῖον κόσμον, ἔξηφανίσθη ἀμέσως ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν κοινωνίαν. «Οσοι χριστιανοὶ ἔχον δούλους τοὺς ἡλευθέρωσαν, αἱ δὲ πρῶται Ἐκκλησίαι δι' ἑράνων μεταξύ τῶν χριστιανῶν ἔξηγγόραζον αἰχμαλώτους ἢ δούλους καὶ ἀπέδιδον εἰς αὐτοὺς τὴν ἑλευθερίαν των. Μὲ τὴν ἔξαπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ δουλεία περιωρίζετο ἢ ἐγίνετο ἐλαφροτέρα, ἔως ὅτου κατηργήθη ἐντελῶς ὁ θεσμὸς εἰς ὅλας τὰς πεπολιτισμένας χώρας, ἀκόμη καὶ τὰς μὴ χριστιανικάς.

γ) Τὸ κήρυγμα τῆς ἴσστητος περιελάμβανε καὶ τὰς γυναικας¹, αἱ δποῖαι, ὡς γνωστόν, κατεῖχον δουλικὴν σχεδὸν θέσιν εἰς τὰς πλειστας ἀρχαῖας κοινωνίας (γυναικωνῖται, ἀποκλεισμὸς ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν κ.λ.π.). «Ο χριστιανισμὸς ἔξύψωσε τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς καταστήσας αὐτὴν ἴσστημον πρὸς τὸν ἄνδρα ἐν τῇ οἰκογενειακῇ καὶ κοινωνικῇ ζωῇ.

Γνωρίζομεν δτι ἀπὸ τῆς ἀποστολικῆς ἥδη ἐποχῆς ὑπῆρχον καὶ δια-

1. «Ούκ ἔνι Ἰουδαῖος, οὐδὲ Ἐλλην· οὐκ ἔνι δοῦλος, οὐδὲ ἐλευθερος· οὐκ ἔνι ὅρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γάρ ὑμεῖς εἰς ἐστε ἐν Χριστῷ...», διδάσκει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Πρὸς Γαλ. Γ', 28).

κόνισσαι βοηθοῦσαι τοὺς προϊσταμένους τῶν Ἐκκλησιῶν εἰς τὰ ἔργα των. Διένεμον τὰ βοηθήματα εἰς τοὺς ἀπόρους, ἐδίδασκον, περιέθαλπον ἀσθενεῖς κ.λ.π. Εἶχον δηλ., ὅπως λέγομεν, κοινωνικὴν δρᾶσιν.

Εὗρεν ἐπίσης ἡ γυνὴ τὴν προσήκουσαν αὐτῇ θέσιν εἰς τὸν οἰκογενειακὸν βίον, ὅστις ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἔγινεν αὐστηρὸς καὶ ἀγνός. Ὁ δεσμὸς τοῦ γάμου ηὔλογήθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς «μυστήριον» καὶ ἡ οἰκογένεια, ἐν τῇ ὄποιᾳ ἡ γυνὴ ἔχει ἴστοιμον πρὸς τὸν ἀνδρα θέσιν ὡς σύζυγος καὶ μήτηρ, γίνεται τὸ κύτταρον τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας.

Πολλαὶ χριστιαναὶ γυναῖκες ἔζησαν τοιοῦτον βίον καὶ ἀνέπτυξαν τοιαύτας ἀρετάς, ὥστε προεκάλεσαν τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν Ἐθνικῶν.

Χριστιανισμὸς καὶ ἔργασία.

Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης γνώρισμα τοῦ βίου τῶν πρώτων χριστιανῶν ἦτο καὶ ἡ τιμὴ καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν ἔργαζόμενον ἀνθρώπον καὶ τὴν ἔργασίαν ἐν γένει, πρᾶγμα τὸ ὄποιον δὲν συνέβαινεν εἰς τὰς ἔθνικὰς κοινωνίας.

Γνωρίζομεν ὅτι οἱ "Ἐλληνες κατεφρόνουν ἀνέκαθεν τὴν χειρωνακτικὴν ἔργασίαν καὶ ἐτίμων μόνον τὰς «ἔλευθερίους» λεγομένας τέχνας καὶ τὰ πολεμικὰ ἔργα. Οἱ δὲ Ρωμαῖοι, οἱ δόποιοι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ εἶχον πραγματοποιήσει τὰς μεγάλας κατακτήσεις των, εἶχον παύσει πρὸ πολλοῦ νὰ ἔργαζωνται οἱ ἴδιοι. Τὰς ἔργασίας εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ ἔργαστήρια ἔκαμνον κατὰ τὸ πλεῖστον δοῦλοι, αἰχμάλωτοι πολέμου ἢ ἀπόγονοι παλαιῶν δούλων, ἐνῷ οἱ Ρωμαῖοι ἡσχολοῦντο εἰς τὰ πολεμικὰ ἢ ἥσαν ὑπάλληλοι τοῦ αὐτοκράτορος. Τοὺς ἔργαζομένους εἰς τὰ ἔργαστήρια καὶ τοὺς ἀγροὺς ἔθεωρούν κατωτέρους ἀνθρώπους καὶ ἐφέροντο πρὸς αὐτοὺς περιφρονητικῶς. Εἶχε καταφρονηθῆ λοιπὸν ἡ ἔργασία καὶ ἔθεωρεῖτο ἀσχολία κατωτέρων ἀνθρώπων.

"Ἐρχεται ὅμως ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ ἀνυψώνει τὴν ἔργασίαν τιμῶσα καὶ σεβομένη τὸν ἔργαζόμενον. Οἱ Ἀπόστολοι ἥσαν, ὡς γνωστόν, ἀνθρώποι ἔργατικοί. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐγνώριζε τὴν τέχνην τοῦ σκηνοποιοῦ καὶ εἰργάζετο καὶ κατὰ τὰς περιοδείας του ἀκόμη, ἵνα μὴ ἐπιβαρύνῃ τοὺς χριστιανοὺς μὲ τὰ ἔξοδα τῆς φιλοξενίας του.

'Ιδού τι γράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν Β' πρὸς τοὺς Θεσσα-

λονικεῖς ἐπιστολήν του, τὴν ὁποίαν ἔστειλε πρὸς αὐτοὺς ἐξ Ἀθηνῶν κατὰ τὴν δευτέραν ἀποστολικὴν περιοδείαν του:

— Μανθάνω, ἀδελφοί μου, ὅτι μερικοὶ ἀπὸ σᾶς δὲν ἀκολουθοῦν τὰς ὁδηγίας καὶ τὸ **παράδειγμα** ἡμῶν καὶ δὲν ἐργάζονται, προφασι-
ζόμενοι ὅτι δὲν τοὺς ἀφήνουν καιρὸν τὰ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καθή-
κοντά των. Αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ γίνεται. Δὲν βλέπετε ἡμᾶς, οἱ ὁποῖοι
μὲ κόπον καὶ μόχθον, νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργάζόμεθα; Πρέπει νὰ μᾶς
μιμῆσθε. Δὲν σᾶς εἴπομεν πολλάκις ὅτι «εἰ τις οὐθέλει ἐργάζεσθαι,
μηδὲ ἐσθιέτω». Σᾶς παρακαλοῦμεν λοιπὸν καὶ σᾶς **παραγγέλλομεν**
νὰ ἐργάζεσθε πάντοτε μὲ φιλοπονίαν καὶ ἡσυχίαν.

“Οπως βλέπομεν, ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία τιμᾶ τὴν ἐργασίαν καὶ
ἐπιβάλλει αὐτὴν ὡς ὑποχρέωσιν εἰς πάντας τοὺς χριστιανούς. Τοῦτο
ἔχει μεγάλην ἀξίαν, διότι τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν πρόοδον τῆς
ἀνθρωπότητος.

28. Ὁ Ἀσκητισμός.

“Αλλαι ἀρεταὶ τῶν χριστιανῶν εἶναι ἡ ταπεινοφροσύνη καὶ ἡ ἐπιδει-
κνυομένη ὑπὸ τῶν περισσοτέρων καταφρόνησις πρὸς τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ
τοῦ κατὰ κόσμου βίου.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐδημιούργησε κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα ἴδιαιτέραν
τάξιν χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ὡνομάσθησαν **ἀναχωρηταὶ** ἢ **ἀσκηταὶ**.
Μερικοὶ χριστιανοὶ δηλ. ἔφευγον ἀπὸ τὰς πόλεις ἢ τὰ χωρία των καὶ
ἔζων μόνοι των εἰς τὴν ἔρημον ἢ τὰ δάση. Ἡθελον νὰ ἀποδείξουν ἐμ-
πράκτως τὴν περιφρόνησίν των πρὸς τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐπιγείου ζωῆς καὶ,
τρόπον τινά, τὴν ἀποδοκιμασίαν των πρὸς ἔκεινους, οἱ ὁποῖοι ἀπέδιδον
μεγάλην ἀξίαν εἰς αὐτά. Ἐκεῖ ἔζων εἰς κελλία ἢ καλύβας μελετῶντες
τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ **ἀσκούμενοι** εἰς τὴν νηστείαν καὶ τὴν προσευ-
χήν. Ὑπέβαλλον τὸν ἔαυτόν των εἰς παντὸς εἴδους στερήσεις καὶ σκλη-
ραγωγίας. Δὲν μετέβαινον εἰς τὰς πόλεις, παρὰ μόνον δσάκις ἥθελον νὰ
ἐνισχύσουν τοὺς χριστιανούς κατὰ τοὺς διωγμούς ἢ νὰ καταπολεμήσουν
τοὺς αἱρετικούς.

‘Ο **Μέγας Ἄντωνιος** ὑπῆρξεν ὁ ἐπισημότερος τῶν ἀσκητῶν τῆς
ἐποχῆς ταύτης. Ἐγεννήθη τὸ 251 μ.Χ. ἐν Κομῷ τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ
εὐσεβεῖς καὶ πλουσίους γονεῖς. Εἰς ἡλικίαν 20 ἐτῶν ἔμεινεν ὄρφανὸς
καὶ ἀκολουθήσας τὸ Εὐαγγελικὸν «εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπαγε, πώ-

λησον πάντα τὰ ὑπάρχοντά σου καὶ δὸς πτωχοῖς...», διένειμε τὴν περιουσίαν του καὶ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ἔρημον. "Ετρωγεν ἀπαξ τῆς ἡμέρας μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ἐφόρει μηλωτὴν (δέρμα προβάτου) καὶ ἔφερε καλύπτραν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἔλεγε δὲ ὅτι αἰσχύνεται, διότι τὸ ἀθάνατον πνεῦμά του ἔχει ἀνάγκην εὔτελοῦς τροφῆς. Προσηγένετο καὶ ἐμελέτα τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζεν ἀπὸ στήθους, ἔκαμε δὲ πολλὰ θαύματα. Η φήμη του εἶχε φθάσει εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὃ δὲ Μέγας Κωνσταντῖνος καὶ οἱ υἱοί του ὀνόματάζον αὐτὸν Πατέρα.

"Ο Ἀγιος Ἀντώνιος ἀπέθανε κατὰ τὸ 355 μ.Χ. πλήρης ἡμερῶν, ἐπωνομάσθη δὲ Μέγας διὰ τὴν μεγάλην εὐσέβειάν του καὶ τοὺς ἀγῶνας του κατὰ τῶν αἱρετικῶν. Θαυμαστής του ἦτο καὶ ὁ πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας Μέγας Ἀθανάσιος, ὃ ὅποιος ἔγραψε καὶ τὴν βιογραφίαν του. 'Εορτάζομεν τὴν μνήμην του τὴν 17ην Ἰανουαρίου.

Πλὴν τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου καὶ πλῆθος ἄλλων ἀναχωρητῶν - ἀσκητῶν ὑπῆρχε τὸν Δ' αἰῶνα εἰς τὰς ἑρήμους τῆς Αἰγύπτου, τοῦ Σινᾶ καὶ εἰς τὴν πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἔρημον.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΑΠΟ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ (313 - 867)

Κατά τὴν περίοδον ταύτην ἡ ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων Ἐκκλησίᾳ μας στερεοῦται καὶ ἐνδυναμοῦται διὰ τῆς προστασίας τοῦ Κράτους, ἔξαπλοῦται δὲ καὶ εἰς ὅλην τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην. Τότε γίνεται ὁ καθορισμὸς τῶν δόγμάτων.

Ἄναδειχνύονται ἔξι ἀλλοι μεγάλοι Διδάσκαλοι καὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὄποιοι φωτίζουν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ ἀπαλλάσσουν αὐτὴν ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῆς κακοδοξίας διὰ τῆς καταπολεμήσεως τῶν αἰρέσεων.

Καθορίζονται τέλος ὅλαι αἱ λεπτομέρειαι τῆς λατρείας καὶ ἀναπτύσσεται εἰς ὕψιστον βαθμὸν ἡ χριστιανικὴ τέχνη διὰ τῆς δημιουργίας θαυμασίων ἔργων ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

29. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος (306-337).

Ο λίγα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Διοκλητιανοῦ οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν ἐσταμάτησαν. Τὸ Κράτος ἀναλαμβάνει ὑπὸ τὴν προστασίαν του τὴν νέαν θρησκείαν καὶ εύρισκει στήριγμα εἰς αὐτήν. Ἡ μεταβολὴ αὕτη τῶν μέχρι τοῦδε σχέσεων Κράτους καὶ χριστιανῶν πραγματοποιεῖται ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου.

‘Ο Μέγας Κωνσταντῖνος ἦτο υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Χλωροῦ καὶ τῆς εὐσεβοῦς Ἐλένης. ‘Ο πατέρος του εἶχεν ἀναδειχθῆ Καῖσαρ καὶ

Αύγουστος είς τὴν Γαλατίαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ. Ο Κωνσταντῖνος διεδέχθη τὸν πατέρα του ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ Αύγουστος κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Διοκλητιανοῦ **πολυναρχίαν** (306 μ.Χ.).

Μετ' ὀλίγα ἦταν ὁ Κωνσταντῖνος ἥλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν ἐν Ρώμῃ αὐτοκράτορα Μαξέντιον καὶ ἤρχισε πόλεμον κατ' αὐτοῦ διὰ τὴν κυριαρχίαν ὅλης τῆς Δύσεως. Ἐρχεται μὲ τὸν στρατὸν του εἰς τὴν Ἀνω Ἰταλίαν, ἔτοιμος νὰ βαδίσῃ κατὰ τοῦ Μαξεντίου. Εἶναι δύμας διστακτικός, διότι γνωρίζει ὅτι ὁ ἀντίπαλός του ἔχει μεγάλας στρατιωτικάς δυνάμεις. Εἶδε τότε εἰς τὸν οὐρανὸν θεῖον φωτεινὸν ὄραμα: τὸν Τίμιον Σταυρὸν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν EN TOΥΤΩ NIKA. Ο Κωνσταντῖνος διέταξεν ἀμέσως νὰ κατασκευασθῇ λάβαρον (σημαία) φέρον τὸν Σταυρὸν μὲ τὸ μονόγραμμα IX (Ιησοῦς Χριστὸς) καὶ πλήρης θάρρους καὶ ἐλπίδων ἐπροχώρησε κατὰ τοῦ Μαξεντίου. Οἱ ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Κωνσταντίνου χριστιανοὶ ἐπολέμησαν πράγματι μὲ μεγαλύτερον ἐνθουσιασμὸν καὶ ὁ Μαξέντιος ἤττηθη κατὰ κράτος. Ο Κωνσταντῖνος εἰσῆλθε θριαμβευτής εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἀνεγνωρίσθη κύριος ὅλης τῆς Δύσεως (312 μ.Χ.).

Ο Κωνσταντῖνος ἀναλαμβάνει ἔκτοτε ὑπὸ τὴν προστασίαν του τοὺς χριστιανοὺς καὶ τὸν χριστιανισμόν. Ἐρχεται εἰς συμφωνίαν μὲ τὸν συνάρχοντά του εἰς τὴν Ἀνατολὴν Λιχίνιον καὶ ἔκδιδουν ἀπὸ κοινοῦ τὸ **Διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου** (313 μ.Χ.), διὰ τοῦ ὅποιου οἱ χριστιανοὶ ἤδηναντο ἐλευθέρως νὰ ἔχουν τὴν θρησκείαν των καὶ νὰ ἀσκοῦν ἀνεμπόδιστοι τὴν λατρείαν των¹.

Βραδύτερον ὁ Κωνσταντῖνος ἥλθεν εἰς σύγκρουσιν καὶ πρὸς τὸν Λιχίνιον, τὸν ἐνίκησε καὶ ἔμεινε μόνος κύριος ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας. Μετέφερε τὴν ἔδραν τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἔκτοτε ἡ νέα πρωτεύουσα Κωνσταντινούπολις γίνεται μέγα θρησκευτικὸν κέντρον τῆς χριστιανοσύνης.

1. Ἡμεῖς δὲ Κωνσταντῖνος καὶ οἱ Λιχίνιοι — ἔγραφε τὸ Διάταγμα — ... ἀποφασίζομεν νὰ χορηγήσωμεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἀσκοῦν τὴν θρησκείαν, τὴν ὅποιαν προτιμοῦν... 'Ἄρμαζει εἰς τὴν γαλήνην, τὴν ὅποιαν ἀπολαύει ἡ αὐτοκρατορία, ἡ ἐλευθερία νὰ εἶναι πλήρης δὲ ὅλους τοὺς ὑπηκόους μας, νὰ λατρεύουν τὸν θεὸν τῆς ἐκλογῆς των καὶ καμμία θρησκεία νὰ μὴ στερῆται τῶν ὅφειλομένων πρὸς αὐτὴν τιμῶν...

‘Ο Κωνσταντῖνος δὲν κατεδίωξε τὴν Ἐθνικὴν θρησκείαν· διετήρησε μάλιστα διὰ πολιτικούς λόγους καὶ τὸν τίτλον τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως (Pontifex Maximus), τὸν δόπον ἔφερον οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες. Χριστιανὸς ἔγινε, δεχθεὶς τὸ ‘Αγιον Βάπτισμα, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του (337 μ.Χ.). Τὸ πεστήριξεν ὅμως μὲ πάντα τρόπον τοὺς χριστιανοὺς καὶ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἀπέδωσεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς ὄλας τὰς ἐκκλησίας τῶν καὶ ἐβοήθησε νὰ ἀνεγερθοῦν πολλοὶ καὶ μεγαλοπρεπεῖς νέοι χριστιανικοὶ ναοί. Ἀνέδειξε χριστιανοὺς εἰς ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας. Ἐπέτρεψεν εἰς τὰς Ἐκκλησίας νὰ ἀπελευθερώνουν τοὺς δούλους καὶ ἐδωσε τὸ δικαίωμα νὰ δέχωνται ἀφιερώματα καὶ δωρεᾶς ἢ κληρονομίας. Ἀνεγνώρισεν εἰς τοὺς Ἐπισκόπους δικαστικὴν ἔξουσίαν. Ἐπέβαλε τὴν Κυριακὴν ἀργίαν. Ἐπανέφερε τὴν διαταραχθεῖσαν ἐκ τῆς ἀρειανῆς αἵρεσεως γαλήνην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

‘Ο Κωνσταντῖνος ὑπῆρξε τὸ ὄργανον τῆς Θείας Προνοίας διὰ τὴν στερέωσιν καὶ τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ.

‘Αλλὰ καὶ ἡ μήτηρ του, ἡ εὐσεβῆς Ἐλένη, προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ἀνεῦρεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὸν Τίμιον Σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου τοῦ Σωτῆρος (327) καὶ ἔκτισεν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τὸν μεγαλοπρεπῆ ναὸν τῆς Ἀναστάσεως (335), ὁ δόπον σῷζεται μέχρι σήμερον καὶ εἶναι τὸ προσκύνημα ὅλου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἀνήγειρεν ἐπίσης ναοὺς εἰς τὴν Βηθλεέμ, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Κύριος, καὶ εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ὅπου ἔγινεν ἡ Ἀνάληψις Αὐτοῦ.

Διὰ πάντα ταῦτα ἡ Ἐκκλησία μας ἀνεκήρυξε καὶ τοὺς δύο **Ισαποστόλους**, ἕορτάζει δὲ τὴν μνήμην τῶν Ἅγιων Κωνσταντίνου καὶ Ἐλένης τὴν 21ην Μαΐου.

30. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης (361-363).

Οἱ υἱοὶ καὶ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου συνέχισαν τὴν ὑποστήριξιν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. ‘Ο ἀπομείνας ὅμως μετ’ ὀλίγα ἔτη μόνος αὐτοκράτωρ Κωνστάντιος ἦτο ἀρειανὸς καὶ ἐτάραξε τὴν εἰρήνην ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν ἀρειανῶν. Ἀλλὰ περισσότερον συνετάραξε τὴν Ἐκκλησίαν ὁ διαδεχθεὶς τὸν Κωνστάντιον εἰς τὸν θρόνον ἔξαδελφός του **Ιουλιανός**.

‘Ο Ἰουλιανὸς εἶχε μεγάλην θέλησιν καὶ σπουδαίαν μόρφωσιν. ‘Ε-

σπούδασε τὴν ἀρχαίαν σοφίαν εἰς τὰς φιλοσοφικάς σχολάς τῶν Ἀθηνῶν, εἶχε δὲ ὡς συσπουδαστὰς τὸν Μέγαν Βασίλειον καὶ τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Ἐνῷ δημοσίᾳ οὗτοι διὰ τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἐστερέωσαν περισσότερον τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν των, δὲ Ιουλιανὸς περιέπεσεν εἰς πλάνην. Καταμαργεύθεις δηλ., ἀπὸ τὸ κάλλος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς δημιουργίας ἐνόμισεν δτὶ θὰ ἐπανελαμβάνετο τοῦτο, ἀν ἐπεκράτει πάλιν ἡ ἔθνικὴ θρησκεία. Διὰ τοῦτο, δταν ἔγινεν αὐτοκράτωρ, ὑπεστήριξε τὴν ἔθνικὴν θρησκείαν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ Κράτους. Ἀπεμάκρυνε τοὺς χριστιανούς ἀπὸ τὰ κρατικὰ ἀξιώματα, καὶ, διὰ νὰ ἐπιφέρῃ σύγχυσιν, ἀνεγνώρισεν ὅλας τὰς αἱρέσεις.

Πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀπέβησαν ἀκαρποί, διότι ὁ χριστιανισμὸς εἶχε ριζώσει εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀρχαία θρησκεία ἦτο πλέον ὄριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως νεκρά. Τοῦτο καὶ οἱ ἔδιοι οἱ ἔθνικοὶ ἀνεγνώριζον¹.

Ο Ἰουλιανὸς πολεμῶν κατὰ τῶν Περσῶν ἐπληγώθη βαρέως καὶ προαισθανθεὶς τὸ τέλος του ἀνεφώνησε: «Νενίκηκάς με, Ναζωραῖε!».

Τπὸ τῆς Ἐκκλησίας μας ὀνομάσθη διὰ τὴν ἀποστασίαν του Παραβάτης ἢ Ἀποστάτης.

31. Θεοδόσιος ὁ Μέγας (379-395).

Ο διάδοχος τοῦ Ἰουλιανοῦ Ἰοβιανὸς κατήργησε τὰ ὑπὲρ τῶν ἔθνικῶν διατάγματα αὐτοῦ καὶ ἀπέδωκεν εἰς τοὺς χριστιανούς καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὅλα τὰ δικαιώματα καὶ προνόμια των.

Αλλὰ ἡ ἀναταραχὴ τῆς Ἐκκλησίας ἔξηκολούθησεν ὀλίγα ἀκόμη ἔτη, μέχρις ὃτου ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Θεοδόσιος. Οὗτος ἐστερέωσεν ὄριστικῶς τὸν χριστιανισμὸν καταστήσας αὐτὸν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ Κράτους καὶ στηρίξας τὴν ὀρθοδοξίαν διὰ τῆς καταπολεμήσεως τοῦ ἀρειανισμοῦ καὶ ἄλλων αἱρέσεων.

Ο Θεοδόσιος κατήργησε τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνας, οἱ δποῖοι ήσαν καὶ θρησκευτικὴ πανήγυρις τοῦ ἀρχαίου ἔθνικοῦ κόσμου, καὶ ἔκλει-

1. Οι λερεῖς τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν ἀπήντησαν ως ἔξῆς πρὸς τὸν Ἰουλιανόν, δὲ δποῖος ἔξήτησε σχετικὸν χρησμόν:

Ἐπατε τῷ βασιλεῖ: Χαμαὶ πέσε δαιδαλος αὐλά,
οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβην, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγάν λαλέουσαν ἀπέσβετο καὶ λάλον ὅδωρ.

σεν ὄριστικῶς τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν. Ἐπίσημον διωγμὸν ἐναντίον τῶν ἔθνικῶν δὲν ἔκήρυξεν. Ἀλλὰ μερικοὶ χριστιανοὶ κινούμενοι ἀπὸ ὑπερβολικὸν ζῆλον καὶ φανατισμὸν διέπραξαν τότε πολλὰς ἀσχημίας. Κατέστρεψαν πολλοὺς ναοὺς τῶν ἔθνικῶν καὶ πολλὰ ἀριστουργήματα. τῆς ἀρχαίας τέχνης. Οἱ ἐπίσημοι χριστιανοὶ ἀπεδοκίμαζον τὰ βίαια ταῦτα μέτρα.

Οἱ χριστιανισμὸς εἶχε τόσον ἐδραιωθῆ, ὥστε οἱ Ἐπίσκοποι δὲν ἐδί-
σταζον καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐπιτιμῶσι. Κατὰ διαταγὴν τοῦ Θεοδοσίου ἐφονεύθησαν κάποτε ἕξ αἰτίας μιᾶς στάσεως εἰς Θεσσαλο-
νίκην ἐκτὸς τῶν ἐνόχων καὶ ἐπτὰ χιλιάδες ἀθώων κατοίκων τῆς πόλεως.
"Οταν δύμας δλίγον χρόνον μετὰ ταῦτα (395) προσῆλθεν ὁ Θεοδόσιος
εἰς τὸν ναὸν τοῦ Μεδιολάνου, διὰ νὰ ἐκκλησιασθῇ, ὁ ἐπίσκοπος Ἀμβρό-
σιος ἀπηγόρευσεν εἰς αὐτὸν τὴν εἴσοδον εἰς τὸν ναὸν καὶ τοῦ ἐπέβαλεν
δικτάμηνον «μετάνοιαν».

32. Ἰουστινιανὸς (527-565) καὶ Ἡρά- κλειος (610-641).

Καὶ οἱ διάδοχοι τοῦ Θεοδοσίου Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες στηρίζουν
παντοιοτρόπως τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὴν Ὁρθοδοξίαν. Τὸ τελειωτι-
κὸν πλῆγμα κατὰ τοῦ καταρρέοντος ἔθνισμοῦ ἐπιφέρει ὁ αὐτοκράτωρ
Ἰουστινιανός. Οὗτος ἔκλεισεν ὄριστικῶς τὰς λειτουργούσας ἀκόμη φι-
λοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔξωρισεν ὅλους τοὺς φιλοσόφους
(529 μ.Χ.). Ἡ ἔθνικὴ θρησκεία ἔξελιπεν ἀπὸ ὅλας τὰς πόλεις καὶ βρα-
δύτερον καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαιθρὸν χώραν. Οἱ Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισε καὶ
διὰ τὴν ἔξαπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν. Ἐπὶ τῆς
ἐποχῆς του ἱεραπόστολοι διδάσκοντες τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν
ἔφθασαν μέχρι τῆς Κίνας. Λαμπροτάτη ἦτο ἐπίσης ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ
ἡ ἀνθησις τῆς χριστιανικῆς τέχνης, τῆς δόπιας ὑπέροχον δημιούργημα
εἶναι ὁ θαυμάσιος ναὸς τῆς Ἄγιας Σοφίας.

Οἱ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν αὐτοκράτορες ἀγωνίζονται συνεχῶς κατὰ
τῶν παντοειδῶν βαρβάρων, οἱ δόποιοι ἀπειλοῦν τὸ κράτος καὶ τὸν χρι-
στιανισμόν. Σλάβοι καὶ Ἀβαροί εἰς τὰ σύνορα τοῦ Δουνάβεως, Πέρσαι
εἰς τὸν Εὐφράτην κάμνουν ἐπιδρομάς, καταστροφάς καὶ λεηλασίας. Οἱ
ἀγῶνες τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος
προσλαμβάνουν δραματικὸν χαρακτῆρα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλεί-
ου. Ἡ Ἐκκλησία θέτει εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ αὐτοκράτορος τοὺς θησαυ-

ρούς τῶν ναῶν διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου. Ἡ πίστις ἐνδυναμώνει τοὺς πολεμιστάς καὶ τοῦτο δίδει εἰς αὐτοὺς τὴν νίκην.

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του διὰ τὴν πρώτην ἐκστρατείαν του κατὰ τῶν Περσῶν, οἱ ὄποῖοι εἶχον καταλάβει τὴν Παλαιστίνην καὶ εἶχον ἀρπάσει τὸν Τίμιον Σταυρόν, ὁ Ἡράκλειος προσεύχεται ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν : «Δέσποτα Θεὲ καὶ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, μὴ παραδώσῃς ἡμᾶς εἰς ὅνειδος τοῖς ἔχθροῖς Σου διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, ἀλλ’ ἐπιβλέψας ἐλέησον καὶ τὴν κατὰ τῶν ἔχθρῶν Σου νίκην δὸς ἡμῖν, δπως μὴ καυχήσωνται οἱ ἀλάστορες κατὰ τῆς Σῆς κληρονομίας ἐπαιρόμενοι ».

Καθ’ ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μακροχρονίου ἐκστρατείας του (622 - 628) ὁ Ἡράκλειος ἔφερε μεθ’ ἑαυτοῦ μικρὰν εἰκόνα τῆς Παναγίας. Οἱ στρατιῶται ἔβλεπον μὲ συγκίνησιν τὴν βαθεῖαν εὐλάβειαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ στρατηγοῦ των.

‘Ο ‘Ἡράκλειος εἶχεν ἀφήσει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μικρὰν φρουρὰν πρὸς ὑπεράσπισίν της ἐναντίον βαρβαρικῆς τυχὸν ἐπιδρομῆς. Καὶ πράγματι κατὰ τὸ 626 οἱ “Ἄβαροι συνεννοηθέντες μὲ τοὺς Πέρσας ἐμφανίζονται πρὸ τῆς Κωνσταντινούπολεως καὶ τὴν πολιορκοῦν. Αἱ ἐπιθέσεις των δύμως κατὰ τῶν τειχῶν ἀποκρούονται ὑπὸ τῆς φρουρᾶς καὶ τῶν κατοίκων. ‘Ο πατριάρχης Σέργιος καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Βῶνος ἐμψυχώνουν τοὺς πολεμιστάς.

— ‘Ἡ ύπέρμαχος τῆς πόλεως Θεοτόκος, τονίζει ὁ πατριάρχης πρὸς τοὺς πολεμιστάς, δὲν θὰ τὴν ἀφήσῃ ἀπροστάτευτον θὰ ἐνδυναμώσῃ τὴν ψυχήν σας καὶ θὰ χαλυβδώσῃ τοὺς βραχίονάς σας.

Οἱ “Ἄβαροι ἐπαναλαμβάνουν τὰς ἔφοδους των, ἀλλ’ ἀποκρούονται μὲ πολλὰς ἀπωλείας καὶ ἀναγκάζονται νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ φύγουν κατησχυμένοι.

Οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινούπολεως δοξολογοῦν τὸν Θεὸν διὰ τὴν νίκην ἀποδίδοντες αὐτὴν εἰς τὴν προστασίαν τῆς Παναγίας. Τότε ἐψάλη τὸ πρῶτον εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερῶν ὁ Ἀκάθιστος Υμνος πρὸς τὴν Θεοτόκον. Οὕτος, συμπληρωθεὶς βραδύτερον, φάλλεται μέχρι σήμερον εἰς τὰς Ἐκκλησίας μας κατὰ τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν καὶ ἀκούεται πάντοτε μετὰ συγκινήσεως καὶ ὁ Υμνος καὶ τὸ Κοντάκιον:

Τῇ ὑπεριμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια,
ώς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, εὐχαριστήρια
ἀναγράφω Σοι, ἡ πόλις σου, Θεοτόκε...

‘Ο ‘Ηράκλειος ἐνίκησε καὶ αὐτὸς μετὰ δύο ἔτη κατὰ κράτος τοὺς Πέρσας. ’Ἐπανῆλθε θριαμβευτὴς εἰς Κωνσταντινούπολιν φέρων μεθ’ ἔαυτοῦ καὶ τὸν Τίμιον Σταυρὸν ὃς τὸ πολυτιμότερον καὶ ἱερώτερον τῶν λαφύρων. Τὴν 14ην Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 629 ὁ ‘Ηράκλειος ὑψώσει τὸν Τίμιον Σταυρὸν εἰς τὴν θέσιν του ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἱεροσολύμων διὰ λαμπρᾶς καὶ συγκυνητικῆς τελετῆς. Τὸ γεγονός τοῦτο, ὃς καὶ τὴν πρώτην ὕψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ὑπὸ τῆς ‘Αγίας Ἐλένης, ἐορτάζει ἡ Ἐκκλησία μας κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἦτοι τὴν 14ην Σεπτεμβρίου ἑκάστου ἔτους.

‘Ο θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἶναι πλήρης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΑΙ ΣΥΝΟΔΟΙ ΚΑΙ ΑΙΡΕΣΕΙΣ

33. *Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι.*

Εύθυς ὡς ἐσταμάτησαν οἱ διωγμοὶ καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ κράτους, παρουσιάσθη ἄλλος σοβαρὸς κίνδυνος τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης καὶ ἀναπτύξεως τῆς Ἐκκλησίας. 'Ο κίνδυνος οὗτος εἶναι αἱ αἱρετικαὶ διδασκαλίαι, αἱ ὅποιαι συνετάραξαν τὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ πολλοὺς αἰώνας. Ταῦτας καταπολέμησεν ἡ Ἐκκλησία διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι συνεκαλοῦντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων πρωτοβουλίᾳ τῶν ιδίων ἢ τῇ ὑποδείξει τῆς Ἐκκλησίας, δσάκις παρουσιάζοντο ζητήματα, τὰ ὅποια δὲν ἡδύναντο νὰ λύσουν τοπικαὶ ἢ ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι. Τοιαῦτα ζητήματα ἦσαν πρωτίστως τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς πίστεως (δόγματα). Ἐλέγοντο Οἰκουμενικαί, διότι προσήρχοντο εἰς αὐτὰς Ἐπίσκοποι καὶ κατωτέρων βαθμῶν μορφωμένοι αἱρετικοὶ ἀπὸ ὅλην τὴν Οἰκουμένην.

Αἱ σύνοδοι ἦσαν ἡ ἀνωτάτη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ καὶ αἱ ἀποφάσεις των ἦσαν ὑποχρεωτικαὶ δὲν ὅλους τοὺς χριστιανούς. Αἱ ἀποφάσεις διὰ τὰ δογματικὰ ζητήματα ἔπειτε νὰ λαμβάνωνται δόμοφάνως, οἱ δὲ τυχὸν διαφωνοῦντες ἐκηρύσσοντο αἱρετικοὶ καὶ ἀπεκλείοντο τῆς Ἐκκλησίας (ἀφωρίζοντο). Αἱ ἀποφάσεις, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς ζητήματα διοικήσεως ἢ λατρείας καὶ τάξεως, ἐλαμβάνοντο κατὰ πλειοψηφίαν. Αἱ πρῶται ἐλέγοντο δόγματα, σύμβολα, δροι, αἱ δεύτεραι κανόνες.

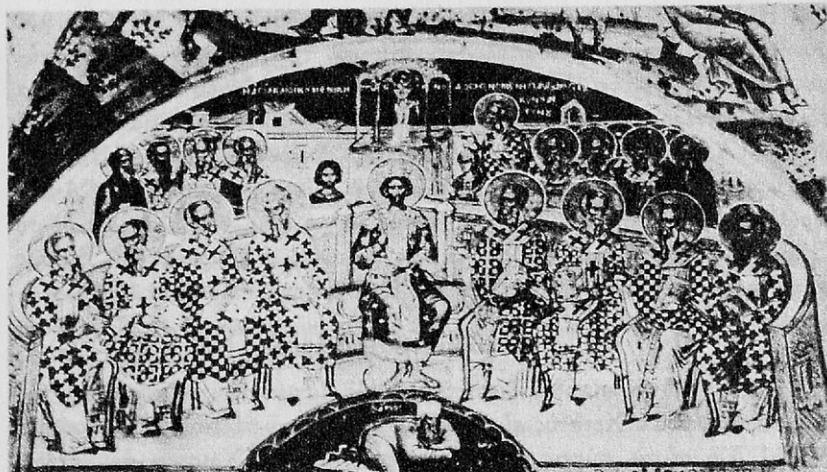
Τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἐπεκύρωνον οἱ αὐτοκράτορες καὶ ἐγίνοντο αὗται τοιουτοτρόπως νόμοι τοῦ κράτους.

Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἔγιναν ἐπτά, ἥπασαι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ πρὸς καταπολέμησιν αἱρέσεων.

34. Ἡ καταπολέμησις τῶν Αἰρέσεων.

α') 'Η Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις.

Ο 'Αρειος ἦτο πρεσβύτερος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ περὶ τὸ ἔτος 318 ἤρχισε νὰ διδάσκῃ ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν εἶναι Θεός, ὅπως ὁ Πατήρ, ἀλλὰ κτίσμα τοῦ Θεοῦ δημιουργθὲν ὑπ' Αὐτοῦ πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ Κόσμου. Ἡ διδασκαλία αὕτη ἔφερεν ἀναστάτωσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, διότι ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν ὄρθην πίστιν, καθ' ἥν ὁ Γύιδος ὑπῆρχε πάντοτε μετὰ τοῦ Πατρὸς ὡς ὅμο-

Ἡ πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.

ούσιος τῷ Πατοῖ. Ο ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀλέξανδρος συνεκάλεσε τοπικὴν σύνοδον, ἡ ὁποία κατεδίκασε τὴν ἀρειανὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ ὁ 'Αρειος ἐξηκολούθησε νὰ ταράσσῃ τὴν Ἐκκλησίαν μὲ τὴν κακοδοξίαν του.

Ο αὐτοχράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας συνεκάλεσε τὸ 325 εἰς τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας τὴν πρώτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Συνῆλθον εἰς αὐτὴν 318 θεοφόροι τῆς Ἐκκλησίας Πατέρες καὶ μεταξὺ αὐτῶν διεκρίνοντο ὁ ἄγιος Νικόλαος καὶ ὁ ἄγιος Σπυρίδων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν Ἐπίσκοποι, καὶ ὁ νεαρὸς τότε διάκονος Ἀθανάσιος, ὁ ὁποῖος κατέπληξε τὴν Σύνοδον μὲ τὴν πολυμάθειαν καὶ τὴν θεολογικὴν σοφίαν του.

‘Η Σύνοδος κατεδίκασεν ώς αίρετικὸν καὶ ἀφώρισε τὸν “Αρειον.” Ωρισεν δὲ οὐδὲ γίδες εἶναι ἀληθινὸς Θεός, ὅπως οὐ Πατήρ, καὶ συνέταξε τὸ ἐπίτα πρῶτα ἄρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Ωρίσθη ἐπίσης ὑπὸ τῆς Συνόδου δὲ τὸ Πάσχα πρέπει νὰ ἔορτάζεται τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν πανούσην, η δποια θὰ γίνη μετὰ τὴν ἕαρινήν ἰσημερίαν.

Οἱ Ἀρειανοί, καίτοι καταδικασθέντες, ἔξηκολούθησαν ἐπὶ ἔνα σχεδὸν αἰῶνα νὰ ταράσσουν τὴν. Ἐκκλησίαν καὶ πολὺ χριστιανικὸν αἴμα ἔχυθη ἐξ αἰτίας των εἰς στάσεις καὶ ταραχάς.

β') Η Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381).

‘Η Σύνοδος αὕτη συνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου καὶ συνῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 381 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἐπισκόπου τότε τῆς Πρωτευούσης Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἀποτελεσθεῖσα ἐξ 150 πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Μακεδονίου, οὐ δποιος ἤρνεντο τὴν θειότητα τοῦ Ἅγιου Πνεύματος. ‘Η Σύνοδος ὡρισεν δὲ τὸ “Ἄγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς Ἅγιας Τριάδος, Θεὸς ἀληθινός, ὅπως οὐ Πατήρ καὶ οὐ γίδες, συνεπλήρωσε δὲ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως διὰ τῶν πέντε τελευταίων ἄρθρων του. Ἐπίσης κατεδίκασε καὶ τὸν Ἀπολλινάριον, Ἐπίσκοπον Λαοδικείας.

γ') Αἱ Γ' καὶ Δ' Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι (431, 451).

Αἱ δύο αὗται σύνοδοι διετύπωσαν εἰς δόγμα τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας δὲ οὐ Χριστὸς εἶναι τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἀνθρωπὸς καὶ δὲ αἱ δύο αὗται φύσεις εἶναι ἡνωμέναι εἰς τὸν Χριστὸν ἀδιαιρέτως καὶ ἀρμονικῶς.

‘Η Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, συγκληθεῖσα τὸ 431 εἰς τὴν “Ἐφεσον ὑπὸ τοῦ αὐτοχράτορος Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ, κατεδίκασε τὸν αἵρετικὸν ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριον, οὐ δποιος ὑπεστήριζεν δὲ η Παρθένος Μαρία ἐγέννησε τὸν Χριστὸν ἀνθρωπὸν καὶ μετὰ τὴν γέννησιν ἡνώθη μὲ τὸν Χριστὸν ἀνθρωπὸν οὐ γίδες τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο ὡνόματος τὴν Παναγίαν Χριστοτόκον καὶ ὅχι Θεοτόκον. ‘Η Σύνοδος κατεδίκασε τὸν Νεστόριον καὶ ὡρισεν δὲ ὅρθῶς η Παναγία ὀνομάζεται Θεοτόκος, διότι ἐγέννησε τὸν Χριστὸν Θεόν.

‘Η Δ' Σύνοδος συγκληθεῖσα ἐν Χαλκηδόνι τὸ 451 ὑπὸ τοῦ Μαρκιανοῦ καὶ τῆς Πουλχερίας, κατεδίκασε τὴν ἀντίθετον πρὸς τὴν Νεστοριανὴν αἵρετικὴν διδασκαλίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβυτέρου Εὐτυ-

χοῦς, δό δποῖος ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μόνον μίαν φύσιν, τὴν θείαν· ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἔλεγεν ὁ Εὐτυχῆς, ἀπερροφήθη ἀπὸ τὴν θείαν καὶ ἐπομένως ὁ Χριστὸς ὑπῆρξε μόνον Θεὸς καὶ φαινομενικῶς ἀνθρωπος.

Οἱ ὄπαδοι τοῦ Εὐτυχοῦ ὠνομάσθησαν Μονοφυσῖται. Καὶ μετὰ τὴν καταδίκην των ὑπὸ τῆς Συνόδου ἐπέμειναν εἰς τὴν αἵρεσιν καὶ ἔγιναν ἀφορμὴ πολλῶν ταραχῶν. Τελικῶς ἀπεχωρίσθησαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καί, ὑποστηριχθέντες βραδύτερον ὑπὸ τῶν Ἀράβων. ἀπετέλεσαν ἴδιας των Ἐκκλησίας. Τοιαῦται Μονοφυσιτικοὶ Ἐκκλησίαι εἶναι ἡ τῶν Ἰακωβιτῶν¹ τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ἡ τῶν Ἀρμενίων, ἡ Ἐκκλησία τῶν Κοπτῶν² εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀβησσυνίας.

δ') Αἱ Ε' καὶ ΣΤ' Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι (553, 680).

Ἡ Ε' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος συνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ 553 ἐν Κωνσταντινούπολει καὶ κατεδίκασε πάλιν τὸν Μονοφυσιτισμὸν καὶ ἀλλας δοξασίας αἵρετικάς, αἱ δόποιας ὑπῆρχον εἰς βιβλία ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Ἡ δὲ ΣΤ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος συνῆλθεν ἐπίσης εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 680 ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνατού. Αὕτη κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τῶν Μονοθελητῶν, τῆς δόπιας κύριος ὄπαδὸς ἦτο ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης Ὁνώριος. Κατὰ τοὺς Μονοθελητὰς ὁ Χριστὸς εἶχε μὲν θείαν καὶ ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ δύο αὔται φύσεις ἤσαν ἥνωμέναι εἰς ἓν πρόσωπον, τοῦτο εἶχε μίαν μόνον θέλησιν καὶ ἐνέργειαν, τὴν θείαν, ὑπὸ ταύτης δὲ ἀπερροφήθη ἡ ἀνθρωπίνη.

Ἡ Σύνοδος διεκήρυξεν ὅτι δόπιας ὑπάρχουν δύο φύσεις εἰς τὸν Χριστόν, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, οὔτε καὶ δύο θελήσεις ἐν Αὐτῷ ὑπάρχουν («δύο φυσικὰ θελήματα οὐχ ὑπεναντία»), ἡ ἀνθρωπίνη δύμως θέλησις ὑποτάσσεται εἰς τὴν θείαν³.

1. Ἰακωβῖται ὠνομάσθησαν πρὸς τιμὴν τοῦ ἐπισκόπου Ἐδέσσης Ἰακώβου, δστις ὑπεστήριξεν αὐτοὺς καὶ τοὺς ἥνωσεν εἰς Ἐκκλησίαν.

2. Κ δ π τ α. ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῶν Ἀράβων οἱ Αἴγυπτοι Μονοφυσῖται, διότι Κούρτει εἰς τὴν Αραβικὴν γλώσσαν εἰνχι συγκεκομένος τύπος τοῦ Αἴγυπτος.

3. «Ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ἡ λεγομένη Πενθεὶ τη Σύνοδος, συνελθοῦσα κατὰ τὸ 691 - 692 ἐν Κωνσταντινούπολει. Ἐπειδὴ συνεδρίαζεν εἰς μίαν αἱθουσαν τοῦ Παλατίου, ἡ δόπια ἐστεγάζετο μὲθολον (τροοῦλλον), λέγεται καὶ ἡ ἐν Τρούλῳ φύνοδος. Ἡ Σύνοδος αὗτη συνέταξε διαφόρους κανόνας ἀναφερομένους

35. Ἡ Εἰκονομαχία καὶ ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.

Αφ' ὅτου ἔπαινεν ὁ φόβος συγχύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὴν εἰδωλολατρίαν, οἱ χριστιανοὶ ἤρχισαν κοσμοῦντες τοὺς ναούς των μὲ εἰκόνας ἀγίων προσώπων ἢ σκηνῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης. Διὰ τῆς προσκυνήσεως καὶ τοῦ ἀσπασμοῦ τῶν εἰκόνων ἥσθάνοντο μεγαλύτερον σεβασμὸν πρὸς τοὺς ἀγίους καὶ παρεκινοῦντο νὰ μιμηθῶσι τὸν βίον των.

Ἄλλα πολλοὶ ἀπαίδευτοι χριστιανοὶ δὲν ἤδύναντο νὰ κάμουν διάκρισιν μεταξὺ σεβασμοῦ καὶ τιμῆς πρὸς τὰ εἰκονιζόμενα πρόσωπα ἀφ' ἐνὸς καὶ λατρείας ἀφ' ἑτέρου, τὴν ὁποίαν μόνον πρὸς τὸν Θεὸν διφείλομεν νὰ ἀποδίδωμεν. Ἐλάτρευον λοιπὸν αὐτὰς ταῦτας τὰς εἰκόνας. Ἔξ ἀλλου συνεκεντρώθη μέγας πλοῦτος εἰς τὰς μονὰς καὶ, ἐπειδὴ οἱ μοναχοὶ ἀπηλλάσσοντο τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, πολλοὶ ἐγίνοντο μοναχοὶ ὅχι ἀπὸ εὐλάβειαν, ἀλλὰ ἀπὸ δύνηρίαν καὶ ὑπολογισμόν. Αἱ ἑορταὶ ηὔξηθησαν πάρα πολὺ καὶ οἱ ἀνθρωποι παρημέλουν τὰς ἐργασίας των.

Πάντα ταῦτα τὰ ἀτοπα, καὶ μάλιστα τὴν πλάνην εἰς τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων, ἥθελησε νὰ διορθώσῃ ὁ αὐτοκράτωρ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος (717 - 741) ὑποστηριζόμενος ἀπὸ πολλοὺς μορφωμένους κληρικούς καὶ λαϊκούς. Ὡς πρὸς τὰς εἰκόνας ὁ Λέων διέταξε νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὰς ἐκκλησίας ὑψηλότερον. Τοῦτο ὅμως ἔξηρέθισε τοὺς χριστιανούς καὶ ἔφερεν ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Δύο σοφοὶ μοναχοί, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ Θεόδωρος ὁ Στουδίης, ὡς καὶ ὁ πάπας Ρώμης Γρηγόριος ὁ Β' κατεπολέμησαν φανερὰ τὴν διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Τότε ὁ Λέων ἔξεδωκε διάταγμα νὰ ἀφαιρεθοῦν τελείως αἱ εἰκόνες ἐκ τῶν ναῶν καὶ νὰ καταστραφοῦν.

Τὸ νέον διάταγμα προεκάλεσεν ἀναστάτωσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ χριστιανοὶ διηρέθησαν εἰς δύο μερίδας ἀντιμαχομένας καὶ ἀλληλομισουμένας, τοὺς εἰκονομάχους καὶ τοὺς εἰκονολάτρας.

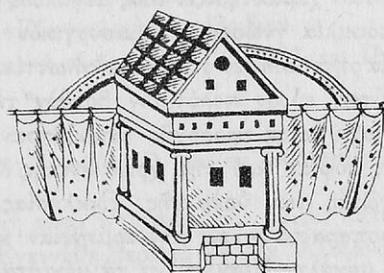
Οἱ εἰκονομάχοι εἰσήρχοντο εἰς τοὺς ναούς, ἤρπαζον τὰς εἰκόνας, τὰ ἵερὰ σκεύη, τὰ βιβλία καὶ τὰ λειψανα τῶν ἀγίων καὶ τὰ ἔκαιον ἢ ἐπέχριον τὰς ψηφιδωτὰς εἰκόνας δι' ἀσβέστου. Συγχαὶ συγχρούσεις μεταξὺ τῶν δύο μερίδων καὶ μεγάλαι καταστροφαὶ ἐγίνοντο.

εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ θεωρεῖται συμπλήρωσις τῆς Ε' καὶ τῆς ΣΤ' Διὰ τοῦτο λέγεται Πενθέκτη.

‘Η ἀναταραχὴ αὕτη τῆς Ἐκκλησίας ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Λέοντος Γ’ αὐτοκρατόρων Κωνσταντίνου τοῦ Ε’ καὶ Λέοντος τοῦ Δ’. ‘Η σύζυγος τοῦ τελευταίου τούτου αὐτοκράτορος Εἰρήνη, ἐπιτροπεύουσα τὸν ἀνήλικον υἱόν της Κωνσταντῖνον ΣΤ’, συνεκάλεσε τὴν Ζ’ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας τὸ 787 μ.Χ. ‘Η Σύνοδος κατεδίκασε τοὺς εἰκονομάχους καὶ ὤρισε (κατὰ τὴν ὄρθην διδασκαλίαν τοῦ πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ) ὅτι ἡ λατρεία ἀνήκει μόνον εἰς τὸν Θεόν, τὰς εἰκόνας δὲ πρέπει ἀπλῶς νὰ σεβώμεθα καὶ νὰ τιμῶμεν τὰ ἐν αὐταῖς εἰκονιζόμενα πρόσωπα.

‘Η διαταχθεῖσα ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων δὲν ἐτερμάτισε τὴν εἰκονομαχικὴν ἔριν, διότι καὶ ἄλλοι μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορες ἢσαν εἰκονομάχοι καὶ μάλιστα ὁ Θεόφιλος (829 - 842). ‘Ἐπὶ τέλους μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεόφιλου ἡ σύζυγός του Θεοδώρα, ἐπιτροπεύουσα τὸν ἀνήλικον υἱόν της, ἀνεστήλωσεν δριστικῶς τὰς εἰκόνας τὸ 842 μ.Χ. ‘Απὸ τότε ἑορτάζει ἡ Ἐκκλησία μας εἰς ἀνάμνησιν τῆς ὁριστικῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων κατὰ τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἡ ὁποία ὀνομάζεται **Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

36. Ὁ *Χρυσοῦς αἰών τῆς Ἑκκλησίας. Χριστιανισμὸς καὶ Ἑλληνισμός.*

Η καταπολέμησις τῶν αἰρέσεων καὶ τῆς κακοδοξίας, δὲ καθορισμὸς τῶν λεπτομερειῶν τῆς λατρείας, τῆς διοικήσεως καὶ τῆς τάξεως τῆς Ἑκκλησίας καὶ τοῦ βίου ἐν γένει τῶν χριστιανῶν συνεπληρώθη καὶ ἐφωτίσθη ἀπὸ πάσης πλευρᾶς καὶ διὰ τῶν ἔργων τῶν ἀγίων καὶ μεγάλων τῆς Ἑκκλησίας Πατέρων. Εἰς τὰ συγγράμματα καὶ τὰ χηρύγματά των ἡρμήνευσαν οὗτοι ὄρθως τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ ἀνέπτυξαν τὴν ὁρθὴν διδασκαλίαν τῆς Ἑκκλησίας, διὰ τοῦ βίου δὲ καὶ τοῦ παραδείγματός των ἔγιναν οἱ φωτεινοὶ ὅδηγοι ὅλων τῶν χριστιανῶν, πραγματικοὶ διδάσκαλοι τῆς Ἑκκλησίας μας.

Ἐκεῖνος τὸ δόποῖον χαρακτηρίζει τοὺς μεγάλους πατέρας τῆς περιόδου ταύτης εἰναι ποικιλία γνώσεων, δημιουργικὸν πνεῦμα καὶ πρωτοτυπία, ὡς καὶ σπανία ρητορικὴ δεινότης καὶ εὐγλωττία. Εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν προσόντων τούτων εὔρον πολύτιμον βοηθὸν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν σοφίαν, τὴν δόποιαν μετὰ προσοχῆς ἐσπούδασαν. Διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἐθριάμβευσαν εἰς τοὺς ἀγῶνας των ὑπὲρ τῆς Ἑκκλησίας. Ἀπέδειξαν ὅτι ὁ ‘Ἑλληνισμὸς ὡς προπαρασκευὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν καὶ κατανόησιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἔχει μεγάλην ἀξίαν καὶ ὅτι τὰ μέγιστα δύναται νὰ ὀφεληθῇ ὁ χριστιανὸς ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἔργων τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων.

‘Απὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ χριστιανισμὸς μὲ τὴν συμπαράστασιν καὶ τοῦ ‘Ἑλληνισμοῦ λαμβάνει νέαν ζωὴν καὶ προχωρεῖ σταθερῶς εἰς

τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θεοπνεύστου ἔργου του, τὸ ὅποῖον εἶναι ἡ ἐπιχρά-
τησις εἰς δόλον τὸν κόσμον τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν.

Δικαίως ἡ ἐποχὴ αὕτη (καὶ ἴδιως ὁ Δ' καὶ Ε' αἰών) διομάζεται
χρυσοῦς αἱ ὀντικῆς σοφίας ἀνεδείχθησαν ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια καὶ
ἡ Κωνσταντινούπολις εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τινες πόλεις εἰς τὴν Δύ-
σιν (Ρώμη, Καρχηδόνα κ.ἄ.).

37. "Ελληνες Διδάσκαλοι καὶ Πατέρες.

α') Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου.

Ο Εὐσέβιος ἐγεννήθη εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης καὶ εἶχε
διδάσκαλον τὸν πρεσβύτερον καὶ κατόπιν μάρτυρα Πάμφιλον, ἐξ εὐγνω-
μοσύνης δὲ καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς αὐτὸν ἀπεκλήθη «Εὐσέβιος ὁ Παμφί-
λου». Ἀνεδείχθη Ἐπίσκοπος εἰς τὴν πατρίδα του Καισάρειαν καὶ μετέ-
σχε τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ο Μέγας Κωνσταντῖνος πολὺ τὸν
ἔτιμα διὰ τὴν σοφίαν καὶ τὴν μετριοπάθειάν του.

Ο Εὐσέβιος ἔγραψε πλεῖστα ἔργα, τὰ ὅποια δύνανται νὰ διαχριθῶ-
σιν εἰς τέσσαρας κατηγορίας: ιστορικά, ἀπολογητικά, ἐρμηνευτικά καὶ
δογματικά.

Πολύτιμος εἶναι ἡ ἐκ 10 βιβλίων «Ἐκκλησιαστικὴ 'Ιστορία» του,
ἐν τῇ ὅποιᾳ ἔξιστορεῖ τὰ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συμβάντα ἀπὸ τῆς γεννήσεως
τοῦ Σωτῆρος μέχρι τῆς ἡττῆς του Λικινίου (323 μ.Χ.). Ἐκ τῶν ἀπο-
λογητικῶν ἔργων του σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ «Ἐύαγγελικὴ Προπαρα-
σκευὴ» καὶ ἡ «Ἐύαγγελικὴ 'Απόδειξις».

Απέθανε κατὰ τὸ ἔτος 340. Ονομάζεται Πατὴρ τῆς Ἐκκλησιαστι-
κῆς 'Ιστορίας.

β') Ο Μέγας 'Αθανάσιος.

Ἐξαιρετικὴ εἶναι ἡ μεταξὺ τῶν ἀγίων πατέρων θέσις τοῦ Μεγάλου
Αθανασίου. Ἐγεννήθη περὶ τὸ 295 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Διεκρίνετο μεταξὺ
τῶν συμμαθητῶν του διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν ἀρετὴν του. Εἰς πολὺ^ν
νεαράν τὴν ἡλικίαν προεχειρίσθη διάκονος ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρού,
τὸν ὅποῖον συνώδευσεν εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον, ὃπου ἐθυμάσθη διὰ
τὴν σοφίαν καὶ τὴν εὐγλωττίαν του. Εἰς τὸν Αθανάσιον κυρίως ὀφεί-

λεται ἡ δρθόδοξος διατύπωσις τοῦ ὄρου περὶ τῆς θεότητος καὶ τοῦ δμο-
ουσίου τοῦ Χριστοῦ.

Αποθανόντος τοῦ Ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἀνεδείχθη αὐτὸς Ἐπί-
σκοπος καὶ ἐκυβέρνησε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ 46 ἔτη.
Ὑπῆρξε δεινὸς πολέμιος τοῦ ἀρειανισμοῦ. Πολλάκις κατεδιώχθη ὑπὸ^{τῶν} ἀρειανῶν αὐτοχρατόρων ἔξοριζόμενος κατὰ διαστήματα ἔζησεν
ἐπὶ 16 ἔτη ἐν τῇ ἔξοριᾳ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον μεταξὺ τῶν μοναχῶν τῆς
ἔρημου, τοὺς δόποιους ἔθαύμαζε καὶ ἐτίμα. Κατηγορήθη ἐπίσης πολλά-
κις ὑπὸ τῶν ἀρειανῶν ἐνώπιον τοπικῶν συνόδων καὶ ἐκινδύνευσε νὰ
φονευθῇ ὑπὸ ἀρειανικοῦ δχλου, ἐσώζετο δὲ χάρις εἰς τὴν ἀγάπην καὶ
ἀφοσίωσιν τῶν δρθοδόξων πιστῶν καὶ τῶν μοναχῶν. Κατὰ μίαν ἔξοριάν
του κατέφυγε εἰς τὴν Ρώμην, ἔμεινεν ἔκεī τρία ἔτη καὶ κατέστησε
γνωστὸν τὸν μοναχικὸν βίον εἰς τὴν Δύσιν.

Παρ' ὅλας τὰς περιπετείας τῆς ζωῆς του ὁ Ἀθανάσιος ἔγραψε πολ-
λὰ καὶ σπουδαῖα συγγράμματα. Τὰ περισσότερα ἔχουν ἀπολογητικὸν
χαρακτῆρα ἢ στρέφονται κατὰ τοῦ ἀρειανισμοῦ.

Ο Ἀθανάσιος ἀνήκει εἰς τὰς μεγάλας μορφὰς τῆς Ἐκκλησίας καὶ
διὰ τὴν συγγραφικὴν δρᾶστιν του, ἀλλὰ κυρίως διὰ τὸν ἀδαμάντινον χαρα-
κτῆρά του, τὴν θερμουργὸν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἀγάπην του καὶ τὴν
ὑπέροχον προσωπικότητά του. «Ο βίος του κατέστη ὑπόδειγμα ἐπισκό-
που καὶ ἡ διδασκαλία του νόμος δρθοδοξίας», εἶπε περὶ αὐτοῦ ὁ Γρη-
γόριος ὁ Ναζιανζηνός. «Ο δὲ ὑμνῳδὸς τῆς Ἐκκλησίας μας, ἡ δοϊά
ῶνόμασεν αὐτὸν Μέγαν καὶ ἔορτάζει τὴν μνήμην του τὴν 18ην Ἰανουα-
ρίου, δικαίως ὑμνεῖ τὸν ἄγιον μὲ τὰς φράσεις: «Ἀθανάσιον καὶ θανόντα
ζῆν λέγω· οἱ γὰρ δίκαιοι ζῶσι καὶ τεθηκότες».

γ') Οι τρεῖς Ιεράρχαι.

1) Ο Μέγας Βασίλειος. Ο Μέγας Βασίλειος ὑπῆρξε μετὰ τοῦ
Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς ἐκ
τῶν τριῶν μεγάλων ιεραρχῶν καὶ φωστήρων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν δ-
ποίων ἡ μνήμη συνεορτάζεται τὴν 30ην Ἰανουαρίου. Ή ἔορτὴ αὕτη
θεωρεῖται ὡς ἔορτὴ τῆς ἐλληνοχριστιανικῆς παιδείας, τῆς δοϊάς πρό-
τυπα είναι οἱ τρεῖς ιεράρχαι, ὡς συνδυάζοντες ἀρμονικῶς τὴν Ἑλλη-
νικὴν - Ἐθνικὴν μόρφωσιν μὲ τὴν χριστιανικὴν σοφίαν καὶ ἀρετὴν.

Ο Βασίλειος ἐγεννήθη εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας περὶ τὸ
330 μ.Χ. Ο πατήρ του, Βασίλειος ἐπίσης καλούμενος, ἤσκει τὸ ἐπάγ-

γελμα του συνηγόρου, ή δὲ μήτηρ του Ἐμμέλεια, εὐσεβεστάτη γυνή, θυγάτηρ μάρτυρος τῆς Ἐκκλησίας, ἔδωσεν εἰς αὐτὸν χριστιανικὴν ἀνατροφήν. Τὰ πρῶτα γράμματα ἐδιδάχθη ἀπὸ τὸν πατέρα του. Ἐσπούδασεν ἔπειτα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ἐπὶ 4 καὶ πλέον ἔτη παρηκολούθησεν εὐδοκίμιας φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν καὶ ρητορικήν, γεωμετρίαν καὶ ἀστρονομίαν καὶ ιατρικήν. Συσπουδαστὴν εἶχεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, μετὰ τοῦ ὄποιου συνεδέθη ἔκτοτε δὲ ἀδελφικῆς φιλίας, ὡς καὶ τὸν μετέπειτα αὐτοκράτορα Ἰουλιανὸν τὸν Παραβάτην.

Ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα του τὸ 356 ἐβαπτίσθη κατὰ τὴν τότε συνήθειαν νὰ βαπτίζωνται ὡριμοι τὴν ἡλικίαν καὶ, ἀφοῦ περιηγήθη τὴν Συρίαν, Παλαιστίνην καὶ Μεσοποταμίαν, διένειμε τὴν μεγάλην περιουσίαν του εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀπεσύρθη εἰς ὡραῖον παρὰ τὸν Πόντον τοπίον, διὰ νὰ μονάσῃ. Κατόπιν προσκλήσεώς του μετέβη ἐκεῖ καὶ ὁ ἴσαδελφός του Γρηγόριος Ναζιανζηνός. Οἱ δύο φίλοι ἔζησαν μαζὶ ἀρκετὸν χρόνον προσευχόμενοι, μελετῶντες τὰς Γραφὰς καὶ καλλιεργοῦντες τὴν γῆν. Ἡ σχολήθησαν καὶ εἰς τὴν σύνταξιν κανόνων τοῦ μοναχικοῦ βίου.

Μετά τινα ἔτη (362) ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Καισάρειαν, ὅπου ἔχειροτονήθη διάκονος καὶ πρεσβύτερος καὶ διεδέχθη περὶ τὸ 370 τὸν ἀποθανόντα Ἐπίσκοπον. Εἰς τὴν Καισάρειαν ὡς πρεσβύτερος καὶ ὡς Ἐπίσκοπος ὁ Βασίλειος ἀνέπτυξεν ἀξιοθάумαστον δρᾶσιν.

“Οταν τὸ 368 ἐνέσκηψεν ἐκεῖ φοβερὸς λιμός, ἰδρυσε τὸ περίφημον Πτωχοκομεῖον, ὀλόκληρον πόλιν ἐντὸς τῆς πόλεως, μὲ νοσοκομεῖον, ὅρφανοτροφεῖον κλπ., τὸ ὄποιον ὡνομάσθη βραδύτερον πρὸς τιμήν του «Βασιλείας». Εἰς τὸ ἰδρυμα τοῦτο συνεκέντρωνεν ὁ Βασίλειος καὶ περιέθαλπεν δλους ὅσοι εἶχον ἀνάγκην, διέθεσε δὲ πρὸς συντήρησίν του ὅλα τὰ εἰσιδήματα τῆς Ἐπισκοπῆς του.

Θερμὸς ὑπέρμαχος τῆς ὁρθοδοξίας ἡγωνίσθη δι' ὅλων τῶν μέσων κατὰ τῆς κακοδοξίας τῶν ἀρειανῶν. Δὲν ἐκάμφθη οὔτε καὶ εἰς τὴν ἀσκηθεῖσαν ἐπ' αὐτοῦ πίεσιν τοῦ ἀρειανοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος. “Οταν δὲ παρχός τοῦ Οὐάλεντος Μόδεστος ἦλθε κατ' ἐντολήν του πρὸς τὸν Βασίλειον καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν διαταγὴν καὶ νὰ γίνη ἀρειανός, συνήτησε κατηγορηματικὴν ἀρνησιν. Εἰς μάτην ὁ Μόδεστος ἐπεχείρησε νὰ τὸν ἐκφοβίσῃ ἀπειλῶν μὲ δήμευσιν περιουσίας, ἔξοριαν, βασανιστήρια καὶ θάνατον. ‘Ο Βασίλειος τοῦ ἀπήντησε:

Ο Ιεράρχης Μέγας Βασίλειος.

κώβου του ἀδελφοθέου, ἡ ὁποία τελεῖται 10 φοράς τὸ ἔτος, ἤτοι τὰς πέντε πρώτας Κυριακὰς τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, τὴν Μεγάλην

1. Παραθέτομεν ἐνταῦθα ὥραῖν σχετικὸν ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ συγγράμματος

— Τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν μὲ φοβίζει. Ἡ μόνη περιουσία μου εἶναι ὀλίγα παλαιά ἐνδύματα καὶ βιβλία· ἡ ἔξορία καὶ τὰ βασανιστήρια δὲν μὲ φοβίζουν, διότι τὸ ἀσθενές σῶμά μου ταχέως θὰ ὑποκύψῃ, τὸν δὲ θάνατον θεωρῶ εὐεργέτην, διότι θὰ μὲ ἐνώσῃ οὗτος ταχύτερον μετὰ τοῦ Θεοῦ...

Καὶ εἰς τὸν Μόδεστον καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἐπεβλήθη μὲ τὴν θαρραλέαν ταύτην στάσιν του, ὥστε ὅχι μόνον τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον διετήρησεν, ἀλλὰ καὶ δωρεὰς ἔλαβε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὴν «Βασιλειάδα».

‘Ο Βασίλειος ἀνεδείχθη μέγας ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς καὶ ὑπέροχος ρήτωρ. Ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα κατὰ τῶν ἀρειανῶν καὶ ἐρμηνείας τῆς Γραφῆς. Διεσώθησαν ἀξιόλογοι ἐπιστολαὶ καὶ διμιλίαι του, ὡς καὶ κανονισμὸς τοῦ μοναχικοῦ βίου. Εἰς μίαν μικρὰν πραγματείαν του μὲ τίτλον «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἔξ ‘Ἐλληνικῶν ὀφελοῖντο λόγων» χαρακτηρίζει ὡς ὀφέλιμον τὴν σπουδὴν τῶν Ἐλλήνων συγγραφέων, ἐκ τῶν ἔργων τῶν ὁποίων πρέπει νὰ λαμβάνωμεν τὰ πρὸς ἀρετὴν συντείνοντα¹.

‘Ἐγραψεν ἐπίσης καὶ «Λειτουργίαν» συντομωτέραν τῆς τοῦ Ἰα-

Πέμπτην καὶ τὸ Μέγα Σάββατον, τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων καὶ τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης του τὴν 1ην Ἰανουαρίου.

‘Ο ὑπερασκητικὸς βίος τοῦ Βασιλείου καὶ αἱ συνεχεῖς φροντίδες του ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου του καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐκλόνισαν τὴν ὑγείαν του. Ἀπέθανεν εἰς ἥλικιαν 49 ἑτῶν. Κατὰ τὴν κηδείαν του μέγας ἦτο ὁ συνωστισμὸς τοῦ πλήθους, διότι πάντες τὸν ἐσέβοντο καὶ τὸν ἐτίμων βαθύτατα. Ἡδη ὑπὸ τῶν συγχρόνων του εἶχεν ἀποκληθῆ Μέγας. Ἡ Ἐκκλησία μας κατατάσσει αὐτὸν πρῶτον μεταξὺ τῶν τριῶν μεγάλων ἱεραρχῶν.

2) **Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός.** ‘Ο Γρηγόριος ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον Ἀριανζὸν τῆς Καππαδοκίας πλησίον τῆς πόλεως Ναζιανζοῦ κατὰ τὸ 329 ἀπὸ πατέρα Γρηγόριον, ὁ ὁποῖος ἔγινεν Ἐπίσκοπος Ναζιανζοῦ, καὶ μητέρα τὴν εὐσέβη καὶ ἐνάρετον Νόνην, ἡ ὁποίᾳ τὸν ἀνέθρεψε χριστιανικῶς. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας πρῶτον, εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης καὶ τὴν Ἀλεξανδρειαν ἔπειτα καὶ τέλος ἤλθε τὸ 354 εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου παρέμεινε σπουδάζων τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἐπὶ ἔξ ἔτη.

Ἐπανελθὼν εἰς Ναζιανζὸν ἐβαπτίσθη καὶ ἀπεσύρθη δι’ ὀλίγον χρόνον εἰς τὸν Πόντον παρὰ τῷ ἴσαδέλφῳ φίλῳ του Βασιλείῳ. Ἐπιστρέψας ἐκ Πόντου ἔχειροτονήθη πρεσβύτερος ὑπὸ τοῦ πατρός του καὶ τὸν ἐβοήθει εἰς τὰ ἐπισκοπικά του καθήκοντα. Τὸ 372 ἔχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ φίλου του Βασιλείου Ἐπίσκοπος μικρᾶς ἐπισκοπῆς, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν μετέβη. Βραδύτερον προσεκλήθη ὑπὸ τῶν ὄρθιοδόξων τῆς Κωνσταντι-

---

τούτου τοῦ Μεγάλου Βασιλείου: «... Ἐκεῖνα αὐτῶν (τῶν Ἑλληνικῶν συγγραμμάτων) ἀποδεξάμεθα, ἐν οἷς ἀρετὴν ἐπήνεσσαν ἡ πονηριανὴ διέβαλον. Ὡς γὰρ τῶν ἀνθέων τοῖς μὲν λοιποῖς (ἀνθρώποις καὶ ζῷοις) ἔχρι τῆς εὐωδίας ἡ τῆς χρόας ἔστιν ἡ ἀπόλαυσις, ταῖς μελιτταῖς δ’ ἀραι καὶ μέλι λαμβάνειν ἀπ’ αὐτῶν ὑπάρχει, οὕτω δὴ κάνταῦθα τοῖς μὴ τὸ ἥδυ καὶ ἐπίχαρι μόνον τῶν τοιούτων λόγων διώκουσιν ἔστι καὶ ὡφέλειάν τινα ἀπ’ αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν ἀποθέσθαι. Ἐκεῖναι γὰρ οὕτε ἀπασι τοῖς ἀνθεσι παραπλησίως ἐπέρχονται, οὕτε μὴν οἵς ἐπιπτῶσιν (= εἰς ὅσα πετάξασι ἐπικαθίσουν) δλα φέρειν ἐπιχειροῦσιν, ἀλλ’ ὅσον αὐτῶν ἐπιτήδειον πρὸς τὴν ἐργασίαν λαβοῦσαι, τὸ λοιπὸν χαίρειν ἀφῆκαν... Καὶ καθάπερ τῇς ροδωνιαῖς τοῦ ἀνθούς δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλινομεν (ἀποφεύγομεν), οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα...».

‘Ο Ιεράρχης Γρηγόριος ὁ Θεολόγος.

ξεφώνησε πλείστους λόγους, ἐκ τῶν ὅποιων διεσώθησαν περὶ τοὺς τεσσαράκοντα πέντε μεταξὺ τούτων εἰναι ὁ ἀποχαιρετιστήριος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ποιμνίου του καὶ ὁ ἐπιτάφιος εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον. Ἔγραψεν ἐπίσης καὶ πολλὰ ποιήματα (ἐπη), εἰς τὰ ὅποια

νουπόλεως, οἱ διποῖοι ἐπιέζοντο ὑπὸ τῶν ἀρειανῶν, διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν Ὁρθοδοξίαν. Ἐκεῖ, εἰς τὸν μικρὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, ἔξεφώνησεν ὁ Γρηγόριος τοὺς πέντε περιφήμους λόγους του περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, δηλ. τοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ καὶ Θεολόγος ἐκλήθη.

‘Η ἀρετή, ἡ παιδευσις καὶ ἡ εὐγλωττία του ἐθαυμάσθησαν ἀπὸ ὅλους. ‘Ο μετ’ ὀλίγον ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν φιλορθόδοξος αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος ὁ Μέγας ἀνύψωσεν εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῆς Πρωτευούσης τὸν Γρηγόριον, ὁ διποῖος προήδρευσεν ἐπ’ ὀλίγον καὶ τῆς συνελθούσης τότε εἰς Κωνσταντινούπολιν Β’ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἐπειδὴ ὅμως ἵεράρχαι τινὲς ἤρχισαν νὰ διατυπώνουν ἀντιρρήσεις διὰ τὸ ἔγκυρον τῆς ἐκλογῆς του ὡς Ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Γρηγόριος χάριν τῆς εἰρήνης τῆς Ἐκκλησίας ἀπεσύρθη οἰκειοθελῶς εἰς Ἀριανζόν, ὅπου ἀπέθανε περὶ τὸ 390. Διὰ τῆς διαθήκης του ἥφησε τὴν περιουσίαν του εἰς τοὺς πτωχούς τῆς Ναζιανζοῦ.

‘Ο Γρηγόριος ἐθαυμάσθη καὶ ἐφημίσθη κυρίως ὡς ρήτωρ. Ἐ-

ἔξιστορεῖ τὸν βίον του ἢ διδάσκει δογματικὰς καὶ ήθικὰς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ.

‘Η Ἐκκλησία μας κατέταξε τὸν Γρηγόριον μεταξὺ τῶν τριῶν μεγάλων ἵεραρχῶν καὶ ἐορτάζει καὶ ιδιαιτέρως τὴν μνήμην του τὴν 25ην Ἰανουαρίου.

3) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. ‘Ο Ἰωάννης ἐγεννήθη τὸ 345 εἰς Ἀντιόχειαν. Εἶχε καὶ οὗτος εὐσεβῆ καὶ ἐνάρετον μητέρα, τὴν Ἀνθούσαν, ἡ ὅποια ἐπεμελήθη τῆς χριστιανικῆς ἀνατροφῆς του. Τὴν μητέρα του Ἰωάννου εἶχε κυρίως ὑπ’ ὅψιν του ὁ ἔθνικὸς ρήτωρ Λιβανίος, ὃταν εἶπε τὴν περίφημον φράσιν του: «“Ιδετε ποίας θαυμαστὰς γυναῖκας ἔχουσιν οἱ χριστιανοί!».

Ἐσπούδασεν ὁ Ἰωάννης εἰς Ἀντιόχειαν διδαχθεὶς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ρητορικὴν παρὰ τῷ σοφιστῇ Λιβανίῳ. Τόσον διεκρίνετο μεταξὺ τῶν συσπουδαστῶν του, ὃστε ὁ Λιβανίος ἐρωτηθεὶς, ὀλίγον πρὶν ἀποθάνῃ τίνα θὰ ἀφήσῃ διάδοχον εἰς τὴν σχολὴν του ἀπῆγνησε: «Τὸν Ἰωάννην, ἐὰν μὴ οἱ χριστιανοί ἔσύλων (=ἥρπαζον) αὐτόν».

‘Ο Ἰωάννης ἐβαπτίσθη εἰς ἡλικίαν 20 ἐτῶν καὶ ἐχειροτονήθη βραδύτερον πρεσβύτερος. Ἐθαυμάσθη ἀμέσως διὰ τὴν σοφίαν, τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὸ θάρρος του. Ἡ φήμη του διεδόθη ταχέως εἰς ὅλην τὴν χριστιανικὴν Ἀνατολήν, ὅπου διοικούσαν διὰ τὴν εὐγλωττίαν του χρυσόστομον.

Οταν τὸ 397 ἐχήρευσεν ὁ ἀρχιεπισκοπικὸς θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου καὶ ἀνεδείχθη παρὰ τὴν θέλησίν του Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Πρωτεουόσης. Ἀνέπτυξε τότε ἔξαιρετικὴν ποιμαντορικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν δρᾶσιν. Περιέθαλπε τους πτωχούς, ἥλεγχε τοὺς σκληρούς καὶ τοὺς ἀδικοῦντας, ἐνουθέτει, συνέγραφεν, ἐκήρυξεν. Ο λαὸς τὸν ἐλάτρευε. Κατὰ τὰ κηρύγματα του ὁ ναὸς ἐπληροῦστο μέγρις ἀσφυξίας. Δικαιώς ἀπεκλήθη Δημοσθένης τῆς Ἐκκλησίας.

Μετὰ ιδιαιτέρας δριμύτητος ἥλεγχε τὰς παρεκτροπὰς τῶν κληρικῶν, τοὺς ὅποιους ἤθελε πρότυπα ἡθικοῦ καὶ ἐναρέτου βίου. Περίφημοι εἶναι ἐν προκειμένῳ οἱ «περὶ ἱερωσύνης» λόγοι αὐτοῦ. Ἄλλα καὶ τῶν λαϊκῶν τὰς παρεκτροπὰς δὲν ἐδίσταζε μετὰ παρρησίας καὶ θάρρους νὰ ἔλεγχῃ, ὅσον ὑψηλὰ καὶ ἀνίσταντο οὗτοι. Καὶ τῆς αὐτοκρατείρας ἀκόμη Εὐδοξίας τὸ περιβάλλον δὲν διέφυγε τὸν ἔλεγχόν του. Διὰ τοῦτο ἀπέ-

‘Ο Ιεράρχης Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος.

ἡθικάς, ἐπιστολάς καὶ διμιλίας. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται ἐπίσης καὶ ἡ Θεία Λειτουργία, ἡ ὅποια φέρει τὸ ὄνομά του καὶ εἶναι συντόμευσις τῆς

κτησεις καὶ ἔχθρούς, οἱ ὅποιοι ἔνι σχύσμενοι ἀπὸ τὴν Εὐδοξίαν ἡδυνήθησαν νὰ προκαλέσουν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν Συνόδου καὶ διαταγὴν ἔξορίας του. Λόγω ἔξεγέρσεως τοῦ λαοῦ ἀνεκλήθη ὁ Χρυσόστομος ἐκ τῆς ἔξορίας καὶ ἀνέλαβε πάλιν τὸν θρόνον του.

‘Αλλὰ καὶ πάλιν οἱ ἔχθροι του κατώρθωσαν νὰ ἐπιτύχουν νέαν διαταγὴν ἔξορίας του (404). ‘Ο Ιωάννης ἀπῆλθεν ἥρεμος εἰς τὸν τόπον τῆς ἔξορίας, μικρὸν χωρίον τοῦ Πόντου, ὅπου ἔζησεν ἐπὶ τριετίαιν ἀνταλλάσσων ἐπιστολάς καὶ νουθετῶν τοὺς χριστιανοὺς τοῦ ποιμνίου του. “Οταν ὅμως διετάχθη νέα μετακίνησίς του εἰς μακρινώτερον τόπον, ὁ ιεράρχης δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς κακουχίας καὶ ἀπέθανε καθ’ ὅδον τὸ 407. Οἱ τελευταῖοι λόγοι του ἦσαν ἡ συνήθης φράσις του: «Δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἐνεκεν».

‘Ο Χρυσόστομος δὲν διεκρίθη μόνον διὰ τὴν ρητορικὴν του δεινότητα¹ καὶ τὴν φιλανθρωπικὴν του δρᾶσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ πολλὰ καὶ σπουδαῖα συγγραφικά του ἔργα: ἐρμηνείας εἰς τὴν ‘Αγίαν Γραφήν, πραγματείας δογματικάς καὶ

1. Ιδέαν τινὰ τῆς ρητορικῆς δεινότητος τοῦ Χρυσοστόμου δίδει τὸ παρατι-

Λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. 'Η 'Εκκλησία μας ἑορτάζει καὶ
ἰδιαιτέρως τὴν μνήμην του τὴν 13ην Νοεμβρίου.

Συνεορτάζει ἐπίσης ἡ 'Εκκλησία τὴν μνήμην καὶ τῶν τριῶν μαζὶ¹
Πατέρων καὶ Διδασκάλων τὴν 30ην 'Ιανουαρίου.

'Ἐγνωρίσαμεν τὸν βίον, τὰ ἔργα καὶ τὴν ἀκτινοβολίαν τῆς σοφίας
καὶ τοῦ παραδείγματός των. 'Ἐννοοῦμεν λοιπὸν καλῶς πόσον ὄρθως καὶ
δικαίως κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς 30ῆς 'Ιανουαρίου δὲ ὑμνῳδὸς τῆς 'Εκκλη-
σίας καλεῖ μὲν τὸ ἀπόλυτίκιον τῆς ἑορτῆς ὅλους ἡμᾶς τοὺς χριστιανούς
νὰ τιμήσωμεν ὑμνοῖς «Τοὺς τρεῖς μεγίστους φωστῆρας τῆς τρισηλίου
θεότητος, τοὺς τὴν Οἰκουμένην ἀκτῖσι δογμάτων θείων πνοσεύσαντας...»

δ') Οἱ ἄλλοι "Ἐλληνες Πατέρες καὶ Συγγραφεῖς.

Γρηγόριος ὁ Νόστης: Οὗτος ἦτο νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Μεγάλου
Βασιλείου, ὑπὸ τοῦ ὀπίου καὶ ἔχειροτονήθη ἐπίσκοπος Νόστης τῆς
Καππαδοκίας. Διεκρίθη κυρίως διὰ τὴν συγγραφικήν του δρᾶσιν εἰς τὴν
καταπολέμησιν τοῦ ἀρειανισμοῦ. "Ἐγραψε καὶ πολλὰς ἐπιστολὰς καὶ
«λόγους» ἥθικοὺς καὶ ἐπιταφίους. 'Ετιμάτο πολὺ διὰ τὴν μεγάλην του
μόρφωσιν. 'Η ἐν 'Ἐφέσῳ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ὀνομάζει τὸν Γρη-
γόριον «ἀνδρα μετὰ τὸν ἀδελφὸν δεύτερον», ἡ δὲ Ζ' τὸν ἀποκαλεῖ «πα-
τέρα πατέρων». 'Η μνήμη του ἑορτάζεται τὴν 10ην 'Ιανουαρίου.

Διδυμος ὁ τυφλος: Κατήγετο ἀπὸ τὴν 'Αλεξάνδρειαν. "Αν καὶ

θέμενον ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ «Πρὸς Εὐτρόπιον» λόγου του. 'Ο Εὐτρόπιος, ὑπουρ-
γὸς τοῦ αὐτοκράτορος, περιπεσῶν εἰς δυσμένειαν, κατέφυγεν ἵκετης εἰς τὸν ναὸν
ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς 'Εκκλησίας. 'Ο Χρυσόστομος δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρα-
τιώτας νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν ναόν, διὰ νὰ τὸν συλλάβουν, ἔξεφώνησε δὲ ἐπὶ τῇ εὐκα-
ρίᾳ θαυμάσιον λόγον:

"Αεὶ μέν, μάλιστα δὲ νῦν εὐκαριόν εἰπεῖν: Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα
ματαιότης. Ποῦ νῦν ἡ λαμπρὰ τῆς ὑπατείας περιβολή; ποῦ αἱ φαιδραὶ λαμπάδες;
ποῦ οἱ χρότοι καὶ οἱ χοροὶ καὶ αἱ πανηγύρεις; ποῦ οἱ στέφανοι καὶ τὰ παραπετά-
σματα; ποῦ δὲ τῆς πόλεως θόρυβος καὶ αἱ ἐν ἴπποδρομίαις εὐφημίαι καὶ τῶν θεατῶν
αἱ κολακεῖαι; Πάντα ἔκεινα οὕχεται καὶ δίνεμος πνεύσας ἀθρόον τὰ μὲν φύλλα κατέ-
βαλε, γυμνὸν δὲ ἡμῖν τὸ δένδρον ἔδειξε καὶ ἀπὸ τῆς ρίζης αὐτῆς σαλευόμενον λοι-
πόν... Ποῦ νῦν οἱ πεπλασμένοι φύλοι; Ποῦ τὰ συμπόσια καὶ τὰ δεῖπνα;... Νῦξ ἦν
πάντα ἔκεινα καὶ ὄναρ καὶ ἡμέρας γενομένης ἡφανίσθη· δινθή ἦν ἐσφρινά καὶ παρελ-
θόντος τοῦ ἔφαρος ἄπαντα κατεμαράνθη· σκιὰ ἦν καὶ παρέδραμε καπνὸς ἦν καὶ διελύ-
θη· πομφόλυγες ἤσαν καὶ διερράγησαν· ἀράχνη ἦν καὶ διεσπάσθη...».

έτυφλώθη εἰς ήλικίαν 4 ἔτῶν, κατώρθωσε διὰ τῆς ἴσχυρᾶς θελήσεως του νὰ ἀποκτήσῃ μεγάλην μόρφωσιν. "Εγινε διευθυντὴς τῆς σχολῆς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἀπέθανεν εἰς βαθὺ γῆρας περὶ τὸ 400 μ.Χ.

Καὶ πλεῖστοι ἄλλοι συγγραφεῖς καὶ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἔζησαν καὶ ἀνεδείχθησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην (50ν αἰῶνα). Ἀναφέρομεν ἐκ τούτων τὸν σοφὸν μοναχὸν Ἰσίδωρον τὸν Πηλουσιώτην καὶ τὸν ἐπίσκοπον Πενταπόλεως τῆς Κυρήνης Συνέσιον.

Κατὰ τοὺς δύο ἐπομένους αἰῶνας (ΣΤ' καὶ Ζ') ἤκμασαν κυρίως ἴστορικοὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ συγγραφεῖς «βίων ἀγίων». Μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων ἀναφέρομεν τὸν Ἰωάννην Μόσχον, τοῦ ὅποιου τὸ ἔργον ἔχον τὸν τίτλον «Λειμῶν» ἔγινε προσφιλὲς ἀνάγνωσμα μεταφρασθὲν καὶ εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν.

Ιωάννης ὁ Δαμασκηνός. Σπουδαίαν θέσιν μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας κατέχει καὶ ὁ μοναχὸς καὶ φιλόσοφος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

Ἐγεννήθη εἰς Δαμασκὸν περὶ τὸ 660 μ.Χ. ἐξ εὐπόρων γονέων. Ἐσπούδασε καὶ τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα καὶ ἀνεδείχθη ταχέως δεινὸς ρήτωρ καὶ σοφὸς χριστιανός. Βαρυνθεὶς τὰ ἔγκρισμα διένειμε τὴν περιουσίαν του εἰς τὸν πτωχούν καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἀγίου Σάββα παρὰ τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου ἔζησε μέχρι βαθέος γήρατος. Ἀπέθανε τὸ 750.

Τὸ κυριώτερον ἔργον του εἶναι τὸ «Ἡ Πηγὴ τῆς γνώσεως». Ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη, ἡτοι 1) εἰσαγωγὴν εἰς τὴν δογματικήν, 2) ἴστορίαν 103 αἱρέσεων καὶ 3) ἐκθεσιν τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὸ τρίτον μέρος συνοψίζεται ἡ δογματικὴ δρθιδοξία τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐγράψεν ἐπίσης τρεῖς λόγους ὑπὲρ τῶν ἀγίων εἰκόνων καὶ ἐναντίον τῆς εἰκονομαχίας. Εἶναι τέλος ὁ Ἰωάννης εἰς τῶν μεγάλων ὑμνογράφων τῆς Ἐκκλησίας. Διεμόρφωσεν εἰς δικτῶν ἱκους τὴν Ἐκκλησιαστηκήν μουσικήν συμπληρώσας οὕτω τὴν «Οκτώχον» καὶ συνέθεσεν ἔξοχους ὑμνους εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, τὰ Θεοφάνεια, τὸ Πάσχα καὶ τὴν Πεντηκοστήν.

Ωνομάσθη «Χρυσοσορός ποταμὸς τῆς Ἐκκλησίας». Ἡ μνήμη του ἐορτάζεται τὴν 4ην Δεκεμβρίου.

Θεόδωρος ὁ Στουδίτης. Οὗτος ἦτο μοναχὸς εἰς τὴν μονὴν τοῦ

Στουδίου παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ γωνίσθη κατὰ τῶν εἰκονομάχων. Εἶχε μεγάλην μόρφωσιν καὶ εἰς τὰ συγγράμματά του περιέχεται διάριστον ἐλέχθη περὶ τῶν εἰκόνων καὶ τῆς τιμῆς πρὸς τὰ εἰκονιζόμενα ἐν αὐταῖς πρόσωπα.

38. Λατīνοι Ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες καὶ συγγραφεῖς.

Εἰς τὴν Δύσιν ἀνεφάνησαν ἐπίσης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους σπουδαῖοι Ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες καὶ διδάσκαλοι. Κατώρθωσαν νὰ ἀναπτύξουν ἀξιόλογον Λατινικὴν Ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν καὶ νὰ προαγαγούν τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην. Μεταξὺ τούτων διακρίνονται οἱ ἔξης:

1) Ἀμβρόσιος δ Μεδιολάνων. Ἐγεννήθη περὶ τὸ 335 ἐξ εὐγενῶν γονέων καὶ ἐσπούδασεν ἐν Ρώμῃ Ἐλληνικὴν καὶ Λατινικὴν φιλολογίαν, φιλοσοφίαν καὶ νομικά. Ἐξήσκησεν ἐπ' ὀλίγα ἔτη τὸ ἐπάγγελμα τοῦ συνηγόρου καὶ διωρίσθη βραδύτερον διοικητὴς Μεδιολάνων. Ὅταν τὸ 374 ἀπέθανεν δ Ἐπίσκοπος τῆς πόλεως ταύτης, ὁ χριστιανικὸς λαὸς ἔζητησεν ἐπιμόνως νὰ δεχθῇ δ Ἀμβρόσιος νὰ γίνη Ἐπίσκοπος. Ἐντὸς 8 ἡμερῶν ἔλαβε τοὺς κατωτέρους ἐκκλησιαστικοὺς βαθμούς καὶ τέλος τὸν βαθμὸν τοῦ Ἐπισκόπου πρὸς γενικὴν τῶν χριστιανῶν ἀγαλλίασιν.

Ο Ἀμβρόσιος ἀνεδείχθη πρότυπον ποιμενάρχου. Διένειμε τὴν περιουσίαν του εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ζῶν αὐτὸς λιτότατα ἐβοήθει πάντας τοὺς δυστυχεῖς, «χαίρων μετὰ χαιρόντων καὶ κλαίων μετὰ κλαιόντων». Διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ αἰχμαλώτους, ἐπώλησε κάποτε καὶ τὰ χρυσᾶ ἀφερώματα τῶν ναῶν. Ἡτο πολὺ θαρραλέος καὶ, δπως εἴδομεν, δὲν ἐδίστασε καὶ εἰς αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιον νὰ ἐπιβάλῃ «μετάνοιαν».

Κατεπολέμησε τοὺς ἀρειανούς καὶ εἰσήγαγε μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν λατρείαν. Ἐγραψε πολλὰ συγγράμματα ἑρμηνευτικά, δογματικά, καὶ ἡθικά, διεκρίθη δὲ καὶ ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ. Ἐγραψεν ἐπίσης ὕμνους, ἐκ τῶν ὄποιων μερικοὶ εἰσήχθησαν εἰς τὴν λατρείαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ή ὄποια κατατάσσει τοῦτον μεταξὺ τῶν μεγάλων Πατέρων καὶ Διδασκάλων της.

Ο Ἀμβρόσιος ἀπέθανε τὸ 397, ή δὲ μνήμη του ἔορτάζεται τὴν 7ην Δεκεμβρίου.

2) Ἰερώνυμος. Ἐγεννήθη οὗτος εἰς τὴν Δαλματικὴν πόλιν Στρ-

δῶνα τὸ 345. Ἐσπούδασεν εἰς Ρώμην φιλολογίαν, φιλοσοφίαν καὶ ρητορικὴν καὶ εἰκοσαετής ἐβαπτίσθη. Μετέβη κατόπιν εἰς Γαλλίαν, ὅπου κατέγυνεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν. Βραδύτερον ἤλθεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἔζησεν ἐπὶ τριετίαν εἰς τὴν ἔρημον τῆς Συρίας μελετῶν τοὺς Ἐλληνας Πατέρας. Ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος εἰς Ἀντιόχειαν. Τὸ 382 μετέβη εἰς Ρώμην, ὅπου ἔζησεν δλίγα ἔτη θαυμαζόμενος διὰ τὴν συφίαν του. Ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἔζησε παρὰ τὰ Ἱεροσόλυμα ὡς ἀσκητὴς μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του. Ἀπέθανε τὸ 420 εἰς τὴν Βηθλεέμ.

Οὐαὶ τοῖς σπουδαιοτέρους καὶ πολυγραφωτέρους Λατίνους ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς. Μετέφρασε τὴν Ἀγίαν Γραφὴν εἰς τὴν Λατινικήν. Οὕτω προῆλθεν ἡ τεθεῖσα γενικῶς ἐν χρήσει εἰς τὴν Δύσιν μετάφρασις τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἡ ἀποκληθεῖσα Vulgata, δηλ. κοινή, δημοτική, ἐνῷ μέχρι τότε ἦτο ἡ Itala. Ἀλλα ἔργα τοῦ Ἱερωνύμου ἥσαν ἐρμηνευτικά, ἴστορικά περὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ἐπιστολαί, μεταφράσεις Ἐλλήνων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων κ.ἄ.

Ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία ἀνεκήρυξε τὸν Ἱερώνυμον «διδάσκαλον τῆς ἐκκλησίας» (Doctor Ecclesiae), ὅπως καὶ τὸν Ἀμβρόσιον, τὸν Αὐγουστῖνον καὶ τὸν πάπαν Γρηγόριον (τὸν Διάλογον).

3) Αὔγουστῖνος. Ὕπέρτερος ὅλων τῶν Πατέρων τῆς Δύσεως ἀνεδείχθη ὁ Ἱερὸς Αὐγουστῖνος μὲ τὴν σοφίαν του, τὴν συγγραφικήν του δρᾶσιν καὶ τὰ ἔξαιρετικὰ προσωπικὰ καὶ ποιμαντορικά χαρίσματα του.

Ἐγεννήθη τὸ 354 εἰς μίαν κωμόπολιν τῆς Νουμιδίας τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ εὐσεβὴς καὶ ἐνάρετος μῆτηρ του Μόνικα ἤσκησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτοῦ. Συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του εἰς Καρχηδόνα διακρινόμενος διὰ τὴν εὐφύταν καὶ φιλομάθειάν του. Εἰς Μεδιόλανα, δημιούργησε βραδύτερον τὸ ἐπάγγελμα τοῦ διδάσκαλου τῆς ρητορικῆς, ἐμελέτησεν ἐπισταμένως τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Μεδιολάνων Ἀμβρόσιου (387) πρὸς ἄφατον χαρὰν τῆς μητρός του. Ἐγκατεστάθη βραδύτερον εἰς μικρὸν κτῆμά του παρὰ τὴν πόλιν τῆς γεννήσεώς του εἰς Ἀφρικήν. Ἡ φήμη τῆς σοφίας του ἐξηπλώθη εἰς ὅλην τὴν Ἀφρικήν. Ὁταν τὸ 396 ἀπέθανεν ὁ Ἐπίσκοπος τῆς μικρᾶς παραλιακῆς πόλεως τῆς Νουμιδίας Ἰππῶνος, προεχειρίσθη κατὰ γενικὴν ἀπαίτησιν Ἐπίσκοπος ὁ Αὔγουστῖνος καὶ ἔζησεν ἐκεῖ μέχρι τοῦ θανάτου του (430 μ.Χ.).

‘Ος Ἐπίσκοπος ὁ Αὔγουστῖνος ἀνέπτυξεν ἐξαιρετικὴν δρᾶσιν. Διέθεσε τὴν περιουσίαν του ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, ἐζή ὁ Ἰδιος ἀσκητικὸν βίον καὶ ἐκήρυττε καθημερινῶς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Σώζονται 450 διμιλίαι του. Κατεπολέμησε τὰς αἰρέσεις καὶ μάλιστα τὴν τοῦ Βρεταννοῦ μοναχοῦ Πελαγίου, διτις ἐδίδασκεν διτις ὁ ἀνθρωπος, δύναται μὲ τὰς ἴδιας του δυνάμεις, πράττων τὸ ἀγαθόν, νὰ σωθῇ ἄνευ τῆς θείας χάριτος.

Μὲ τὴν πολεμικὴν του δύμας κατὰ τοῦ Πελαγιανισμοῦ ὁ Αὔγουστῖνος ἔφθασεν εἰς τὴν ἐσφαλμένην ἐπίσης διδασκαλίαν, καθ’ ἣν ὁ ἀνθρωπὸς σώζεται μόνον διὰ τῆς θείας χάριτος (διδασκαλία τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ). ‘Η δρθόδοξος ἐκκλησία διδάσκει, ὡς γνωστόν, διτις ἡ σωτηρία είναι προϊὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθέρας ἐνεργείας καὶ τῆς θείας χάριτος.

‘Ο Αὔγουστῖνος ἔγραψε πλεῦστα θεολογικὰ συγγράμματα, ἐρμηνευτικά, ἀπολογητικά, δογματικά καὶ ἡθικά.

Σπουδαιότατον θεωρεῖται τὸ «Περὶ πολιτείας τοῦ Θεοῦ» (De Civitate Dei), ἐν τῷ ὅποιώ ἐξαίρεται ἡ κυβερνῶσα τὸν κόσμον Θεία Πρόνοια καὶ τονίζεται ὁ τελικὸς θρίαμβος τῆς πίστεως καὶ τῆς θείας δικαιοσύνης. Ἀλλα σπουδαῖα ἔργα του είναι αἱ Ἐπιστολαὶ του καὶ τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐξομολογήσεις», ἐν τῷ ὅποιώ περιγράφει μὲ εἰλικρίνειαν καὶ χάριν τὸν βίον του.

‘Ο Αὔγουστῖνος είναι μία δλῶς ἐξέχουσα μορφὴ τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας καὶ ἡσκησεν ἐξαιρετικὴν ἐπιδρασιν εἰς δλῆν τὴν Δύσιν.

4) ‘Ο Πάπας Γρηγόριος (ὁ Διάλογος). ‘Ο Πάπας Γρηγόριος (590 - 604) είναι ὁ τέταρτος τῶν μεγάλων πατέρων καὶ «διδασκάλων» τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας. Εἰργάσθη ἐπιτυχῶς διὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἐκκλησίας τῆς Δύσεως, διὰ τὴν καταπολέμησιν τῶν αἰρέσεων καὶ τὴν ἀνακαίνισιν τῆς λατρείας. Εἰργάσθη ἐπίσης διὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Ἀγγλοσαξόνων. ‘Εγραψεν ἐρμηνευτικὰ κυρίως ἔργα καὶ ἐπιστολάς. ‘Ἐν ἔργον του ὑπὸ τὸν τίτλον «Διάλογοι», ἐν τῷ ὅποιώ περιγράφει τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα Ἰταλῶν ἀσκητῶν, ἔγινε προσφιλές ἀνάγνωσμα εἰς τὴν Δύσιν καθ’ ὅλον τὸν Μεσαίωνα. Εἴς τοῦτο ὀφείλει τὸ προσωνύμιον Διάλογος. ‘Ο Γρηγόριος διεκρίθη ἐπίσης καὶ ὡς ὑμνογράφος μεταρρυθμίσας καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας.

Οι ἄλλοι Λατīνοι πατέρες καὶ συγγραφεῖς. ‘Ἐκ τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων καὶ συγγραφέων σπουδαιότεροι είναι: 1) ‘Ο

Ιλαριος, ἐπίσκοπος Πικταβίου (Πουατιέ) τῆς Γαλλίας, δ ὀνομασθεὶς
'Αθανάσιος τῆς Δύσεως διὰ τοὺς ἀγῶνας του κατὰ τοῦ Ἀρειανισμοῦ
(367). 2) Ὁ Ρουφῖνος, δ ὁποῖος μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν πολλὰ
συγγράμματα 'Ελλήνων θεολόγων. 3) Ὁ Λέων Α', πάπας Ρώμης (440 -
461), δ ὁποῖος θεωρεῖται ὡς θεμελιωτὴς τοῦ μεγαλείου τῆς Ἐκκλησίας
τῆς Ρώμης καὶ 4) Ὁ Διονύσιος δ Μικρός, ὡς δ Ἰδιος ὀνόμαζε τὸν ἔαυ-
τόν του ἐκ μετριοφροσύνης (545). Οὗτος καθώρισεν ὡς ἔτος τῆς γεννή-
σεως τοῦ Σωτῆρος τὸ 754 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης, ἡ δὲ χρονολογία αὕτη
καθιερώθη γενικῶς εἰς δόλον τὸν κόσμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ, ΛΑΤΡΕΙΑ, ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΗΘΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ

39. Ἡ Διοίκησις τῆς Ἔκκλησίας.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ διοίκησις τῆς Ἔκκλησίας συστηματοποιεῖται καὶ λαμβάνει τὴν ὁριστικὴν μορφήν της συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Οἱ Ἐπίσκοποι καὶ οἱ Μητροπολῖται διοικοῦν καὶ τώρα τὰς ἐπὶ μέρους Ἔκκλησίας τῶν πιστῶν βοηθούμενοι ἀπὸ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους. Ἀλλ' ἀφ' ὅτου τὸ κράτος διηρέθη εἰς μεγάλας διοικητικὰς περιφερείας, οἱ Ἐπίσκοποι ἡ Μητροπολῖται τῶν πρωτευούσῶν τῶν διοικήσεων τούτων προσέλαβον «τιμητικὰ πρωτεῖα» μεταξὺ τῶν Ἐπισκόπων τῆς διοικητικῆς περιφερείας, προεδρεύοντες τῶν τοπικῶν Συνόδων, διὰ τῶν δοπίων ἐρρυθμίζοντο διάφορα ἔκκλησιαστικὰ ζητήματα. Ἀνεγνωρίσθησαν λοιπὸν Ἔξαρχοι ἢ Ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἀπέκτησαν δικαίωμα ἐποπτείας ἐπὶ τῶν Ἔκκλησιῶν τῆς περιφερείας των. Τοιοῦτοι ἔγιναν οἱ Ρώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, Ἐφέσου, Θεσσαλονίκης καὶ Ἱεροσολύμων.

Ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος οἱ Ἀρχιεπίσκοποι Ρώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ὀνομάσθησαν Πατριάρχαι, οἱ δὲ Ἀλεξανδρείας καὶ Ρώμης προσέλαβον καὶ τὸν τίτλον τοῦ Πάπα. Ἀλλὰ καὶ οἱ τίτλοι οὗτοι ἦσαν τίτλοι τιμῆς. Ἀνεγνωρίζοντο πάντως «πρεσβεῖα τιμῆς» εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς παλαιᾶς πρωτευούσης Ρώμης.

Τὰ πέντε Πατριαρχεῖα ἦσαν ἀνεξάρτητα, ἀλλὰ εἶχον ὅλα τὴν αὐτὴν διοίκησιν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τοὺς Κανόνας τῆς Ἔκκλησίας. Ἐθεω-

ροῦντο ὡς ἀδελφοὶ μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς οἰκογενείας, τῆς ὁποίας πατὴρ εἶναι ὁ Χριστός. Οὐδὲν τῶν Πατριαρχείων εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιφέρῃ μεταβολήν τινα εἰς τὴν διοικησιν ἢ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ δικαίωμα τοῦτο εἶχε μόνον ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἡ ὁποία ἦτο ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Κράτος εἰς τὴν Ἀνατολὴν διετηρήθησαν καθ' ὅλην τὴν περίοδον ταύτην καὶ μέχρι τῆς Ἀλώσεως¹. Εἰς τὴν Δύσιν δύμας λόγῳ τῆς πρωτοβουλίας τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν ἔκχριστιανισμὸν τῶν βαρβάρων ὁ Πάπας τῆς Ρώμης ἀπέκτησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν Ἰδρυθέντων ἐκεῖ κρατῶν. Ἐπέτυχε πρῶτον νὰ γίνῃ ἀπόλυτος ἄρχων τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως: ὅλοι οἱ κληρικοὶ τῆς Δύσεως ὥφειλον νὰ ὑπακούουν τυφλῶς εἰς αὐτόν. Περὶ τὰ τέλη δὲ τῆς περιόδου ταύτης (754) ὁ ἡγεμὼν τῶν Φράγκων Πιπίνος ὁ Γ' ὁ Μικρὸς κατανικήσας τοὺς Λογγοβάρδους παρεχώρησεν εἰς τὸν Πάπαν τὴν ἔξαρχίαν τῆς Ραβέννης, διὰ νὰ τὴν κυβερνᾷ καὶ ὡς κοσμικὸς ἄρχων. Τότε ἴδρυθη τὸ παπικὸν κράτος, τὸ ὅποῖον βραδύτερον περιέλαβεν ὅλην τὴν Κεντρικὴν Ἰταλίαν. Κατὰ τὸ ἔτος 800 ὁ Πάπας ἐστεψεν ἐν Ρώμῃ αὐτοκράτορα τοῦ μεγάλου κράτους τῶν Φράγκων τὸν Κάρολον τὸν Μέγαν. "Ἐκτοτε τὸ κῦρος τοῦ Πάπα εἰς τὴν Δύσιν ηὔξησε πάρα πολὺ καὶ ἐπὶ τούτου ἐστήριξεν ἐν μέρει τὰς ἀξιώσεις του καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, αἱ δόποιαι προεκάλεσαν τὸ σχίσμα τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

"Ολοι οἱ διοικοῦντες καὶ ὑπηρετοῦντες τὴν Ἐκκλησίαν (διάκονοι, πρεσβύτεροι, ἐπίσκοποι) ἀπετέλουν, ὡς γνωστόν, τὸν κλῆρον. Ἡ θέσις τοῦ κλήρου ἦτο πολὺ τιμητικὴ καὶ διὰ τοῦτο ἐγίνοντο κληρικοὶ ἀνδρες διακρινόμενοι διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἀρετὴν των, ὡς καὶ τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν των. Οἱ κληρικοὶ ἐπετρέπετο νὰ εἶναι καὶ ἔγγαμοι, ἀν δ ἁγιμος εἶχε γίνει πρὸ τῆς χειροτονίας των, ἀλλὰ βραδύτερον οἱ ἐπίσκοποι ἐλαμβάνοντο μόνον ἐκ τῶν ἀγάμων. Εἰς τὴν Δύσιν ἐπεβλήθη ἡ ἀγαμία εἰς ὅλους τοὺς κληρικούς ἀνεξαιρέτως. Ἐδικάζοντο ἐπίσης οἱ κληρικοὶ ὅχι ἀπὸ τὰ πολιτικὰ δικαστήρια, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἐπισκοπικὸν δικαστήριον οἱ κατώτεροι, ἀπὸ Συνοδικὸν δὲ τοιοῦτον οἱ ἐπίσκοποι.

1. Περὶ τῶν σχέσεων τούτων βλέπε κατωτέρω σελ. 106.

40. Ἡ λατρεία.

Ἡ λατρεία προσέλαβε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μεγάλην λαμπρότητα, τελουμένη εἰς ὥραιούς μεγαλοπρεπεῖς ναούς καὶ λαβοῦσα ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος διμοιύμορφον τελετουργικὸν τύπον.

Τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς λατρείας ἦτο ἡ Θεία Λειτουργία, τῆς δοπίας κεντρικὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ τέλεσις τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

Μετὰ τῆς Θείας Λειτουργίας συνεδέετο καὶ τὸ κήρυγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδόθη κατὰ τοὺς Δ' καὶ Ε' ἰδίως αἰῶνας μεγάλη σημασίᾳ. Τὰ κηρύγματα ἔγιναν ἀριστουργήματα ρητορικῆς τέχνης χάρις εἰς τοὺς μεγάλους Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας Βασίλειον, Γρηγόριον, Χρυσόστομον κ.ἄ. εἰς τὴν Ἀνατολήν, Ἀμβρόσιον, Αὐγουστῖνον κ.ἄ. εἰς τὴν Δύσιν.

Καὶ τὰ ὅλα μυστήρια ἔξακολουθοῦν νὰ τελῶνται, ὅπως εἰς τὴν προηγουμένην περίοδον, διεμορφώθησαν δὲ δριστικῶς καὶ ἐπλουτίσθησαν διὰ νέων ὕμνων καὶ εὐχῶν. Τὸ "Ἄγιον Βάπτισμα γίνεται εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ εἰς μεγάλην ἡλικίαν. Ἄλλὰ ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος ἀρχίζει νὰ ἐπικρατῇ γενικῶς ὁ νηπιοβαπτισμός.

Ο κύκλος τῶν ἑορτῶν ἔγινεν εὐρύτερος διὰ τῆς προσθήκης πολλῶν νέων ἑορτῶν, αἱ ὁποῖαι διεκρίθησαν ἀπὸ τότε εἰς Δεσποτικάς, Θεομητορικάς καὶ εἰς ἑορτὰς Ἅγιων καὶ Μαρτύρων τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἔτος ἥρχιζεν ἀπὸ τῆς 1ης Σεπτεμβρίου, ἀφ' ἣς ἥρχιζε καὶ τὸ ρωμαϊκὸν οἰκονομικὸν ἔτος.

Απὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων ἐγίνετο χρῆσις τοῦ θυμιάματος εἰς τοὺς ναούς, ἡνάπτοντο δὲ κηρία κοιλαντίαι. Κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὸν Θ' εἰς τὴν Ἀνατολήν ἐγενικεύθη ἐπίσης ἡ χρῆσις τῶν κωδώνων εἰς τοὺς ναούς.

Ἡ Θεία Λειτουργία καὶ αἱ ὅλαις ἱεραὶ Ἀκολουθίαι ἐπλουτίσθησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ ἔγιναν μεγαλοπρεπέστεραι διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ὑμνογραφίας κυρίως καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

41. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ 'Υμνογραφία καὶ μουσική.

Ἡ ἀνάγνωσις περικοπῶν ἐκ τῆς Ἅγιας Γραφῆς καὶ ἡ κοινὴ τῶν πιστῶν ὑμνῳδία κατελάμβανον ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων μέρος τῆς θείας λατρείας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐψάλλοντο ὕμνοι ἴουδαϊκοι

ἢ ψαλμοὶ τοῦ Δαβὶδ ἢ ἀγνώστων χριστιανῶν πουητῶν σύντομοι ὕμνοι.
'Απὸ τοῦ Β' ὅμως καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος πολλοὶ Χριστιανοὶ
ἔχοντες ποιητικὸν τάλαντον συνέθετον θρησκευτικὰ ποιήματα καὶ ὕμνους,
οἱ δόποιοι ἐψάλλοντο πλέον κατὰ προτίμησιν εἰς τοὺς ναούς. Τοιουτοτρό-
πως ἀνεπτύχθη ἡ χριστιανικὴ ποίησις καὶ ὕμνογραφία.

'Η μεγαλυτέρα ἀνάπτυξις τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως γενικῶς καὶ
εἰδικώτερον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὕμνογραφίας ἐσημειώθη κατὰ τὸν
ΣΤ', τὸν Ζ' καὶ μάλιστα τὸν Η' αἰῶνα, ὅπότε ἤκμασαν οἱ σπουδαιότεροι
ποιηταὶ καὶ ὕμνογράφοι. Μερικοὶ ἐκ τούτων ἐμελοποίουν οἱ ὕδιοι τοὺς
ὕμνους των καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζονται μελωδοί. Οἱ ἐπισημότεροι ἐκ
τούτων εἶναι ὁ Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, ὁ Ἀνδρέας ὁ Κρήτης (740), ὁ
Κοσμᾶς ὁ Μελωδός, ἐπίσκοπος Μαΐουμᾶς τῆς Φουνίκης (750), ὁ Θεό-
δωρος ὁ Στουδίτης, ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς, ἡ Κασσιανὴ κ.ἄ. εἰς τὴν
Ἀνατολήν¹, ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Αὔγουστῖνος καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Διάλογος
εἰς τὴν Δύσιν.

---

1. Οἱ γνωστότεροι ὕμνοι, οἱ ὅποιοι συγκινοῦν πάντοτε βαθύτατα τοὺς χριστια-
νούς, εἶναι οἱ ἔξης:

A' 'Η Παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει
καὶ ἡ γῆ τὸ σπῆλαιον τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει.
Ἄγγελοι μετὰ ποιμένων δοξολογοῦσι,
Μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος δδοιποροῦσι·
δι' ἡμᾶς γάρ ἐγνήθη Παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός...

(Ρωμανοῦ : Κοντάκιον εἰς ἑορτὴν Χριστουγέννων)

B' 'Αναστάσεως ἡμέρα, λαμπρυθῶμεν λαοί·
Πάσχα Κυρίου, Πάσχα·
Ἐκ γὰρ θανάτου πρὸς ζωὴν καὶ ἐκ γῆς πρὸς οὐρανὸν
Χριστὸς ὁ Θεός ἡμᾶς διεβίβασεν,
Ἐπινίκιον δδοντας....

(Ιωάννου Δαμασκηνοῦ : «Κανὼν» Πάσχα)

G' Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε·
Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε·
Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε·
Ἄσασε τῷ Κυρίῳ
πᾶσα ἡ γῆ
καὶ ἐν εὐφροσύνῃ ἀνυμνήσατε λαοί,
ὅτι δεδόξασται....

(Κοσμᾶς τοῦ μελωδοῦ : Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν)

Οι ίδιοι άπηγγέλλοντο κατ' ἀρχὰς ή ἐψάλλοντο ἀπὸ δλους μαζὶ τοὺς ἐκκλησιαζόμενους πιστοὺς ἐν μιᾷ φωνῇ ἀνευ μουσικῶν κανόνων καὶ σημείων. Βραδύτερον δὲ, ὅταν ἡ λατρεία διεμορφώθη τυπικῶς καὶ προσέλαβε λαμπρότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν, ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσική, φωνητικὴ πάντοτε, ἐσυστηματοποιήθη ἀκολουθήσασα ὀκτὼ τρόπους τοῦ ψάλτειν (ὅκτὼ ἥχους). Τοιουτορόπως ἐδημιουργήθη ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τῶν ὀκτὼ ἥχων, ἡ ἄλλως λεγομένη Βυζαντινή. Τὴν ὀκτώηγον συνεπλήρωσε καὶ ἐπλούτισεν ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

'Απὸ τοῦ Δ' αἰῶνος καθιερώθη νὰ ψάλλωνται οἱ ίδιοι ὑπὸ ὀρισμένων καλλιφώνων χριστιανῶν (τοῦ χοροῦ), οἱ δὲ ἄλλοι ἐκκλησιαζόμενοι νὰ ἐπαναλαμβάνουν χαμηλῆ τῇ φωνῇ τοὺς τελευταίους στέχους τῶν ὕμων (νὰ ὑπηχῶσιν). "Οταν τέλος ὁ χορὸς τῶν ψαλτῶν ἔχωρισθη εἰς δύο, δεξιὸν καὶ ἀριστερόν, τότε ἡ ψαλμῳδία ἐγίνετο μόνον ἀπὸ τοὺς δύο χοροὺς ψάλλοντας κατ' ἀντιφωνίαν.

'Η Δυτικὴ Ἐκκλησία εἰσήγαγεν εἰς τοὺς ναοὺς διὰ τὴν ὑποβοήθησιν τῆς ψαλμῳδίας καὶ μουσικὸν ὅργανον πολύπλοκον, ἀποτελούμενον ἐκ συνδυασμοῦ αὐλῶν καὶ συρίγγων, τὸ δόποῖον ὀνομάσθη "Οργανον¹".

42. 'Η Χριστιανικὴ Τέχνη

Μεγάλην ἀνάπτυξιν καὶ κάλλος θαυμαστὸν λαμβάνει κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ Χριστιανικὴ Τέχνη. Τὰ ἔργα τῆς εἶναι κυρίως ναοί, διὰ τὴν δημιουργίαν τῶν ὅποίων συνεργάζονται αἱ τρεῖς ἐκ τῶν Καλῶν Τεχνῶν, δηλ. ἡ Ἀρχιτεκτονική, ἡ Γλυπτική καὶ ἡ Ζωγραφική.

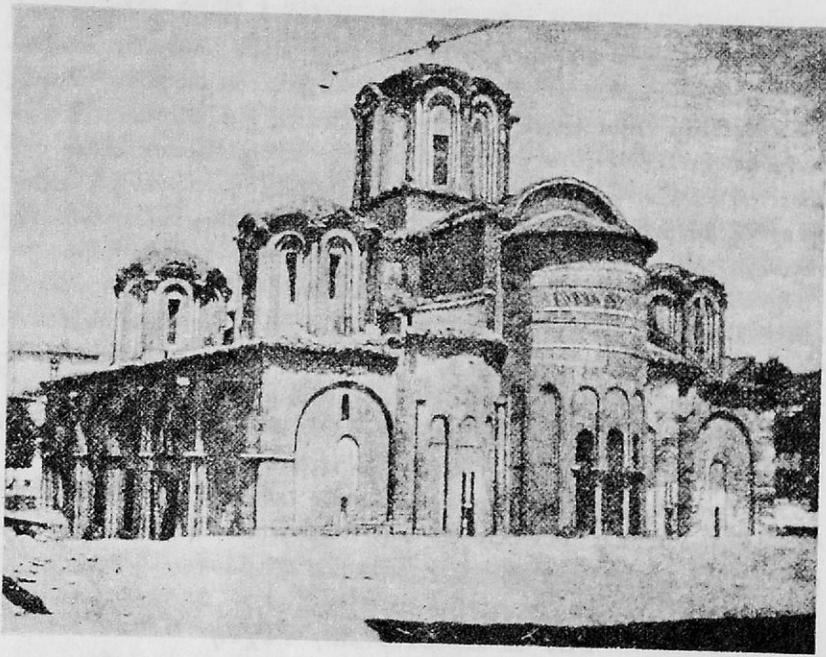
α') Ἀρχιτεκτονική.

'Απὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου οἱ χριστιανοὶ ἔχουν ἀνάγκην εὑρυχώρων ναῶν διὰ τὴν τέλεσιν τῆς λατρείας των, ἡ ὅποια εἶναι πλέον ἐλευθέρα. Τὰ παλαιότερον χρησιμοποιούμενα οἰκήματα ἦσαν μικρὰ καὶ εὔτελη καὶ εἶχον τὰ πλεῖστα καταστραφῆ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ.

'Ως ἀρχιτεκτονικὸν πρότυπον ἔχρησίμευσεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς ρωμαϊκὸν δημόσιον οἰκοδόμημα ὑπάρχον εἰς δλας σχεδὸν τὰς πόλεις

1. Αἱ μικραὶ ἐκκλησίαι ἔχουν τὸ ἀρμόνιον, τὸ δόποῖον εἶναι εἶδος πιάνου.

Ἀρμόνιον ἔχουν συνήθως καὶ τὰ σχολεῖα.

Ο ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.

καὶ ὄνομαζόμενον **Βασιλικὴ** (στοά). Αἱ ρωμαϊκαὶ Βασιλικαὶ ἡσάν μεγάλαι ὅρθιογώνιοι αἴθουσαι ἐστεγασμέναι, αἱ διποῖαι ἔχρησίμευον ὡς δικαστήρια ἢ ὡς χρηματιστήρια διὰ τὰς ἐμπορικὰς συναλλαγάς. Οἱ ἀρχιτεκτονικὸς λοιπὸν ρυθμὸς, κατὰ τὸν δόποιον ἀνηγέρθησαν οἱ πρῶτοι μεγάλοι χριστιανικοὶ ναοί, εἰναι ὁ λεγόμενος **ρυθμὸς Βασιλικῆς**.

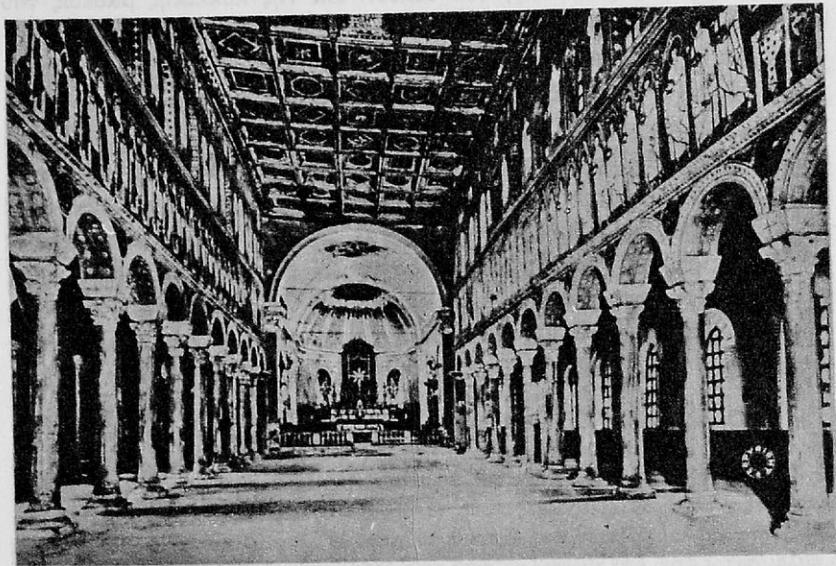
Οἱ ναοὶ οὗτοι εἶναι μεγάλου σχετικῶς μήκους καὶ πλάτους ὅρθιογώνια οἰκοδομήματα, ἐστεγασμένα διὰ ξυλίνης συνήθως στέγης σαμαρωτῆς καὶ ἔχοντα τὴν εἴσοδον εἰς τὴν πρὸς δυσμάς στενὴν πλευράν των, ἐνῷ ἡ πρὸς ἀνατολὰς στενὴ ἐπίσης πλευρὰ ἐσχημάτιζε κόγχην (ἀψίδα). Ἐσωτερικῶς ἐστηρίζετο ἡ στέγη των εἰς διπλῆν σειρὰν κιόνων τοποθετημένων παραλλήλως πρὸς τὰς μακρὰς πλευρὰς καὶ χωριζόντων τὸν ναὸν εἰς τρία μέρη (χλίτη), ἐκ τῶν δύοιων τὸ μεσαῖον ἦτο πλατύτερον τῶν δύο ἄλλων, δεξιοῦ καὶ ἀριστεροῦ. Εἰς τινας Βασιλικὰς ἡ στέγη

τοῦ μεσαίου κλίτους ἥτο χωριστή, ὑψηλότερον τῆς στέγης τῶν δύο
ἄλλων κλιτῶν.

Μικρὸν μέρος τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ, ἔχον ὑψηλότερον δάπεδον, ἔχωρίζετο ἀπὸ τὸν κυρίων ναὸν διὰ δρυφάκτου (κάγκελα) ἐκ μεταλλίνων ἢ ξυλίνων μικρῶν στύλων. Τὸ μέρος τοῦτο ὠνομάσθη ‘Αγιον Βῆμα καὶ προορίζεται διὰ τοὺς κληρικούς ἐν αὐτῷ καὶ πρὸ τῆς κόρης τοποθετεῖται ἢ ‘Αγία Τράπεζα, ἐφ’ ἣς τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Εἰς τὸν κυρίων ναὸν παρέμενον οἱ πιστοὶ καὶ εἰς τὸν πρόναον (ἢ νάρθηκα) οἱ κατηχούμενοι. Τὸ ‘Αγιον Βῆμα ἔχωρίσθη βραδύτερον ἀπὸ τὸν κυρίων ναὸν διὰ τοῦ εἰκονοστασίου (τέμπλου).

Μεγάλοι καὶ ὡραῖοι ναοὶ ρυθμοῦ Βασιλικῆς ἐκτίσθησαν εἰς Ρώμην, εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

‘Ο ναὸς τῆς ‘Αγίας Σοφίας ὁ ἀνεγερθεὶς ὑπὸ τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου ἦτο ρυθμοῦ Βασιλικῆς· τοιοῦτος εἶναι καὶ ὁ περικαλλής ναὸς τοῦ

Ἐσωτερικὸν ναοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς.

‘Αγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ. Εἰς τὰς Ἀθήνας ρυθμοῦ Βασιλικῆς εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Φωτεινῆς παρὰ τὸν Ἰλισὸν καὶ ὁ ναὸς τῶν Καθολικῶν ἐν τῇ ὁδῷ Ἐλευθ. Βενιζέλου.

‘Η ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀνέγερσις ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας εἰς τὴν θέσιν τῆς καταστραφείσης κατὰ τὴν Στάσιν τοῦ Νίκα Βασιλικῆς σημειώνει τὴν μεταβάσιν ἀπὸ τῆς παλαιοχριστιανικῆς τεχνοτροπίας εἰς τὸν νέον ρυθμόν, τὸν ὄνομαθέντα βραδύτερον **Βυζαντινόν**.

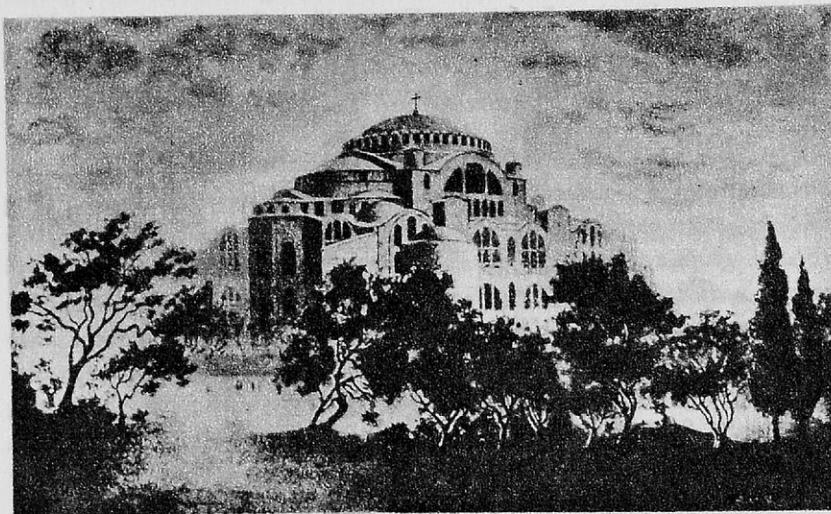
‘Η **Ἀγία Σοφία**. Ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ ἦσαν οἱ Μικρασιαταὶ Ἐλληνες Ἀνθέμιος καὶ Ἰσίδωρος. Χιλιάδες ἑργατῶν καὶ τεχνιτῶν εἰργάσθησαν ἐπὶ ἔξι ἔτη (532 - 537), ἐδαπανήθησαν δὲ 360 ἑκατομμύρια χρυσῶν δραχμῶν.

‘Η **Ἀγία Σοφία** εἶναι ρυθμοῦ σταυροειδοῦς Βασιλικῆς μετὰ τρούλου(θόλου). ‘Ο μέγας, εἰς τὸ κέντρον περίπου τοῦ ὅρθιογωνίου ναοῦ, θόλος στηρίζεται ἐπὶ τεσσάρων κτιστῶν κιόνων (πεσσῶν)· αἱ κορυφαὶ τῶν πεσσῶν συνδέονται διὰ τεραστίων ἀψίδων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη ἡ κυκλικὴ βάσις (στεφάνη) τοῦ θόλου. ‘Ἐκ τῆς κυκλικῆς βάσεως τοῦ θόλου καὶ κατὰ προέκτασιν τοῦ τοξοειδοῦς ἀνοίγματος τῶν ἀψίδων ἐκφύονται καὶ φθάνουν μέχρι τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τοῦ ὅρθιογωνίου ναοῦ τέσσαρες θολωταὶ καμάραι (ἡμιθόλια) δίδουσαι εἰς τὴν στέγασιν τοῦ ναοῦ τὸ σχῆμα σταυροῦ.

‘Ο ναὸς ἔχει δύο νάρθηκας, ἐξωνάρθηκα καὶ ἐσωνάρθηκα· ἀπὸ τούτου δι’ ἐννέα μεγαλοπρεπῶν θυρῶν, τῶν ὁποίων αἱ τρεῖς μεσαῖαι ὄνομάζονται «Βασιλικαὶ πύλαι», εἰσέρχεται τις εἰς τὸν κυρίως ναόν.

‘Η ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν προξενεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ μέγα τοῦτο καλλιτέχνημα, εἶναι καταπληκτική. ‘Ο ἐπισκέπτης βλέπων πρὸς τὸν θόλον καὶ τὰ ἡμιθόλια, ἀπὸ τὰ παράθυρα τῶν ὁποίων ἀπλετον φῶς

1. ‘Ο ναὸς τοῦ Ἀγίου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου ἀνηγέρθη τὸ πρῶτον κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα. ‘Ἐκτοτε πολλάκις καταστραφεὶς καὶ ἀποκατασταθεὶς εἰχε διασωθῆ μέχρι τοῦ 1917, ὅτε κατεστράφη ὑπὸ πυρκαϊᾶς. ‘Ανοικοδομηθεὶς ὅμως καὶ ἀναστηλωθεὶς ἐξ ὀλοκλήρου συμφώνως πρὸς τὰ ἀρχαῖα σχέδια ἐπανέκτησε τὴν παλαιὰν ὠραιότηταν καὶ λαμπρότητά του. Κάτωθι τοῦ ναοῦ ἐν ὑπογείῳ κρύπτη - στοῖχος ὑπάρχει δι πολαιότατος (τοῦ 4ου αἰῶνος) ναΐσκος τοῦ Ἀγίου καὶ παρ’ αὐτὸν μαρμαρίνη λάρναξ - δεξαμενή, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνέβλυζε τὸ μύρον τοῦ Ἀγίου (ἐξ οὗ καὶ Μυροβλήτης).

‘Ο ναός τῆς Ἀγίας Σοφίας, δπως ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ

καταυγάζει τὸν ναόν, νομίζει ὅτι ἀτενίζει πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἡ ψυχὴ του μεταρσιῦται. “Οταν δὲ διεσώζετο ἀκόμη ὁ θαυμάσιος διάκοσμος τοῦ ἐσωτερικοῦ μὲ τὰ πολύχρωμα μάρμαρα, τὰ μωσαϊκά, τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους, πάντα ταῦτα ἀφηνον ἐκστατικὸν τὸν ἐπισκέπτην. ‘Ο σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἴστορικὸς Προκόπιος γράφει: «Ἐν αὐτῷ ὁ νοῦς πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαίρεται, οὐ μαρχάν πσν ἥγονύμενος Αὐτὸν εἶναι». ‘Ο Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανός, δταν εἰσῆλθε κατὰ τὰ ἐγκαίνια εἰς τὸν ναόν, θαυμβωθεὶς ὑπὸ τοῦ κάλλους αὐτοῦ ἀνέκραξε: «Νενίκηκά σε, Σολομών», θέλων νὰ δηλώσῃ ὅτι ἡ Ἀγία Σοφία ἥτο λαμπροτέρα τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος.

Εἰς τὴν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ αὐλὴν ὑπῆρχε κρήνη (φιάλη), ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶχε χαραχθῆ ἡ περίφημος καρκινικὴ ἐπιγραφή:

ΝΙΨΟΝ ΛΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ

‘Αναγιγνώσκεται καὶ εὐθέως καὶ ἀντιστρόφως καὶ δίδει τὴν αὐτὴν καὶ εἰς τὰς δύο ἀναγνώσεις ἐντολήν, τοῦ καθαροῦ δηλ. ὅχι μόνον τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς πρὸ τῆς εἰσόδου εἰς τὸν ναόν.

Σήμερον δὲ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας ἔχει ἀναγνωρισθῇ ὡς Μουσεῖον.

β') Γλυπτικὴ καὶ Ζωγραφικὴ.

Αἱ δύο αὗται καλαὶ τέχναι καλλιεργοῦνται καὶ ἀναπτύσσονται εὐρύτατα, ἀλλὰ χάνουν τὴν αὔτοτέλειάν των καὶ γίνονται θεραπαινίδες τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Οἱ χριστιανοὶ καλλιτέχναι ἀποφεύγουν τὰ περίοπτα γλυπτὰ ἀγάλματα, διότι ἡ διὰ τῆς γλυπτικῆς παράστασις θείων μορφῶν, ὅπως ἐγίνετο ὑπὸ τῶν Ἑθνικῶν - 'Ελλήνων, ἐθεωρεῖτο ἀσέβεια· μόνον ἐπὶ πλακῶν, ἐπιταφίων κυρίως, φιλοτεχνοῦν ἀναγλύφους μορφὰς ἢ παραστάσεις· διακοσμοῦν ὅμως λεπτότατα καὶ ἀριστοτεχνικῶς τὰ κιονόκρανα, τὰ πλαίσια θυρῶν καὶ παραθύρων, τὰ θωράκια¹ καὶ ὅλα τὰ μαρμάρινα μέρη τοῦ ναοῦ.

'Η ἄκανθος τοῦ ἑλληνικοῦ κιονοκράνου ἀντικαθίσταται ἀπὸ πολύπλοκον διάτρητον δακτελλωτήν διακόσμησιν ὅλης τῆς ἐπιφανείας τοῦ κιονοκράνου τῶν χριστιανικῶν ναῶν. Εἰς τὰ πλαίσια θυρῶν καὶ παραθύρων φιλοτεχνοῦνται σταυροί, ἔλικες, ὀκτινωτοὶ τροχοί. Τὰ θωράκια διακοσμοῦνται μὲ διάφορα φυλλώματα ἢ κληματίδας, φανταστικὰ ζῷα, σταυρούς, ρόδακας² κ.λ.π.

'Η χριστιανικὴ ζωγραφικὴ δὲν περιορίζεται πλέον εἰς τὰς συμβολικὰς παραστάσεις τῆς προτγρουμένης περιόδου. "Ηδη οἱ χριστιανοὶ ζωγράφοι φιλοτεχνοῦσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν τοίχων τῶν ναῶν ἢ ἐπὶ ξυλίνων πινάκων φορητῶν εἰκόνας θείων μορφῶν ἢ παραστάσεις σκηνῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης.

Κύριον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ζωγραφικῆς τῆς περιόδου ταύτης εἶναι δὲ πλοῦτος καὶ ἡ ἀρμονία τῶν χρωμάτων, ὡς καὶ ἡ κατανυκτικὴ σεμνότης καὶ ιερὰ μεγαλοπρέπεια τῶν εἰκονιζομένων μορφῶν.

'Ιδιαιτέρων ἐπιτυχίαν καὶ λαμπρότητα παρουσιάζουν αἱ ψηφιδωταὶ ἢ μωσαϊκαὶ εἰκόνες. Περίφημα ἦσαν τὰ ἐπὶ τοίχων μωσαϊκά τῆς Ἀγίας Σοφίας, τὰ ὅποια δυστυχῶς ἐπεχρίσθησαν δι' ἀσβεστοκονιάματος

1. Θωράκια: εἶναι πλάκες μαρμάριναι καλύπτουσαι τὰ κενὰ τῶν στύλων, δι' ὃν ἔχωρίζετο τὸ "Ἀγιον Βῆμα ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸν ἢ τὰ κενὰ τῶν κιόνων εἰς τὸ ὑπερῷον κ.λ.π.

2. Ρόδακα: σχῆμα ρόδοι μὲ ἀνοικτὰ φύλλα.

μετά τὴν "Αλωσιν, ἐλάχιστα δὲ ἔξ αὐτῶν ἔχουν «ἀποκαλυφθῆ» δι' ἐπιπόνου καὶ προσεκτικῆς ἑργασίας εἰδικῶν τεχνικῶν καὶ ἀρχαιολόγων.

43. Τὰ ἥθη τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὴν Β' περίοδον.

Τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν δὲν διατηροῦνται τόσον ἀγνά, ὅπως ἡσαν κατὰ τὴν προηγούμενην περίοδον. Πολλοὶ Ἐθνικοὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ κράτους ἀνάληψιν προστασίας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐγίνοντο χριστιανοὶ δχι ἔξ ἀγάπης πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἔξ ἰδιοτελείας καὶ ὑπολογισμοῦ. Εἰς τὴν χαλάρωσιν τῆς ἀγνότητος τῶν ἥθων πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ ἀνάμειξις τοῦ λαοῦ εἰς τὰς θρησκευτικὰς συζητήσεις. Τοῦτο προεκάλεσεν ἀδιαφορίαν καὶ ψυχρότητα ἢ ὑποκρισίαν πρὸς τὴν πίστιν, σφοδρὰ δὲ πάθη καὶ μῖσος πρὸς τοὺς ἀντιφρονοῦντας.

Ἡ Ἐκκλησία προσεπάθει νὰ βελτιώσῃ τὰ ἥθη διὰ διαφόρων μέσων καὶ μάλιστα διὰ τῆς αὐστηρᾶς τηρήσεως τῶν κανόνων μετανοίας. Οἱ Ἐπίσκοποι διέθετον τὰ εἰσοδήματά των ἢ τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐπισκοπῶν καὶ τὰ ἀφιερώματα πολλάκις τῶν νοῶν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, τῶν ἀσθενῶν, τῆς ἐξαγορᾶς δούλων ἢ αἰχμαλώτων. Κατὰ τοὺς σεισμούς ἢ τὰς ἐπιδημίας ἢ Ἐκκλησία περιέθαλπε τοὺς πάσχοντας καὶ εἰς αὐτὴν κατέφευγον οἱ ακαδιωκόμενοι, διὰ νὰ εὕρουν προστασίαν.

Μοναχικὸς. Βίος. Τὴν ἥθικὴν αὐστηρότητα τῶν πρώτων χριστιανικῶν γρόνων εὑρίσκομεν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς τὸν μοναχικὸν βίον.

Ίδρυτὴς τοῦ μοναχικοῦ βίου ἦτο, ὡς γνωρίζομεν, ὁ Μέγας Ἀντώνιος. Οἱ μοναχοὶ ἔζων κατ' ἀρχὰς κεχωρισμένως εἰς καλύβας ἢ κελλία. Ὁ μαθητὴς τοῦ Μ. Ἀντωνίου **Παχώμιος** ἴδρυσε κοινόβια μοναστήρια καὶ ἐσυστηματοίησε τὸν κοινοβιακὸν βίον τῶν μοναχῶν ὑποχρεώσας τούτους νὰ ζῶσι καθ' ὄρισμένους κανόνας. Τὸ μοναστήριον, τὸ δόποιον ἴδρυσεν εἰς τὴν νῆσον Ταβέρνην τοῦ Νείλου ποταμοῦ, εἶχεν 7 χιλιάδας μοναχούς.

Εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ μοναχικοῦ βίου συνετέλεσαν καὶ τὰ σχετικὰ συγγράμματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων, μάλιστα δὲ τοῦ Ἰσιδώρου Πηγούσιωτού καὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Ὁ Μ. Βασίλειος ηύτυχησε νὰ ἴδῃ 80.000 μοναχούς νὰ ζῶσι κατὰ τὰς ἴδιας του ἀσκητικὰς διατάξεις.

Ἐν τούτοις πολλοὶ μοναχοὶ - ἀσκηταὶ ἔξηκολούθουν νὰ ζῶσι μόνοι

των εἰς τὰς ἑρήμους. Μερικοὶ ἔζησαν ἐπὶ πολλὰ ἕτη ἐπάνω εἰς στύλους (κίονας), ὅπως ὁ Συμεὼν ὁ Στυλέτης. Κέντρον τοῦ μοναχικοῦ βίου εἶναι κατ' ἀρχὰς ἡ Αἴγυπτος, ἐπειτα δὲ διεδόθη ὁ μοναχικὸς βίος εἰς Παλαιστίνην καὶ Συρίαν καὶ γενικῶς εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν.

Αἱ κυριώτεραι ἀρεταὶ τῶν μοναχῶν ἡσαν ἡ πενία, ἡ ὑπακοὴ καὶ δ. ἄγνδος βίος. Ἡ σχολοῦντο εἰς τὴν γεωργίαν κατ' ἀρχὰς, ἀλλὰ πολὺ γρήγορα τὰ μοναστήρια ἔγιναν κέντρα θεολογικῆς παιδείας καὶ εἰς αὐτὰ ἔξεπαιδεύθησαν ἔξοχοι κήρυκες τῶν ἀληθειῶν τοῦ Εὐαγγελίου.

Εἰς τὴν Δύσιν ὁ μοναχικὸς βίος ἔγινε γνωστὸς διὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Διεδόθη ἀμέσως καὶ ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῶν Λατίνων Πατέρων Ἀμβροσίου, Αύγουστίνου κ.ἄ. Κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα ὁ μοναχὸς Βενέδικτος μετερρύθμισε τὸν μοναχικὸν βίον τῆς Δύσεως προσαρμόσας αὐτὸν πρὸς τὰς ἐπικρατούσας ἐκεῖ συνθήκας. Εἰς τὴν Δύσιν ἴδρυθησαν βραδύτερον διάφορα μοναχικὰ τάγματα μὲν ἴδιαιτέρους ἔκαστον κανόνας λειτουργίας καὶ ἀσκήσεις.

Οἱ μοναχοὶ ἔγινοντο πολὺ συχνὰ ἱεραπόστολοι καὶ ἔκαμνον μακρινὰς πορείας πρὸς ἔξαπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀντέγραφον ἐπίσης παλαιὰ χειρόγραφα καὶ διέσωσαν οὕτω τὸν πνευματικὸν θησαυρὸν τῆς ἀρχαιότητος.

Δὲν ἔγινοντο μόνον ἄνδρες μοναχοί. Καὶ γυναικες ἐπίσης ἀπεσύροντο τῆς κοσμικῆς ζωῆς καὶ ἤρχισαν νὰ ἴδρυωνται μοναστήρια γυναικῶν μοναχῶν, αἱ ὁποῖαι ἔζων ἐν προσευχῇ καὶ μελέτῃ.

44. Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Κράτους.

Ἄπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁριστικοῦ χωρισμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας εἰς δύο κράτη, Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικόν, ἀρχίζει καὶ ἡ διάκρισις τῆς Ἐκκλησίας εἰς Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν. Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἀγωνίζεται νὰ ἐκχριστιανίσῃ τοὺς βαρβαρικοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι κατακαλύζουν τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, καὶ ἀποκτᾶ μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὰ ἴδρυθέντα ἐκεῖ βαρβαρικὰ κράτη.

Ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἔχει ἐπίσης μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ κράτους καὶ στενωτάτην μετ' αὐτοῦ σχέσιν.

Οἱ αὐτοκράτωρ ἐμερίμνα μετὰ τῶν Πατριαρχῶν διὰ τὴν ἐξύψωσιν τοῦ κλήρου καὶ τὴν ἐδραίωσιν καὶ ἔξαπλωσιν τῆς πίστεως. Ἐπεκύρωνε τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ ἔκαμνεν αὐτὰς νόμους

τοῦ χράτους. Ἀφηνεν ἀφορολόγητον τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν, ἡ δὲ διαχείρισις τῶν εἰσοδημάτων της ἥτο εἰς χεῖρας τῶν Ἐπισκόπων.

Ο Πατριάρχης ἔξ αλλου ἔστεφεν ἐν θρησκευτικῇ τελετῇ (ἀπὸ τοῦ 457) τοὺς αὐτοκράτορας εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ηὐλόγει δὲ αὐτοὺς καὶ τὰ στρατεύματα ὅταν ἀπήρχοντο εἰς πόλεμον. Ἡ σημαία τοῦ στρατοῦ εἶχεν ἐπ' αὐτῆς τὸν Σταυρόν, ὃ δόποῖς ἐσυμβόλιζεν ἐκεῖ τὸν ἀδιάρρηκτον σύνδεσμον τῆς πίστεως πρὸς τὴν πατρίδα. Οἱ ἔχθροὶ τῆς πατρίδος ἥσαν καὶ ἔχθροὶ τῆς πίστεως. Ἡ ἑνότης αὕτη τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος ἔσωσε τὸ χράτος καὶ τὸ ἔθνος μας.

Μερικοὶ αὐτοκράτορες ἔκαμνον ἐνίστε κατάχρησιν τῆς δυνάμεως των ἀναμειγνύομενοι καὶ εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας. Αὕτη δύμας δὲν ὑπέκυπτε συνήθως εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν αὐτοκρατόρων, καὶ μάλιστα ὅταν Πατριάρχαι ἥσαν ἀνθρώποι ἴσχυρᾶς θελήσεως καὶ ἀποφασιστικοῦ χαρακτῆρος.

45. Ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία διδάσκεται καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἔξαπλοῦται εἰς ὅλον τὸν γνωστὸν τότε κόσμον. Ἡ διάδοσις γίνεται διὰ μοναχῶν καὶ ἀσκητῶν, οἱ δόποῖοι μεταβάλλονται εἰς πραγματικοὺς λειφαποστόλους. Χριστιανοὶ ἐπίσης αἰχμάλωτοι ἐκχριστιανισθέντες καὶ ἐπανελθόντες εἰς τὰς πατρίδας των ἐκήρυξσον τὸ Εὐαγγέλιον καὶ διέδιδον τὰς ἀληθείας του. Ἐμποροὶ τέλος χριστιανοὶ μεταβαίνοντες εἰς μακρινὰς χώρας διέδιδον καὶ οὗτοι τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Διὰ πάντας τούτους τοὺς λόγους ἡ ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι πολὺ μεγάλη.

Εἰς τὴν Δύσιν ἰδρυθησαν πολὺ ἐνωρίς, ὅπως γνωρίζομεν, χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Βόρειον Ἀφρικήν, εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ Ἰσπανίαν καὶ Βρετανίαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν μεγάλων ἐπιδρομῶν (τὸν Ε' καὶ ΣΤ' αἰῶνα) αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως εἶχον τόσον ἐδραιώθῃ, ὡστε ἀναλαμβάνουν τὸ βαρύν ἔργον τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ καὶ ἐκπολιτισμοῦ ἐπομένως τῶν βαρβάρων, οἱ δόποιοι ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ καὶ ἰδρυσαν νέα χράτη. Πρῶτοι δέχονται τὸν χριστιανισμὸν οἱ Βησιγότθοι εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ οἱ Ὀστρογότθοι εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀκολουθοῦν οἱ Λογγιθάρδοι εἰς ἄνω Ἰταλίαν καὶ οἱ Φράγκοι εἰς Γαλατίαν. Βραδύτερον ἐκχριστιανίζονται οἱ Ἰρλανδοί καὶ οἱ Ἀγγλοσάξονες, οἱ Ολλανδοί, οἱ Δανοί καὶ οἱ Σκανδιναβικοί λαοί.

Περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης ὅλοι σχεδὸν οἱ λαοὶ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης εἶχον δεχθῆ τὸν χριστιανισμόν.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ διάδοσις τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν κατὰ τὸν Ε' καὶ ΣΤ' αἰῶνα προχωρεῖ μὲ ταχύτατον ρυθμόν. Τὸ Εὐαγγέλιον κηρύσσεται εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Περσίαν, τὰς Ἰνδίας καὶ τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Ἀβησσηνίαν. Ιεραπόστολοι φθάνουν μέχρι τῆς Κίνας.

Εἰς τὴν Ἀσίαν ὅμως καὶ εἰς τὴν Ἀφρικὴν ὁ χριστιανισμὸς δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπικρατήσῃ τελικῶς. Οἱ λαοὶ εἰς τὰς ἥπειρους ταύτας ἦσαν ἀμέρφωτοι καὶ ἀπαράσκευοι νὰ δεχθῶσι πνευματικὴν θρησκείαν, οἷα ἡ χριστιανική. Εἶχον συνηθίσει καὶ ἥθελον δρατούς θεούς (εἴδωλα) καὶ λατρείαν δι' ὄλικῶν καὶ αίματηρῶν θυσιῶν. Ἐπερίμεναν ὑλικὰς ἀπολαύσεις εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν καὶ δὲν ἤδειναντο νὰ ἐννοήσουν τὸ κήρυγμα τῆς ἴσστητος.

"Αλλος ἐπίσης σοβαρὸς λόγος διὰ τὴν μὴ ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὰς χώρας ταύτας εἶναι ἡ ἐμφάνισις καὶ ταχυτάτη ἔξαπλωσις μιᾶς νέας θρησκείας, τοῦ **Μωαμεθανισμοῦ**. Ἡ νέα αὕτη θρησκεία ἐκηρύχθη εἰς τὴν Ἀραβίαν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ. Ἐντὸς ὀλίγων ἡτῶν ὅλοι οἱ "Αραβες ἔγιναν φανατικοὶ **Μωαμεθανοί** καὶ ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ (632) ἔξωρμησαν ἀπὸ τὴν χερσόνησον αὐτῶν, διὰ νὰ διαδώσουν τὴν νέαν πίστιν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἡ κατάκτησις τῶν γειτονικῶν χωρῶν Συρίας, Περσίας, Αἰγύπτου καὶ ἡ ἐπικράτησις εἰς αὐτὰς τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ἔγινε ταχύτατα, μέχρι τέλους δὲ τοῦ Ζ' αἰῶνος οἱ "Αραβες εἶχον ίδρυσει ἵσχυρὰ κράτη (Καλιφᾶτα¹) εἰς Ἀσίαν (Δαμασκὸς καὶ Βαρδάτη), εἰς Ἀφρικὴν (Κάιρον) καὶ, βραδύτερον, εἰς Ἰσπανίαν (Κορδούνη).

"Ἡ Μωαμεθανικὴ θρησκεία εἶναι μεγάλα θρησκευτικῶν ἰδεῶν: ἴους ἀλικῆς, χριστιανικῆς καὶ παλαιᾶς ἀραβικῆς θρησκείας. Διδάσκει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι εἰς, αἰώνιος, πάνσοφος καὶ παντοδύναμος, οἱ δὲ ἀνθρώποι εἶναι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ: «Εἰς ὁ Θεός, ὁ Ἀλλάχ, καὶ προφήτης αὐτοῦ ὁ Μωάμεθ». Ὁ Μωυσῆς καὶ ὁ Χριστὸς εἶναι καὶ αὐτὸι προφῆται, ὀλλὰ παρεμόρφωσαν τὴν ἀληθινὴν πίστιν, τὴν ὁποίαν ἤλθε νὰ ἀποκαταστήσῃ ὁ Μωάμεθ. Παραδέχεται τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ διδάσκει ὅτι εἰς τὸν Παράδεισον αἱ ψυχαὶ τῶν πιστῶν θὰ ἔχουν ὅλας τὰς ὑλικὰς ἀπολαύσεις.

1. Καλίφης: τοποτηρητής τοῦ Προφήτου.

Διδάσκει τέλος ὅτι ὁ ἀνθρωπος, αἱ πράξεις δηλαδὴ καὶ ἡ ζωή του, εἶναι προωρισμέναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (κισμὲτ = πεπρωμένον).

‘Ο Μωάμεθ ἐπέβαλεν εἰς τοὺς πιστούς ὡς καθήκοντα :

1) **τὴν προσευχήν.** αὕτη πρέπει νὰ γίνεται πεντάκις τῆς ἡμέρας μὲ τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἵερᾶς πόλεως Μέκκας εἰς πάντα τόπον ἢ μέσα εἰς ναοὺς (τζαμιά). τῆς προσευχῆς πρέπει νὰ προηγήται καθαριμὸς δι’ ὄδατος τῶν γειρῶν καὶ ποδῶν .

2) **τὴν νηστείαν** κατὰ τὸν μῆνα Ραμαζάν: αὕτη ἐγίνετο μήνιον τὴν ἡμέραν· τὴν νύκτα ἐπετρέπετο πᾶσα τροφὴ καὶ διασκέδασις· ἀπηγορεύετο νὰ τρώγουν χοιρινὸν κρέας καὶ νὰ πίνουν οἶνον .

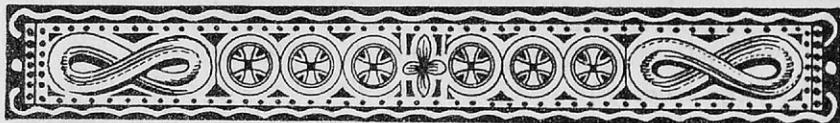
3) **τὴν ἐλεημοσύνην** πρὸς τοὺς πάσχοντας καὶ

4) **τὴν ἐλίσκεψιν** τῆς ἵερᾶς πόλεως Μέκκας, ὅπου ὑπάρχει ὁ οὐρανοπετὴς ἱερὸς λίθος Καάβα.

‘Η δὴ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ περιέχεται εἰς τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Μωαμεθανῶν Κοράνιον, τὸ δόποῖον, ὅπως πιστεύουν, εἶναι ἀντίγραφον πρωτοτύπου ὑπάρχοντος εἰς τὸν Οὐρανόν.

‘Ο Μωαμεθανισμὸς ἢ Ἰσλαμισμὸς (ἀπὸ τὴν λέξιν Ἰσλάμ = ἀφοσίωσις εἰς τὸν Θεὸν) ἢ Μουσουλμανισμὸς (Μουσλίμ = ἀφωσιωμένος) ἐπεκράτησεν εὐκόλως εἰς τοὺς ἀμφοράτους λαοὺς τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, ἀριθμεῖ δὲ σήμερον περὶ τὰ 250 ἐκατομμύρια πιστῶν εἰς Τουρκίαν, Συρίαν, Ἀραβίαν, Λίγυπτον, Περσίαν, Τουρκεπτάν καὶ Ἀργανιστάν, Κίναν καὶ Ἰνδίας (Πακιστάν).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ (867 - 1453)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

46. Τὰ αἴτια τοῦ Σχίσματος.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συνετελέσθη τὸ θλιβερὸν γεγονός τοῦ χωρισμοῦ τῆς Δυτικῆς ἢ Παπικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς μιᾶς ἀγίας καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, τὸ κοινῶς λεγόμενον σχίσμα.

Τὰ βαθύτερα αἴτια τοῦ σχίσματος εἶναι ἡ ἀξίωσις τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης περὶ ἀναγνωρίσεως εἰς αὐτὸν ἀπολύτου κυριαρχίας ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας. Τὴν ἀξίωσιν ταύτην ἐστήριξεν ὁ Πάπας πρῶτον εἰς τὰ «πρεσβεῖα τιμῆς», τὰ ὅποια ἀνεγνώριζον οἱ ἄλλοι Πατριάρχαι εἰς αὐτὸν, ὡς ἐπίσκοπον τῆς παλαιᾶς πρωτευούσης. 'Ο Πάπας Λέων ὁ Α', δταν ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (451) ἀνεγνώρισε καὶ εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως ἵσα πρὸς αὐτὸν «πρεσβεῖα τιμῆς», διεμαρτυρήθη ἐντόνως διεκδικῶν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν πρώτην ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τιμήν.

Τὰς περὶ πρωτείου τοῦ Πάπα ἀντιλήψεις ταύτας ἐπεξέτειναν κατόπιν εἰς ἀξίωσιν πραγματικῆς ἔξουσίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐπιχειρήσαντες μάλιστα νὰ τὴν θεμελιώσουν ἐπὶ τῆς Ἀγίας Γραφῆς. 'Ισχυρίζοντο δηλ. ὅτι ἀνήκει ἡ ἔξουσία αὕτη εἰς τὸν Πάπαν ὡς διάδοχον ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ θρόνῳ τῆς Ρώμης τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, δ ὅποιος ἔδρυσε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης καὶ διετέλεσε πρῶτος Ἐπίσκοπος αὐτῆς. 'Ο δὲ Πέτρος, ἔλεγον, εἶναι ὁ πρῶτος τῶν Ἀποστόλων, ὁ θεμελιωτὴς τῆς Ἐκκλησίας, διότι πρὸς αὐτὸν εἶπεν ὁ Κύριος : «Σὺ εἶ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ

πέτρα οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν καὶ πύλαι ἃδου οὐ κατισχύσου-
σιν αὐτῆς» (Ματθ. ΙΣΤ', 18).

‘Αλλὰ ἡ ἀληθῆς ἔννοια τῆς Εὐαγγελικῆς αὐτῆς περικοπῆς εἶναι δτὶ
ἡ εἰς τὸν Χριστὸν ὡς Γίὸν τοῦ Θεοῦ σταθερὰ πίστις θὰ χρησιμεύσῃ ὡς
θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὅποιαν τίποτε δὲν δύναται νὰ κλονίσῃ. ‘Ε-
πειτα οὕτε πρῶτος μεταξὺ τῶν Ἀποστόλων εἶναι ὁ Ἀπόστολος Πέτρος,
διότι ὅλοι εἶναι ἴσοι, οὕτε ἰδρυσε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, διότι αὕτη
ἰδρύθη ὑπὸ χριστιανῶν ἐμπόρων καὶ πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου,
ὅστις προηγήθη τοῦ Πέτρου· οὕτε καὶ Ἐπίσκοποι μιᾶς πό-
λεως ἔγιναν Ἀπόστολοι, διότι ἔφευγον ἀπὸ χώρας εἰς χώραν πρὸς
διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου. Καὶ αὐτοὶ ἀλλώστε οἱ Πατέρες καὶ Διδά-
σκαλοι τῆς Δύσεως Ἀμβρόσιος καὶ Αὐγουστῖνος δὲν παρεδέχοντο δτὶ
ὁ Πέτρος ἡτο ἰδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης.

‘Ἐν τούτοις οἱ Πάπαι λόγῳ τοῦ κύρους, τὸ διποῖον ἀπέκτησαν, ἐπέ-
βαλον τὰς ἀξιώσεις των περὶ κυριαρχίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰς ὅλην τὴν
Δύσιν χωρὶς μεγάλην δυσκολίαν. Ἐπεδίωκον λοιπὸν νὰ ἐπεκτείνουν καὶ
εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὴν ἔξουσίαν ταύτην.

47. Ἀφορμὴ καὶ ἀρχὴ τοῦ Σχίσματος.

‘Αφορμὴν διὰ τὴν προβολὴν τῆς ἀξιώσεως τοῦ Πάπα περὶ ὑποταγῆς
εἰς αὐτὸν καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς ἔδωσεν ἡ ἀνοδος εἰς τὸν ἀρχι-
επισκοπικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Πατριάρχου Φωτίου.

‘Ο Φωτίος κατήγετο ἐξ ἐπισήμου οἰκογενείας. Εἶχε τὸ ἀξιώμα τοῦ
ἀρχιγραμματέως τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Γ' (842 - 867), ἡτο
εὐσεβὴς καὶ χρηστὸς ἀνθρωπος καὶ εἶχε θαυμαστὴν φιλοσοφικὴν καὶ
θεολογικὴν μόρφωσιν. Κατὰ τὸ ἔτος 857 ἐκλήθη ὁ Φωτίος νὰ ἀντικα-
ταστήσῃ τὸν Πατριάρχην Ἰγνάτιον, ὅστις ἐλέθων εἰς σύγκρουσιν πρὸς
τὸν πανίσχυρον θεῖον τοῦ αὐτοκράτορος Βάρδαν ἔξωρίσθη καὶ ὑπεχρεώ-
θη νὰ παραιτηθῇ. ‘Ο Φωτίος ἐδίστασε κατ’ ἀρχὰς νὰ ἀναλάβῃ τὰς βα-
ρείας ὑποχρεώσεις τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ὑπεχώρησε τελι-
κῶς πρὸ τῆς ἐπιμόνου ἀπαίτησεως τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ κλήρου.
‘Εντὸς πέντε ἡμερῶν ἀνῆλθεν ὅλα τὰ ιερατικὰ ἀξιώματα καὶ τὴν 25ην
Δεκεμβρίου τοῦ 857 προεχειρίσθη καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὸν πατριαρχι-
κὸν θρόνον, τοπικὴ δὲ σύνοδος ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογήν του.

Τὴν ἀνοδον τοῦ Φωτίου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνήγγειλεν

ό αύτοκράτωρ δι' ἐπιστολῆς του καὶ ὁ Ἰδιος ὁ Φώτιος διὰ τῶν λεγομένων « κανονικῶν γραμμάτων » κατὰ τὰ εἰωθότα πρὸς τοὺς ἄλλους Πατριάρχας καὶ πρὸς τὸν Πάπαν. Συγχρόνως ἐκάλουν αὐτοὺς νὰ μετάσχουν εἰς Σύνοδον μέλλουσαν νὰ συνέλθῃ τὸ 861 πρὸς ἐκκαθάρισιν τῶν ἐκ τῆς ληξιεως τῆς εἰκονομαχίας προκυψάντων ζητημάτων.

Πάπας Ρώμης ἦτο τότε ὁ ὑπερήφανος καὶ δεσποτικὸς Νικόλαος ὁ Α'. Πρὸς τοῦτον εἶχον καταφύγει φίλοι τοῦ πρώην Πατριάρχου Ἰγνατίου ζητοῦντες τὴν ὑποστήριξίν του διὰ τὴν ἐπαναφορὰν αὐτοῦ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. 'Ο Νικόλαος εὗρε κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν διὰ τὴν ἐπέμβασίν του εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς.

'Απέστειλε λοιπὸν δύο ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Σύνοδον μὲ ἐπιστολὰς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν Φώτιον. Διὰ τῶν ἐπιστολῶν του κατέκρινε τὴν ἐπικυρώσασαν τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου « ἀνευ τῆς εἰδήσεως αὐτοῦ » Σύνοδον καὶ τὸν Φώτιον διὰ τὴν ἀντικανονικήν, ὡς ἔλεγεν, ἀθρόαν ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς ἀρχιερέα προαγωγήν του.

'Η Σύνοδος, εἰς τὴν ὅποιαν μετέσχον καὶ οἱ δύο ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάπα Ροδοάλδος καὶ Ζαχαρίας καὶ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν ἄλλων Πατριαρχῶν, συνῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τῶν 'Αγίων Ἀποστόλων τὸ 861. 'Ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου καὶ καθήρεσε τὸν Ἰγνάτιον ἀρνηθέντα νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του. Τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου, ὑπογεγραμμένα καὶ ὑπὸ τῶν δύο ἐκπροσώπων τοῦ πάπα, ἀπεστάλησαν καὶ εἰς αὐτόν. 'Αλλ' ὁ Πάπας πλήρης ὀργῆς συνεκάλεσε σύνοδον εἰς Ρώμην τὸ 863, ἥτις τοὺς μὲν δύο ἀντιπροσώπους τοὺς ὑπογράψαντας τὰ πρακτικὰ καθήρεσε καὶ ἔξωρισε, τὸν δὲ Φώτιον ἀφώρισε καὶ καθήρεσε τοῦ θρόνου ἀνεγνώρισε τέλος ὡς κανονικὸν Πατριάρχην τὸν Ἰγνάτιον καὶ ἀνεθεμάτισε πάντας τοὺς ἀντιπράττοντας εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Πάπα, ὡς ἔχοντος τὸ ἀξίωμα τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ ὡς ὀργάνου τοῦ 'Αγίου Πνεύματος καὶ « διὰ θείου κύρους περιβεβλημένου ».

'Η πρώτη αὕτη σοβαρὰ διάσπασις μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἔγινε μεγαλυτέρα λόγῳ μᾶς νέας αὐθαιρέτου ἐπεμβάσεως τοῦ πάπα εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὴν Βουλγαρίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶχεν ἔξαπλωθῆ τόσον πολὺ ὁ χριστιανισμὸς διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὥστε καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Βόγορις ἔλεγε βαπτισθῆ καὶ εἶχε λάβει τὸ ὄνομα Μιχαὴλ πρὸς τιμὴν τοῦ ἀναδόχου του αὐτοκράτορος. 'Ο Φώ-

τιος εἶχε στείλει εἰς Βουλγαρίαν Ἱερεῖς καὶ ἐπισκόπους πρὸς ρύθμισιν τῶν ζητημάτων τῆς Ἐκκλησίας. Τότε ὅμως καὶ δὲ Πάπας ἔστειλεν ἀπεσταλμένους εἰς Βουλγαρίαν καὶ ἐπεισε τὸν Βόγοριν νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς ἐπισικόπους καὶ Ἱερεῖς τοῦ Πατριαρχείου, μὲ τὴν δικαιολογίαν δτι λόγῳ τῆς θρησκευτικῆς ἑξαρτήσεως ἐκ τοῦ Πατριαρχείου θὰ ἔκινδύνευε καὶ ἡ πολιτικὴ ἀνεξαρτησία τῆς χώρας του. Οἱ Λατῖνοι κληρικοί, οἱ ὄποιοι ἀντικατέστησαν τοὺς τοῦ Πατριαρχείου, ἐδίδασκον εἰς τοὺς Βουλγάρους χριστιανοὺς καὶ ὅλας τὰς κακοδοξίας, τὰς ὄποιας εἶχεν εἰσαγάγει εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν λατρείαν ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία. Διεκήρυξσον προσέτι δτι δὲ Φώτιος δὲν εἶναι κανονικὸς καὶ νόμιμος Πατριάρχης.

‘Η ἐπέμβασις αὕτη τοῦ Πάπα εἰς χώραν ἀνήκουσαν ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον δυσηρέστησε πολὺ ὅλους τοὺς κληρικούς τῆς Ἀνατολῆς. ‘Ο Φώτιος συνεκάλεσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 867 Σύνοδον, εἰς τὴν ὄποιαν παρέστησαν 1000 ἐπίσκοποι καὶ κατωτέρων βαθμῶν κληρικοί, ὡς καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν ὅλων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς. Συνεζήτηθε ἐν τῇ Συνόδῳ ὅχι μόνον τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα, ἀλλὰ καὶ τὸ ζήτημα τῶν κακοδόξων νεοδιδασκαλιῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Τοιαῦται ἦσαν : 1) προσθήκη εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως δτι τὸ “Ἄγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (Filioque), 2) ἡ τέλεσις τοῦ βαπτίσματος διὰ ραντίσματος μόνον, 3) ἡ ἐπιβολὴ τῆς ἀγαμίας τοῦ αλήρου καὶ τῆς νηστείας τοῦ Σαββάτου, 4) ἡ εἰσαγωγὴ τῆς Λατινικῆς γλώσσης εἰς τὴν λατρείαν κ.ἄ.

‘Η Σύνοδος κατεδίκασε πανηγυρικῶς τὸν Πάπαν διὰ τὴν ἐπέμβασιν εἰς Βουλγαρίαν, ἀνεθεμάτισε δὲ αὐτὸν διὰ τὰς κακοδόξους νεοδιδασκαλίας του.

‘Η ἀρχὴ τοῦ σχίσματος ἔγινε.

48. Τὸ Σχίσμα γίνεται δριστικόν.

Κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος 867 ἀνῆλθεν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Βασίλειος Α' δὲ Μακεδών, τὸν δὲ Πάπαν Νικόλαον ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ Ἀδριανὸς δὲ Β'. ‘Ο αὐτοκράτωρ Βασίλειος θέλων νὰ περιποιηθῇ τὸν πάπαν διὰ πολιτικοὺς λόγους ἑξώρισε τὸν Φώτιον, ἐπανέφερε τὸν Ἰγνάτιον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον καὶ ἔγραψεν εἰς τὸν Πάπαν παρακαλῶν νὰ στείλῃ καὶ αὐτὸς ἀντιπροσώπους εἰς νέαν Σύνοδον πρὸς ρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.

‘Η Σύνοδος συνῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 869 παρισταμένων ἀντιπροσώπων τοῦ Πάπα καὶ 100 ἐν δλῳ ἐκ τῶν ὑπερεξακοσίων ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς. ‘Η Σύνοδος κατεδίκασε τὸν Φώτιον καὶ ἀνεγνώρισε τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα. ’Ἐν τούτοις τὸ ζήτημα τῆς Βουλγαρίας, ἡ ὁποία ἐπανῆλθεν ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τὴν ἔξαρτησιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, δὲν ἐλύθη κατὰ τὰς ἀξιώσεις τοῦ Πάπα, πολλοὶ δὲ ἐπίσκοποι ἀναγκασθέντες νὰ ὑπογράψουν διὰ τῆς βίας τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου ἐζήτησαν νὰ ἀκυρωθῶσιν αἱ ὑπογραφαὶ τῶν. Οἱ Δυτικοὶ θεωροῦν τὴν Σύνοδον ταύτην ἔγκυρον καὶ τὴν ὀνομάζουν Ὁγδόνη Οἰκουμενικήν, ἡ Ὁρθόδοξος ὅμως Ἐκκλησία τὴν ὀνομάζει ψευδοσύνοδον.

Μετ’ ὀλίγα ἔτη, ἐκλιπόντων τῶν πολιτικῶν λόγων, ὁ Φώτιος ἀνεκλήθη ἐκ τῆς ἔξορίας καὶ ἀνέλαβε τὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν τέκνων τοῦ αὐτοκράτορος. Συνεφιλιώθη μὲ τὸν Ἰγνάτιον καὶ, ἀποθανόντος τούτου τὸ 878, ἀνῆλθε πάλιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Νέα τότε Σύνοδος, συνελθοῦσα ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 879(880) καὶ ἀποτελεσθεῖσα ἐκ 383 ἐπισκόπων καὶ ἐπισήμων ἀντιπροσώπων τῶν Πατριαρχῶν καὶ ἀντιπροσώπων αὐτοῦ τοῦ Πάπα Ἰωάννου, ἀπεδοκίμασε τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τοῦ 869 καὶ ἐδικαίωσε τὸν Φώτιον. Αἱ σχέσεις δόμως μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν (Ἀνατολικῆς καὶ Παπικῆς) διεκόπησαν καὶ πάλιν, διότι ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ἰωάννην Η' Πάπας Μαρίνος διὰ νέας Συνόδου ἐν Ρώμῃ συνελθούσης ἀφώρισε τὸν Φώτιον.

Ἐν τούτοις ἐπανελαμβάνοντο κατὰ διαστήματα αἱ σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Κατὰ τὸ ἔτος 1053 ὁ Πάπας Λέων δ Θ' ἀπέστειλεν ἀντιπροσώπους του εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ρύθμισιν τῶν διαφορῶν. Οἱ ἀλαζονικοὶ οὗτοι ἀντιπρόσωποι τοῦ Πάπα δυσηρέστησαν τοὺς πάντας καὶ ἀντελήφθησαν ὅτι ἡ ἀποστολή των ἀπέτυχεν.. Εἰσῆλθον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, καθ' ἧν ὥραν ἐτελεῖτο ἡ Θεία Λειτουργία, καὶ ἀφήσαντες ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπέζης ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ ὅλης τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀνεγώρησαν.

Ο Πατριάρχης Μιχαὴλ Κηρουλάριος μόλις κατώρθωσε νὰ συγκρατήσῃ τὸν ἔξαργιαθέντα λαόν, νὰ μὴ κακοποιήσῃ τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Πάπα. Τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, ἤτοι τὴν 20 Ιουλίου 1054, συνεκάλεσε τὴν ἐνδημοῦσαν Σύνοδον, ἡ ὁποίᾳ ἀφώρισε τὸν Πάπαν καὶ πάντας τοὺς βλασφημοῦντας τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, διέγραψε δὲ ὄριστικῶς τὸν Πάπαν ἀπὸ τὰ δίπτυχα τῆς Ἐκκλη-

σίας. Τοιουτοτρόπως τὸ σχίσμα τῆς Ἐκκλησίας συνετελέσθη ὄριστικῶς καὶ ἔξακολονθεῖ ὑπάρχον μέχρι σήμερον.

49. Ἀπόπειραι πρὸς ἐνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Ἡ Σύνοδος τῆς Φλωρεντίας.

Τὰ ἐπακολουθήσαντα μετὰ τὸ σχίσμα τοῦ 1054 γεγονότα κατέστησαν ἀγεφύρωτον τὸ χάσμα μεταξὺ τῶν χριστιανῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Αἱ σταυροφορίαι, ἡ ἄλωσις τῆς Πρωτεουόσης ὑπὸ τῶν Φράγκων μὲ τὴν βάρβαρον βεβήλωσιν καὶ λεηλασίαν τῶν ὁρθοδόξων ναῶν, ἡ Φραγκοκρατία καὶ ἡ μισαλλοδοξία τῶν Λατίνων κληρικῶν ἐπεδείνωσαν τὰς σχέσεις τῶν ὁρθοδόξων χριστιανῶν πρὸς τοὺς παπικούς. Διὰ τοῦτο δὲ πολὺς λαὸς δὲν ἤθελεν οὔτε νὰ ἀκούσῃ συζήτησιν περὶ συνδιαλλαγῆς καὶ ἐνώσεως. Ἐγνώριζεν ἄλλωστε πολὺ καλά ὅτι ἐνωσις διὰ τὸν Πάπαν ἐσήμαινε πλήρη ὑποταγὴν εἰς αὐτὸν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἐν τούτοις, ὅταν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων ἡ αὐτοκρατορία ἔκινδύνευεν ἀπὸ παντοίους ἔχθρούς, αἱ συζητήσεις περὶ ἐνώσεως ἐπανελήφθησαν, διότι οἱ αὐτοκράτορες ἥλπιζον ὅτι δὲ Πάπας θὰ παρεκίνει τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης νὰ τοὺς βοηθήσουν. Αἱ ἀπόπειραι πρὸς ἐνωσιν αἱ ἐπιχειρήσεις ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου (1274) καὶ Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου (1366) ἀπέτυχον.

Ἡ σοβαρωτέρα προσπάθεια ἐνώσεως ἔγινεν ἐπὶ Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου, ὅταν ὁ τουρκικὸς κίνδυνος ἤτο πλέον « πρὸ τῶν πυλῶν ». Συνεκλήθη τότε (1438) ὑπὸ τοῦ Πάπα Σύνοδος εἰς τὴν Φερράραν τῆς Ἰταλίας, εἰς τὴν ὁποίαν προσῆλθον καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Πατριάρχης Ἰωσήφ, ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου Μᾶρκος Εὐγενικός, ὁ Γεώργιος Σχολάριος, ὁ σοφὸς Γεώργιος Πλήθων (ἦ Γεμιστὸς) κ. ἄ. Ἐφάνη ἀμέσως διὰ τὸν Πάπα, ἐνῷ ἤτο σχετικῶς ἀδιάφορος ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ Filioque, τοῦ τρόπου τοῦ βαπτίσματος κ.λ.π., ἐπέμενεν ἀνενδότως εἰς τὸν δρόν τῆς κυριαρχίας του.

Αἱ συζητήσεις διεκόπησαν καὶ ἐπανελήφθησαν εἰς Φλωρεντίαν, ὅπου μετεφέρθη ἡ Σύνοδος (1439). Ἐκεῖ, κατόπιν μεγάλης πιέσεως ἐκ μέρους καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου, ὑπεγράφη ἡ ἀπόφασις περὶ

«ένώσεως». Ό ἐπίσκοπος Ἐφέσου καὶ ἄλλοι τινὲς δὲν ὑπέγραψαν.
Ο Πατριάρχης Ἰωσήφ εἶχεν ἀποθάνει ἐκ τῶν κακουχιῶν.

Ἄλλα δταν οἱ «ένωτικοὶ» ἐπέστρεψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, δ λαὸς καὶ δ κλῆρος τοὺς ἀπεδοκίμασαν ζωηρότατα, ἐνῷ ἐπευφήμησαν καὶ παντοιοτρόπως ἐτίμησαν τοὺς μὴ ὑπογράψαντας «ἀνθενωτικούς». Μετ' δλίγα ἔτη ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ λαοῦ δ τελευταῖος λατινόφρων «ένωτικὸς» Πατριάρχης Γρηγόριος ἡναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον (1450), ἐνῷ τὸ ἄλλα τρία Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς διὰ Συνόδου ἐν Ἱερουσαλήμ (1443) εἶχον ἀποκηρύξει τὴν ἔνωσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

Η ΖΩΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Γ' ΠΕΡΙΟΔΟΝ

50. Ἡ ἐξάπλωσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας. Διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸν Σλάβον.

Η Ὁρθοδόξος Ἑκκλησία δὲν ἔπαινε ποτὲ νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς βαρβάρους λαούς. 'Αφ' ὅτου οἱ Σλάβοι ἐνεφανίσθησαν εἰς τὰ βόρεια σύνορα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἥρχισεν ἡ προσπάθεια τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ εἰς αὐτούς. 'Η προσπάθεια αὕτη ἐτελεσφόρησε τελικῶς κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα διὰ τῶν δύο ἐκ Θεσσαλονίκης ἀδελφῶν μοναχῶν **Μεθοδίου** καὶ **Κυρίλλου**.

Οὗτοι μαθόντες τὴν Σλαβικὴν γλῶσσαν ἐδίδαξαν τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τοὺς παρὰ τὸν Κεντρικὸν Δούναβιν Σλαβικούς λαούς Κροάτας, Σέρβους, Μοραβούς καὶ Βοημούς καὶ τοὺς Δαλμάτας. 'Εφεῦρον ἀλφάβητον Σλαβικὸν καὶ μετέφρασαν τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῆς Ἑκκλησίας εἰς σλαβικὴν γλῶσσαν.

Μαθηταὶ τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου ἐδίδαξαν τὸν χριστιανισμὸν καὶ εἰς τοὺς Βουλγάρους, οἱ δόποιοι ἐγνώριζον ἥδη αὐτὸν ἀπὸ αἰχμαλώτους. 'Ο ἡγεμών τῶν Βουλγάρων Βόγορις ἐδέχθη τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἐβαπτίσθη πανηγυρικῶς τὸ 864 μὲν ἀνάδοχον ἀντιπρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ, τοῦ δόποιου καὶ τὸ δνομα ἔλαβε. Τὸ παράδειγμά του ἤκολούθησαν καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι Βουλγαροί καὶ δὲ χριστιανισμὸς ἐστερεώθη. 'Η Ἑκκλησία τῆς Βουλγαρίας, περιπεσοῦσα, δπως εἴδομεν, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Πάπα, ἐπανῆλθε μετ' ὀλίγα ἔτη εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐξάρτησίν της.

Περὶ τὰ 100 ἔτη βραδύτερον καὶ οἱ Ρῶσοι ἐγνώρισαν τὸν χριστιανισμὸν διὰ τῆς συζύγου τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ἰγόρ "Ολγας. Αὕτη ἐπεσκέψθη τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὃς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τῆς (955 μ. Χ.). Ἐκεῖ ἔγινε χριστιανὴ δονομασθεῖσα Ἐλένη. Οἱ Ρῶσοι τὴν ἀνεκήρυξαν Ἀγίαν καὶ εἰς αὐτὴν ἀποδίδεται ἡ πρώτη ἐν Ρωσίᾳ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ.

Κατὰ τὸ ἔτος 988 ὁ ἥγεμὸν τῶν Ρώσων Βλαδίμηρος ἐδέχθη εἰς Χερσῶνα τὸ βάπτισμα καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν πρωτεύουσάν του Κιέβον ἐπέβαλε καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἐπισήμους Ρώσους καὶ τὸν λαόν του νὰ βαπτισθοῦν. Οἱ Ρῶσοι ἐδέχθησαν κληρικούς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ Ἐπίσκοποι τοῦ Κιέβου ἤσαν Ἐλῆνες καὶ ἔχειροτονοῦντο εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Σύζυγος τοῦ Βλαδίμηρου ἔγινεν ἡ ἀδελφὴ τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου "Αννα. Αὕτη πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐκχριστιανισμὸν καὶ ἐκπολιτισμὸν τῶν Ρώσων.

"Ο Βλαδίμηρος ἔκτισεν ἐκκλησίας καὶ ἵδρυσε σχολεῖα. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ὡνόμασεν αὐτὸν Μέγαν καὶ τὸν ἀνεκήρυξεν "Αγίον καὶ Ἰσαπόστολον.

51. Νέοι αἵρετικοὶ καὶ καταπολέμησις αὐτῶν.

"Απὸ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος εἶχεν ἐμφανισθῆ ἐν Μ. Ἀσίᾳ μία νέα αἵρετικὴ διδασκαλία ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὴν αὔξησιν τῶν τελετουργικῶν τύπων. Οἱ νέοι αἵρετικοὶ ἀπέρριπτον τὰ μυστήρια καὶ τὰς τελετάς, ὃς καὶ τὰ βιβλία τῆς Ἀγίας Γραφῆς, πλὴν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ὁνομάσθησαν διὰ τοῦτο Παυλικιανοὶ ἢ Παυλιανῖται.

Οἱ Παυλικιανοὶ ἤσαν ἄνθρωποι ἡθικοὶ καὶ εἰρηνικοί. Ὅπερησπίσθησαν ἐν τούτοις μὲ θάρρος καὶ ὡτοθυσίαν τὰς χώρας, δπου κατώκουν, κατὰ τῶν Ἀράβων. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν μετεφέρθησαν ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων εἰς τὴν ἐρημωθεῖσαν ἀπὸ τὰς Βουλγαρικὰς ἐπιδρομὰς Θράκην. Ἡ σκηνὴσαν ἐπιφροὴν ἐπὶ τῶν Σλαβῶν, παραλλαγὴ δὲ τῆς Παυλικιανῆς αἵρεσεως ἦτο καὶ ἡ Σλαβικὴ αἵρεσις τῶν Βογομίλων (Βογομίλου = Θεός, ἐλένησον), ἡ δόποια ἀνεφάνη τὸν δέκατον αἰῶνα καὶ διεδόθη ἐπ' ὀλίγον εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὰς ἄλλας χώρας τοῦ Αἴμου καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Οἱ Παυλικιανοὶ εἶχον ἀναμεῖξει εἰς τὰς δοξασίας των καὶ τὰς περ-

σικάς θεωρίας περὶ κακοῦ καὶ ἀγαθοῦ πολεμούντων ἐναντίον ἀλλήλων, εἶχον ἐπηρεοθῆ ὅτε καὶ ἀπὸ τὰς διδασκαλίας τῶν παλαιῶν Γνωστικῶν, καὶ μάλιστα τῶν Μανιχαίων. Κατεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ὁρθοδόξων καὶ ἐστασίασαν κατὰ τοῦ χράτους τὸν Θ' αἰῶνα ἐν Μ. Ἀσίᾳ. Κατεπολεμήθησαν σταθερῶς ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ διάγοι μόνον ἐκ τῶν μεταφερθέντων εἰς Θράκην ὑπελείφθησαν εἰς τὴν Φιλιππούπολιν χώραν.

Αρκετὴν ἀναταραχὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ προεκάλεσε τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα ἡ περὶ τοὺς Ἡσυχαστὰς ἔρις. Οἱ Ἡσυχασταὶ ἦσαν μοναχοὶ τοῦ Ἀγίου Ὄρους. Καθήμενοι οὖτοι ὀκλαδὸν ἐντὸς τῶν κλειστῶν κελλίων τῶν καὶ στηρίζοντες τὸν πώγωνα ἐπὶ τοῦ στήθους, προσήλωνον τοὺς ὁρθαλμούς τῶν εἰς τὸν ὀμφαλὸν ψιθυρίζοντες τὴν φράσιν : « Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Γιὲ τοῦ Θεοῦ, ἐλέησόν με ». Τοιουτοτρόπως ἀπεμάκρυνον τὸν νοῦν τῶν ἀπὸ πάσης κοσμικῆς σκέψεως καὶ ἀφέρων τὰς μυστικὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς τῶν εἰς τὸν Θεόν, φανταζόμενοι ὅτι περιεβάλλοντο ἀπὸ οὐράνιον φῶς. Δεινὸς κατήγορος τῶν Ἡσυχαστῶν, προκαλέσας πολλὰς ἔριδας καὶ ταραχὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτο ὁ ἐκ Καλαβρίας μοναχὸς Βαρλαάμ, ὑπέρμαχος δὲ αὐτῶν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Γρηγόριος Παλαμᾶς. Οἱ ὑπέρμαχοι τῶν Ἡσυχαστῶν ἔλεγον ὅτι δὲν εἴναι ἀδύνατον ἄγιοι ἄνδρες νὰ ἰδουν διὰ τῶν σωματικῶν ὁρθαλμῶν τὸ οὐράνιον θεῖον φῶς, ὅπως εἶδον αὐτὸν οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου εἰς τὸ δρός Θαβώρ.

Μὲ τὸ ζήτημα τῶν Ἡσυχαστῶν ἡσχολήθησαν τρεῖς Σύνοδοι τὸ 1341 ἐν Κωνσταντινούπολει, αἱ ὅποιαι πλήρως ἐδικαίωσαν αὐτούς.

52. Ἐκκλησιαστικὴ παιδεία καὶ φιλολογία.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία τῆς περιόδου ταύτης δὲν ἔχει τὴν δημιουργικὴν πνοὴν τῆς προηγούμενης περιόδου. Ἔζησαν βεβαίως καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην μεγάλοι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες, σοφοὶ θεολόγοι, ἀλλὰ διακρίνονται διὰ τὴν πολυμάθειάν των κυρίως καὶ τὴν φιλολογικήν των κατάρτισιν. Ἡ ἀναζωογόνησις τῆς παιδείας ἐπὶ Βάρδα καὶ Βασιλείου Α' μετὰ τὸν σκοτεινὸν αἰῶνα τῆς εἰκονομαχίας, ὡς καὶ ἡ ἀναγέννησις τῶν κλασσικῶν σπουδῶν ἐπὶ τῶν πρώτων Κομνηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων εὐρίσκουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν σπουδαῖον καὶ σταθερὸν στήριγμα. Ἡ δὲ λατινικὴ κατάκτησις καὶ αἱ συζητήσεις περὶ « ἐνώ-

σεως » διαθερμαίνουν τὸν ζῆλον τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀναδεικνύουν ἀνδρας μεγάλης ἀξίας.

Οἱ σπουδαιότεροι ἐξ αὐτῶν εἰναι οἱ ἑξῆς :

1) Ὁ Πατριάρχης Φώτιος (820 - 891). Μαθητὴς τοῦ φιλοσόφου καὶ μαθηματικοῦ Λέοντος, ὑπῆρξε καὶ ὁ Φώτιος ὁ σοφώτερος τῆς ἐποχῆς του. Τὴν πολυμάθειάν του ἀποδεικνύει ἡ «Βιβλιοθήκη» του (ἢ Μυριόβιβλος), ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀναλύονται 280 συγγράμματα ἀρχαίων σοφῶν, ὡς καὶ τὸ πολύτιμον «Λεξικόν» του.

Ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων του ἀναφέρομεν τὰ «Ἀμφιλόχια ἢ Λόγων Ἱερῶν συλλογή», ἐν ᾧ ζητήματα τῆς Θείας Γραφῆς διαλύονται καὶ τὴν νέαν ἔκδοσιν τοῦ «Νομοκάνονος», ὁ ὅποιος ἦτο παλαιοτέρα συλλογὴ ἐκκλησιαστικῶν νόμων καὶ κανόνων.

2) Μιχαὴλ Ψελλός. "Εζησε τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα (1018 - 1078) καὶ ἀποτελεῖ σπάνιον φαινόμενον πολυμαθείας καὶ πολυγραφίας. "Ἐλαβε τὸν τίτλον «ὑπέρτιμος καὶ ὑπατος τῶν φιλοσόφων». "Ἐγραψε πλεῖστα ἔργα φιλοσοφικά, θεολογικά, φιλολογικά καὶ ιστορικά, ἀκόμη δὲ καὶ νομικά καὶ ἱατρικά.

3) Εὐθύμιος Ζυγαρβηνός. "Ητο μοναχὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τῆς Περιβλέπτου. "Ἐγραψεν ἑρμηνείας εἰς τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην. "Ἐγραψεν ἐπίσης τὸ ἔργον «Δογματικὴ Πανοπλία» κατὰ τῶν αἵρετικῶν κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ (1081 - 1118).

4) Εὐστάθιος Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. "Εζησε τὸν δωδέκατον αἰῶνα καὶ διετέλεσεν ἐπὶ εἰκοσαετίᾳν (1175 - 1194) Ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης. "Εδειξεν ἀξιοθάμαστον θάρρος κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν. Διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν βαθεῖαν καὶ πολύπλευρον μόρφωσίν του ἀπεκλήθη «ἡλιος τῆς Ἱερωσύνης». "Ονομαστὸς ἔγινεν ὁ Εὐστάθιος καὶ διὸ τὸ καθαρῶς φιλολογικόν του ἔργον, τὰς «Παρεκβολὰς» δηλ. εἰς τὸν "Ομηρον καὶ τὰ Σχόλια εἰς τὸν Πίνδαρον.

5) Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ὁ Χιωνιάτης¹ καὶ Νικήτας Ἀκο-

1. Χῶναι : πόλις τῆς Μ. Ἀσίας, αἱ ἀρχαῖαι Κολοσσαί, ὅχι πολὺ μακρὰν

μινάτος δὲ Χωνιάτης. Ὁ πρῶτος ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου τὸ 1180 καὶ κατέφυγε εἰς τὴν νῆσον Κέαν μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀποθανὼν ἐκεῖ εἰς βαθὺ γῆρας. Ἐγραψε κατηχητικὰς ὅμιλιας, λόγους καὶ ἐπιστολάς.

Οὐ νεώτερος ἀδελφός του Νικήτας ἦτο κυρίως ἱστορικὸς συγγραφεύς· ἔγραψεν ὅμως καὶ «Θησαυρὸν τῆς Ὀρθοδοξίας», περιέχοντα ἔκθεσιν τῆς ὁρθοδόξου πίστεως.

6) **Γρηγόριος Παλαμᾶς.** Ἐγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Αἱσθανόμενος κλίσιν πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον ἀπεσύρθη εἰς "Αγιον Ὄρος, ὃπου λόγῳ τῆς ἀγιότητος τοῦ βίου του ἀνεγνωρίσθη πνευματικὸς ἀρχηγὸς τῶν ἐκεῖ μοναχῶν. Ἐγνώρισε τοὺς Ἡσυχαστὰς καὶ ἔγινε θερμὸς ὑποστηρικτής των. Ἐχειροτονήθη Ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης τὸ 1359 ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Ἐγραψε πολλὰ συγγράμματα. Ἡ Ἐκκλησία μας τὸν κατέταξεν εἰς τὴν χορείαν τῶν Ἅγιων.

7) **Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός, Ἐπίσκοπος Ἐφέσου.** Εἶχε μεγάλην μόρφωσιν καὶ ρητορικὴν ἰκανότητα. Εἶναι εἰς ἐκ τῶν μὴ ὑπογραφάντων τὴν "Ἐνωσιν εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Φλωρεντίας. Ἡ Ἐκκλησία μας τὸν ἀνεκήρυξεν "Αγιον καὶ ἐόρταζε τὴν μνήμην του τὴν 19ην Ἰανουαρίου.

8) **Γεννάδιος (Γεώργιος Σχολάριος).** Ὁ πρῶτος μετὰ τὴν "Αλωσιν Πατριάρχης. Εἶχε καταπολεμήσει σφοδρότατα τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς λαϊκὸς Γ. Σχολάριος καὶ κατόπιν ὡς μοναχὸς Γεννάδιος. Ἐγραψε κατ' ἐντολὴν τοῦ Μωάμεθ τοῦ Κατακτητοῦ «"Ἐκθεσιν περὶ τῆς ὁρθῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν», διὰ νὰ μάθῃ ὁ Μωάμεθ τίς ἦτο ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ.

53. Διοίκησις καὶ Λατρεία.

Ἡ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας γίνεται κατὰ τοὺς κανόνας τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων. Ἡ ἀνάμειξις τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐξακολουθεῖ νὰ δημιουργῇ ζητήματα καὶ διαταραχάς.

τοῦ σημερινοῦ Ἀιδινίου. Ἀκομινᾶτον ὡνόμασε τὸν Νικήταν ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου του Wolf (1557), ἀγνωστὸν διατί. (Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, σελ. 434).

Τὰ τέσσαρα Πατριαρχεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς (Κωνσταντινούπολεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων) εἰναι ἀνεξάρτητα, ἀλλ' ἀναγνωρίζονται πάντοτε « πρωτεῖα τιμῆς » εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην. Ἐφ' ἡς ἐποχῆς μάλιστα σὶ νότιοι Σλάβοι καὶ οἱ Ρῶσοι ἐγένοντο χριστιανοί, τὸ γόητρον τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολεως ἐμεγάλωσε καὶ ἡ δικαιοδοσία του ἐξηπλώθη πολὺ. Ἀντιθέτως ἡ δικαιοδοσία τῶν ἄλλων Πατριαρχείων περιωρίσθη πολὺ λόγῳ τῆς ἀραιβικῆς πρώτων καὶ τῆς τουρκικῆς ἐπειτα κατακήσεως. Ἡ διάδοσις ἐπίσης τῆς Νεστοριανῆς καὶ Μονοφυσιτικῆς αἰρέσεως περιώρισε πολὺ τὴν δύναμιν τῶν Πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων.

‘Η λατρεία διακρίνεται κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἀπὸ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν ἔορτῶν καὶ μάλιστα τῶν ἔορτῶν τῶν Ἀγίων. Κατὰ τὰς ἔορτὰς ἐγίνοντο κηρύγματα, διὰ τῶν ὅποιων ἐξυμνοῦντο αἱ ἀρεταὶ τῶν Ἀγίων καὶ Μαρτύρων τῆς Ἐκκλησίας.

Τὰ μυστήρια τελοῦνται ὅπως καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον. Εἰς τὸ βάπτισμα μόνον τῶν ἑτεροδόξων (Λατίνων ἢ Ἀρμενίων), τῶν προσερχομένων εἰς τὴν ὁρθοδοξίαν, ἐγένετο ἐπανάληψις τοῦ Χρισματος. ‘Υπεχρεώνοντο ἐπίσης οἱ τοιοῦτοι νὰ ὑπογράψουν δήλωσιν (λίβελλον) ὅτι ἐγκαταλείπουν ὄριστικῶς τὴν παλαιὰν πίστιν των.

Προσετέθησαν τέλος καὶ ἄλλαι ἡμέραι νηστείας πλὴν τῆς πρὸ τοῦ Πάσχα Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Προσετέθη δὴλ. ἡ 40ήμερος νηστεία πρὸ τῶν Χριστουγέννων, ἡ τῶν Ἀγίων Αποστόλων, ἡ τοῦ Δεκαπενταυγούστου καὶ αἱ νηστεῖαι τῶν ἡμερῶν τοῦ Σταυροῦ, τοῦ Ἀγίου Ιωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανείων.

54. Ἡ Χριστιανικὴ Τέχνη.

α) Ἀρχιτεκτονική.

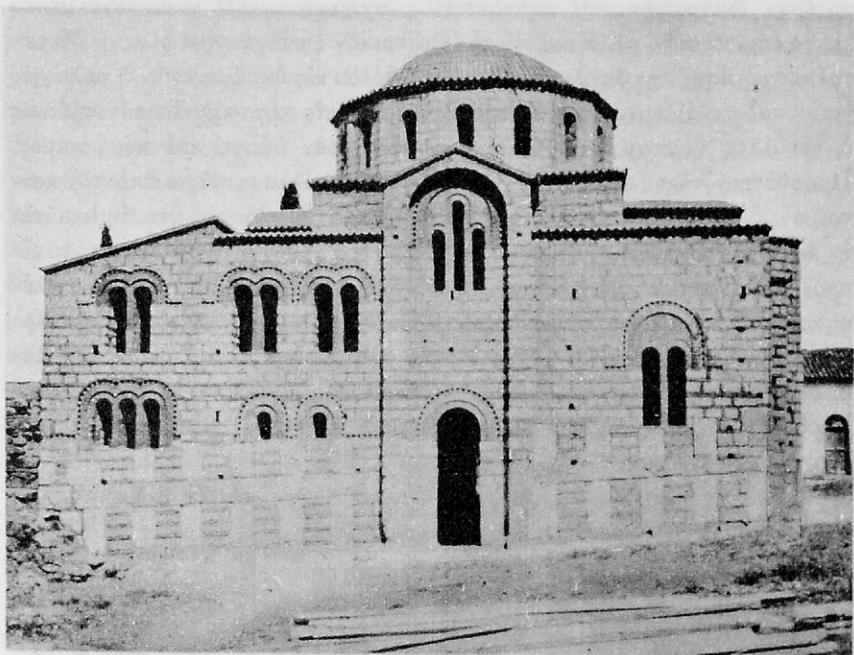
‘Η χριστιανικὴ ἀρχιτεκτονικὴ φθάνει τὴν περίοδον ταύτην εἰς μεγάλην ἀχμὴν διὰ τοῦ **Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ**. ‘Η μετάβασις εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦτον ἀπὸ τῆς παλαιοχριστιανικῆς Βασιλικῆς ἔγινεν ἥδη κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον διὰ τῶν ναῶν **Βασιλικῆς** μετὰ τρούλλου. Τοῦ ρυθμοῦ δὲ τούτου θαυμαστὸν καὶ μεγαλοφυές δημιούργημα ἦτο, ὃς εἴδομεν, ἡ Ἀγία Σοφία.

“**Ἡδη** οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ἐπιτυγχάνουν τὴν ζωη-

ροτέραν διαγραφήν τοῦ σταυροειδοῦς σχήματος τῶν ναῶν ὅχι μόνον εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἔξωτερικόν (στέγασιν κυρίως). Μετατρέπουν ἐπίσης τὴν κυκλικὴν βάσιν τοῦ θόλου εἰς ὀκταγωνικὴν ἢ πολυγωνικὴν καὶ στηρίζουν αὐτὸν εἰς κίονας καὶ ὅχι εἰς πεσσούς. Τοιουτοτρόπως ὁ τρούλλος γίνεται ἐλαφρότερος, μεγαλυτέρου ὑψους καὶ κομψότερος. Προσθέτουν τέλος καὶ ἄλλους μικροτέρους τρούλλους, γύρω ἀπὸ τὸν κεντρικόν. Ἀπὸ τοῦ δεκάτου μέχρι τοῦ δωδεκάτου αἰώνος, ὅτε σημειοῦται ἡ δευτέρα « χρυσῆ » ἀκμὴ τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, κτίζονται πλεῖστοι ναοὶ εἰς ὅλα τὰ χριστιανικὰ κέντρα καὶ διακοσμοῦνται πολυτελέστατα διὰ πλουσιωτάτης γλυπτῆς διακοσμήσεως καὶ ζωγραφικῶν ἔργων. Τοιοῦτοι ναοὶ εἶναι ὁ τῆς Μονῆς τοῦ 'Οσίου Λουκᾶ παρὰ τὴν Λεβάδειαν, ὁ τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου παρὰ τὰς Ἀθήνας, οἱ "Ἄγιοι Θεόδωροι καὶ ἡ Καπνικαρέα τῶν Ἀθηνῶν κ.ἄ.

Ο ἐν Ἀθήναις ναὸς τῶν Ἅγιων Θεοδώρων (Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ).

Βυζαντινός ναός Χριστιάνου Τριφυλίας, ΙΑ' αιώνος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων καταβάλλεται μεγάλη προσοχὴ εἰς τὸν ἔξωτερικὸν διάκοσμον τῶν ναῶν. Εἰς τὸν Μυστρᾶν, τὴν Ἡπειρὸν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην ὑπάρχουν κομψότατοι ναοὶ τῆς περιόδου ταύτης.

β) Γλυπτικὴ καὶ Ζωγραφική.

Ἡ γλυπτικὴ ἐξακολουθεῖ νὰ πλουτίζῃ τὴν πλουσίαν διακόσμησιν τῶν ναῶν μὲν νέα σχέδια ἐπὶ τῶν κιονοκράνων, τῶν θωρακίων, τῶν τέμπλων καὶ τῶν εἰκονοστασίων, ὡς καὶ τῶν πλαισίων τῶν θυρῶν καὶ παραθύρων. Ἀποτολμᾷ ἐπίσης, δπως κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν περίοδον, καὶ τὴν ἐπὶ πλακῶν ἀνάγλυφον ἀπεικόνισιν θείων καὶ ὅγίων μορφῶν.

Ἡ δὲ ζωγραφικὴ φθάνει εἰς μεγάλην ἀκμὴν μετὰ τὴν εἰκονομαχίαν καὶ ἀκολουθεῖ ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰώνος τὸ σύστημα τῆς δογματικῆς ἢ λειτουργικῆς εἰκονογραφήσεως τῶν ναῶν. Εἰς τὸν τρούλλον, δ ὁποῖος

συμβολίζει τὸν Οὐρανόν, εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς ὡς Παντοκράτωρ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς εὐλογῶν.

Εἰς τὰς καμάρας καὶ τοὺς τοίχους ὑψηλὰ εἰκονίζονται σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, αἱ ὁποῖαι ἐτυποποιήθησαν εἰς τὰς 12 Δεσποτικὰς καὶ Θεομητορικὰς ἔορτὰς (Δωδεκάροτον), ἵτοι Εὐαγγελισμόν, Γέννησιν, 'Υπαπαντήν, Βάπτισιν, Μεταμόρφωσιν, 'Ανάστασιν Λαζάρου, Βασιλικόν, Σταύρωσιν, 'Ανάστασιν, 'Ανάληψιν, Πεντηκοστὴν καὶ Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου.

Εἰς τὰς χαμηλοτέρας τέλος ἐπιφανείας τῶν τοίχων καὶ τοὺς νάρθηκας εἰκονίζονται μορφαὶ 'Αγίων καὶ σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου τῆς Εκκλησίας, μαρτύρια 'Αγίων, Σύνοδοι κ.λ.π.

Θαυμαστῆς δεξιοτεχνίας καὶ λεπτοτάτης τέχνης δημιουργήματα εἶναι τὰ μικρὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ ἢ μετάλλου ἢ ξύλου, ἐπὶ δίσκων, πυξίδων, καλυμμάτων Εὐαγγελίων, λειτουργικῶν σκευῶν κ.λ.π. Τοιαῦτα εἶναι καὶ ἔργα χρυσοχοῖς καὶ ἀργυροχοῖς μὲ διακόσμησιν ἐκ σμάλτου (λειψανοθήκαι, σταυροί, κύλικες κ.λ.π.), ὡς καὶ ὥραιοτατα ὑφαντουργικὰ ἔργα.

'Ωραιόταται τέλος εἶναι οἱ μικρογραφίαι ἐπὶ χειρογράφων, διὸ τῶν ὅποιων διεκοσμοῦντο ταῦτα καὶ ἡρμηνεύετο εἰκονογραφικῶς τὸ κείμενον. Τὰ χειρόγραφα ταῦτα ἐλέγοντο « ἴστορημένα χειρόγραφα ».

Ἐκκλησιαστικὴ 'Υμνογραφία καὶ Μουσική. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐπικρατεῖ τὸ εἰδος τῆς ὑμνογραφίας τὸ εἰσαχθὲν ὑπὸ τοῦ 'Ανδρέου Κρήτης, οἱ λεγόμενει Κανόνες. Εἶναι οὗτοι σειρὰ ὑμνων ἔχόντων σχέσιν πρὸς τὴν ἔορτήν την. Κανόνας ἔγραψαν ὁ Πατριάρχης Φώτιος, οἱ αὐτοκράτορες Λέων ὁ Σοφὸς καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος κ.ἄ. 'Η μελοποίησις τῶν Κανόνων ἐγίνετο τώρα ὅχι ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν ὑμνογράφων, ἀλλὰ ὑπὸ Μουσικῶν (μελωδῶν) τῆς 'Εκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἤκολούθησαν τὴν μουσικὴν παράδοσιν τῆς προηγουμένης περιόδου.

Σπουδαῖος ἐκπρόσωπος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀνεδείχθη ὁ 'Ιωάννης Κουκουζέλης. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Δυρραχίῳ καὶ ἤχμασε κατὰ τοὺς χρόνους 1081 - 1118. 'Εζησε πολλὰ ἔτη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔγινεν ἀρχιμουσικὸς τοῦ μουσικοῦ χοροῦ τῶν 'Ανακτόρων. 'Απεσύρθη κατόπιν εἰς "Αγιον" Όρος, ὅπου ἐμόνασε. Πότε ἀπέθανε δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν.

55. Τὰ ἥθη καὶ ὁ μοναχικὸς βίος.

‘Η Ἐκκλησία γενικῶς πρωτοστατεῖ καὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν εἰς ἔργα ἀγάπης καὶ φιλαλληλίας. Νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα, ὄρφανοτροφεῖα, ξενῶνες συντηροῦνται ὑπὸ Ἐκκλησιῶν καὶ Μοναστηρίων. Πολλοὶ κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ διαχρίνονται ἐπίσης διὰ τὴν εὔσέβειαν καὶ τὴν ὀρετήν των.

‘Ὑπάρχουν δῆμως καὶ πολλοὶ χριστιανοὶ μὲ τυπικὴν μόνον εὔσέβειαν κάμνουν μακρὰς προσευχάς, ἀλλὰ δὲν ἔκτελοῦν ἀγαθὰ ἔργα. Πολλοὶ πλούσιοι καὶ ἐπίσημοι ἀνδρες καὶ αὐτοκράτορες ἔδιδον δυστυχῶς τὸ κακὸν παράδειγμα. ‘Ἐγραφον ὅμνους, ἤκουον μακρὰς ἀκολουθίας εἰς τοὺς ναούς, ἔκαμνον μεγάλας δωρεᾶς ἢ ἔκτιζον μεγαλοπρεπεῖς ναούς, ἀλλὰ δὲν ἔζων ἡθικὸν καὶ ἐνάρετον βίον. Εἰς τὴν κακὴν αὐτὴν καταστασιν τῶν ἥθῶν συνετέλεσε πολὺ καὶ ἡ ἀμάθεια τοῦ λαοῦ, ὡς καὶ ἡ πίστις του εἰς μαγείας καὶ δεισιδαιμονίας.

‘Ο μοναχικὸς βίος συστηματοποιεῖται καὶ ἀποκτᾷ μεγάλην σημασίαν καὶ ἀξίαν. Τὰ μοναστήρια πολλαπλασιάζονται καὶ προστατεύονται ὑπὸ τοῦ κράτους. ‘Η ζωὴ τῶν μοναχῶν εἶναι αὐστηρὰ καὶ διέπεται ὑπὸ καθωρισμένων κανόνων καὶ τύπων. Τὰ μοναστήρια εἶναι ἡ κοινόβια ἢ ἰδιόρρυθμα. Εἰς τὰ κοινόβια ἡ περιουσία τῆς Μονῆς, αἱ δωρεαί, τὰ εἰσοδήματα, τὸ προϊὸν τῆς ἔργασίας τῶν μοναχῶν κ.λ.π. εἶναι κοινὰ καὶ τρώγουν ὅλοι εἰς κοινὴν τράπεζαν. Εἰς τὰ ἰδιόρρυθμα ἔκαστος μοναχὸς δύναται νὰ ἔχῃ ἴδιαν περιουσίαν καὶ φροντίζει ὁ Ἰδιος διὰ τὴν συντήρησιν του· μόνον τὴν Κυριακὴν συντράγουν εἰς κοινὴν τράπεζαν.

Μοναχοὶ ἐγίνοντο καὶ πολλοὶ ἐπίσημοι ἀνδρες ὑψηλῆς καταγωγῆς ἢ μεγάλης μορφώσεως. Οἱ μοναχοὶ ἐτιμῶντο πολὺ καὶ εἶχον ἔξαιρετικὴν θέσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. ‘Ὑπεστήριζον τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ πολὺ συνετέλεσαν διὰ τῶν ἀγώνων καὶ τῆς ἐπιφροῦς των εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς ὁρθοδόξου πίστεως.

Μεγάλα μοναστήρια καὶ πλουσιώτατα λόγω τῶν πρὸς αὐτὰ δωρεῶν αὐτοκρατόρων καὶ πλουσίων χριστιανῶν ἥσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὰ τοῦ Ἀγίου Ὅρους, εἰς τὰ ὅποια ἐμόναζον χιλιάδες μοναχῶν. Κατὰ τοὺς τελευταίους Βυζαντινοὺς αἰῶνας τὸ “Ἀγιον” Ὅρος ἔγινε κέντρον ἐκκλησιαστικῆς παιδείας καὶ χριστιανικῆς τέχνης. Πλουσιώταται βιβλιοθῆκαι κατηρτίζοντο καὶ πολύτιμα χειρόγραφα ἐφιλέσσοντο εἰς αὐτὰς πολλαπλασιαζόμενα διὰ προσεκτικῆς ἀντιγραφῆς.

"Αλλα μεγάλα μοναστήρια ήσαν :

1) 'Η Μονή του Στουδίου παρά τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὅποια ἀπέκτησε μεγάλην ἐπιφροὴν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ ἔφθασε κάποτε νὰ ἔχῃ 1000 μοναχούς· 2) ἡ ὀρχαιοτάτη Μονὴ του Όρους Σινᾶ ἐπὶ τῆς δύμανός του χερσονήσου, τὴν ὅποιαν ἐσεβάσθησαν καὶ αὐτοὶ οἱ Μωαμεθανοὶ· εἶχε καὶ αὕτη πλουσίαν βιβλιοθήκην χειρογράφων· 3) ἡ Μονὴ του Παναγίου Τάφου εἰς τὰ 'Ιεροσόλυμα· 4) ἡ Μονὴ του Δαφνίου καὶ ἡ Μονὴ του Όσίου Λουκᾶ μὲ τὰ ὥραῖα ψηφιδωτὰ τῶν ναῶν των, ἡ Μονὴ του Μεγάλου Σπηλαίου καὶ τὰ Μοναστήρια τῶν Μετεώρων παρὰ τὴν Καλαμπάκαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

Η ΔΥΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Γ' ΠΕΡΙΟΔΟΝ

56. Ἡ Διοίκησις καὶ ἡ δύναμις τῶν Παπῶν.

Γνωρίζομεν ὅτι οἱ Πάπαι τῆς Ρώμης ἀπέκτησαν ἥδη ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου μέγα κῦρος καὶ ὅτι ὑπεδούλωσαν εἰς τὴν θέλησίν των τὰς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς κληρικούς τῆς Δύσεως. Ἀφ' ὅτου μάλιστα ἔγιναν καὶ ἡγεμόνες ἰδίου κράτους (βλ. σελ. 96) ἡ ὑπ' αὐτῶν διοίκησις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἦτο ἀπεριόριστος καὶ ἀνεξέλεγκτος, αἱ δὲ καλούμεναι ὑπ' αὐτῶν Σύνοδοι ἤσαν πειθήνια δργανά των.

Οἱ Πάπαι ἐκάλουν Συνάδους καὶ ἐπεκύρωνον τὰς ἀποφάσεις των, μετέθετον ἐπισκόπους καὶ ἐπέβαλλον φορολογίας εἰς τὰς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐπιρροή των καὶ ἐπὶ τῶν κοσμικῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πολὺ μεγάλη. Μέγα ὅπλον ἐπιβολῆς ἐπὶ τῶν λαῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων ἦτο ἡ ἀπαγόρευσις καὶ ὁ ἀφορισμός. Διὰ τοῦ πρώτου ἀπηγορεύετο εἰς μίαν χώραν πᾶσα ιεροτελεστία, τὸν δὲ ἀφοριζόμενον οὔτε καὶ νὰ χαιρετίσῃ τις ἐπετρέπετο.

'Επισημότεροι ἔκ τῶν Παπῶν ἤσαν :

1) **Γρηγόριος δ Ζ'** (1073 - 1085). Οὗτος ἐπέβαλε τὴν ἀγαμίαν τοῦ κλήρου καὶ ἐπάταξε τὰς καταχρήσεις τῶν κληρικῶν, κατώρθωσε δέ, ὥστε εἰς πολλὰς χώρας καὶ ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ χειροτονία τῶν ἐπισκόπων νὰ γίνεται ὑπ' αὐτοῦ. Διεκήρυξεν ὅτι, ὅπως ἡ σελήνη λαμβάνει τὸ φῶς της παρὰ τοῦ ἡλίου, τοιουτορόπως καὶ οἱ βασιλεῖς δέον νὰ λαμβάνουν τὴν ἔξουσίαν των παρ' αὐτοῦ τοῦ ὄρατοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.

Τόσον μέγα ἦτο τὸ κῦρος τοῦ Γρηγορίου, ὥστε καὶ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας **Ἐρρίκον Δ'**, ἀρνηθέντα νὰ δεχθῇ τὴν ὑπὸ τοῦ Πάπα

έκλογήν καὶ διορισμὸν τῶν Ἐπισκόπων εἰς τὴν χώραν του, ἀφώρισε καὶ ὑπεχρέωσε νὰ ζητήσῃ ἐπισήμως παρ' αὐτοῦ συγγνώμην. Δὲν ἡδυνήθη δῆμος ὁ Γρηγόριος νὰ ἐπιβάλῃ τελικῶς ὅλας τὰς ἀξιώσεις καὶ μεταρρυθμίσεις του καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ ἔξορίᾳ.

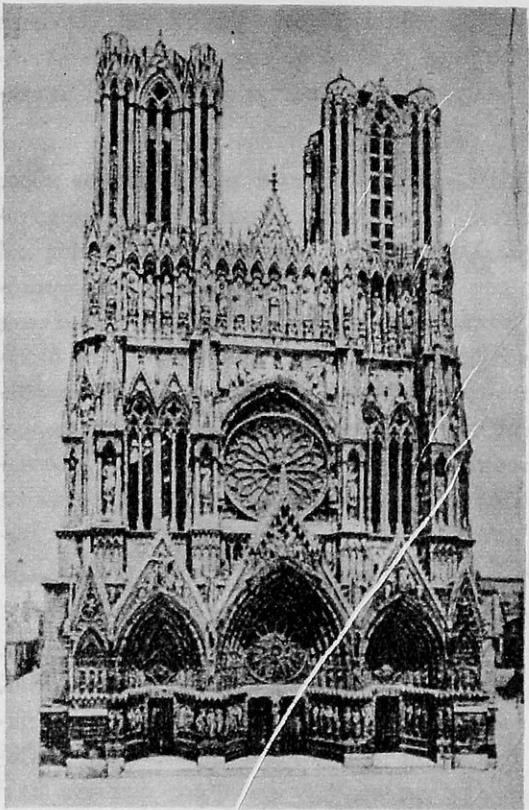
2) **Ιννοκέντιος ὁ Γ'** (1198 - 1216). Εἶχεν ἀποκτήσει τόσον κῦρος καὶ τόσην δύναμιν ὃ Ιννοκέντιος, ὥστε ἀνεβίβαζε καὶ κατεβίβαζεν αὐτοκράτορας εἰς Γερμανίαν, ἐπέβαλλε δὲ εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας τὰς θελήσεις του εἰς διαφόρους περιστάσεις. Οἱ ἡγεμόνες ἐπισκεπτόμενοι αὐτὸν ἤσπαζοντο τὸν πόδα του. 'Ο Ιννοκέντιος ἐπεδίωξε καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡτο δὲ κύριος ὄργανωτὴς τῆς Δ' Σταυροφορίας καὶ αὐτὸς ἔδωσε τὴν συγκατάθεσίν του νὰ στραφῇ αὕτη κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ προσωρινὴ κατάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ ἡ προσωρινὴ ἐπίσης ἐγκατάστασις Λατίνου Πατριάρχου συνετέλεσε μόνον εἰς τὴν εὑρυνσιν τοῦ χάσματος μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἀποτύχιαν τῶν προσπαθειῶν πρὸς ἔνωσιν αἰτῶν.

3) **Βονιφάτιος ὁ Η'** (1294 - 1303). 'Ο Βονιφάτιος ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τῶν μεγάλων Παπῶν τῆς περιόδου αὐτῆς. Λόγῳ τῶν μεγάλων ἀξιώσεών του ἤθιεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον Δ' τὸν ἐπιλεγόμενον Ὁραιον καὶ τὸν ἀφώρισεν. 'Ο Φίλιππος δῆμος ἔστειλεν εἰς Ρώμην στρατόν, δὲ πτοεῖος διεσκόρπισε τοὺς παπικούς. 'Ο Βονιφάτιος αἰχμαλωτισθεὶς καὶ ἀφεθεὶς κατόπιν ἐλεύθερος ἀπέθανε μετ' δλέγους μῆνας.

Εἰς τὴν Ρώμην εἶχε δημιουργηθῆ τότε ἔκρυθμας κατάστασις καὶ διὰ τοῦτο δὲ ἐκλεγεὶς κατὰ τὸ 1305 Πάπας Κλήμης ὁ Ε', Γάλλος τὴν καταγωγὴν, ἀπέφυγε νὰ μεταβῇ εἰς Ρώμην καὶ ἐγκανεστάθη (1309) εἰς τὴν πόλιν Ἀβινιδὸν τῆς νοτίου Γαλλίας (120 χιλ. Β.Δ. τῆς Μασσαλίας). Εἰς τὴν πόλιν Ἀβινιδὸν ὑπὸ τὴν ἐπιφροὴν τῶν Γάλλων βασιλέων, παρέμειναν οἱ Πάπαι ἐπὶ 70 σχεδὸν ἔτη (1309 - 1377). Τὴν περίοδον ταύτην δονομάζουν οἱ Δυτικοὶ «δευτέρων Βαβυλωνιακὴν αἰχμαλωσίαν».

57. 'Η Ἐκκλησιαστικὴ Φιλολογία τῆς Δυτ. Ἐκκλησίας.

Κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τῆς περιόδου ταύτης ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία τῆς Δύσεως περιορίζεται εἰς τὴν συλλογὴν καὶ συστη-

Ναὸς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας γοτθικοῦ ρυθμοῦ
(Ο καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Ρέιμς τῆς Γαλλίας)

τῆς Ἰταλίας εἰσαχθεῖσα καὶ διαδοθεῖσα ἐλληνικὴ φιλοσοφία, μάλιστα δὲ ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους. Οἱ σχολαστικοὶ θεολόγοι, ἀφορμώμενοι πάντοτε ἐκ τῆς Ἅγιας Γραφῆς, ἐπεδίωκον νὰ ἔξηγήσωσι τὸν δρατὸν κόσμου καὶ νὰ καθορίσωσι τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν πνευματικὸν καὶ ἀδρατὸν κόσμον διὰ τοῦ ὅρθου λόγου καὶ τῆς φιλοσοφίας· περοσεπάθουν ἐπίσης διὰ τῆς φιλοσοφίας νὰ δικαιολογήσωσι καὶ τὰ δόγματα τῆς Θρησκείας καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα καὶ τὸν τρόπον λατρείας τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας. Κύριος ὁ δῆγγός τῶν φιλοσοφούντων τούτων θεολόγων ἦτο ὁ Ἀριστοτέλης, τοῦ ὄποιου τὰς θεωρίας

ματικὴν κατάταξιν τῶν γνωμῶν τῶν ἀρχαιοτέρων Πατέρων της. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς δὲν παρουσιάζουν καμίαν πρωτοτυπίαν καὶ δημιουργικὴν παραγγήν.

Βραδύτερον ὅμως ἡ Θεολογία τῆς Δύσεως παρουσιάζει δημιουργικήν ζωὴν καὶ χωρίζεται εἰς δύο τάσεις.

Ἡ πρώτη δνομάζεται **Σχολαστικὴ Θεολογία**. Ἡ δνομασία προῆλθεν ἀπὸ τὰ μοναστηριακὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὅποια παραλλήλως πρὸς τὴν μελέτην καὶ ἐρμηνείαν τῆς Ἅγιας Γραφῆς ἐδιδάσκοντο ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰώνος καὶ στοιχειώδεις ἐπιστημονικαὶ γνώσεις, ὡς καὶ ἡ διὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας καὶ ἡ διὰ

έγνώρισαν ἀπὸ τὰς ἀραβικὰς μεταφράσεις τῶν ἔργων του. Τοιουτορό- πως ἡ φιλοσοφία ἔγινεν « ὑπηρέτις » τῆς Θεολογίας (Ancilla Theologiae), ὑποχρεωμένη νὰ ἀποδεῖξῃ ὅπωσδήποτε διὰ τοῦ λόγου τὴν ἀλήθειαν τῶν δογματικῶν πιστευομένων.

Οἱ σπουδαιότεροι σχολαστικοὶ θεολόγοι Ἀλβέρτος ὁ Μέγας (1193 - 1280) καὶ Θωμᾶς ὁ Ἀκυνάτης (1225 - 1274) ἐκράτησαν τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν εἰς ἀνώτερα κάπως ἐπίπεδα, ἀπὸ τοῦ IE' ὅμως αἰώνος ἡ σχολαστικὴ θεολογία κατήνησε καθαρὰ σοφιστεία ἀσχοληθεῖσα μὲ ἀσκοπα καὶ γελοῖα κάποτε θέματα. Ταῦτα κυρίως διεκμαψδησεν ὁ οὐμανιστὴς τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως "Ἐρασμος μὲ τὸ γνωστὸν ἔργον του « Μωρίας Ἐγκώμιον ». Ἐν τούτοις ἡ παπικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἐστηρίχθη καὶ στηρίζεται ἐν μέρει ἀκόμη ἐπὶ τῆς σχολαστικῆς θεολογίας.

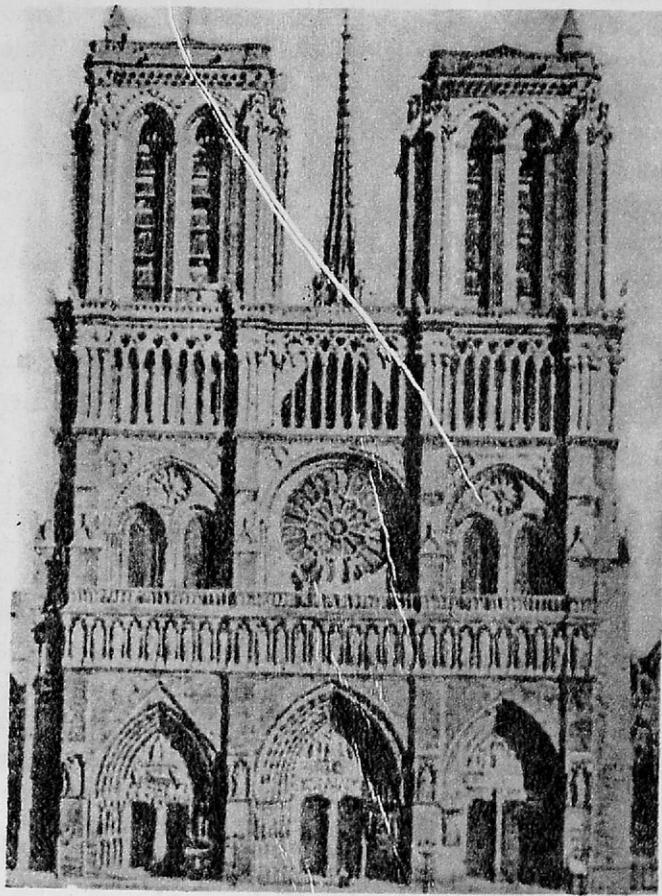
Ἡ δευτέρα τάσις τῆς θεολογίας παρήγαγε τοὺς λεγομένους μυστικοὺς θεολόγους. Οὗτοι ἐδίδασκον ὅτι αἱ μυστικαὶ ἀλήθειαι τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως δὲν δύνανται νὰ κατανοηθοῦν διὰ τῆς διανοίας καὶ τῆς λογικῆς, ἀλλὰ πρέπει ἀπλῶς νὰ πιστεύωνται διὰ τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς καρδίας. Νομίζουν οὗτοι ὅτι πιστεύομεν τὸ θεῖον, διότι τὸ αἰσθανόμεθα καὶ δχὶ διότι τὸ ἐννοοῦμεν. Ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων μυστικῶν θεολόγων εἶναι ὁ Θωμᾶς αἱ Κέμπης (A Kempis, ἐκ Κέμπης τῆς Ρηγανίας). Τὸ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενον ἔργον « Ἡ μίμησις τοῦ Χριστοῦ » εἶχε τὴν μεγαλυτέραν μετὰ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν διάδοσιν καὶ μετεφράσθη εἰς τὰς περισσοτέρας γλώσσας τοῦ κόσμου.

58. Ἡ Χριστιανικὴ Τέχνη εἰς τὴν Δύσιν.

Ἡ χριστιανικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Δύσεως προσλαμβάνει στοιχεῖα ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς καὶ τῆς Βυζαντινῆς καὶ δημιουργεῖ ἀπὸ τοῦ E' μέχρι τοῦ II' αἰώνος πλήθος ναῶν τοῦ λεγομένου ρωμανικοῦ ρυθμοῦ.

Ἀπὸ τοῦ IA' μέχρι τοῦ IE' αἰώνος ἐπικρατεῖ εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ὁ Γοτθικὸς ρυθμός, κατὰ τὸν ὅποιον ἀνηγέρθησαν λαμπρότατοι καὶ πολυτελέστατοι ναοί.

Ἡ θολωτὴ στέγασις εἶναι τὸ κύριον γνώρισμα καὶ τῶν δύο τούτων ρυθμῶν. Ἀλλὰ ὁ μὲν ρωμανικὸς θόλος ἔχει τὴν μορφὴν κανονικοῦ τόξου, ὁ δὲ γοτθικὸς τὴν μορφὴν διακοπομένων τόξων καὶ ἀποληγόντων

Ναός τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας γοτθικοῦ ρυθμοῦ 13ου αιώνος
(Ο καθεδρικὸς ναὸς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων)

εἰς ὀξύ. Ὁ ξυχόρυφος δὲ εἶναι γενικῶς καὶ ἡ στέγασις τοῦ γοτθικοῦ ναοῦ καὶ ἡ πλαισίωσις τῶν μεγάλων θυρῶν καὶ παραθύρων του. Ἐπὶ πλέον ὁ γοτθικὸς κίνων ἔχει ραβδώσεις ἐν εἴδει νεύρων πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ πλουσιωτάτη γλυπτή διακόσμησις τοῦ ἑσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἑξωτερικοῦ τῶν γοτθικῶν ναῶν, καθὼς καὶ ἡ ζωηρὰ εἰκονογράφησις τῶν ὑαλωτῶν παραθύρων, προσδίδει θαυμαστὴν καλλιτεχνικὴν δύναμιν εἰς αὐτούς.

‘Απὸ τοῦ ΙΕ’ αἰῶνος, ὁπότε ἀρχίζει ἡ ἀναγέννησις τῶν Τεχνῶν εἰς τὴν Δύσιν, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ναῶν ἀκολουθεῖ καὶ αὐτῇ τὴν γενικὴν τάσιν τῆς ἐπανόδου εἰς τὰ ἀρχαῖα πρότυπα. Δημιουργεῖται τότε νέος ρυθμός, ὁ λεγόμενος τῆς Ἀναγεννήσεως, κατὰ τὸν ὅποιον ἥρχισεν καὶ κτίζεται εἰς Ρώμην ὁ μεγαλοπρεπῆς ναὸς τοῦ Ἅγιου Πέτρου.

Ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ γλυπτικὴ ἀναπτύσσονται καὶ εἰς τὴν Δύσιν ὡς ὑπηρετικαὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κατ’ ἀρχὰς καὶ δημιουργοῦν ὡραῖα ἔργα. Ποιὸν ἐνωρὶς δύμως καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη ἀναλαμβάνουν καὶ τὴν αὐτοτέλειάν των, ἀφοῦ ἀλλωστε ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία δὲν ἀπηγόρευσε τὴν διὰ τῆς γλυπτικῆς παράστασιν θείων μορφῶν. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ οἱ εἰκονιζόμενοι μορφαὶ ἀποβάλλουν τὸ ἐσχηματοποιημένον καὶ τυπικὸν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης καὶ παρουσιάζονται ζωηραὶ καὶ φυσικαὶ.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ παραμένει καὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ὡς διεμορφώθη καὶ ἀνεπτύχθη ὑπὸ τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου. Τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὅμοιους συνοδεύει ἐπίσης τὸ ὄργανον (ἀρμόνιον), προσδίδον μεγαλοπρέπειαν εἰς τὰς Ἱερὰς ἀκολουθίας.

59. Λατρεία καὶ ἥδη.

‘Η λατρεία εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως ὑπέστη μεγάλας μεταβολάς. ‘Η τέλεσις τῆς Θείας Λειτουργίας εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, τὴν ὃποιαν εἰς μερικὰς χώρας οὔτε καὶ οἱ κληρικοί, οἱ κατώτεροι τούλαχιστον, δὲν ἔγνωρίζον, κατέστησε τὴν λατρείαν ἐντελῶς τυπικήν, μὴ δυναμένην νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τῶν πιστῶν. ’Ενόμιζον ὅτι τὰ μυστήρια ἐπιδροῦν ἀφ’ ἔσωτῶν καὶ ὅτι δὲν ἔχειαίζετο ἡ πίστις ἐκείνων, χάριν τῶν ὅποιων ἐτελοῦντο.

Μεταβολὰς μεγάλας εἰσήγαγεν ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία εἰς τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων. Τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν ἐτέλουν δι’ ἀζύμου ἄρτου, οἱ δὲ λαϊκοὶ μόνον τοῦ ἄρτου μετελάμβανον. ’Εχωρίσθη τὸ Χρῖσμα ἀπὸ τοῦ διὰ ραντίσματος γινομένου βαπτίσματος καὶ μετεδίδετο (τὸ χρῖσμα) μόνον ὑπὸ τῶν Ἐπισκόπων. Τὸ Εὐχέλαιον παρείχετο μόνον εἰς ἔτοιμοθατάτους.

Αἱ ἑορταὶ τῶν Ἅγιων ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἀπεδίδετο μεγάλη τιμὴ εἰς αὐτούς, ἔξαιρετικῶς δὲ εἰς τὴν Θεοτόκουν. ’Απέδιδον ἐπίσης μαγικὴν δύναμιν εἰς τὰ λεψίων τῶν Ἅγιων. ’Επεβλήθη γενικῶς ἡ ἀγαμία

τοῦ κλήρου. Μεγίστη σημασία ἀπεδίδετο εἰς τοὺς τύπους, τὴν τακτικὴν νηστείαν, τὰ προσκυνήματα κ.λ.π. καὶ ὀλιγωτέρα εἰς τὸν ἄγνὸν καὶ ἡθικὸν βίον. Διὰ τοῦτο τὰ ἔθη τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως, λαϊκῶν καὶ κληρικῶν, εὐρίσκοντο μακρὰν ἀπὸ τὰς ἡθικὰς ἐντολὰς τοῦ Εὐαγγελίου.

Εἰς τοῦτο ὅχι ὀλίγον συνετέλεσεν ἡ ἐπικρατήσασα εἰς τὴν Δύσιν ἀντίληψις ὅτι ὁ κλῆρος, καὶ μάλιστα ὁ Πάπας, ἥδυναντο νὰ δέδουν ἀφεσιν ἀμαρτιῶν. "Ἐκαστος χριστιανὸς ἡτο δυνατὸν νὰ ἔξαγοράσῃ ὅσα ἀμαρτίματα εἶχε κάμει καὶ ὅσα θὰ ἔκαμνε τυχόν, ὡς καὶ τὰ ἀμαρτήματα τῶν συγγενῶν του. Τοιαύτας ἀφέσεις (συγχωροχάρτια) ἔχορήγει ἀθρόας ὁ Πάπας, ιδίως εἰς ἑκείνους ποὺ ἐπεσκέπτοντο τὴν Ρώμην κατὰ τὰ λεγόμενα Τιοβηλαῖα ἔτη, δηλ. ἔτη ἀφέσεως. Ταῦτα καθιερώθησαν ἐπισήμως ἐπὶ Πάπα Βονιφατίου καὶ ἐτελοῦντο ἀνὰ 100 ἔτη κατ' ἀρχάς, ἐπειτα δὲ ἀνὰ 50, ἀνὰ 33 καὶ τέλος ἀνὰ 25 ἔτη ἀπὸ τοῦ 1470¹.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ τυπολατρία, ἡ ἀμάθεια καὶ μάλιστα αἱ ἀφέσεις θὰ προεκάλουν καὶ πράγματι προεκάλεσαν πλείστας καταχρήσεις καὶ διαφθοράν. Ἐναντίον τῶν καταχρήσεων τούτων τοῦ κλήρου ἔξηγέρθησαν πολλοὶ χριστιανοὶ ζητοῦντες τὴν διόρθωσιν τοῦ κακοῦ. Καὶ οὗτοι μὲν ἔζητον μεταρρυθμίσεις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἄλλοι δὲ ἔφθανον ἀκόμη περαιτέρω εἰσάγοντες αἵρετικὰς διδασκαλίας.

Τὸν IA' αἰῶνα παρουσιάσθη καὶ διεδόθη εἰς Ἰταλίαν καὶ νοτιοδυτικὴν Εὐρώπην ἡ αἵρεσις τῶν **Καθαρῶν**. Προέκυψεν αὕτη ἐκ τῆς αἱρέσεως τῶν Βογομίλων (σελ. 118), ἐκ τῶν δόποιων πολλοὶ φεύγοντες τὴν δίωξιν ἥλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς Ἰταλίαν. Οἱ Καθαροὶ ἀπήγτουν τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν ἀπλότητα τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων. Ἐπίστευον εἰς τὴν ὑπαρξίαν δύο ἀνταγωνιζομένων θεῶν, καλοῦ καὶ κακοῦ, ὅπως κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους οἱ Παυλικιανοὶ καὶ παλαιότερον οἱ Μανιχαῖοι, καὶ ὅτι ἡ ἀμαρτία πηγάζει ἐκ τῆς ἐπαφῆς τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος· ἐπομένως διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ ἀγνότητος διατηρεῖται καθαρὸς ἡ ψυχή.

Παρομοία ἦτο καὶ ἡ αἵρεσις τῶν **Αλβιγηνῶν** ἢ **Αλβιγίων**, παρουσιασθεῖσα τὸν IB' αἰῶνα εἰς νότιον Γαλλίαν.

1. Κατὰ τὴν Π.Δ. (Λευτικόν, ΚΕ' 9, 10) ἐκαστον 50ὸν ἔτος ἦτος ἔτος ἀφέσεως· ἐπεστρέφοντο κατὰ τοῦτο τὰ πωληθέντα κτήματα καὶ ἡλευθεροῦντο οἱ δοῦλοι. Τὸ ἔτος τοῦτο ἀνηγγέλλετο διὰ σάλπιγγος, ἥτις ἐβραΐστι λέγεται. γιο μπέλ. Ἐκ τούτου τὸ Ἰωβηλαῖον, δηλ. ἔτος τῆς σάλπιγγος τῆς ἀφέσεως. (Στεφανίδου, **Ἐκκλησιαστικὴ Ιστορία**, σελ. 482).

Τὸ δνομά των οἱ αἱρετικοὶ οὗτοι τὸ δφείλουν εἰς τὴν πόλιν Alba τῆς Νοτίου Γαλλίας. Ἡσαν ἔχθροι ἀσπονδοι τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας, τὴν δποίαν ὠνόμαζον Βαβυλῶνα τῆς Ἀποκαλύψεως. Κατεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Παπῶν διὰ φοβερῶν σφαγῶν καὶ παντοειδῶν διώξεων. Ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' ἐκήρυξεν ἀληθῆ σταυροφορίαν ἐναντίον τῶν τὸ 1209 καὶ ἐπὶ 20 ἔτη ἔχύθη πολὺ αἷμα.

60. Ἱερὰ Ἑξέτασις.

Εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς κατὰ τῶν αἱρετικῶν καὶ τῶν μεταρρυθμιστῶν ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία ἐχρησιμοποίησεν ὡς στήριγμα μὲν τὰ Μοναχικὰ τάγματα, ὡς δπλον δὲ τὴν φοβερὰν Ἱερὰν Ἑξέτασιν. Τὰ σπουδαιότερα τῶν ἰδρυθέντων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην μοναχικῶν ταγμάτων εἰναι, πλὴν τῶν Βενεδικτίνων, τὰ τάγματα τῶν Δομινικανῶν καὶ τῶν Φραγκισκανῶν. Οἱ μὲν Φραγκισκανοὶ ἀνέλαβον τὸ κήρυγμα κυρίως, οἱ δὲ Δομινικανοὶ τὴν ἐπαναφορὰν τῶν αἱρετικῶν καὶ τὴν δίωξιν αὐτῶν καὶ τῶν μεταρρυθμιστῶν διὰ τῆς Ἱερᾶς Ἑξετάσεως.

Ἡ Ἱερὰ Ἑξέτασις ἰδρυθεῖσα τὸν ΙΒ' αἰῶνα καὶ συστηματοποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πάπα Γρηγορίου τοῦ Θ' (1235) ἢτοι Ἱεροδικαστήριον ἐκ μοναχῶν δικάζον τοὺς αἱρετικούς. Τοιαῦτα δικαστήρια ἐλειτούργουν εἰς δλας τὰς χώρας καὶ ἀπέβησαν διόβιος καὶ τρόμος τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως. Οἱ συλλαβιβανόμενοι ὡς αἱρετικοὶ προσήγοντο εἰς τὴν Ἱερὰν Ἑξέτασιν καὶ ἐβασανίζοντο σκληρότατα, διὰ νὰ διολογήσουν διτὶ ἡσαν αἱρετικοί. Πολλοί, ἀν καὶ δὲν ἡσαν, διεκήρυσσον διτὶ ἡσαν, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν διὰ τοῦ θανάτου ἀπὸ τὰ βασανιστήρια. Ἡ συνήθης καταδίκη ἢτο διὰ τῆς πυρᾶς θάνατος. Μυριάδες χριστιανῶν ἡσαν τὰ θύματα τῆς Ἱερᾶς Ἑξετάσεως, διότι μὲ πολλὴν εὔκολιαν ἢτο δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ τις αἱρετικός· καὶ αὐτὴ ἡ ἀνάγνωσις τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἡ ἀπλῆ δυσφορία διὰ τὰς καταχρήσεις τοῦ κλήρου ἐθεωρεῖτο αἵρεσις.

Διὰ τῆς Ἱερᾶς Ἑξετάσεως, ἡ δποία ἐλειτούργησεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, εἰς τὴν Ἰσπανίαν δὲ μέχρι τοῦ 1808, καταργηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος Βοναπάρτου, ἐδιώχθησαν ἀμειλίκτως οἱ Καθαροὶ καὶ οἱ Ἀλβιγηνοί, ὡς καὶ ἀπλοὶ μεταρρυθμισταὶ καὶ ἐπιστήμονες ἀκόμη βραδύτερον (Γαλιλαῖος κ.ἄ.). Οἱ μεταρρυθμισταὶ ἐζήτουν περιορισμὸν τῆς παντοδυναμίας τῶν Παπῶν καὶ ἡθικὴν ἐξύψωσιν τοῦ κλήρου.

Οἱ κυριώτεροι ἐκ τῶν μεταρρυθμιστῶν ἡσαν: 1) Ὁ Ἀγγλος θεο-

λόγος καὶ καθηγητής τῆς 'Οξφόρδης Οὐκλιφ (Wyclif) (1324 - 1384). 'Επολέμησε τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Πάπα καὶ τὴν ἀγαμίαν τοῦ κλήρου διακηρύξας δτι ἡ ζωὴ τῶν χριστιανῶν πρέπει νὰ ἔχῃ ὡς βάσιν τὰς ἐντολὰς τοῦ Εὐαγγελίου. Μετέφρασε τὴν 'Αγίαν Γραφὴν εἰς τὴν 'Αγγλικὴν γλῶσσαν καὶ ἐζήτει τὴν ἔδρυσιν ἀνεξαρτήτου, ἐθνικῆς 'Εκκλησίας ἐν 'Αγγλίᾳ. 'Ο Πάπας ἐπέτυχεν ἐν τέλει τὴν ἀπομάκρυνσιν του ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου, ἐδίωξε δὲ πάντας τοὺς πολυπληθεῖς διπαδούς του.

2) 'Ο ἐν Πράγᾳ τῆς Βοημίας ιεροχήρους καὶ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου 'Ιωάννης Ούσσιος (Huss) (1369 - 1415). Οὗτος ἐκλήθη ἐνώπιον τῆς ἐν Κωνσταντίᾳ συνόδου (1414) νὰ ἀπολογηθῇ διὰ τὰ ἐναντίον τοῦ Πάπα κηρύγματά του ἐξ αἰτίας τῶν συγχωροχαρτίων. 'Εβασανίσθη ἐπὶ ἑπτά μῆνας καὶ κατεδικάσθη τέλος εἰς τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς θάνατον, τὸν ὃποῖον ὑπέστη μετὰ θαυμαστῆς γαλήνης.

3) 'Ο Ἰταλὸς μοναχὸς Σαβοναρόλα, ὁ ὃποῖος περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐξηγέρθη κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς παπικῆς αὐλῆς καὶ ἀπέκτησε μέγα κῦρος εἰς τὴν πατρίδα του Φλωρεντίαν. 'Εν τέλει καὶ οὗτος συλληφθεὶς ἀπηγχονίσθη καὶ ἐρρίφθη κατόπιν τὸ σῶμά του εἰς τὴν πυράν.

'Εν τούτοις παρ' ὅλας τὰς διώξεις καὶ τὰ σκληρὰ μέτρα τῶν Παπῶν εἶχε γενικευθῆ πλέον εἰς τὴν Δύσιν ἡ ἀντίληψις δτι ἔπρεπε νὰ γίνουν σοβαρὰ μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν 'Εκκλησίαν. Τοῦτο πράγματι ἔγινε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, ὅπως εἰς ἄλλο κεφάλαιον τοῦ βιβλίου τούτου θὰ ἔδωμεν.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

Η ΖΩΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

61. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

Ο Πατριάρχης. 'Αμέσως μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (1453) ὁ Μωάμεθ ὁ Κατακτητὴς ἡθέλησε διὰ πιλιτικοὺς λόγους νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὅχι μόνον δὲν θὰ καταδιώξῃ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ ὅτι καὶ θὰ τὴν προστατεύσῃ. 'Ο Τούρκος σουλτᾶνος εἶχε συμφέρον νὰ κρατῇ τοὺς δρθιδόξους χριστιανοὺς μακρὰν τῆς ἐπιρροῆς τῶν Παπῶν καὶ τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως, τοὺς ὁποίους ἔβλεπεν ὅλους ὡς ἔχθρούς. Εἶχε συμφέρον δηλαδὴ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν μερίδα τῶν «ἀνθενωτικῶν» δρθιδόξων.

Διὰ τοῦτο ἐκάλεσεν ὀλίγον μετὰ τὴν "Αλωσιν τοὺς ἐπιζήσαντας ἀρχοντας, κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς, νὰ ἐκλέξουν νέον Πατριάρχην. 'Ως τοιοῦτος ἐξελέγη ὁ γνωστὸς διὰ τοὺς ἀνθενωτικοὺς ἀγῶνας του μοναχὸς Γεώργιος Σχολάριος, βστις ἔλαβε κατὰ τὴν χειροτονίαν τὸ δνομα Γεννάδιος. 'Ο Μωάμεθ ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν καὶ περιέβαλε τὸν νέον Πατριάρχην δι' ἔξαιρετικῶν τιμῶν. Τοῦ ἐνεχείρισεν δὲ τίδιος τὴν ποιμαντορικὴν ράβδον, ὡς ἐπραττον ἀλλοτε οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, τὸν προέπεμψε μέχρι τῆς πύλης τῶν ἀνακτόρων καὶ διέταξε νὰ τὸν συνοδεύσῃ τιμητικὴ φρουρὰ μέχρι τῶν Πατριαρχείων.

'Ο Μωάμεθ διὰ διατάγματος καθώρισε τὰς σχέσεις τοῦ Πατριαρ-

χείου πρὸς τὸ Κράτος ἀναγνωρίσας ἐν εἰδος ἀνεξαρτησίας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τῆς παραχωρήσεως τῶν λεγομένων προνομίων.

Θρησκευτικὰ προνόμια καὶ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας.

Διὰ τῶν προνομίων δὲ Πατριάρχης ἀνεγνωρίσθη ἀρχηγὸς τῶν ὑποδούλων χριστιανῶν καὶ ἀντιπρόσωπός των ἔναντι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἐθνὸς χ. η. δηλ. δλων τῶν ὄρθιοδόξων χριστιανῶν, ἀπηγορεύθη δὲ διάκονος ἔξισταμισμός. Ἀνεγνωρίσθη ἐπίσης δὲ Πατριάρχης ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ κλήρου, τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων. Ἡδύνατο νὰ δικάζῃ αὐτὸς ὁ Ἰδιος ἢ οἱ ἐπίσκοποι κατ' ἐντολήν του τοὺς κληρικούς, ὡς καὶ τὰς μεταξὺ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν διαφοράς. Εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλῃ καὶ νὰ εἰσπράττῃ φόρους καὶ νὰ διαχειρίζεται τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ μοναστηριακῶν κτημάτων, τὰ δόποια ἀφέθησαν ἀφορολόγητα.

Ο Πατριάρχης ἐκυβέρνα τὴν Ἐκκλησίαν ἔχων παρ' ἔαυτῷ συμβούλιον (Σύνοδον) ἐκ κληρικῶν διαφόρων βοθμῶν. Ἐπεκοινώνει μετὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης διὰ τοῦ ἐπισήμου διερμηνεῖως τῶν Πατριαρχείων δύστις εἶχε τὸν τίτλον τοῦ Μεγάλου Λογοθέτου.

Βραδύτερον, ἀπὸ τοῦ 1856, ἡ παρὰ τῷ Πατριάρχῃ Σύνοδος ἀπετελέσθη ἐκ 12 ἀρχιερέων καὶ αὐτῇ, ἔχουσα ὡς πρόεδρον τὸν Πατριάρχην, ἐκυβέρνα τὴν Ἐκκλησίαν. "Ἐτερον δὲ Συμβούλιον μεικτὸν ἔξι ἀνωτέρων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν προκρίτων ἔλευς ζητήματα, ποὺ δὲν ἥσαν καθαρῶς θρησκευτικά, δπως τὰ τῶν κληρονομιῶν, τῶν μοναστηριακῶν περιουσιῶν, τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ κ.λ.π. Ἐπειδὴ δὲ δριθμὸς τῶν χριστιανῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶναι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους πολὺ μικρός, δὲν λειτουργεῖ τὸ μεικτὸν συμβούλιον.

Εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὑπάγονται καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀμερικῆς καὶ Αὐστραλίας, αἱ δόποιαὶ διοικοῦνται ὑπὸ Ἀρχιεπισκόπων καὶ περιλαμβάνουν τοὺς εἰς τὰς χώρας ταύτας Ἑλληνας ὄρθιοδόξους.

Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως φέρει τὸν τίτλον: Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης. Σήμερον Πατριάρχης εἶναι δὲ Ἀθηναγόρας.

62. Ἡ ξωὴ τῶν ὑποδούλων Χριστιανῶν.

Τὰ παραχωρηθέντα δύμας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς χριστιανούς προνόμια σπανιώτατα ἐσέβοντο οἱ Τούρκοι. Οἱ Σουλτᾶνοι ἐπενέβαινος

εις τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἀνεβίβαζον ἢ κατεβίβαζον, ἐκακοποίουν ἢ ἔστελλον εἰς ἀγχόνην Πατριάρχας καὶ Ἐπισκόπους. Αἱ ἐπεμβάσεις των ἐλάμβανον ἐνιστούσαι χαρακτήρα διωγμοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν ἢ δημεύσεως τῶν περιουσιῶν των.

Ἄλλα καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχοντες τῶν Τούρκων παρεβίβαζον συχνὰ τὰ προνόμια τῶν χριστιανῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ τὴν πρωτεύουσαν. Ἐκκλησιαστικαὶ ἢ μοναστηριακαὶ περιουσίαι διηρπάζοντο, ναοὶ μετεβάλλοντο εἰς τζαμία, χιλιάδες χριστιανῶν ἐξισλαμίζοντο διὰ τῆς βίας. Μικροὶ χριστιανόπαιδες ἡρπάζοντο ἀπὸ τὰς οἰκογενείας των (παιδομάζωμα), ἐξισλαμίζοντο καὶ κατετάσσοντο εἰς τὰ τάγματα τῶν Γενιτσάρων.

Ἡ ζωὴ τῶν χριστιανῶν ἦτο μαρτυρικὴ. Πολλοὶ ἔφευγον εἰς ὁρεινὰς περιοχὰς ἢ εἰς ἄλλας χώρας. Πολλοὶ προετίμων τὸν θάνατον ἀπὸ τὸν ἐξισλαμισμὸν ἢ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς θελήσεως τῶν δεσποτῶν καὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ νεομάρτυρες τῆς Ἐκκλησίας μας. Οὕτω διὰ τῆς θυσίας των, δπως οἱ μάρτυρες τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, ἐνίσχυον τὴν πίστιν τῶν χριστιανῶν εἰς τὸν ἀγῶνα των ὑπὲρ τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἔθνους.

Τοιοῦτοι νεομάρτυρες ὑπῆρξαν:

- 1) ὁ μοναχὸς **Ιάκωβος**, ὁ δόπονος ἐμαρτύρησε τὸ 1520 εἰς τὸ Διδυμότειχον κατηγορηθεὶς ότι ἐξήγειρε τοὺς "Ἐλληνας εἰς ἐπανάστασιν".
- 2) ὁ μοναχὸς **Μακάριος** εἰς Θεσσαλονίκην.
- 3) ὁ μητροπολίτης Κορίνθου **Ζαχαρίας**, ὡς συνεννοούμενος μετὰ τῶν Ἑνετῶν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἐλλήνων.
- 4) ἀξιοθαύμαστος ὑπῆρξεν ἡ ζωὴ καὶ ἡ δρᾶσις τῆς **Οσίας Φιλοθέης** ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα. Ἐμαρτύρησε τὴν 19ην Φεβρουαρίου 1589, διότι διέσωσε καὶ περιέθαψεν εἰς τὴν μονὴν της πολλὰς αἰχμαλώτους γυναικας. Τὸ σεπτὸν λείψανόν της εὑρίσκεται εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν.

- 5) ἡ λαμπροτέρα τέλος καὶ ἀγνοτέρα ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἔθνικὴ φυσιογνωμία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι ὁ νεομάρτυρς **Κασμᾶς** ὁ Αιτωλὸς (1714 - 1779). Ἐγεννήθη ἐν Μεγάλῳ Δένδρῳ τῆς Ναυπακτίας. Ἐσπούδασεν εἰς Σιγδύτεσσαν τῆς Παρνασσόδος καὶ κατόπιν ἤκουσεν ἀνώτερα μαθήματα εἰς τὴν Ἀθωνιάδα Σχολὴν τοῦ Ἀγίου Ὁρούς. Ἐχειροτονήθη ἱερεὺς καὶ ἀπὸ τοῦ 1760 ἥρχισε τὸ χριστιανικὸν καὶ ἔθνικὸν ἔργον του. Περιῆλθε τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἡπειρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ

Στερεάν 'Ελλάδα, ἐταξίδευσε δὲ καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αιγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου Πελάγους. Ἐκήρυττε πανταχοῦ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνίσχυε τὸ ἔθνικὸν φρόνημα προτρέπων εἰς ἵδρυσιν σχολείων καὶ ἀνέγερσιν ἐκκλησιῶν. Ἡ διδαχὴ καὶ αἱ προτροπαὶ του εὔρισκον μεγάλην ἀπήχησιν παρὰ τῷ λαῷ. Συκοφαντηθεὶς ὡς ταραξίας δῆθεν καὶ ὑποκινητὴς ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν συνελήφθη καὶ ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον εἰς τὴν Ἡπειρον τὴν 14ην Αὐγούστου 1779. Ἡ Ἐκκλησία μας κατέταξεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἀγίων καὶ ἐορτάζεται ἡ μνήμη του κατὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ θανάτου του.

63. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Παιδεία κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας ἡ Ἐκκλησία ἀναλαμβάνει ὅχι μόνον τῶν κληρικῶν, ἀλλὰ καὶ ὄλου τοῦ Ἔθνους μας τὴν παιδείαν. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ παιδεία ταυτίζεται μὲ τὴν Ἐθνικὴν παιδείαν.

Κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τῆς Γουρκοκρατίας μόνον εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπῆρχε μικρὰ πνευματικὴ κίνησις γύρω ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον εἰς τὸ Φανάριον.

Ο πρῶτος Πατριάρχης Γεννάδιος ἵδρυσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν Πατριαρχικὴν Σχολὴν (Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολὴν), ἡ ὃποια ὅμως δὲν ἐλειτούργει κανονικῶς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς δουλείας.

Εἰς τὴν ἀλλην 'Ελλάδα, τὴν κατεχομένην ὑπὸ τῶν Τούρκων, αἱ φοβεραὶ ἀνωμαλίαι καὶ καταστροφαὶ τῆς ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' ἐκατονταετηρίδος δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἵδρυσιν σχολείων, ὡστε οἱ ὑπόδουλοι ἐστερήθησαν ἐπὶ 200 περίου ἔτη πάσης παιδεύσεως. Περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΣΤ' ἐκατονταετηρίδος ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰερεμίας ὁ Β' συνιστᾶ εἰς τὴν Σύνοδον τοῦ 1593 νὰ μεριμνήσωσιν οἱ Ἐπίσκοποι διὰ τὴν ἵδρυσιν σχολείων εἰς τὰς περιφερείας των. Διδάσκαλοι ὅμως δὲν ὑπῆρχον, οἱ δὲ κληρικοί, τῶν κατωτέρων ἱερατικῶν βαθμῶν μάλιστα, ἥσαν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπαίδευτοι.

Ἄλλο ἀπὸ τῆς ΙΖ' ἐκατονταετηρίδος τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Ἐπιεικεστέρα κάπως πολιτικὴ τῶν Τούρκων καὶ οἰκονομικὴ ἀκμὴ τῆς ἐν Ἐνετίᾳ Ἐλληνικῆς Κοινότητος ἐπέτρεψαν τὴν ἵδρυσιν σχολῶν εἰς διαφόρους πόλεις τῶν ὑποδούλων ἐλληνικῶν χωρῶν.

Εἰς τὴν Ἐνετίαν δηλ. ἰδρύθη ἀνώτερον σχολεῖον τὸ 1621, δινομασθὲν

Φλαγγίνειον Φροντιστήριον ἀπὸ τὸν προικοδοτήσαντα αὐτὸν Κερκυραῖον Θωμᾶν Φλαγγίνην. Ἐδιδάσκοντο εἰς αὐτὸν ἀνώτερα μαθήματα ὅρθοδοξοῖς τὸ θρήσκευμα "Ελληνες νέοι, οἱ ὅποιοι ἐγίνοντο κατόπιν διδάσκαλοι εἰς ὅλα σχολεῖα τῆς ὑποδούλου 'Ελλάδος. Τοιαῦτα σχολεῖα ἴδρυθησαν τὸ 1647 ὑπὸ πλουσίων 'Ελλήνων τῆς 'Ενετίας εἰς τὰ 'Ιωάννινα πρῶτον καὶ ἔπειτα εἰς τὰς Ἀθήνας.

Κατὰ τὸ ἔτος 1676 ἴδρυθη εἰς τὰ 'Ιωάννινα ἐπίσης Ἱεροσπουδαστήριον πρὸς μόρφωσιν κατωτέρων αληγοικῶν.

Μαθηταὶ τῶν σχολείων τῶν 'Ιωαννίνων ἔγιναν διδάσκαλοι εἰς Μέτσοβον, Λάρισαν, Τύρναβον, Θεσσαλονίκην, Ἀδριανούπολιν, ὅπου ἴδρυθησαν κατόπιν σχολεῖα.

«Εἰς τὴν πόλιν τῶν 'Ιωαννίνων χρεωστεῖ ἡ 'Ελλὰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς παιδείας», γράφει ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντίνος Κούμας.

Κατὰ τὸν ΙH' αἰῶνα ἴδρυθησαν εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας ἀνώτερα καὶ κατώτερα σχολεῖα: εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεάν 'Ελλάδα, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὰς νήσους, εἰς τὴν Σμύρνην, εἰς τὰς Κυδωνίας καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ ἀπόφοιτοι τῶν σχολῶν τούτων ἐγίνοντο Ἱερεῖς ἢ διδάσκαλοι εἰς τὰ χωρία ὅλης τῆς 'Ελλάδος.

Πλησίον τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τὰ χωρία καὶ τὰς κωμοπόλεις, ἢ τῶν μητροπολιτικῶν μεγάρων εἰς τὰς πόλεις, ἐλειτούργουν σχολεῖα, μικρὰ ἢ μεγάλα. Ἐδιδάσκετο συνήθως εἰς αὐτὰ ἡ 'Οκτώχος, ὁ 'Απόστολος, τὸ Ψαλτήριον καὶ ὅλα ἐκκλησιαστικὰ καὶ Ἱερὰ βιβλία. "Οπου δὲν ἐλειτούργουν σχολεῖα οἱ Ἱερεῖς καὶ οἱ μοναχοὶ ἐκάλουν τοὺς ἑλληνόπαιδας εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν ναῶν καὶ τοὺς ἐδίδασκον τὰ πρῶτα γράμματα.

'Ανώτερα σχολεῖα συντηρούμενα ὑπὸ τῆς 'Εκκλησίας ἦσαν: 1) 'Η Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολὴ εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὸ ἀνώτατον ἔθνικὸν ἐκπαιδευτικὸν ἴδρυμα: 2) ἡ Πατμιάς Σχολὴ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ 'Αγίου Ιωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Πάτμῳ, ἴδρυθεῖσα περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙH' αἰῶνος: 3) ἡ 'Αθωνιάς Σχολὴ ἢ 'Ακαδημία εἰς τὸ "Αγιον" Όρος, ἴδρυθεῖσα ἐπίσης περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙH' αἰῶνος κ.ἄ.

Κατὰ τὸ ἔτος 1843 ἴδρυθη ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης, ἡ ὅποια ἀπέβη ὄνομαστὴ καὶ παρέσχε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν μεγάλην τοῦ Χριστοῦ 'Εκκλησίαν. Απόφοιτοι τῆς Σχολῆς Χάλκης ἀνῆλθον εἰς τὰ ὑπατα ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα.

Πεπαιδευμένοι ἀνδρες ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ καὶ συγγραφεῖς ἀνεδείχθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀρκετοί. Οἱ περισσότεροι ἐσπούδασαν καὶ

εἰς ἀνωτέρας σχολάς καὶ Πανεπιστήμια τῆς Δ. Εύρωπης. Διὰ τῶν συγγραμμάτων των προσεπάθουν νὰ ἐνισχύσουν τὴν πίστιν τῶν δρθιόδξων χριστιανῶν ἔναντι τῶν Δυτικῶν κυρίων (Καθολικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων).

Οἱ σπουδαιότεροι ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τούτων συγγραφέων εἰς δλην τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ήσαν οἱ ἔξης:

1) **Μελέτιος Πηγᾶς** (1535 - 1602). Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καὶ κατόπιν Κωνσταντινουπόλεως. Κατήγετο ἐκ Κρήτης καὶ ἐσπούδασεν εἰς Ἰταλίαν. Ὑπῆρξε περίφημος ἱεροχήρυξ. Ἔγραψεν ἐπιστολὰς καὶ συγγράμματα, ἐκ τῶν ὅποιων σπουδαιότερον εἶναι τὸ «Περὶ Πάπα», ἐν τῷ ὅποιῳ καταπολεμεῖ τὰς κακοδοξίας τῶν Δυτικῶν.

2) **Ιερεμίας ὁ Β'**. Μητροπολίτης Λαρίσης καὶ ἔπειτα Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1572, τρὶς πατριαρχεύσας μέχρι τοῦ 1595. Ὅτοι εἰς ἐκ τῶν πλέον μορφωμένων κληρικῶν. Μετέβη εἰς Ρώσιαν καὶ ἔχειροτόνησε πρῶτον Πατριάρχην τῶν Ρώσων τὸν Μητροπολίτην Μόσχας Ἰωάννη τὸ 1589. Ἡλθεν εἰς σχέσεις πρὸς Διαμαρτυρομένους θεολόγους ζητοῦντας τὴν ἐνώσιν μετὰ τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἀπέρριψε τὰς διδασκαλίας καὶ τὰς προτάσεις των. Σώζονται πολλὰ συγγράμματά του μεταξὺ τούτων τρεῖς δογματικαὶ ἀποκρίσεις του πρὸς τοὺς Βιττεμβεργίους θεολόγους, νουθετικὴ διδασκαλία πρὸς Γερμανούς, ἔκθεσις περὶ τῶν ἥθων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας κ.ἄ.

‘Ο Πατριάρχης Ιερεμίας ἔδωσε μεγάλην ὀθησιν εἰς τὴν παιδείαν τοῦ ἔθνους κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας. Κατὰ πρότασέν του ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος τοῦ 1593 ἐλαβεν ἀπόφασιν, ὅπως ἐν ἑκάστῃ Ἐπισκοπῇ ληφθῇ μέριμνα διὰ τὴν Ἰδρυσιν σχολείων.

3) **Κύριλλος Λούκαρις**. (1572 - 1638). Κατήγετο ἐκ Κρήτης ἐσπούδασεν εἰς Ἐνετίαν καὶ Πάδουαν καὶ ἔγινε Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας πρῶτον καὶ ἔπειτα Κωνσταντινουπόλεως. Εἶναι ὀνομαστὸς διὰ τοὺς ἀγῶνάς του κατὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ἰησουΐτῶν, ἐναντίον τῶν ὅποιων ἔγραψε πολλὰς πραγματείας. Ἐφρόντισε νὰ Ἰδρυθῇ τυπογραφεῖον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκήρυττεν ὁ Ἰδιος τακτικώτατα. Κατέστη ὑποπτος εἰς τοὺς Τούρκους συκοφαντηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἰησουΐτῶν, πεντάκις ἐξεθρονίσθη καὶ ἀπέθανε στραγγαλισθεὶς ὑπὸ τῶν γενιτσάρων τὸ 1638.

4) **ὁ Δοσίθεος Ιεροσολύμων** (1641 - 1707). Κατήγετο ἐξ Ἀρα-

χόβης τῆς Αιγαιαλείας καὶ εἰς ἡλικίαν δέκα ἔξ ἐτῶν μετέβη εἰς Ἱεροσόλυμα. "Αν καὶ αὐτοδίδακτος, ἐν τούτοις ἀνεδείχθη εἰς τῶν διαπρεπεστέρων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, πατριαρχεύσας ἐπὶ 37 ἔτη. Εἰργάσθη μετὰ θέρμης καὶ ζήλου ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. 'Αναδιωργάνωσε τὴν Ἀγιοταφικὴν Ἀδελφότητα, ἵδρυσε σχολεῖα, βιβλιοθήκας καὶ τυπογραφεῖον. "Εγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἐκ τῶν ὅποιων σπουδαιότερον εἶναι ἡ « Ὁμολογία » του, ἐνθα ἀναπτύσσει τὴν δρθήν διδασκαλίαν ἐναντίον τῶν Παπικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων. Σπουδαῖον ἐπίσης ιστορικὸν ἔργον του εἶναι τὸ « Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων ».

5) **Μηνιάτης Ἡλίας** (1669 - 1715). "Ητο Κεφαλλήν καὶ ἐσπούδασεν εἰς Ἑνετίαν διακριθεὶς διὰ τὴν φιλομάθειάν του. Νεώτατος διωρίσθη διδάσκαλος τοῦ Φλαγγινείου φροντιστηρίου ἐν Ἑνετίᾳ, ἐδίδαξε δὲ κατόπιν εἰς Κεφαλληνίαν καὶ Ζάκυνθον. Προσκληθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐγένετο ἱεροκήρυξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ διδάσκαλος τῆς Πατριαρχικῆς σχολῆς. Άλι διμιλίαι του διακρίνονται διὰ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου, τὴν χάριν καὶ τὴν πειστικότητα. "Εγραψε καὶ ὀμίλει εἰς τὴν λαλουμένην γλῶσσαν. Βραδύτερον ἐχειροτονήθη Ἀρχιεπίσκοπος Κερνίκης καὶ Καλαβρύτων. Πλὴν τῶν διμιλιῶν του ἔγραψε καὶ σύγγραμμα διὰ τὸ Σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ τὸν τίτλον « Πέτρα σκανδάλου ».

6) **Εὐγένιος Βούλγαρις** (1716 - 1806). Πολυμαθέστατος καὶ πολυγραφώτατος ἐκκλησιαστικὸς ἀνήρ. "Εγεννήθη εἰς Κέρκυραν καὶ ἐσπούδασε θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν εἰς Πατάβιον τῆς Ἰταλίας. "Ἐδίδαξεν εἰς Ἰωάννινα καὶ Κοζάνην, εἰς τὴν Ἀθωνιάδα σχολὴν καὶ εἰς τὴν Πατριαρχικὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μεταβάτεις εἰς Ρωσίαν ἐτιμήθη ποιὺς ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης ἀναδειχθεὶς Ἀρχιεπίσκοπος Χερσῶνος καὶ ἀκαδημαϊκός. Μεταξὺ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων του εἶναι καὶ τὰ ἔξης: 1) 'Ιστορία τῆς διαφορᾶς περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ 'Αγίου Πνεύματος (Filioque); 2) Ὁρθόδοξος 'Ομολογία; 3) Βιβλιάριον κατὰ Λατίνων κ.ἄ.

7) **Νικηφόρος Θεοτόκης** (1731 - 1800). Συμπολίτης καὶ φίλος τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως. Σπουδάσας εἰς Ἰταλίαν φιλοσοφίαν καὶ φυσικομαθηματικὰ ἐκλήθη εἰς Ρωσίαν, δπου ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Χερσῶνος καὶ ἐπειτα Σταυρουπόλεως καὶ Ἀστραχάν, δπου ἐπέτυχε τὸν ἐκχρι-

στιανισμὸν πολλῶν Μουσουλμάνων. Τὸ σπουδαιότερον ἐκκλησιαστικὸν σύγγραμμά του εἶναι τὸ «Κυριακοδρόμιον», ἢτοι ἔρμηνέα καὶ ἀνάπτυξις τῶν κατὰ Κυριακὴν ἀναγιγνωσκομένων περικοπῶν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν Ἀποστόλων.

64. Αἱ πρὸς τὸ "Ἐθνος μας ὑπηρεσίαι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν καὶ τὴν Ἐπανάστασιν.

Ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία δὲν ὑπῆρξε μόνον ἡ φιλόστοργας μήτηρ ἡ μεριμνῶσα διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ διατήρησιν τῆς πίστεως ὅλων τῶν ὑποδούλων, ἀλλὰ καὶ εἰργάσθη διὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν. Ὅψιστας ὑπηρεσίας προσέφερεν ἡ Ἐκκλησία μας εἰς τὸ "Ἐθνος ἡμῶν μετέχουσα ἐνεργῶς εἰς ὅλας τὰς προσπαθείας δργανώσεως τῶν ἡθικῶν καὶ ὑλικῶν δυνάμεων αὐτοῦ, ὡς καὶ εἰς ὅλας τὰς ἔξεγέρσεις του.

Πολλοὶ κληρικοὶ εὗρον μαρτυρικὸν θάνατον κατὰ τὰς ἔξεγέρσεις ταύτας, δπως ὁ ἐπίσκοπος Τρίκκης Διονύσιος ὁ Σκυλδόσοφος καὶ ὁ ἡγούμενος Σεραφείμ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἡπειροθεσσαλίας τὸ 1611, ὁ μητροπολίτης Κορίνθου Ζαχαρίας κ.ἄ.

Σοφὸς ἴστορικὸς γράφει: «Δὲν ἡμποροῦμεν νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν πίστιν καὶ τὸν πατριωτισμὸν τοῦ ἐλληνικοῦ κλήρου κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δουλείας. Ἐνῷ ὀδηγοῦντο δέσμιοι καὶ ὑβριζόμενοι εἰς τὸν τόπον τῆς ἀγγέλης καὶ παρεκινοῦντο νὰ ἀρνηθοῦν τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Πατρίδα, ὅλοι ἀνεξαιρέτως ἐπροτίμων τὰ βασανιστήρια καὶ τὸν θάνατον».

Κατὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεως, κατὰ τὴν ἐναρξιν, ὡς καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος, ὁ Κλῆρος ἐπρωτοστάτησε καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ εἰς τὰς θυσίας. Πρωτομάρτυρες εἰς τὸν βωμὸν τῆς θυσίας ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε' μετὰ τῶν μητροπολιτῶν Ἐφέσου, Ἀγχιάλου καὶ Νικομηδείας, ἀπηγχονίσθησαν τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα εἰς Κωνσταντινούπολιν (10 Ἀπριλίου 1821). Μετ' ὀλίγον εὗρον ἐπίσης μαρτυρικὸν θάνατον οἱ μητροπολῖται Δέρκων, Ἀδριανουπόλεως, Τυρνόβου καὶ Θεσσαλονίκης, ὡς καὶ ἄλλοι πολλοὶ κληρικοί.

Εἰς τὴν ἀγωνίζομένην Ἐλλάδα ὁ κλῆρος πρωταγωνιστεῖ. Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, ὁ Βρεσθένης Θεοδώρητος, ὁ Ἀνδρούσσης Ἰωσήφ,

δ Λακεδαιμονίους Χρύσανθος, δ ἀρχιμανδρίτης Δικαῖος ἢ Παπαφλέσσας καὶ πλεῖστοι ἄλλοι κληρικοὶ εἶναι ἐνθουσιώδεις ἀπόστολοι τοῦ Ἀγῶνος καὶ Ἀγωνισταί. 'Ο Ἀθανάσιος Διάκος, δ Παπαφλέσσας, δ ἐπίσκοπος Ρωγῶν Ἰωσήφ, δ Κορώνης Γρηγόριος, δ Μονεμβασίας Χρύσανθος, δ Ἀμφίσσης (Σαλώνων) Ἡσαΐας καὶ πλεῖστοι ἐπίσης ἄλλοι καθαγιάζουν διὰ τοῦ αἰματός των τὸν Ἀγῶνα τοῦ ἔθνους μας.

Διὰ τὸν ὄρθροδοξὸν κλῆρον δ ἀγῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ταυτίζεται πρὸς τὸν ἀγῶνα τοῦ ἔθνους. 'Ο Ἐθνομάρτυς Πατριάρχης Γρηγόριος δ Ε' δίδει τὴν ἑξῆς χαρακτηριστικὴν ἀπάντησιν εἰς τοὺς προτρέποντας αὐτὸν νὰ φύγῃ, διὰ νὰ σωθῇ: «Μὲ προτρέπετε νὰ φύγω... Ὁχι. Ἐγὼ διὰ τοῦτο εἴμαι Πατριάρχης, διὰ νὰ σώσω τὸ ἔθνος μου, καὶ ὅχι νὰ καταστραφῇ τοῦτο ἀπὸ τοὺς γενιτσάρους. Ὁ θάνατός μου θὰ φέρῃ μεγαλυτέραν ὥφελειαν παρὰ ἡ ζωή μου. Οἱ ξένοι χριστιανοὶ ἡγεμόνες θὰ ἀγανακτήσουν διὰ τὸν ἀδίκον θάνατόν μου καὶ θὰ ἐννοήσουν δτὶ καὶ αὐτῶν ἡ πίστις ὑβρίσθη. Οἱ Ἑλληνες πολεμισταὶ θὰ πολεμοῦν μὲ μεγαλυτέραν μανίαν, ἡ δποία θὰ φέρῃ τὴν νίκην...».

Τὸ ἔθνος ἡμῶν ὁφείλει πολλὰ εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν μας. Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν δτὶ, δπως ἄλλοτε δ χριστιανισμὸς διηγολύθη εἰς τὴν διάδοσιν του ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οὕτω καὶ τώρα ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν διάσωσιν καὶ ἀναγέννησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

65. Τὰ ἄλλα Πατριαρχεῖα.

1) Τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας ἰδρύθη κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα κατέτησε τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς. Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ μονοφυσιτῶν πατριαρχῶν καὶ Ἀράβων. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας ἡκολούθησε τὴν τύχην τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, δπως καὶ τὰ ἄλλα Πατριαρχεῖα. 'Απὸ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἀναζωγονεῖται, ἰδίως δὲ ἀφ' ἣς ἐποχῆς ἡ Αἴγυπτος ἔγινεν ἀνεξάρτητον κράτος. Οἱ ὑπὸ τὸ Πατριαρχεῖον τοῦτο ὄρθροδοξοί χριστιανοὶ ἀνέρχονται εἰς 140 χιλιάδας.

Ο Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας φέρει ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος τὸν τίτλον: Πάπας καὶ Πατριάρχης τῆς μεγάλης πόλεως Ἀλεξανδρείας,

Λιβύης, Πενταπόλεως, Αίθιοπίας καὶ πάσης Ἀφρικῆς, Πατήρ Πατέρων, Ποιμὴν Ποιμένων, Ἀρχιερεὺς Ἀρχιερέων, τρίτος καὶ δέκατος τῶν Ἀποστόλων καὶ Κριτὴς τῆς Οἰκουμένης, δοθέντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πάπα Ρώμης Κελλεστίνου. Τὸ Πατριαρχεῖον διαιρεῖται σήμερον εἰς ἕνδεκα ἐκκλησιαστικὰς ἐπαρχίας, τὰς ἔξης: 1) Ἀλεξανδρείας μὲν ἐδραν τὴν Ἀλεξανδρειαν ἢ τὸ Κάιρον· 2) Πηλουσίου μὲν ἐδραν τὸ Πόρτ-Σάιδ· 3) Ἀσοντοπόλεως, μὲν ἐδραν τὴν Ἰσμαηλίαν· 4) Νουβίας μὲν ἐδραν τὸ Χαρτούμ. 5) Ἀξώμης μὲν ἐδραν τὴν Ἀδδίς Ἀμπέμπα· 6) Ἐρμουπόλεως μὲν ἐδραν τὴν Τάντα· 7) Καρθαγένης μὲν ἐδραν τὴν Τρίπολιν· 8) Ἰωαννούπολεως μὲν ἐδραν τὸ Γιοχάννεσμπουργκ· 9) Κεντρώας Ἀφρικῆς μὲν ἐδραν τὸ Ἐλισάμπεθβιλλ· 10) Ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς μὲν ἐδραν τὸ Δάρρ - ἐλ - Σαλαάμ· 11) Δυτικῆς Ἀφρικῆς μὲν ἐδραν τὸ Γιαουτέ. Πατριάρχης εἶναι ὁ Χριστοφόρος.

2) Τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας.

Ἡ Ἀντιοχεία κατέστη εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων Ἀποστολικῶν χρόνων κέντρον διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ.

Καὶ τὸ Πατριαρχεῖον τοῦτο ἐδοκιμάσθη ποικιλοτρόπως. Μέχρι τοῦ 1898 οἱ Πατριάρχαι ἦσαν Ἑλληνες. Τὸ 1900 ἀνεδείχθη Πατριάρχης Ἀραψ, σήμερον δὲ τὸ Πατριαρχεῖον εὑρίσκεται ὄριστικῶς εἰς χεῖρας τῶν Σύρων δρθιδόξων. Ἐδρα τοῦ Πατριαρχείου εἶναι ἡ Δαμασκός.

Ο Πατριάρχης Ἀντιοχείας φέρει τὸν τίτλον: Πατριάρχης τῆς Μεγάλης θεουπόλεως Ἀντιοχείας, Συρίας, Ἀραβίας, Κιλικίας, Ἰβηρίας τε καὶ Μεσοποταμίας καὶ πάσης Ἀνατολῆς. Πατριάρχης εἶναι ὁ Θεοδόσιος.

3) Τὸ Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων.

Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦ τόπου τῆς σταυρώσεως καὶ ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος, ἰδρυθεῖσα ὑπ' Αὐτοῦ, ἐστερεώθη διὰ τῆς ἀκλονήτου πίστεως τῶν πρώτων χριστιανῶν. Ἡ μεγάλη ἀκμὴ αὐτῆς σημειοῦται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου καὶ ἰδιως ἀπὸ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν τοῖς Ἅγιοις Τόποις.

Οταν οἱ Ἀραβεῖς κατέκτησαν τὴν Παλαιστίνην, τὸ Πατριαρχεῖον ὑπέστη πολλὰς διώξεις, αἱ δόποιαι ἐξηγολούθησαν καὶ ἐπὶ Σταυροφόρων. Περισσότερον καὶ σκληρότερον ἐδοκιμάσθη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως.

Μεγάλοι ἀγῶνες ἔγιναν μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων, τῶν Λατίνων καὶ τῶν Ἀρμενίων διὰ τὴν κατοχὴν καὶ κυριότητα τῶν Ἱερῶν καὶ ἀγίων Προσκυνημάτων. Τέλος ἐπὶ Σουλτάνου Σελίμ τοῦ Α' (1512 - 1520) ἀνεγνωρίσθη ἡ ἐπ' αὐτῶν κυριότητης τῶν Ὁρθοδόξων 'Ελλήνων μοναχῶν. 'Αλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν ταύτην οἱ 'Ἐλληνες Πατριάρχαι δὲν ἔπιασαν ἀγωνιζόμενοι κατὰ τῶν ἀξιώσεων τῶν Ἀρμενίων ίδίως, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀραβιοφώνων Ὁρθοδόξων. Πολύτιμος ὑπῆρξεν ἡ συμβολὴ τῆς 'Αγιοταφικῆς 'Αδελφότητος εἰς τὰς προσπαθείας καὶ τοὺς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς ὑπὸ τῶν 'Ελλήνων Ὁρθοδόξων κατοχῆς τῶν 'Αγίων Προσκυνημάτων, καὶ μάλιστα τοῦ Παναγίου Τάφου.

'Ο Πατριάρχης 'Ιεροσολύμων φέρει τὸν τίτλον: Πατριάρχης τῆς 'Αγίας Πόλεως 'Ιερουσαλήμ καὶ πάσης Παλαιστίνης, Συρίας, Ἀραβίας καὶ τῆς πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας καὶ 'Αγίας Σιών. Πατριάρχης εἶναι σήμερον ὁ Βενέδικτος.

•Η ἀρχιεπισκοπὴ Σινᾶ.

Εἰς τὸ ἱερὸν ὅρος τῆς χερσονήσου Σινᾶ ἴδρυθη ὑπὸ τοῦ 'Ιουστινιανοῦ ἡ ἱερὰ μονὴ τῆς 'Αγίας Αἰκατερίνης, ὅπου ὑπάρχει καὶ λείψανον τῆς 'Αγίας.

'Ο ἥγονος τῆς μονῆς εἶναι ἀρχιεπίσκοπος καὶ χειροτονεῖται ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου 'Ιεροσολύμων. 'Η ἔδρα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς μεταφέρεται τὸν χειμῶνα εἰς τὸ Κάιρον.

'Η μονὴ ἔχει τὴν πλουσιωτέραν βιβλιοθήκην τῆς 'Ανατολῆς. 'Εκεῖ εὑρέθη καὶ ὁ λεγόμενος Σιναϊτικὸς Κῶδις, ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων χειρογράφων τῆς 'Αγίας Γραφῆς. 'Εδωρήθη εἰς τὸν τσάρον τῆς Ρωσίας 'Αλέξανδρον, οἱ δὲ Κομμουνισταὶ τὸν ἐπώλησαν εἰς τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον ἀντὶ ἔκατὸν χιλιάδων λιρῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

66. *Ιστορία τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.*

Γνωρίζομεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐκηρύχθη εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς κυρίως Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων Παύλου καὶ Ἀνδρέου καὶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ. Ἰδρύθησαν Ἑκκλησίαι εἰς διαφόρους πόλεις καὶ πολὺ ἐνωρὶς ἔξηπλώθη ὁ χριστιανισμὸς καὶ εἰς τὴν ὥπαιρον χώραν. Κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα "Ἐλληνες Ἀπολογηταί, ὁ Κορδάτος καὶ ὁ Ἀριστείδης ἐπιδίδουν ἀπολογίας ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς Ρωμαίους αὐτοκράτορας. Κατὰ τοὺς διωγμοὺς πολλοὶ ἐπίσκοποι "Ἐλληνες ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ τῆς πίστεως. Εἰς τὴν νῆσον Μῆλον ἀνεκαλύφθησαν χριστιανικαὶ κατακόμβαι. Εἰς ὅλας τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους φέρονται ὑπογράφοντες ἐπίσκοποι διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος.

Πάντα ταῦτα, ὡς καὶ σπουδαῖα χριστιανικὰ μνημεῖα (ναοὶ καὶ ἔργα ζωγραφικὰ), ὑπάρχοντα ἀπὸ τοῦ πέμπτου ἡδη αἰῶνος εἰς Πελοπόννησον, Ἀθήνας, Βοιωτίαν, "Ηπειρον, Θεσσαλονίκην κ.ἄ., μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἐξαπλώσεως καὶ ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ἑλλάδι.

Απὸ τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἡ Ἑλλὰς ἀνήκεν ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης. Κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανοὺς τῆς εἰκονομαχίας καὶ ἀκριβῶς τὸ 733 ἡ Ἑκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἦνώθη μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἤρχισε νὰ ἀκμάζῃ. Διαπρεπεῖς ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐτίμησαν αὐτήν, δπως δ Θεσσαλονίκης Γρηγόριος Παλαμᾶς, ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Τρίκκης Οἰκουμένιος οἱ ἀδελφοὶ Νικήτας καὶ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτοι οἱ Χωνιάται, ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὁ Μεθώνης Νικόλαος, ὁ ἐπίσκοπος Ἀχρίδος Θεοφύλακτος ἐξ Εύβοίας, διακριθεὶς ὡς ἐρμηνευ-

τῆς τῶν Γραφῶν, κ.ἄ. Πολλοὶ Πατριάρχαι κατήγοντο ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος· τοιοῦτοι εἶναι ὁ Διονύσιος ὁ Α', Μελέτιος ὁ Πηγᾶς, ὁ Κύριλλος Λούκαρις, ὁ Δοσίθεος, ὁ Γρηγόριος ὁ Ε' κ.ἄ.

Κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν οἱ μὴ ἀναγνωρίσαντες τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα Ἐπίσκοποι ἔξεδιώχθησαν ἐκ τῶν ἐπισκοπῶν των, ἀντικατασταθέντες ὑπὸ Λατίνων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Φράγκων ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀνέλαβε ταχέως καὶ κατὰ τοὺς δυσκόλους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἥτο ὁ πνευματικὸς ὅδηγὸς καὶ τὸ ἡμικὸν στήριγμα τοῦ Ἐθνους μας.

Κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν πρωτοστατεῖ, ὅπως εἴδομεν, καὶ εἰς τοὺς ἄγῶνας καὶ εἰς τὰς θυσίας. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν ἔδρυσιν τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἔπρεπε καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νὸ γίνη ἀνεξάρτητος συμφώνως πρὸς τὴν ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολῇ κρατοῦσαν συνήθειαν, καθ' ἣν ἐλευθερον κράτος ἐδικαιοῦτο νὰ ἔχῃ ἀνεξάρτητον ἐκκλησίαν. Πρὸς τοῦτο συνῆλθεν εἰς τὸ Ναύπλιον κατὰ τὸ 1833 σύνοδος ὅλων τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἡ δοπία ἀνεκήρυξε τὴν Ἐκκλησίαν της αὐτοκέφαλον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου.

67. Διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Τὴν διοίκησιν τῆς ἀνεξαρτήτου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀνέλαβε μικρὰ Σύνοδος ὀνομασθεῖσα «Ιερὰ Σύνοδος τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος». Ἀπετελεῖτο ἐκ πέντε ἐπισκόπων καὶ ἐνὸς λαϊκοῦ, ἀντιπροσώπου τοῦ Κράτους, ὅστις ἐλέγετο Βασιλικὸς Ἐπίτροπος. Πρόεδρος τῆς Συνόδου ἥτο ὁ ἔχων τὰ πρεσβεῖα τῆς ἀρχιερωσύνης, δηλ. ὁ ἡρακλείτερος κατὰ τὴν χειροτονίαν.

Τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ ἔτος 1852. "Εκτοτε πρόεδρος τῆς Ιερᾶς Συνόδου ὡρίσθη ὁ ἐκάστοτε Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, οἱ δὲ Συνοδικοὶ ἐλαμβάνοντο κατὰ τὴν σειρὰν τῶν πρεσβείων τῆς χειροτονίας των. Ὡρίσθη ἐπίσης νὰ λαμβάνεται τὸ ἄγιον μύρον ἐκ τοῦ Πατριαρχείου εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ. Η Σύνοδος ἐξέλεγε τοὺς ὑποψήφίους Ἐπισκόπους, ἐπέβλεπε τὴν τήρησιν τῆς ὁρθοδόξου πίστεως καὶ εἶχε τὴν ἐποπτείαν τοῦ κλήρου.

Βραδύτερον προσετέθησαν εἰς τὴν ἀνεξάρτητον Ἐκκλησίαν τῆς

‘Ελλάδος αι ‘Εκκλησίαι τῆς ‘Ἐπτανήσου (1864) καὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ ‘Αρτης (1881). Κατὰ τὸ 1928 τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὥρισε διὰ Συνοδικοῦ Τόμου ὅτι αἱ ‘Εκκλησίαι Μακεδονίας, Δ. Θράκης, Ἡ-πείρου καὶ Νήσων Αἰγαίου πρέπει νὰ ἀναγνωρίζουν ὡς ἀνωτάτην διοικητικὴν ἀρχὴν τὴν ‘Ιερὰν Σύνοδον τῆς ‘Εκκλησίας τῆς ‘Ελλάδος.

‘Η ‘Εκκλησία τῆς Κρήτης παραμένει καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τῆς νήσου μετὰ τῆς μητρὸς Πατρίδος ἡμιαυτόνομος ὑπαγομένη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον. Διοικεῖται ὑπὸ Ἰδίας ‘Ιερᾶς Συνόδου, εἰς ἣν παρίσταται Βασιλικὸς ‘Ἐπίτροπος. ‘Η ‘Εκκλησία τῆς Κρήτης μνημονεύει τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ἔχοντα τὴν ἀνωτάτην ἔξουσίαν ἐπ’ αὐτῆς· τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τῆς Κρήτης συζητοῦνται μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς ‘Ελληνικῆς Κυβερνήσεως.

Κατὰ τὸν ἴσχυοντα σήμερον **Καταστατικὸν Χάρτην** ἡ ‘Εκκλησία τῆς ‘Ελλάδος διοικεῖται ὡς ἔξης:

‘Ανωτάτη ‘Εκκλησιαστικὴ ἀρχὴ εἶναι ἡ ‘Ιερὰ Σύνοδος τῆς σεπτιῆς ‘Ιεραρχίας τῆς ‘Ελλάδος ἀποτελουμένη ἀπὸ δλους τοὺς ἀρχιερεῖς τοῦ ‘Ελληνικοῦ Βασιλείου. Αὕτη συνέρχεται τὸν ‘Οκτώβριον ἐκάστου ἔτους, ἐκτάκτως δὲ δύσκις παραστῇ ἀνάγκη, καὶ ἐπιλαμβάνεται τῶν γενικῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων.

‘Ανωτάτη διοικητικὴ ἀρχὴ εἶναι ἡ ‘Ιερὰ Σύνοδος τῆς ‘Εκκλησίας τῆς ‘Ελλάδος, ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ Μακαριωτάτου ‘Αρχιεπισκόπου ‘Αθηνῶν καὶ τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Μητροπολιτῶν Παλαιᾶς καὶ Νέας ‘Ελλάδος (ἀνὰ ἔξ) ὡς συνέδρων. Οὗτοι καλοῦνται κατὰ τὴν σειρὰν τῆς χειροτονίας των. ‘Η Συνοδικὴ περίοδος εἶναι ἐνιαυσία, ἀρχεται τὴν 1ην ‘Οκτώβριον ἐκάστου ἔτους καὶ λήγει τὴν 30ην Σεπτεμβρίου τοῦ ἐπομένου ἔτους· ἔδρα εἶναι αἱ ‘Αθῆναι. Καὶ τῶν δύο Συνόδων προεδρεύει ὁ ‘Αρχιεπίσκοπος ‘Αθηνῶν καὶ πάσης ‘Ελλάδος, παρίσταται δὲ εἰς τὰς συνεδριάσεις των ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Κράτους ὁ Βασιλικὸς ‘Ἐπίτροπος. Οὗτος γνωμοδοτεῖ ἐπὶ τῶν συζητουμένων, ἀλλὰ δὲν ἔχει δικαίωμα ψήφου.

68. Λατρεία, ἥδη καὶ παιδεία τῆς ‘Εκκλησίας τῆς ‘Ελλάδος.

‘Η λατρεία μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ‘Εθνους πρόσλαμβάνει λαμπρότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν. ‘Ωραῖοι ναοὶ ἀνεγείρονται εἰς δλας τὰς

πόλεις τῆς Ελλάδος καὶ στολίζονται μὲθαυμάσια ἔργα, τοιχογραφίας, ψηφιδωτά, διακοσμήσεις. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ καλλιεργεῖται καὶ ἀπὸ τοῦ 1904 διδάσκεται εἰς τὸ Ὁρεῖον Ἀθηνῶν.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία ἔλαβεν ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως μεγάλην ἀνάπτυξιν. Κατεβλήθη εὐθὺς ἀμέσως προσπάθεια μορφώσεως τοῦ κατωτέρου ἰδίως κλήρου. Ὁ πρῶτος ἑθνικὸς κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας ἤδρυσε πρὸς τοῦτο Ἱερατικὴν σχολὴν εἰς τὸν Πόρον. "Οταν βραδύτερον (1837) ἤδρυθη τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον ἐν Ἀθήναις, περιέλαβε καὶ Θεολογικὴν σχολὴν διὰ τὴν μόρφωσιν ἀνωτέρων κληρικῶν. Μετὰ δέκα ἔτη (1847) ἤδρυθη ἡ Ριζάρειος ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ. Σήμερον λειτουργοῦσιν Ἱερατικαὶ σχολαὶ εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Ελλάδος.

Διαπρεπεῖς θεολόγοι, λαϊκοὶ καὶ κληρικοί, ἀνεδείχθησαν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα πολλοί. Σπουδαιότεροι εἶναι:

1) Ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης (1784 - 1860). Ἐγεννήθη εἰς Λάρισαν, ἐσπούδασε δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν, Ἰάσιον καὶ Βουκουρέστιον, ὅπου ἔχειροτονήθη πρεσβύτερος, καὶ εἰς Γερμανίαν. Ἐσπευσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ προσέφερε τὰς ὑπηρεσίας του. Τὸ 1837 διωρίσθη καθηγητὴς εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐπειτα εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν. Ἐγράψε πολλὰ συγγράμματα καὶ ἔξεδωσε μετὰ ὑπομνημάτων τὴν Καινὴν Διαθήκην εἰς ἑπτὰ τόμους.

2) Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων (1780 - 1857). Ἀνεδείχθη οὗτος σπουδαῖος ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ καὶ διαπρεπῆς θεολόγος. Εἰς ἡλικίαν 25 ἐτῶν ἔχειροτονήθη πρεσβύτερος καὶ ἔδιδαξεν ὡς ἱεροκήρυξ εἰς Σμύρνην καὶ Κωνσταντινούπολιν. Φυλακισθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔφυγεν εἰς Ὀδησσόν, ὅπου ἔξεφώνησε θαυμάσιον λόγον κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε'. Ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα τὸ 1835 καὶ ἐσημείωσεν ἔξαιρετὴν συγγραφικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν δρᾶσιν.

3) Ἰστορικά, ἐρμηνευτικὰ καὶ ἡθικὰ συγγράμματα ἀξιόλογα συνέγραψαν οἱ θεολόγοι Καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Κοντογόνης (†1878), Ρομπότης (†1875), N. Δαμαλᾶς (†1892) καὶ άλλοι.

4) Κατὰ τὸ τελευταῖα ἐπίσης ἔτη ἔζησαν, ἔδιδαξαν καὶ ἔγραψαν ἀξιόλογα ἔργα πολλοὶ θεολόγοι: Ὁ Καθηγητὴς Α. Κυριακὸς συγγράψας

τρίτομον 'Ιστορίαν τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος (†1938) διακριθεὶς διὰ τὴν σοφίαν, τὴν ἀπλότητα τοῦ βίου καὶ τὴν πλουσίαν συγγραφικήν δρᾶστιν του, οἱ σοφοὶ Καθηγηταὶ Ζῆκος Ρώσης (†1933) καὶ Χρ. Ἀνδροῦτσος († 1935) ἀναπτύξαντες εἰς συγγράμματά των τὰς δογματικὰς ἀληθείας τῆς Ἐκκλησίας μας κ.π.ἄ. Πλεῖστοι τέλος θεολόγοι οὐ πάρχουν ἐν ζωῇ ἐργαζόμενοι μετὰ θαυμαστοῦ ζήλου διὰ τὴν πρόδον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἔκκλησιαστικῆς φιλολογίας.

'Η ζωηρὰ αὕτη παιδευτικὴ ἔκκλησιαστικὴ κίνησις συνετέλεσε τὰ μέγιστα καὶ εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ἡθῶν τῶν χριστιανῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον. 'Η Ἐκκλησία μας πρωτοστατεῖ εἰς τὴν ἰδρυσιν ἰδρυμάτων καὶ τὴν πραγματοποίησιν κοινωφελῶν ἔργων. Τὰ φιλόπτωχα Τα μεταξύ α τῶν μητροπόλεων ἀνακουφίζουν τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς πάσχοντας, ἀποφυλακίζουν κρατουμένους διὰ γρέη, διανέμουν βιβλία καὶ ἐνδύματα εἰς τοὺς ἀπόρους μαθητὰς κ.λ.π. Τὰ ἰδρυθέντα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη Κατηχητικὰ Σχολεῖα, ὡς καὶ ὁ Ὁργανισμὸς τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας ἐργάζονται μετὰ ζήλου, διὰ νὰ θερμάνουν τὸ θρησκευτικὸν αἰσθήμα τῶν χριστιανῶν.

'Η Ἐκκλησία προσέφερεν ἐπίσης ὑψίστας ὑπηρεσίας εἰς τὸ "Εθνος μας κατὰ τοὺς προσφάτους ἔθνικοὺς ἀγῶνας. Κατὰ τοὺς Βαλκανοτουρκικοὺς πολέμους ἐμφράτυρησεν ὑπὲρ τοῦ "Εθνους ὁ μητροπολίτης Γρεβενῶν, κατὰ δὲ τὴν Μικρασιατικὴν ἐκστρατείαν ἐθυμιάσθη μὲ θαυμαστὴν αὐταπάρησιν ὁ μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς προσφάτου Κατοχῆς ἡ Ἐκκλησία μας ἔγινεν ἡ ψυχὴ τοῦ ἔθνους καὶ τὸ ἡθικὸν στήριγμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. 'Ο ἔθνικὸς τέλος ἀγών τῆς τετραετίας (1946 - 1949) ἐναντίον τῶν ξενοκινήτων ὄρδῶν τῶν κομμουνιστοσυμμοριτῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας εὗρε τὸ σταθερώτερον στήριγμα τῆς νίκης του.

Αἱ θυσίαι τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου κατὰ τοὺς ἔθνικοὺς ἀγῶνας τῆς τελευταίας δικταετίας (1941 - 1949) εἶναι αἱ ἔξης:

'Εξετελέσθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων 26 κληρικοί, ὑπὸ τῶν Γερμανῶν 75, ὑπὸ τῶν Ιταλῶν 20 καὶ ὑπὸ τῶν κομμουνιστοσυμμοριτῶν 223· ἐν ὅλῳ 344.

'Ο Μητροπολίτης Ἀθηνῶν φέρει τὸν τίτλον: 'Αρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος. 'Αρχιεπίσκοπος εἶναι σήμερον ὁ Χρυσόστομος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

69. Αἱ ἄλλαι αὐτοκέφαλοι Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι.

Π λὴν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Πατριαρχείων ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι ἀποτελοῦσαι μετ' αὐτῶν τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Τοιαῦται εἰναι:

1) Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου.

Ἀνεγνωρίσθη αὐτοκέφαλος ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος (431 μ.Χ.) καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἐλληνικότητος τῆς μεγαλονήσου. Ἡ ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Κύπρου εἶναι πραγματικὴ ἐθνικὴ ἡ αὐτῶν Ἑλλήνων κατοίκων της, οἱ δόποιοι ἀποτελοῦν τὰ 45 τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς. Οἱ πρόσφατοι ἀγῶνες τῶν ἀδελφῶν μας Κυπρίων ὑπὲρ τῆς Ἐνώσεως, που ἐγένοντο ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τοῦ θρυλικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ε.Ο.Κ.Α. Διγενῆ, συγκινοῦσι πᾶσαν Ἑλληνικὴν καρδίαν. "Ηδη οἱ ἀγῶνες ἐτελεσφόροις καὶ ἡ Κύπρος ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος Δημοκρατία. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κύπρου φέρει τὸν τίτλον: Ἀρχιεπίσκοπος Ἰουστινιανῆς καὶ Πάσης Κύπρου. Σήμερον ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κύπρου εἶναι ὁ ἀγωνισθεὶς διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Μακάριος. Οὗτος εἶναι καὶ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας τῆς Κύπρου.

2) Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας.

Ἴδρυθεῖσα τὸν I' αἰῶνα, ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία ἐξηρτάτο ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Κατὰ τὸ ἔτος 1589 ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἰερεμίου τοῦ B' εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μόσχας Ἰωβ ὁ τίτλος τοῦ Πατριάρχου καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Τυπικῶς μόνον μέχρι τοῦ 1657 οἱ Ρῶσοι Πατριάρχαι ἐζήτουν τὴν ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ ἐπικύρωσιν τῆς ἐκλογῆς των. "Ἐκτοτε ὁ Ρώσος Πατριάρχης ἀπέβη πανίσχυρος ἐν Ρωσίᾳ, ἢν καὶ ἐπὶ Μεγάλου Πέτρου ἡ

διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας ἀνετέθη εἰς Σύνοδον, ἐν τῇ δποίᾳ παρήδρευε καὶ αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος (1721).

‘Η Ρωσικὴ Ἐκκλησία ειργάσθη διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς Σιβηρίαν, Κίναν, Ἰαπωνίαν καὶ Ἰνδίας, ἐποιοστάτευε δὲ πάντοτε τοὺς ὄρθιοδόξους χριστιανούς, οἱ δποῖοι ἦσαν ὑπέδουλοι τῶν Τούρκων. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐδιώχθη ἀγρίως ὁ ρωσικὸς ὄρθιοδόξος υλῆρος ὑπὸ τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος, πρὸ δὲ λίγων δὲ μόλις ἐτῶν ἐπετράπη ἡ ἀνασύστασις τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μὲ πλήρη ὑποταγήν της εἰς τὸ κομμουνιστικὸν κράτος.

‘Ο ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας φέρει τὸν τίτλον: Πατριάρχης Μόσχας καὶ πάσης Ρωσίας. Πατριάρχης εἶναι ὁ Ἀλέξιος.

3) ‘Η Ἐκκλησία τῆς Ἰβηρίας ἢ Γεωργίας.

‘Ιβηρία ἢ (ὅπως ὀνομάσθη τὸν IA' αἰῶνα) Γεωργία εἶναι ἡ μεταξὺ τοῦ Καυκάσου, τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἀρμενίας χώρα, ὅπου ἀπὸ τοῦ M. Κωνσταντίνου διεδόθη καὶ ἐστερέωθη ὁ χριστιανισμός. ‘Η Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας ἐξηρτάτο κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας, ἔγινε δὲ ἀνεξάρτητος τὸν IA' αἰῶνα ἐπὶ Κωνσταντίνου Η' τοῦ Μονομάχου.

Σήμερον ἡ Γεωργία εἶναι αὐτόνομον μέλος τῆς κομμουνιστικῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως, ἡ δὲ ἀνεξάρτητος ἄλλοτε Ἐκκλησία τῆς ὑπήχθη εἰς τὴν Ρωσικὴν Ἐκκλησίαν.

4) ‘Η Ἐκκλησία τῆς Σερβίας.

Μέχρι τοῦ 1766 ἡ Σερβικὴ Ἐκκλησία εἶχεν ἀνεξάρτησίαν τινά, τότε δύμας ἐζήτησε νὰ ὑπαχθῇ καὶ ὑπήχθη εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. “Οταν τὸ 1879 ἡ Σερβία ἔγινεν ἀνεξάρτητον βασίλειον, ἀνεγνωρίσθη αὐτοκέφαλος καὶ ἡ Ἐκκλησία της, ἀπὸ δὲ τοῦ 1920 ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σερβίας ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Πατριάρχου. ‘Υπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην ὑπάγονται οἱ Νοτιοσλάβοι ὄρθιοδόξοι πλὴν τῶν Κροατῶν καὶ Σλοβένων, οἱ δποῖοι εἶναι Δυτικοί (Καθολικοί). ‘Ο ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας φέρει τὸν τίτλον Ἀρχιεπίσκοπος Ἰππεκίου, Μητροπολίτης Βελιγραδίου καὶ Καρλοβικίου καὶ Πατριάρχης τῶν Σέρβων.

5) ‘Η Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας.

Οἱ ὄρθιοδόξοι τῆς Ἀλβανίας ἀνέρχονται εἰς 250 περίπου χιλιάδας καὶ ἀποτελοῦν σήμερον ἰδίαν, αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν. ‘Ο ἀρχηγὸς

τῆς Ἐκκλησίας φέρει τὸν τίτλον: Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας.

6) Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας.

Οἱ δρθόδοξοι Ρουμᾶνοι ὑπήγοντο ἀνέκαθεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως διοικούμενοι ὑπὸ τῶν δύο μεγάλων Μητροπόλεων Βλαχίας καὶ Μολδαβίας. "Οταν ἐδημιουργήθη τὸ 1859 ἡ αὐτόνομος Ρουμανικὴ Ἅγειροντα ἡνάθησαν αἱ δύο Μητροπόλεις ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Βουκουρεστίου. Τὸ 1865 ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος ἡ Ρουμανικὴ Ἐκκλησία, ἀναγνωρισθεῖσα ὡς τοιαύτη καὶ ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου τὸ 1885. Ἀπὸ τοῦ 1925 ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας φέρει τὸν τίτλον: Ἀρχιεπίσκοπος Βουκουρεστίου, Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας καὶ Πατριάρχης Ρουμανίας.

7) Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας.

Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας οἱ Βούλγαροι ὑπήγοντο εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως διοικούμενοι ὑπὸ Ἐπισκόπων ἢ Μητροπολιτῶν αὐτοῦ. 'Αφ' ὅτου ὅμως ἡ Ἑλλὰς ἀπέκτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς, ἤρχισε καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ νὰ δημιουργῆται ίδια ἔθνικὴ συνείδησις μὲ πρώτην ἐπιδίωξιν τὴν Ἰδρυσιν ἀνεξαρτήτου Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας. Μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον καὶ τὴν ἔκδοσιν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τοῦ Χάττι Χουμαγιούν (1856), δι' οὗ ἐπεκυροῦντο τὰ θρησκευτικὰ προνόμια τῶν ὑποδούλων χριστιανῶν, οἱ Βούλγαροι. ἐζήτησαν συμμετοχὴν εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τοῦ Πατριαρχείου καὶ εἰς τὸ Μεικτὸν Ἐθνικὸν Συμβούλιον (1860). 'Επειδὴ δὲ τὸ Πατριαρχεῖον ἀπέρριψε τὰς ἀξιώσεις των, οἱ Βούλγαροι Ἐπίσκοποι ἐδήλωσαν δτὶ ἀποσπῶνται αὐτοῦ καὶ ἤξιωσαν νὰ διορίζουν αὐτοὶ Ἐπισκόπους εἰς τὰς ἐπαρχίας, διοικούμενοι Βούλγαροι, καὶ νὰ ἔχουν Ἰδιον ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας των (ἐξαρχον), ἐδρεύοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Τὸ Πατριαρχεῖον ἀπέρριψε καὶ τὰς νέας ταύτας ἀξιώσεις τῶν Βουλγάρων, διότι δὲν ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας, οἱ διποῖοι ἀπηγόρευον τὴν ὑπαρξίαν δύο Ἐπισκόπων εἰς τὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν. Ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις ὅμως ἀνεγνώρισεν ἐν τέλει τὴν Ἰδρυσιν τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας διὰ σουλτανικοῦ φιρμανίου τὸ 1870. 'Αλλὰ τὸ Πατριαρχεῖον ἔφερε τὸ ζήτημα ἐνώπιον τῆς «Μεγάλης Συνόδου»,

εἰς ἣν μετέσχον πλὴν τῶν Ἱεραρχῶν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ Πατριάρχαι Ἀλεξανδρεῖας καὶ Ἀντιοχείας, ὡς καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου. 'Η Σύνοδος ἀπεφάσισε νὰ κηρύξῃ «σχισματικούς» τοὺς Βουλγάρους' Επισκόπους καὶ τὴν 'Ἐξαρχίαν των καὶ νὰ καθαιρέσῃ καὶ ἀφορίσῃ αὐτούς (1872).

'Αφ' ὅτου ἡ Βουλγαρία ἀνεκηρύχθη 'Ηγεμονία ἡμιανεξάρτητος ὑπὸ τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου (1878), ἡ Βουλγαρικὴ 'Ἐξαρχία ἥδευεν (ἀπὸ τοῦ 1888) δριστικῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοῦ 1915.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἔγιναν διαπραγματεύσεις πρὸς ἄρσιν τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κάτωθι ὅρων: 1) Αἴτησις συγγνώμης ὑπὸ τῆς Βουλγαρικῆς 'Ἐκκλησίας 2) περιορισμὸς τῆς 'Ἐξαρχίας ἐντὸς τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους καὶ 3) ὑπακοὴ τῶν ἐν Τουρκίᾳ Βουλγάρων κληρικῶν εἰς τὸν Πατριάρχην. Οἱ Βούλγαροι ἐδέχθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1945 τοὺς ὅρους τούτους καὶ ὁ Πατριάρχης ἐκήρυξε τὴν ἄρσιν τοῦ σχίσματος (25 Φεβρουαρίου 1945).

'Η Σύνοδος ὅμως, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνας πρέπει νὰ λάβῃ τὴν τελικὴν περὶ ὅρσεως τοῦ σχίσματος ἀπόφασιν, δὲν συνῆλθεν ἀκόμη. 'Ο ἀρχηγὸς τῆς Βουλγαρικῆς 'Ἐκκλησίας φέρει τὸν τίτλον: Μητροπολίτης Σάρφιας καὶ 'Ἐξαρχος πάσης Βουλγαρίας. Σήμερον εἶναι ὁ Κύριλλος.

8) 'Η δρθόδοξος 'Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας.

Περιλαμβάνει τοὺς εἰς τὴν χώραν ταύτην δρθοδόξους χριστιανούς. Ο τίτλος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκκλησίας εἶναι: Μητροπολίτης Βαρσοβίας καὶ πάσης Πολωνίας. Σήμερον εἶναι ὁ Διονύσιος.

Πᾶσαι αἱ ὡς ἄνω 'Ἐκκλησίαι ἀποτελοῦν τὴν δρθόδοξον 'Ανατολικὴν 'Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία περιλαμβάνει περὶ τὰ 250 ἑκατομμύρια χριστιανῶν.

'Υπάρχουν ὅμως εἰς διαφόρους χώρας τῆς 'Ανατολῆς καὶ 'Ἐκκλησίαι ἀποχωρισθεῖσαι τῆς 'Ορθοδόξου καὶ ἀποτελούμεναι ἀπὸ χριστιανούς, τῶν ὁποίων αἱ δοξασίαι κατεδικάσθησαν ὡς αἱρετικαὶ ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Τοιαῦται εἶναι:

1) 'Η 'Ἐκκλησία τῶν Νεστοριανῶν εἰς Περσίαν καὶ ἄλλας χώρας, 2) 'Η 'Ἐκκλησία τῶν 'Αρμενίων, ἀκολουθοῦσα τὴν Εὐτυχιανὴν αἵρεσιν, 3) Αἱ 'Ἐκκλησίαι τῶν 'Ιακωβιτῶν τῆς Παλαιστίνης καὶ Συρίας, τῶν Κοπτῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν 'Αβησσυνῶν, αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν τὴν μονοφυσιτικὴν αἵρεσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ. Ο ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΣΜΟΣ

70. 'Η Μεταρρύθμισις εἰς Γερμανίαν.
Μαρτῖνος Λούθηρος.

Kατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα πολλοὶ λαϊκοὶ καὶ κληρικοὶ θεολόγοι τῆς Δύσεως εἶχον ἔξεγερθῆ κατὰ τῶν καταχρήσεων τοῦ κλήρου καὶ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Πάπα καὶ ἔζήτουν μεταρρυθμίσεις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ μελέτη τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἡ ὁποία μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς τυπογραφίας ἐκυκλοφόρει εὐρύτατα, ἔπειθεν ὅτι καὶ αἱ ἀξιώσεις τοῦ Πάπα περὶ παντοδυναμίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ παπικοῦ κλήρου περὶ σωτηρίας τῆς ψυχῆς διὰ νηστειῶν μόνον καὶ ταξιδίων εἰς Ἱερούς τόπους καὶ ὁ πολυτελῆς βίος τῶν κληρικῶν δὲν συνεφώνουν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἰδιαιτέρως ἐσκανδάλιζε τοὺς χριστιανούς ἡ πώλησις τῶν συγχωροχαρτίων, ἡ ὁποία εἶχε προσλάβει τὴν μορφὴν πραγματικοῦ ἐμπορίου. Αἱ καταχρήσεις τοῦ παπικοῦ κλήρου ἐπίεζον περισσότερον τὰς ἐν Γερμανίᾳ Ἐκκλησίας, αἱ δποῖαι ἔξηρτῶντο ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν Πάπαν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ὁ πάπας Λέων δ 10ος ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς παρὰ τὸν Ρῆγον Μαγεντίας Ἀλμπρέχτον τὴν ἐλευθέρων καθ' ὅλην τὴν Γερμανίαν πώλησιν συγχωροχαρτίων, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ζήθελε νὰ συλλέξῃ χρήματα διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Πέτρου τῆς Ρώμης. Μοναχοὶ περιέτρεχον τὴν Γερμανίαν διενεργοῦντες τὸ ἐμπόριον τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν.

Εἰς τὴν Βιττεμβέργην τῆς Σαξονίας ἤτο τότε Ἱεροκῆρους καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου δ Αύγουστηνος μοναχὸς **Μαρτῖνος Λούθηρος**.

ρος. Οὗτος εἶχεν ἔξεγερθῆ κατὰ τῶν καταχρήσεων τοῦ Πάπα καὶ τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν, κατέκρινε δὲ ταύτας εἰς τὰ κηρύγματά του, τὰ ὅποια εὕρισκον μεγάλην ἀπῆχησιν.

Τὸν Ὁκτώβριον τοῦ 1517 ἔφθασεν εἰς Βιττεμβέργην ὁ Δομινικανὸς μοναχὸς Τέζελ καὶ ἤρχισε τὴν πώλησιν συγχωροχαρτίων διακηρύσσων δτι, «μόλις ἀκουσθῇ ὁ ἥχος τοῦ χρυσίου, ἡ ψυχὴ ἀναπηδᾷ ἀπὸ τοῦ Καθαρηρίου εἰς τὸν Παράδεισον». Οἱ Λούθηρος ἔξηγέρθη τότε δημοσίᾳ κατὰ τοῦ παπικοῦ κλήρου καὶ ἐτοιχοκόλλησεν εἰς τὸν ναὸν τῶν ἀνακτόρων τῆς Βιττεμβέργης προκήρυξιν περιέχουσαν 95 «Θέσεις», ἐπιχειρήματα δηλαδὴ ἀποδεικνύοντα τὰς καταχρήσεις τοῦ Πάπα, καὶ προεκάλει τὸν Τέζελ εἰς δημοσίαν συζήτησιν (31 Ὁκτωβρίου 1517). Οἱ χριστιανός, ἔλεγεν ὁ Λούθηρος, δὲν συγχωρεῖται διὰ χρημάτων, ἀλλὰ διὰ τῆς θερμῆς πίστεως καὶ τῆς εἰλικρινοῦς μετανοίας.

Τὸ κήρυγμα τοῦ Λουθήρου διεδίδετο ταχέως. Οἱ Πάπας ἀνησύχησε καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς Ρώμην, ἵνα ἀπολογηθῇ. Ἐπειδὴ παρήκουσε, τὸν ἀφώρισεν. Οἱ Λούθηρος ὅμως ἔκαυσε τὸ ἀφοριστικὸν ἔγγραφον (βούλλαν) τοῦ Πάπα ἐνώπιον μεγάλης συγκεντρώσεως λαοῦ, ἡ δὲ διδασκαλία του εἶχεν εὑρεῖαν ἔξαπλωσιν.

Συνεκλήθη τότε τῇ παρορμήσει τοῦ Πάπα ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος συνέδριον (Δίαιτα) τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας καὶ τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν εἰς τὴν παρὰ τὸν Ρῆγον πόλιν Βόρμις (1521), εἰς τὸ ὅποιον ἐκλήθη καὶ ὁ Λούθηρος. Οὗτος μὲν θάρρος διεκήρυξε τὰς ἰδέας του ἀλλ' ἀπεδοκιμάσθη καὶ ἐτέθη ἔκτος νόμου. Ἐσώθη χάρις εἰς τὴν ὑποστήριξιν μερικῶν ἡγεμόνων. Ἐπὶ διετίαν ἐκρύπτετο εἰς τὸν πύργον φίλου του ἡγεμόνος, ἔκαμε δὲ τότε τὴν μετάφρασιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1529 συνῆλθεν εἰς τὴν πόλιν Σπάιερ δευτέρα Δίαιτα, ἐν τῇ ὅποιᾳ ἐλήφθησαν ἀποφάσεις κατὰ τῆς ἔξαπλώσεως τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Λουθήρου. Οἱ Λούθηρανοί διεμαρτυρήθησαν ἐγγράφως διὰ τὰ μέτρα ταῦτα καὶ ἔκτοτε ὀνομάσθησαν διαμαρτυρόμενοι (Protestantes).

Εἰς τὴν ἐπακολουθήσασαν Δίαιταν τῆς Αὐγούστης (1530) ὑπέβαλον ἐπίσημον δμολογίαν τῆς πίστεως των συνταχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ὀνομαστοῦ Ἑλληνιστοῦ Φιλέππου Μελέγχθονος, φίλου καὶ δπαδοῦ τοῦ Λουθήρου (Αὐγούσταία διολογία). Προεκλήθησαν τότε ἀνωμαλίαι καὶ ταραχαὶ εἰς Γερμανίαν ἔξατίας τῆς μεταρρυθμίσεως, ἀλλὰ μετ'

δλίγα έτη (1555) έγινεν ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη τῆς Αὐγούστης, διὰ τῆς ὁποίας ἀνεγνωρίσθη ἐλευθερία θρησκευτικὴ καὶ ιερότης Διαμαρτυρομένων καὶ Παπικῶν (Καθολικῶν) ἐν Γερμανίᾳ. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἀπεχωρίσθησαν δριστικῶς τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπετέλεσαν ἴδιαν Ἐκκλησίαν.

71. "Ἄλλοι Μεταρρυθμισταί. Ἐξάπλωσις τῆς Μεταρρυθμίσεως. Ἡ διδασκαλία τῶν Διαμαρτυρομένων.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους (1518) ἐκήρυξε τὴν μεταρρύθμισιν, καταπολεμήσας τὰς καταχρήσεις καὶ κακοδοξίας τῶν Παπῶν εἰς Ζυρίχην τῆς Ἐλβετίας ὁ πρεσβύτερος Σβίγγιος. Οὗτος ἐφονεύθη μετ' ὀλίγα ἔτη εἰς μίαν σύγκρουσιν τῶν ὀπαδῶν του πρὸς τοὺς παπικούς. Ἡ διδασκαλία του ἦτο σχεδὸν ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λουθήρου.

"Ἄλλος μεταρρυθμιστὴς ἐφάνη ἐπίσης εἰς τὴν Γενεύην τῆς Ἐλβετίας, ὁ Ἰωάννης Καλβῖνος. Ὁ Καλβῖνος ἤθελε τὴν ἐπαναφορὰν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἀπλότητα τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων καὶ ἐδίδασκε τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ «προορισμὸν» τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ Καλβινισταὶ ὀνομάσθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν Οὐγενότοις καὶ κατεδιώχθησαν ἀγρίως (Νῦν Ἀγίου Βαρθολομαίου - σφραγὴ 20 χιλ. Οὐγενότων, 1572).

Αἱ μεταρρυθμιστικαὶ ἴδεαι, ἀφοῦ ἐστερεώθησαν ἐν Γερμανίᾳ, διεδόθησαν ταχέως εἰς τὴν Δανίαν, τὰς Σκανδιναβικὰς χώρας καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, βραδύτερον δὲ καὶ εἰς τὴν Β. Ἀμερικήν. Εἰς δλας τὰς χώρας ταύτας ἰδρύθησαν νέαι Ἐκκλησίαι, αἱ ὅποιαι ἀκολουθοῦν μὲν μικρὰς μεταξύ των διαφορὰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λουθήρου ἢ τοῦ Καλβίνου. Ὑπάρχουν σήμερον 180 περίπου ἐκατομμύρια Διαμαρτυρομένων, οἱ ὅποιοι κατανέμονται εἰς τρεῖς κυρίως Ἐκκλησίας: 1) τὴν Λουθηρανικὴν ἢ Εὐαγγελικὴν, 2) τὴν Καλβινικὴν καὶ 3) τὴν Ἀγγλικανικὴν ἢ Ἐπισκοπικήν, λεγομένην οὕτω, διέτι διετήρησε τὸν κληρικὸν βαθμὸν τοῦ Ἐπισκόπου.

Ἡ διδασκαλία τῶν Διαμαρτυρομένων. Καθ' ἡ ἐδίδαξεν ὁ Λούθηρος καὶ οἱ ὄλλοι μεταρρυθμισταί, οἱ Διαμαρτυρόμενοι πιστεύουν ὅτι ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς ἐπιτυγχάνεται ὅχι δι' ἔργων νόμου (νηστειῶν, προσευχῶν κ.λ.π.), ἀλλὰ διὰ τῆς Θείας Χάριτος· ταύτης ἀξι-

οῦνται οἱ χριστιανοὶ διὰ τῆς ἀληθοῦς πίστεως καὶ τῆς ἀπ' εὐθείας ἐπικοινωνίας τῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἀνευ τῆς μεσολαβήσεως ἵερέων καὶ ἐπισκόπων τὴν ἀληθῆ πίστιν ἀποκτῶσιν ἐκ τῆς μελέτης τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Παραδέχονται ἐπομένως οἱ Διαμαρτυρόμενοι μόνον τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ ἀπορρίπτουν τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν. Δὲν ἔχουν Κλῆρον, κατὰ τὴν ἔννοιαν ποὺ ἔχει ὁ Κλῆρος παρ' ἡμῖν, (πλὴν τῶν Ἀγγλικανῶν), παρὰ μόνον ἐρμηνευτὸς τῆς Γραφῆς, ἵεροκήρυκας. Ἡ Ἀγία Γραφὴ μετεφράσθη καὶ ἐρμηνεύεται εἰς τὴν γλῶσσαν ἐκάστης χώρας. Ἐκ τῶν μυστηρίων παραδέχονται καὶ τελοῦν μόνον δύο, τὸ Βάπτισμα καὶ τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν, κατὰ τὴν ὅποιαν πιστεύουν ὅτι δὲν γίνεται μετουσίωσις τοῦ ἄρτου εἰς σῶμα καὶ τοῦ οἴνου εἰς αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἀπλῆ παρουσία Αὐτοῦ. Ἀπορρίπτουν τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων καὶ τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς λατρείας τῶν εἶναι τὸ κήρυγμα καὶ οἱ ὅμνοι.

Ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἔκκλησία διατηρεῖ, ὅπως εἴπομεν, τοὺς Ἐπισκόπους, ἡ δὲ Καλβινικὴ ἔχει πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, δι' ὃ καὶ πρεσβυτεριανὴ λέγεται. "Ολοι οἱ κληρικοὶ τῶν Διαμαρτυρομένων δύνανται νὰ εἶναι ἔγγαμοι.

72. Διοίκησις, λατρεία, ἥθη, καὶ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία τῶν Διαμαρτυρομένων.

Τὰς Ἔκκλησίας τῶν Διαμαρτυρομένων διοικοῦν εἰς τὴν Ἀγγλίαν μὲν οἱ Ἐπίσκοποι, εἰς ἄλλας δὲ χώρας συμβούλια ἐκ λαϊκῶν καὶ πρεσβυτέρων.

Ἡ λατρεία εἶναι ἀπλῆ, περιοριζομένη εἰς τὸ κήρυγμα καὶ εἰς ὅμνους, τοὺς ὅποιους ψάλλουν δῆλοι μαζὶ συνοδείᾳ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μουσικοῦ ὄργανου (ἀρμονίου). Οἱ ναοί τῶν δὲν ἔχουν εἰκόνας ἢ ἀγάλματα, κτίζονται δὲ συνήθως κατὰ τὸν Γοτθικὸν ρυθμόν. Οἱ Καλβινισταὶ δὲν ἔχουν ναούς, ἀλλὰ συναθροίζονται εἰς αἴθουσας.

Τὰ ἥθη τῶν Διαμαρτυρομένων εἶναι πολὺ καθαρώτερα τῶν ἥθῶν τῆς Δυτικῆς Ἔκκλησίας. Εἰς τοῦτο συντελεῖ πολὺ τὸ τακτικὸν κήρυγμα.

Ἡ Ἔκκλησιαστικὴ παιδεία τῶν Διαμαρτυρομένων εὑρίσκεται εἰς λίαν ὑψηλὸν ἐπίπεδον, διότι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὁ Λούθηρος ἐτόνισεν δτι καθῆκον τῶν χριστιανῶν ἦτο ἡ μελέτη τῶν Γραφῶν καὶ ἡ ἐλευθέρα

έρευνα. Ταχέως ἀνεπτύχθησαν αἱ θεολογικαὶ σπουδαὶ εἰς τὰς Διαμαρτυρομένας χώρας, ἵδρυθησαν ἀνώτεραι σχολαὶ καὶ ἀνεδείχθησαν σπουδαῖοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Εἰς τὴν Γερμανίαν ἴδιας, ὅπου παραλλήλως παρετηρήθη ἀξιόλογος ἀνάπυξις τῶν ἐπιστημῶν, ἐφάνησαν ἔξοχοι θεολόγοι. Ἐλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὰς ὄλλας χώρας ὁ κλῆρος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Διαμαρτυρομένων διακρίνεται διὰ τὴν ὑψηλὴν καὶ βαθεῖαν μόρφωσίν του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΚΤΟΝ

Η ΠΑΠΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

73. Ἡ Ἀντιμεταρρύθμισις καὶ ἡ δύναμις τῶν Παπῶν.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως ἐδημιουργήθη ἐν τῇ Παπικῇ Ἐκκλησίᾳ. ζωηρὰ κίνησις ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν αὐτῆς, εἰς τὴν ἔξυψωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τῶν δπαδῶν τῆς καὶ εἰς τὴν καταστολὴν τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ κίνησις αὕτη ὡνομάσθη Ἀντιμεταρρύθμισις, ἔχρησιμοποιήθησαν δὲ ὡς μέσα:

1) Τὸ Τάγμα τῶν Ἰησουτῶν. Ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Ἰσπανοῦ Ἰγνατίου Λογιόλα (1529) καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ Γ' τὸ 1540. Σκοπὸς τοῦ νέου μοναχικοῦ Τάγματος ἦτο ἡ ἐπαναρορὰ τῶν αἱρετικῶν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ κατάπνιξις τῆς μεταρρυθμίσεως. Τὸ τάγμα εἶχεν αὐστηροὺς κανονισμοὺς καὶ στρατιωτικὴν πειθαρχίαν. Ὁ κατατασσόμενος εἰς αὐτὸν ὥφειλε νὰ ὑπακούῃ τυφλῶς εἰς τοὺς ἀνωτέρους του. Οἱ Ἰησουταὶ ἔξηπλώθησαν ταγέως εἰς ὅλας τὰς χώρας, ἔδρυσαν παντοῦ σχολεῖα καὶ κατώρθωσαν νὰ ἀναλάβουν αὐτοὺς τὴν μόρφωσιν τῆς νεολαίας, πρᾶγμα τὸ ὄποιον συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Ιαπισμοῦ. Ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν δὲ ἐλευθέρας ἐρεύνης καὶ μελέτης δὲν ἐπέτρεπον, ἀλλὰ ἐκαλλιέργουν τὸν τυφλὸν φανατισμὸν καὶ τὴν θρησκομανίαν. Εἰς αὐτοὺς ἀποδίδεται καὶ τὸ ἀντιχριστιανικὸν δόγμα «ὅ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα». Τὸ Ἰησουτικὸν Τάγμα ἀνεμειγνύετο καὶ εἰς τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις τῶν κρατῶν, ἐγίνετο πολλάκις αἴτιον ταραχῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐξεδιώχθησαν οἱ Ἰησουταὶ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀπὸ πολλὰς χώρας.

2) Η Ιερὰ Ἐξέτασις. Τὰ δικαστήρια τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως ἐχρησιμοποιήθησαν ἐντατικῶς κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τῆς περιόδου ταύτης, ὅχι μόνον κατὰ τῶν αἱρετικῶν ἢ τῶν διαφωνούντων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν Ἐπιστημῶν. Οἱ μέγας ἀστρονόμος καὶ φυσικομαθηματικὸς Γαλιλαῖος ἐδιώχθη ὑπ' αὐτῆς (1633) καὶ μόλις διέφυγε τὴν καταδίκην εἰς θάνατον, ἀναγκασθεὶς νὰ δεχθῇ ὡς πλάνην τὴν περὶ κινήσεως τῆς γῆς καὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων θεωρίαν. Κατηρτίζοντο ἐπίσης «Πίνακες ἀπηγγρευμένων βιβλίων», τὰ ὅποια ἀπηγρεύετο νὰ κυκλοφορήσουν καὶ ἀναγνωσθοῦν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ ὑπὸ τοῦ Πάπα καὶ διώξεως ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως.

3) Η Σύνοδος τοῦ Τριδέντου. Αὕτη συνῆλθεν εἰς τρεῖς περιόδους ἀπὸ τοῦ 1545 μέχρι τοῦ 1563 εἰς τὴν πόλιν Τριδέντον (Trento) τῆς Β. Ἰταλίας, διὰ νὰ διορθώσῃ τὰ κακῶς ἔχοντα τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας. Ἐζητήθη εἰς αὐτὴν νὰ θεωρῶνται αἱ Σύνοδοι ἀνώτεραι τῶν Παπῶν, νὰ τελῆται ἡ λειτουργία εἰς τὴν γλώσσαν τοῦ λαοῦ καὶ ὅχι εἰς τὴν λατινικήν, νὰ ἐπιτραπῇ ὁ γάμος εἰς τοὺς Ιερεῖς κ.ἄ. Ο Πάπας ἐπέτυχεν ὅχι μόνον νὰ μὴ ληφθῇ οὐδεμίᾳ ἀπόφασις περὶ τῶν ζητημάτων τούτων, ἀλλὰ καὶ νὰ ψηφισθῇ ἡ τελεία ὑποταγὴ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας εἰς αὐτόν.

Μετὰ τὸν δριστικὸν ἀποχωρισμὸν τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τὴν ἰδρυσιν ὑπ' αὐτῶν χωριστῶν κατὰ χώρας καὶ ἔθνη Ἐκκλησιῶν, ἡ δύναμις τοῦ Πάπα περιωρίσθη κάπως. Ἐξηρολούθει διπλωσήποτε νὰ ἔχῃ μεγάλην ἴσχυν εἰς τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, εἰς τὰς ὅποιας ἐπεκράτουν οἱ πιστοὶ εἰς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν χριστιανοί (καθολικοί).

74. Η σημερινὴ θέσις τοῦ Πάπα καὶ ἡ κατάστασις τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας.

Αἱ δεσποτικαὶ ἀξιώσεις τοῦ Πάπα προεκάλεσαν δυσφορίαν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Η δυσφορία αὕτη κατέληξεν εἰς πραγματικὸν ρῆγμα κατὰ τὸ ἔτος 1870. Συνεκλήθη τότε ὑπὸ τοῦ Πάπα Πίου τοῦ Θ' Σύνοδος εἰς Ρώμην, ἡ ὅποια παρεδέχθη τὸ «ἀλάθητον» τοῦ Πάπα, διανοούμενον ἀπὸ καθέδρας, καὶ διὰ δογματικὰ ἀκόμη ζητήματα.

Κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης διεμαρτυρήθησαν πολλοὶ Γερμανοὶ θεολόγοι ἀνήκοντες εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν. Οὗτοι, ἀποκηρυχθέντες ὑπὸ τοῦ Πάπα, ἀπεσχίσθησαν καὶ ἀπετέλεσαν μετὰ τῶν ὄπαδῶν των ἰδίων Ἐκκλησίαν, ὅνομασθέντες Παλαιοχριστικοὶ. Οἱ Παλαιοχριστικοὶ ἐζήτησαν νὰ ἔνωθοῦν μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Εἰς τὰ συνέδρια των λαμβάνουν μέρος καὶ πολλοὶ Διαμαρτυρόμενοι καὶ Ὁρθόδοξοι θεολόγοι.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1870 ἡ θέσις τοῦ Πάπα ὑπέστη καὶ ἄλλο σοβαρώτατον πλήγμα. ‘Ο ἀπὸ τοῦ 1861 βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ ὁ Β’ κατέλαβε τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1870 τὴν Ρώμην, καταστήσας αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἡνωμένου Ἰταλικοῦ βασιλείου καὶ καταργήσας οὕτω τὸ Ἐκκλησιαστικὸν κράτος τοῦ Πάπα. Οὗτος ἐκλείσθη τότε εἰς τὰ διαιμερίσματά του τῶν ἀνακτόρων τοῦ Βατικανοῦ καὶ δὲν ἤθελε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν νέαν κατάστασιν καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς κοσμικῆς ἔξουσίας του.

Τέλος ὑπεγράψη τὸ 1929 μεταξὺ Πάπα καὶ Ἰταλικοῦ κράτους σύμβασις (Κονκορδᾶτον), διὰ τῆς ἐποίας ἀνεγνωρίσθη ὡς Ἐκκλησιαστικὸν κράτος μικρὰ περιοχὴ περὶ τὸν “Ἄγιον Πέτρον, ἡ «πόλις τοῦ Βατικανοῦ». Τὸ Παπικὸν τοῦτο κράτος ἔχει ἴδιους πρεσβευτὰς εἰς τὰ καθολικὰ κράτη (νούντσιο), ἴδιους δικαστὰς καὶ ἀστυνομίαν εἰς τὴν περιοχὴν του. ‘Η πρώτη ἔξοδος τοῦ Πάπα ἐκ τοῦ κράτους του ἐγένετο τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1939, ὅτε ἐπεσκέφθη τὸν βασιλέα Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ τὸν Γ’.

‘Η ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἔξουσία τοῦ Πάπα εἶναι καὶ σήμερον πολὺ μεγάλη. Πλὴν τοῦ «ἀλαθήτου» ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀγιοποιήσεως, εἶναι ἀνώτατος νομοθέτης καὶ ἀνώτατος δικαστής. “Οπλα του εἶναι δ ἀφορισμός, ἡ ἀπαγόρευσις καὶ ἡ λύσις τῶν ὑπηκόων τοῦ ὅρκου των. Σημεῖον τῆς ἀρχῆς του εἶναι τὸ τριπλοῦν στέμμα (τιάρα)· τὸ ἔν συμβολίζει τὴν ἔξουσίαν του ἐπὶ τῶν ἐπιγείων (ἀφορισμός), τὸ δεύτερον τὸ δικαίωμα τῶν οὐρανίων (ἀγιοποίησις), τὸ δὲ τρίτον τὸ δικαίωμα ἐπὶ τῶν καταχθονίων, τοῦ καθαρτηρίου δηλ. πυρὸς (ἀφέσεις).

‘Ο Πάπας ἐκλέγεται ὑπὸ τῶν 70 Καρδιναλίων¹. ἐκ τούτων 6 εἶναι

1. Καρδινάλιοι ὀνομάσθησαν ὥρισμένοι ἐπίσκοποι τῆς παπικῆς αὐλῆς (ἐκ τοῦ Cardinis Nostri = τῆς ἡμετέρας στρόφιγγος τῆς πύλης, τῆς ἡμετέρας πύλης, τοῦ ἡμετέρου οἴκου).

Ἐπίσκοποι τῆς Ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας, 50 πρεσβύτεροι καὶ 14 διάκονοι
ῳδισμένων ναῶν τῆς Ρώμης.

Ἡ κατάστασις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας δὲν ἔβελτιώθη. Ἡ λατρεία
μόνον ἔγινε μεγαλοπρεπεστέρα καὶ περισσότερον ἐπιδεικτική. Αἱ ἔορ-
ται ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἐτελειοποιήθη.

Θαυμαστὴν ἀνάπτυξιν ἔλαβε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ χριστια-
νικὴ τέχνη. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἀναγεννήσεως (ΙΣΤ' αἰῶνα), ἐδημι-
ουργήθησαν περίφημα ἀρχιτεκτονικά, γλυπτικά καὶ ζωγραφικά ἔργα εἰς
Ἴταλίαν καὶ διῆν τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην διὰ μεγάλων καλλιτεχνῶν, ὡς
ὁ Λεονάρδο ντά Βίντσι, ὁ Μιχαήλ "Αγγελος, ὁ Ραφαήλ, ὁ Τισιανός,
ὁ Θεοτοκόπουλος (Γκρέκο) κ.ἄ. Ἀνηγέρθη ὁ μεγαλοπρεπῆς ναὸς τοῦ
Ἀγίου Πέτρου εἰς Ρώμην (ρυθμοῦ σταυρικῆς βασιλικῆς) καὶ πλεῖστοι
ἄλλοι ναοὶ διακοσμηθέντες πλουσιώτατα, νέος δὲ ρυθμὸς ἀρχιτεκτονικὸς
ἐφηρημόδθη καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν τέχνην, ὁ λεγόμενος Μπαρόκ.

Τὰ ᾧθη τῶν Δυτικῶν δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένα προλήψεων καὶ δει-
σιδαιμονιῶν.

"Ολοὶ οἱ ἀκολουθοῦντες τὴν Παπικὴν Ἐκκλησίαν ἀνέρχονται σή-
μερον εἰς 250 περίπου ἑκατομμύρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

75. *Αι σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας πρὸς τὴν Παπικήν.*

Οπως καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, οὕτω καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν οἱ Πάπαι προσεπάθησαν νὰ ὑποτάξουν τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἑκκλησίαν. Ἐπεχείρησαν πρῶτον νὰ ἔξεγειρουν τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης κατὰ τῶν Τούρκων, ἵνα ἀπελευθερώσωσι τοὺς ὑποδούλους, ἐλπίζοντες ὅτι θὰ κατώρθωνον οὕτω νὰ τοὺς ὑπαγάγουν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν των. Δὲν ἐπέτυχον δμως, τίποτε, διότι οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης ἐπηρεάζοντο διλγώτερον τώρα ὑπὸ τῶν Παπῶν.

Προσεπάθησαν τότε νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπόν των δι' ἄλλου μέσου, δηλ. διὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ. Ἐξαπέστειλαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπεσταλμένους των (Κομισσαρίους), Ἰησουτῖας κυρίως, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν Ἰδρυσιν σχολείων καὶ μὲ διάφορα ἄλλα μέσα ἐνήργουν προσηλυτισμὸν τῶν ὁρθοδόξων εἰς τὸν παπισμόν. Ἀλλὰ ἐλάχιστοι ὁρθόδοξοι εἰς τὴν Συρίαν, Μεσοποταμίαν καὶ Αἴγυπτον, ἀκόμη δὲ διλγώτεροι εἰς Κυκλαδας, τὴν Σμύρνην, καὶ τὴν Ἐπτάνησον προσῆλθον εἰς τὴν Παπικὴν Ἑκκλησίαν. Οὗτοι εἶναι οἱ λεγόμενοι Οὐνίται, ήτοι ἡνωμένοι μετὰ τῶν Δυτικῶν ἀναγνωρίζουν τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα καὶ τὰς δοξασίας τῶν Δυτικῶν. Οἱ Πάπαι Ἰδρυσε καὶ Οὐνιτικὸν Πατριαρχεῖον ἐν Συρίᾳ περιλαμβάνον 120 περίπου χιλιάδας διπαδῶν. Οὐνῖται ὑπῆρχον ἐπίσης καὶ εἰς Ρωσίαν, Πολωνίαν, Ούγγαρσιαν καὶ Δαλματίαν.

Καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν πλείστων ὑποδούλων ὁρθοδόξων λαῶν τὸν ΙΘ' αἰῶνα οἱ Πάπαι ἐκάλουν δι' ἐγκυλίων αὐτοὺς πρὸς ἔνω-

σιν. Οἱ Πατριάρχαι ἐδήλουν δὲ ὡς Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διετήρησεν ἀμετάβλητον τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ δὲ ὡς παπικὸν ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὴν ἀρχαῖαν Ἐκκλησίαν καὶ ὡς πρὸς τὰ δόγματα καὶ ὡς πρὸς τὴν λατρείαν καὶ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν. "Ἄν ἐγκαταλείψουν τὰς κακοδοξίας καὶ καινοτομίας οἱ Δυτικοί, θὰ ἐπιτευχθῇ τότε ἡ ὑπὸ πάντων ποθουμένη ἐνότης τῶν χριστιανῶν εἰς μίαν ποιμνὴν καὶ ἐν αὐτῷ ποιμένα κατὰ τὴν ρῆσιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἐργάζονται πολλοὶ θεολόγοι καὶ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

76. *Αἱ σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς Διαμαρτυρομένους καὶ τοὺς Παλαιοναθολικούς.*

Καθ' ὃν χρόνον οἱ μεταρρυθμισταὶ κατεπολέμουν τὰς κακοδοξίας τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας. ὡς Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία παρηκολούθει μὲν συμπάθειαν τὴν προσπάθειάν των. "Ἐβλεπεν δὲ μέρος τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως ἀντελήφθη δὲ ὡς Ἐκκλησία των δὲν ἡκολούθει τὴν ὄρθὴν πίστιν καὶ ἀνέμενε νὰ ζητήσουν οὗτοι τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι δύως, ἀντὶ νὰ πράξουν τοῦτο, ἐπλανήθησαν καὶ αὐτοὶ, ἀπομακρύνθεντες περισσότερον τῶν Παπικῶν ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο τὸ Οἰκουμενικὸν καὶ τὰ ἄλλα Πατριαρχεῖα ἀπεδοκίμασαν τὴν διδασκαλίαν τῶν Διαμαρτυρομένων.

'Ἐν τούτοις δὲ συνεργάτης τοῦ Λουθήρου Φίλιππος Μελάγχθων ἔστειλε τὸ 1569 ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἰωάσαρ, διὰ τῆς δοπίας προσεπάθει νὰ πείσῃ αὐτὸν δὲ ὁ Προτεσταντισμὸς σέβεται τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ δὲ παραδέχεται τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Βραδύτερον καὶ ἄλλοι προτεστάνται θεολόγοι εἰργάσθησαν διὰ τὴν προσέγγισιν πρὸς τὴν Ὁρθοδοξίαν, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ προσπάθειαι προσέκοπτον εἰς τὴν ἀρνησίν των νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν.

Μετὰ φιλικωτέρων διαθέσεων ἤλθεν εἰς σχέσεις πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὡς Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία, μάλιστα δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους. 'Ο Ἐπίσκοπος Καντερβουρίας ἔγραψε τὸ 1889 πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ἐκφράζων τὴν ἐλπίδα στενοτέρας ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. 'Ἐπηκολούθησεν δὲ σύστασις 'Ἐπιτροπῆς καὶ σύγκλησις συνεδρίων, εἰς τὰ δοπία συνεζητεῖτο τὸ ζήτημα

τῆς ἐνώσεως. Εἰς τὸ τελευταῖον συνέδριον τοῦ Λάμπεθ τοῦ Λονδίνου παρίστατο καὶ ἀντιπροσωπεία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὃποιοῦ τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Μελέτιον· οἱ Ἀγγλικανοὶ ἐπίσκοποι ἔξεδήλωσαν πάλιν τὸν σεβασμόν των πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ τὴν ἐλπίδα περὶ ἐνώσεως.

Οἱ Παλαιοκαθολικοὶ τέλος τῆς νοτιοδυτικῆς Γερμανίας καὶ Ἑλβετίας, οἱ δοποῖοι ἔδρυσαν καὶ ἴδιαν θεολογικὴν σχολὴν εἰς Βέργην, ἐπιθυμοῦν τὴν ἐνώσιν μὲ τὴν Ὀρθόδοξην Ἐκκλησίαν. Συνεκλήθησαν συνέδρια, εἰς τὰ δοποῖα οἱ Παλαιοκαθολικοὶ ἀπεδέχθησαν εἰς τὰ περισσότερα σημεῖα τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὀρθοδοξίας. Δέν ὑπολείπεται παρὰ δὲ καθορισμὸς ἐλαχίστων λεπτομερειῶν διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐνώσεως.

77. Αἱ σχέσεις τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἄλληλας.

Τὰ τέσσαρα ἀρχαῖα Πατριαρχεῖα, τὰ νεώτερα Ρωσίας, Σερβίας, Ρουμανίας καὶ αἱ αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι Ἑλλάδος, Κύπρου, Ἰβηρίας, Ἀλβανίας, Πολωνίας, Αὐστραλίας καὶ Ἀμερικῆς ἀποτελοῦσι τὸ σῶμα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς δοποίας κεφαλὴ εἶναι δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

Αἱ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι συνδέονται διὰ τῆς αὐτῆς ὁρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς αὐτῆς λατρείας ἀναγνωρίζουσαι τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Κατὰ τοὺς τελευταίους ὅμινους συνέβησαν διάφοροι μεταβολαὶ εἰς τὴν ζωὴν τῶν διαφόρων ὁρθοδόξων λαῶν.

Νέαι σκέψεις καὶ διδασκαλίαι διεδόθησαν, ἐκ τῶν δοποίων ἄλλαι ἐνισχύουν τὴν ἡμικρήτητα τῶν λαῶν, ἀλλαι δὲ ἀντιθέτως τὴν ἐξασθενοῦν. Μερικοὶ ἐπίσης λατρευτικοὶ τύποι τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἔλαβον διάφορον μορφὴν εἰς τινας ὁρθοδόξους χώρας. Παρουσιάσθησαν λοιπὸν ζητήματα, τὰ δοποῖα εἶχον ἀνάγκην διευθετήσεως. Διὰ τοῦτο δὲ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐπρότεινε τὸ 1922 νὰ συγκληθῇ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἡ δοποία νὰ συζητήσῃ πάντα ταῦτα καὶ νὰ λάβῃ ἀποφάσεις.

Διὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς Συνόδου καὶ διὰ νὰ τεθοῦν τὰ ζητήματα, τὰ δοποῖα θὰ συνεζήτει αὕτη καὶ τὰ δοποῖα θὰ ἐμελέτη ἐκάστη Ἐκκλησία, συνῆλθε τὸ 1930 εἰς τὸ "Ἄγιον" Ὁρος πανορθόδοξον Συνέδριον,

εἰς τὸ δόποιον ἔλαβον μέρος ἀντιπρόσωποι τῶν Πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων, Ρουμανίας καὶ Σερβίας καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν Ἑλλάδος, Κύπρου καὶ Πολωνίας. Εἰς τὸ Συνέδριον τῶν ἀντιπροσώπων ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ πρῶτον Προσύνοδος, ηὗταις νὰ συζητήσῃ τὰ τεθέντα θέματα, καὶ κατόπιν νὰ συνέλθῃ ἡ Σύνοδος πρὸς λῆψιν ὁριστικῶν ἀποφάσεων.

Τὰ σπουδαιότερα τῶν καθορισθέντων διὰ τὴν Προσύνοδον θεμάτων ησαν ἡ μόρφωσις τοῦ κλήρου, ὁ μοναχικὸς βίος καὶ τὰ μοναστήρια, ὁ τρόπος καταπολεμήσεως τῆς ἀσεβείας καὶ ἡ ρύθμισις τῶν σχέσεων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μεταξὺ των καὶ πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας.

Ἡ Προσύνοδος δὲν συνῆλθε λόγῳ τοῦ ἐπακολουθήσαντος Β' παγκοσμίου πολέμου, τὴν πλήρη δὲ συνεργασίαν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐμποδίζουσι σήμερον λόγοι περισσότερον ἐθνικοὶ καὶ δλιγώτερον θρησκευτικοὶ ἢ ἐκκλησιαστικοί.

Π ΑΡ Α Ρ Τ Η Μ Α

Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Κατά τοὺς τελευταίους χρόνους ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔχει δεῖξει μεγάλην δρᾶσιν, πνευματικήν καὶ κοινωνικήν, ὥπως εἰς τὸ κεφάλαιον «"Ἡθη καὶ Παιδεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» ἀνέφεραμεν (βλ. σελ. 150 κ.ἔξ.)

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ίεροκήρυκες. Εἰς ὅλας τὰς Μητροπόλεις ὑπηρετοῦν ίεροκήρυκες.

Κατηχητικὰ σχολεῖα. Εἰς τὰς περισσοτέρας Μητροπόλεις λειτουργοῦν κατηχητικὰ σχολεῖα, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν Μητροπολιτῶν. 'Ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιῇ λειτουργοῦν πολλά.

Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Αὕτη ἐκδίδει ἐκκλησιαστικὰ βιβλία. "Ἡδη ἡρχισε νὰ ἐκδίδῃ ὅλους τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας. 'Ἐκδίδει ἐπίσης θρησκευτικὰ περιοδικὰ ἀπὸ τοῦ 1950, ὥπως τὸ Χαρούμενο σπίτι, μηνιαῖον περιοδικὸν τῆς Ἑλληνικῆς οἰκογενείας, Τὰ Χαρούμενα παιδιά, μηνιαῖον περιοδικὸν τῶν κατηχητικῶν σχολείων, Ἡ Φωνὴ τοῦ Κυρίου.

'Ἐπίσης ἐκδίδεται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας: 'Ἡ Θεολογία, ἐπιστημονικὸν περιοδικόν· 'Ἡ Ἐκκλησία, ἐπίσημον Δελτίον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. 'Ο Ἐφημέριος, δργανον τοῦ ὁρθοδόξου ἐνοριακοῦ κλήρου.

Πνευματικὸν Φροντιστήριον κληρικῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. 'Ιδρύθη τὸ 1957 εἰς τὴν μονὴν τῆς Πεντέλης Ἀθηνῶν καὶ ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπιμόρφωσιν τῶν κληρικῶν.

Ἀνωτέρα Σχολὴ Διακονισσῶν. 'Ιδρύθη καὶ διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, μὲ σκοπὸν τὴν εἰδικὴν ἐκπαίδευσιν «διακονισσῶν», ἵνα βοηθοῦν τοὺς ἐφημερίους εἰς τὴν ἀσκησιν τῶν καθηκόντων τῶν πλησίον τῶν οἰκογενειῶν.

‘Επίσης λειτουργοῦν: ‘Η Ριζάρειος Σχολή, 8 ἑκκλησιαστικὰ σχολαί, 7 ἀνώτερα ἑκκλησιαστικὰ φροντιστήρια, ‘Ανωτέρα Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης, ‘Ιεροδιδασκαλεῖον Βελλᾶς, Σχολὴ Βυζαντινῆς Μουσικῆς καὶ ἄλλα.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

‘Η κοινωνικὴ δρᾶσις τῆς Ἐκκλησίας ἐπίσης εἶναι μεγάλη. Διατηρεῖ Θεολογικὸν Οἰκοτροφεῖον, δπου διαμένουν καὶ διαιτῶνται φοιτηταὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς. Εἰς αὐτὸν μελετοῦν τὴν ‘Ἄγιαν Γραφήν, διδάσκονται ξένας γλώσσας, ἐκκλησιαστικὴν μουσικήν, ἀσκοῦνται εἰς τὸ κήρυγμα καὶ εἰς πάντας τοὺς τομεῖς τῆς δράσεως τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας. Μεταξύ τῶν φοιτητῶν τῆς Ἐλλάδος καταλέγονται καὶ φοιτηταὶ ἄλλων χωρῶν, δπως τῆς Οὐγκαντας, Αιθιοπίας, Ἰαπωνίας, Κορέας, Λιβάνου, Συρίας, Ἰνδίας καὶ ἄλλων.

Οἶκος Φοιτητρίας. Λειτουργεῖ ἀπὸ τοῦ 1957, μὲ σκοπὸν τὴν ἀξιοπρεπῆ στέγασιν καὶ χριστιανοπρεπῆ ἀγωγὴν φοιτητρῶν τοῦ Πανεπιστημίου, καταγομένων ἐξ ἐπαρχιῶν, καθὼς καὶ τῶν ἐξ ἀλλοδαπῆς Ἐλληνίδων φοιτητρῶν.

‘Η Ἀποστολικὴ Διακονία ἔχει ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς πολλὰ χριστιανικὰ σωματεῖα.

‘Τπάρχει καὶ Ἐπιτροπὴ ἀληλοβοηθείας καὶ σχέσεων μετὰ τῶν ἔνων Ἐκκλησιῶν. Τελευταίως ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καταστατικὸς δργανισμὸς διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν δρᾶσιν εἰς τὰς ἐνορίας. Διὰ τοῦ δργανισμοῦ αὐτοῦ ἀποβλέπει ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν ὁργάνωσιν τῶν ἐνοριῶν συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ὁρθοδόξου παραδόσεως.

‘Ἐκεῖ θὰ καλλιεργῆται ἡ ὑγιὴς θρησκευτικότης, θὰ πραγματοποιοῦνται τὰ χριστιανικὰ ἴδεώδη καὶ θὰ τηροῦνται οἱ Ἑλληνικοὶ θεσμοί.

‘Η Ἐκκλησία μας ἐργάζεται μὲ δραστηριότητα καὶ ἐναντίον δύο μεγάλων κινδύνων, οἱ δόποιοι ἀπειλοῦν σήμερον τὴν χριστιανικὴν κοινότητα: τοῦ Χιλιασμοῦ καὶ τοῦ Κομμουνισμοῦ.

Χιλιασμός. Οἱ δπαδοὶ τοῦ Χιλιασμοῦ δνομάζονται καὶ σπουδασταὶ τῶν Γραφῶν ἡ Μάρτυρες τοῦ Ἱεχωβᾶ.

Οὗτοι θέτουν εἰς κυκλοφορίαν πλῆθος βιβλίων καὶ φυλλαδίων καὶ

κυρίως πολυτελεῖς ἐκδόσεις τῆς 'Αγίας Γραφῆς, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθοῦν νὰ παραπλανήσουν τοὺς ὄρθιοδόξους χριστιανούς καὶ νὰ τοὺς κάμουν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν αἱρετικὴν διδασκαλίαν των.

'Η αἱρεσίς τῶν χιλιαστῶν ὑποστηρίζει δτὶ ἔφθασεν ἡ βασιλεία τοῦ 'Ιεχωβᾶ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ δτὶ θὰ ἀναστηθοῦν οἱ Πατριάρχαι τῶν Ἐβραίων, 'Αβραάμ, 'Ισαὰκ καὶ 'Ιακώβ, διὰ νὰ κυβερνήσουν δλον τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν Παλαιστίνην. Κηρύσσουν δτὶ δὲν πρέπει νὰ λαμβάνουν ὅπλα ἐναντίον τῶν ἔχθρῶν τῆς πατρίδος καὶ ἀλλα. "Οπως βλέπομεν, εἰς τὸ βάθος τῆς θρησκευτικῆς αὐτῆς αἱρέσεως κρύπτονται πολιτικοὶ σκοποί. Διὰ τοῦτο ἡ προπαγάνδα τῆς ἀντιχριστιανικῆς αἱρέσεως τῶν Χιλιαστῶν εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνος καὶ στρέφεται ὅχι μόνον ἐναντίον τῆς δρθιοδόξου ἡμῶν πίστεως, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τοῦ ἔθνους μας. Οἱ Δυτικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι λαμβάνουν ἔντονα μέτρα ἐναντίον των. Τὸ 'Ελληνικὸν κράτος δὲν καταδιώκει αὐτούς, ἐκτὸς ὅτι προπαγανδίζουν νὰ κάμουν διαδούς ὑπὲρ τῆς αἱρέσεως των.

Κομμουνισμός. 'Ο κομμουνισμὸς ἐξ ἀλλου στρέφεται φανερὰ ἐναντίον τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Οἰκογενείας καὶ τῆς ἰδέας τῆς Πατρίδος. Κατὰ τοὺς κομμουνιστὰς παντογάνωστης καὶ παντοδύναμος καὶ πανάγαθος Θεὸς Πατήρ δὲν ὑπάρχει εὔτε καὶ Θεία Πρόνοια. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη (1943 - 1949) οἱ κομμουνισταὶ ἐπροξένησαν μέγα κακὸν εἰς τὴν Πατρίδα μας μὲ τὴν ἀνταρσίαν των καὶ τὰς καταστροφὰς ποὺ προεκάλεσαν.

'Η 'Εκκλησία μας πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔθνικοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν κομμουνιστῶν, προσπαθεῖ δὲ καὶ τώρα, δι' ὅλων τῶν μέσων τὰ ὁποῖα διαθέτει, νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτούς εἰς τὸν δρθὸν δρόμον.

ΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

'Η δρᾶσις τῆς 'Ελληνικῆς 'Ορθιοδόξου 'Εκκλησίας φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐντὸς τῶν ὅρίων αὐτῆς συνεργασίας τῆς εἰς τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν 'Εκκλησιῶν μετὰ τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν 'Εκκλησιῶν, μὲ τὸν ἀπώτατον σκοπὸν τῆς σύνεργασίας σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου.

Τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν 'Εκκλησιῶν ἀποτελεῖται ἐξ ἐπισήμων ἀντιπροσωπειῶν τῆς μεγάλης πλειονότητος τῶν Χριστιανικῶν 'Εκκλησιῶν πλὴν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς 'Εκκλησίας. Μεριμνᾷ δὲ ἀφ'

ένδος μὲν διὰ τὴν θεολογικὴν μελέτην καὶ ἔρευναν τῶν ὑφισταμένων μεταξὺ τούτων δογματικῶν διαφορῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὴν συγκέντρωσιν βοηθημάτων παντὸς εἰδούς διὰ τοὺς παντοειδῶς πάσχοντας· ταῦτα διανέμονται εἰς τοὺς πτωχούς διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν, πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς διφειλομένης ἀλληλεγγύης, ἡ ὁποίᾳ στηρίζεται ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης. Τὴν ἀλληλεγγύην αὐτὴν εὑρέως ἐδοκίμασεν ὁ Ἐλληνικὸς λαὸς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Κατοχῆς.

Τὸν Αὔγουστον τοῦ 1959 συνῆλθεν εἰς τὴν Ρόδον τὸ Παγκόσμιον Συνέδριον τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ συνεζήτησε διάφορα ζητήματα διὰ τὰς σχέσεις τῶν Ἐκκλησιῶν.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

34	μ.Χ. 'Ο πρῶτος διωγμός. - Μαρτύριον Στεφάνου.
48	» 'Αποστολική Σύνοδος
64 (ἡ 67)	» Μαρτύριον 'Αποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.
94 - 96	» Διωγμός Δομιτιανοῦ.
101	» Τελευτὴ 'Αποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου.
155	» Μαρτύριον Πολυκάρπου Σμύρνης.
202	» Διωγμός Σεπτιμίου Σεβήρου.
250	» Διωγμός Δεκίου.
303	» Διωγμός Διοκλητιανοῦ.
312	» (28 'Οκτωβρίου) Κατανίεσις Μαξεντίου ὑπὸ Μ. Κων)νου.
313	» Διάταγμα Μεδιολάνου.
325	» 'Η πρώτη Οἰκουμενική Σύνοδος ἐν Νικαίᾳ.
327	» 'Η 'Αγία 'Ἐλένη ἀνευρίσκει τὸν Τίμιον Σταυρόν.
335	» 'Εγκαίνια τοῦ ἐν 'Ιεροσολύμοις Ναοῦ τῆς 'Αναστάσεως.
381	» 'Η Β' Οἰκουμενική Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει.
393	» Κατάργησις 'Ολυμπιακῶν ἀγώνων ὑπὸ Θεοδοσίου.
431	» 'Η Γ' Οἰκουμενική Σύνοδος ἐν 'Ἐφέσῳ.
431	» 'Η 'Εκκλησία τῆς Κύπρου ἀναγνωρίζεται ἀνεξάρτητος.
529	» Κατάργησις φιλοσοφικῶν σχολῶν 'Αθηνῶν ὑπὸ 'Ιουστινιανοῦ.
553	» 'Η Ε' Οἰκουμενική Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει.
626	» 'Ακάθιστος 'Τμονος.
680	» 'Η ΣΤ' Οἰκουμενική Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει.
754	» 'Ο Πάπας Ρώμης ἀποκτᾷ κοσμικὴν ἔξουσίαν.
787	» 'Η Ζ' Οἰκουμενική Σύνοδος ἐν Νικαίᾳ.
864 - 867	» 'Ο Μεθόδιος καὶ ὁ Κύριλλος κηρύσσουν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Σλάβους τοῦ Δουνάβεως.
864 - 865	» 'Εκχριστιανισμὸς Βουλγάρων.
867	» Τὸ πρῶτον Σχίσμα.
1054	» Τὸ Σχίσμα γίνεται δριστικὸν.
1309 - 1377	» Οἱ Πάπαι εἰς 'Αβινιδὸν (Βαβυλωνιακὴ αἰχμαλωσία).
1438 - 1439	» Σύνοδοι Φεράρας καὶ Φλωρεντίας διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν Ἑκκλησιῶν

- 1517   »   Τὸ κήρυγμα τοῦ Λουθήρου.
 1540   »   Ο Πάπας ἀναγνωρίζει τὸ Τάγμα τῶν Ἰησουντῶν.
 1545 - 1563   »   Ἡ Σύνοδος τοῦ Τριδέντου.
 1572   »   Νῦξ Ἀγίου Βαρθολομαίου.
 1611   »   Ἴδρυσις Φλαγγινέοντος Φροντιστηρίου ἐν Βενετίᾳ.
 1647   »   Ἴδρυσις Σχολῶν εἰς Ἰωάννινα καὶ Ἀθήνας.
 1779   »   Μαρτύριον νεομάρτυρος Κοσμᾶ Αἰτωλοῦ.
 1833   »   Ἡ Ἐκολησία τῆς Ἑλλάδος ἀναστησεται ἀνεξάρτητος.
 1847   »   Ἴδρυσις Ριζαρείου Ἐκαλησιστικῆς Σχολῆς.
 1852   »   Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀναγνωρίζει τὴν ἀνεξάρτητον τῆς Ἐκαλησίας τῆς Ἑλλάδος.
 1870   »   Τὸ Βουλγαρικὸν Σχίσμα.

ΕΙΚ Ν Ε Σ

	Σελίς
1. Ή ἐπιφοίτησις τοῦ Ἀγίου Πνεύματος	10
2. Ὁ λιθοβολισμὸς τοῦ Πρωτομάρτυρος Στρφάνου	15
3. Σαούλ! Σαούλ! Τὶ μὲ διώκεις;	19
4. Πρώτη πορεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου	21
5. Δευτέρα πορεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου	24
6. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὅμιλεῖ εἰς τὸν Ἀρειον Πάγον τῶν Ἀθηνῶν	26
7. Τρίτη πορεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου	29
8. Τετάρτη πορεία τοῦ Ἀπόστόλου Παύλου	31
9. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης	35
10. Εἰσοδος κατακόμβης	60
11. Ή πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος	75
12. Ὁ Ιεράρχης Μέγας Βασίλειος	84
13. Ὁ Ιεράρχης Γρηγόριος ὁ Θεολόγος	86
14. Ὁ Ιεράρχης Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος	88
15. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων	100
16. Ἐσωτερικὸν ναοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς	101
17. Ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, δπως ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ	103
18. Ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων (Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ)	123
19. Βυζαντινὸς ναὸς Χριστιάνου Τριψυλίας, ΙΑ' αἰώνος	124
20. Ναὸς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας γοτθικοῦ ρυθμοῦ (ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Ρέμις τῆς Γαλλίας)	130
21. Ναὸς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας γοτθικοῦ ρυθμοῦ 13ου αἰώνος (ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων)	132

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- 1) 'Εκδησιαστική 'Ιστορία, Εύσεβίου τοῦ Καισαρείας.
- 2) 'Εκδησιαστική 'Ιστορία, Σωκράτους τοῦ Σχολαστικοῦ.
- 3) 'Εκδησιαστική 'Ιστορία, Σωζόμενου καὶ Θεοδωρήτου.
- 4) 'Εκδησιαστική 'Ιστορία, Κασπιοδώρου.
- 5) 'Εκδησιαστική 'Ιστορία, Νικηφόρου Καλλίστου.
- 6) 'Εκδησιαστική 'Ιστορία, Φ. Βαφείδου.
- 7) 'Εκδησιαστική 'Ιστορία, Διομ. Κυριακοῦ.
- 8) 'Εκδησιαστική 'Ιστορία, Χρυσοστόμου Ἀθηνῶν.
- 9) 'Εκδησιαστική 'Ιστορία, Χρυσάνθου Ἀθηνῶν.
- 10) 'Εκδησιαστική 'Ιστορία, Βασιλείου Στεφανίδου.
- 11) 'Εγκυλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη.
- 12) Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυλοπαίδεια.
- 13) Νεώτερον Ἐγκυλοπαιδικὸν Λεξικὸν « Ἡλίου ».
- 14) 'Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους K. Παπαρρηγοπούλου.
- 15) Συμβολὴ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς 'Εκδησιαστικῆς 'Ιστορίας τῆς Ἑλλάδος. Γερ. Κονιδάρη (Καθηγ. Πανεπιστημίου).
- 16) Διάφοροι σχολικαὶ ἀκδόσεις κ.ἄ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

	Σελίς
1. Έκαλησία και Ἐκκλησιαστική Ἰστορία	5
2. Αξία και χρησιμότης τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας	5
3. Πηγαὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας	6
4. Διατάξεις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἰστορίας	6

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

'Απὸ τῆς Ιδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου (1 - 313).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

'Η Ιδρυσις τῆς Ἐκκλησίας και ἡ ζωὴ τῶν πρώτων Χριστιανῶν.

1. Ο Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς Ιδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας	7
2. Η ἐπιφοίτησις τοῦ Ἀγίου Πνεύματος εἰς τοὺς Ἀποστόλους και ἡ ιδρυσις τῆς πρώτης Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας	9
3. Οἱ Ἀπόστολοι ἀπειλοῦνται και φυλακίζονται	11
4. Η ζωὴ τῶν πρώτων Χριστιανῶν — Ἀγάπαι	13
5. Η ἐκλογὴ τῶν ἐπτά διακόνων. Ο Πρωτομάρτυς διάκονος Στέφανος και ὁ διάκονος Φίλιππος	14

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

'Η ζωὴ και τὸ ἔργον τῶν Ἀποστόλων.

6. Κλῆσις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς τὸν Χριστιανισμὸν	18
7. Η πρώτη ἀποστολικὴ περιοδεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου	20
8. Η συμμετοχὴ τοῦ Παύλου εἰς τὴν Ἀποστολικὴν Σύνοδον τῶν Ἱεροσολύμων	22
9. Η δευτέρα περιοδεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Αἱ πρῶται Ἐκκλησίαι ἐν Ἐλλάδι	23
10. Τρίτη περιοδεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Διωγμὸς και φυλάκισις αὐτοῦ	28
11. Τετάρτη περιοδεία και τελευτὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου	30

12. Τὸ ἀποστολικὸν ἔργον τοῦ Παύλου.....	Σελίς 31
13. Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος	32
14. Οἱ ὄλλοι Ἀπόστολοι ('Ανδρέας δὲ πρωτόκλητος, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης	34
15. Οἱ ἀδελφόθεοι Ἰάκωβος καὶ Ἰούδας καὶ οἱ Εὐαγγελισταὶ Μάρκος καὶ Λουκᾶς	36

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

'Η διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

16. Εὔνοιοι δροὶ διὰ τὴν ἔξαπλωσιν τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας	38
17. Τὰ ἐμπόδια εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ	39
18. Οἱ Διωγμοὶ	40
19. 'Η σταθερότης τῆς πίστεως καὶ τὸ θάρρος τῶν Χριστιανῶν κατὰ τοὺς Διωγμούς — Οἱ Μάρτυρες	43
20. Αἱ αἵρεσεις τῶν πρώτων Χριστιανῶν χρόνων	46
21. Ἀποστολικοὶ Πατέρες	48
22. Ἀπολογηταὶ	50
23. 'Εκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ('Η Μικρασιατικὴ Σχολή, Εἰρηναῖος — 'Αλεξανδρινὴ Σχολὴ — 'Αφρικανικὴ Σχολὴ καὶ Λατīνοι 'Εκκλησιαστικοὶ Συγγραφεῖς)	52

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας - Λατρεία καὶ ἥθη τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὴν πρώτην περίοδον.

24. 'Η Διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας	58
25. 'Η Λατρεία	59
26. 'Η Πρωτοχριστιανικὴ τέχνη καὶ τὰ Σύμβολα	61
27. Τὰ ἥθη τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὴν πρώτην περίοδον. 'Αναμόρφωσις τῆς ἀρχαὶ κοινωνίας. Χριστιανισμὸς καὶ ἔργασία	62
28. 'Ο Ἀσκητισμὸς	65

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

'Απὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Σχίσματος (313 - 867).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

'Ο θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

29. 'Ο Μέγας Κωνσταντῖνος	67
30. 'Ιουλιανὸς δὲ Παραβάτης	69
31. Θεοδόσιος δὲ Μέγας	70
32. 'Ιουστινιανὸς καὶ Ἡράκλειος	71

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Οικουμενικαὶ Σύνοδοι καὶ Αἱρέσεις.

	Σελίς
33. Αἱ Οικουμενικαὶ Σύνοδοι	74
34. Ἡ καταπολέμησις τῶν Αἱρέσεων (Δ' Οικουμενικὴ Σύνοδος κ.λ.π.) ..	75
35. Ἡ Εἰκονομαχία καὶ ἡ Ζ' Οικουμενικὴ Σύνοδος	78

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Οἱ Μεγάλοι Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας

36. Ὁ Χρυσοῦς αἰώνων τῆς Ἐκκλησίας. Χριστιανισμὸς καὶ Ἑλληνισμὸς..	80
37. Ἐλλῆνες Διδάσκαλοι καὶ Πατέρες (Ἐύσεβιος — Αθανάσιος — Βασίλειος — Γρηγόριος — Χρυσόστομος — Οἱ ἄλλοι Ἐλλῆνες Πατέρες καὶ Συγγραφεῖς)	81
38. Λατīνοι Ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες καὶ Συγγραφεῖς (Ἀμβρόσιος — Ἰερώνυμος — Αὐγουστīνος — Γρηγόριος ὁ Διάλογος κ.ἄ.)	91

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

Διοίκησις, Λατρεία, Χριστιανικὴ Τέχνη καὶ Ἡθη τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὴν Δευτέραν Περίοδον.

39. Ἡ Διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας	95
40. Ἡ Λατρεία	97
41. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ὕμνογραφία καὶ Μουσικὴ	97
42. Ἡ Χριστιανικὴ Τέχνη (Ἀρχιτεκτονικὴ — Ἀγία Σοφία — Γλυπτικὴ καὶ Ζωγραφικὴ)	99
43. Τὰ ἥθη τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὴν Β' περίοδον	105
44. Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Κράτους	106
45. Ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ	107

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

· Απὸ τοῦ Σχίσματος μέχρι τῆς Ἀλώσεως (867-1453).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

Τὸ Σχίσμα τῆς Ἐκκλησίας.

46. Τὰ αἵτια τοῦ Σχίσματος	110
47. Ἀφορμὴ καὶ ἀρχὴ τοῦ Σχίσματος	111
48. Τὸ Σχίσμα γίνεται δριστικὸν	113
49. Ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ἡ Σύνοδος τῆς Φλωρεντίας	115

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

'Η ζωὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας κατὰ τὴν Γ' περίοδον.

50. 'Η ἐξάπλωσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας. Διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Σλάβους	117
51. Νέοι αἱρετικοὶ καὶ καταπολέμησις αὐτῶν	118
52. Ἐκκλησιαστικὴ Παιδεία καὶ Φιλολογία	119
53. Διοίκησις καὶ Λατρεία	121
54. 'Η Χριστιανικὴ Τέχνη. Ἀρχιτεκτονική - Γλυπτική καὶ Ζωγραφική)	122
55. Τὰ ἥθη καὶ ὁ μοναχικὸς βίος	126

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

'Η Δυτικὴ Ἑκκλησία κατὰ τὴν Γ'. περίοδον.

56. 'Η Διοίκησις καὶ ἡ δύναμις τῶν Παπῶν	128
57. 'Η Ἐκκλησιαστικὴ Φιλολογία τῆς Δυτ. Ἑκκλησίας	129
58. 'Η Χριστιανικὴ τέχνη εἰς τὴν Δύσιν	131
59. Λατρεία καὶ ἥθη	133
60. 'Ιερὰ Ἔξτασις	135

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

'Απὸ τῆς Ἄλωσεως μέχρι σήμερον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

**'Η ζωὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς
Τουρκοκρατίας**

61. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον	137
62. 'Η ζωὴ τῶν ὑποδούλων Χριστιανῶν	138
63. 'Η Ἐκκλησιαστικὴ Παιδεία κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας	140
64. Λί πρὸς τὸ "Βίθνος μας ὑπηρεσίαι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν καὶ τὴν Ἐπανάστασιν	144
65. Τὰ ἄλλα Πατριαρχεῖα	145

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

'Η Ἑκκλησία τῆς Ἐλλάδος.

66. 'Ιστορία τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἐλλάδος	148
67. Διοίκησις τῆς Ἐλλάδος	149
68. Λατρεία, "Ηθη καὶ Παιδεία τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἐλλάδος.....	150

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

69. Άλις διλλαις αύτοκέφαλοι 'Ορθόδοξοι 'Εκκλησίαι (Κύπρου, Ρωσίας κ.λ.π.). 158

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

'Η Θρησκευτική Μεταρρύθμισις — 'Ο Προτεσταντισμός.

70. 'Η Μεταρρύθμισις εἰς Γερμανίαν — Μαρτῖνος Λούθηρος	157
71. "Άλλοι μεταρρυθμίσται — 'Εξάπλωσις τῆς Μεταρρυθμίσεως. 'Η διδα- σκαλία τῶν Διαμαρτυρομένων	159
72. Διοίκησις, λατρεία, ξήθη καὶ 'Εκκλησιαστική Παιδεία τῶν Διαμαρτυρο- μένων	160

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΚΤΟΝ

'Η Παπική 'Εκκλησία

73. 'Η ἀντιμεταρρύθμισις καὶ ἡ δύναμις τῶν Παπῶν	162
74. 'Η σημερινὴ θέσις τοῦ Πάπα καὶ ἡ κατάστασις τῆς Παπικῆς 'Εκκλησίας	163

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Άλις σχέσεις μεταξὺ τῶν 'Εκκλησιῶν.

75. Άλις σχέσεις τῆς 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας πρὸς τὴν Παπικήν	166
76. Άλις σχέσεις τῆς 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας πρὸς τοὺς Διαμαρτυρομένους καὶ τοὺς Παλαιοκαθαριώτας	167
77. Άλις σχέσεις τῶν 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν πρὸς ἄλλήλας	168

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Πνευματικὴ δρᾶσις	170
Κοινωνικὴ δρᾶσις	171
* Τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον 'Εκκλησιῶν	172
Χρονολογικὸς πίναξ	175
Πίναξ εικόνων	177
Βοηθήματα	178
Περιεχόμενα	179

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιόσημον, εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἄντιτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἅρου 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 ('Εφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

024000025634

ΕΚΔΟΣΙΣ Θ', 1973 (V) — ANTIT. 70.000 — ΣΥΜΒΑΣΙΣ : 2316/6-3-73
ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : Μ. ΠΕΧΛΙΒΑΝΙΔΗΣ & ΣΙΑ - Α. Ε.

